This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

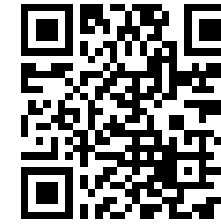

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.

- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.

- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.

- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på `http://books.google.com/`

Digitized by Google

dbl = Akad. 131 2

F 10499

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAGA OG OLDFUNN

STUDIER TIL NORGES ELDSTE HISTORIE

AV

JOHAN SCHREINER

SKRIFTER UTGITT AV DET NORSKE VIDENSKAPS-AKADEMI I OSLO
II. HIST.-FILOS. KLASSE. 1927. No 4.

UTGITT FOR OSLO KOMMUNES FOND

OSLO
I KOMMISJON HOS JACOB DYBWAD
1927

Digitized by Google

Fremlagt i den hist.-filos. klasses møte den 21de januar 1927 ved prof. Edv. Bull.

A. W. BRØGGERS BOKTRYKKERI A/S

Digitized by Google

Innhold.

Side

Forkortelser III
Forord VII
Første del. Studier i kongesagaen 1
I. Egilssaga — Heimskringla 1
II. Den såkalte Ladejarlssaga 20
III. Are Frodes Konungabók 60
IV. Fagrskinna — Heimskringla 85
Tillegg. Norsk og islandsk tradisjon 105
Annen del. Arkeologi og historie 109
I. Oldfunn og kulturforbindelser 109
II. Det arkeologiske materiale og forholdene på Østlandet 124
Noter og oplysninger 146

Digitized by Google

Digitized by Google

Forkortelser.

Ágrip — Ágrip af Noregs konunga sögum. Diplomatarisk Udgave ved Verner Dahlerup. København 1880.

Egilssaga — Egils saga Skallagrimssonar, ved Finnur Jónsson. København 1886—1888.

Fagrskinna — Fagrskinna. Nóregs konunga tal, ved Finnur Jónsson. København 1902—1903.

Flatøyboken — Flateyjarbók. En samling af norske konge-sagaer. Christiania 1860.

Heimskringla — Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur af Snorri Sturluson, ved Finnur Jónsson. København 1893—1900.

Jómsvikinga-saga (St.) — Jómsvikinga saga efter skinnboken 7, 4to å Kungl. Biblioteket i Stockholm utgifven af Gustav Cederschiöld. Lunds Univ. Årsskrift. Tom. XI.

Jómsvikinga-saga (291) — Jómsvikinga saga efter arnamagnæanska handskriften N:o 291. 4:to. I diplomatarisk aftryck utgifven af Carl af Petersens. København 1882.

Jómsvikinga-saga (510) — Jómsvikinga saga efter Cod. AM. 510, 4:to. Utgifven af Carl af Petersens. Lund 1879.

Landnámabók — Landnámabók íslands, ved Finnur Jónsson. København 1925.

Legendariske saga — Olafs saga hins helga. Efter pergamenthaandskrift i Uppsala Universitetsbibliotek, Delagardieske samling nr. 8 II, ved Oscar Albert Johnsen. Kristiania 1922.

Odd munk (Arn.) — Saga Olafs konungs Tryggvasonar er ritaði Oddr muncr. Det arnamagnæanske haandskrift 310 qvarto, ved P. Groth. Christiania 1895.

Odd munk (Holm) — Saga Olafs konungs Tryggvasunar af Odd Snorresøn. Efter en hidtil ubenyttet Membrancodex i det kgl. Bibliothek i Stockholm, ved P. A. Munch. Christiania 1853.

Odd munk (Up.) — Brudstykke af Odd Munks Bearbeidelse af Olaf Trygvesøns Saga, efter Pergamentshaandskrift No. 4—7 fol. i den delagardiske Samling i Upsala, ved P.A. Munch. Christiania 1853.

Snorres Olavssaga — Saga Olafs konungs ens helga, ved P. A. Munch og C. R. Unger. Christiania 1853.

Digitized by Google

Digitized by Google

Forord.

Alexander Bugge har engang sagt: „P. A. Munch har lagt grundvolden, Gustav Storm har gaat ham efter i sømmene, Ernst Sars har git det store utsyn over vor gamle saga. For de yngre er det ikke stort andet at gjøre end at prøve at finde nye kilder og kanske se et og andet i ny sammenhæng." Jeg kan på ingen vis slutte mig til Bugges beskjedne syn på de opgaver som foreligger i norsk sagatid og de resultater som kan nåes. *Nye* kilder er ikke nødvendige for å komme videre enn Munch, Storm og Sars. Om så hadde vært tilfelle, da vilde Alexander Bugge hatt fullstendig rett; nye *skriftlige* kilder kan vi ikke vente å finne mange av.

De samme kilder som Munch, Storm og Sars bygde på, danner fremdeles hovedgrunnlaget for vårt kjennskap til Norges eldste historie. Men den moderne kritiske forskning har et annet syn på sagaene enn det 19. århundres historikere, og dette nye syn på kildene må nødvendigvis føre til andre resultater enn de som tidligere har vært hevdvunne.

Når vi ikke lenger uten videre kan følge sagaenes, og særlig Snorres beretninger, slik historieforskningen før gjorde, blir det påkrevet å vie tekstene og deres innbyrdes forhold et mere inngående studium for gjennem det å få et grunnlag for en vurdering av de enkelte beretningers pålitelighet.

Den første del av nærværende arbeid samler sig om slike studier i kongesagaen — for tidsrummet før 1030. Den centrale opgaven har her vært å søke frem til et verk som er eldre enn de bevarte sagaer, et verk som på flere punkter har en oprinneligere fremstilling enn kongesagaene.

På samme tid som studiet av gammel norsk historie må støtte sig til sammenlignende undersøkelser av de skriftlige kilder, blir det nødvendig å bygge på annet materiale enn sagaene. Hvor det gjelder den eldste periode av Norges gamle historie danner *oldfunnene* en verdifull støtte for historikeren. Det gjelder bare at problemstillingen er klar, at en er fullt på det rene med hvorledes tilknytningen mellem arkeologi og historie skal finne sted.

Jeg har i Annen del gjort et forsøk på å bygge bro mellem de to disipliner, for ved hjelp av oldfunnene å supplere sagaenes oplysninger. Et slikt forsøk er så vidt jeg ser ikke tidligere foretatt på bredere basis.

Det ligger i dette arbeids karakter at det ikke kan utgjøre noe samlet hele. Særlig hvad Første del angår må nødvendigvis enkelthetene bli mere

Digitized by Google

fremtredende enn hovedlinjene. Dette henger imidlertid delvis sammen med at jeg ikke har trukket noen *historisk* konklusjon av de fremlagte sagastudier; det blir ikke gjort noe forsøk på nærmere å vise hvorledes den gamle historie må ta sig ut efter det nye syn på kildene. En slik sammenfatning kan først finne sted når forholdet mellem kildene er klarlagt også for de følgende århundrers vedkommende. Det er min hensikt å føre disse studier videre frem; nærværende arbeid må derfor bare opfattes som et enkelt ledd i en større undersøkelse.

Ved professor dr. A. W. Brøggers elskverdighet har jeg fått lov til å gå gjennem det arkeologiske materiale og den arkeologiske litteratur på Oldsaksamlingen i Oslo. Jeg er ham samtidig stor takk skyldig for den sympati og interesse han hele tiden har vist mitt arbeid. Ved siden av professor Brøgger vil jeg herved takke museumsdirektør dr. Jan Petersen for de råd og oplysninger han har gitt mig. Jeg bringer likeledes underbestyrer dr. Sigurd Grieg, konservator Anathon Bjørn og museumsassistent Eivind S. Engelstad min beste takk for veiledning og lærerike samtaler.

I størst takknemlighetsgjeld står jeg til min lærer professor dr. Edv. Bull, som har lest igjennem både dette arbeid og „Tradisjon og saga om Olav den Hellige", og ved råd og impulser hjulpet mig til rette.

Oslo 31. desember 1926.

Johan Schreiner.

Digitized by Google

FØRSTE DEL

Studier i kongesagaen.

I. Egilssaga — Heimskringla.

Overensstemmelsene mellem Egilssaga og Heimskringla er så mange og så klare at de ikke kan skyldes tilfeldigheter. På en eller annen måte må de to verker høre sammen, selv om Guðbrandur Vigfússons antagelse, at Snorre også skulde være Egilssagas forfatter, ikke kan være korrekt[1].

Videre kan også en annen mulighet med én gang lates ute av betraktning, nemlig den som E. Jessen trodde var den rette[2]: at Egilssagas forfatter skulde ha brukt Heimskringla som kilde. Det kan ikke være den ringeste tvil om at Finnur Jónsson har rett, når han sier at dette er en påstand „som ved den løseste sammenligning med Hkr. viser sig at være aldeles umulig“[3].

Spørsmalet blir da hvorvidt Snorre har benyttet Egilssaga, eller om de to verker bygger på felles kilde.

Gustav Storm mente at „Snorre har kjendt og benyttet Egilssaga“. Han understreker at „Sagaen afviger vistnok i meget fra Snorre; ... men naar som paa flere Steder Sagaen stemmer ordret overens med Snorre“, da er denne forklaring likevel den rimeligste[4]. „Ganske vist har G. Storm set de forskelligheder, der er imellem Egs. og Hkr., men han har forklaret disse som beroende dels på Snorres egen subjektive opfattelse, dels på andre afvigende kilder, som Snorre ved sin overlegne historiske kritik og kundskaber anså for rigtigere“, sier Finnur Jónsson[5].

Mens Gustav Storm nøide sig med en mere løselig gjennemgåelse, tok G. A. Gjessing noen år senere spørsmålet op i en særlig avhandling, og underkastet det der en inngående drøftelse[6].

Gjessing kom til et helt annet resultat enn Storm: „Min Opfatning af Egs.'s Forhold til Kongesagaen er denne: at Egs. ikke kan være benyttet af Hkr., men selv maa støtte sig til en Kongesaga, og at denne ikke kan være Hkr., men rimeligvis har været en ældre sammenhængende men kortere Fremstilling, der tillige har været benyttet for Haraldstaatten, Hkr. og OH., og at dette Arbeide muligens har været Ares af hans ældre Íslendingabók af ham selv allerede udskilte og særskilt bearbeidede „konunga æfi“.“

„Egs. kan ikke være Hkr.'s Kilde på Grund af 1) *Kapiteloverskrifterne*... I samme Retning peger formentlig ogsaa 2) Egs.'s *udtogsmæssige Referat* af, hvad Kongesagaen fortæller i udførlig Fremstilling ... Hertil kommer fremdeles 3) Egs.'s umotiverede *Medtagen af overflodige Momenter af Norges-*

Digitized by Google

historien: Har. haarf.'s Tilnavn *Lúfa* . . ., Skildringen af Har. haarf.'s Landstilegnelse . . . Videre lader 4) de *kronologiske Uoverensstemmelser* mellem Egs. og Hkr. (angaaende Har. haarf.'s Vermlandstog, Ragnhild Eriksdatters Giftermaal, Erikssønnernes Ankomst til Danmark) sig bedst forklare ved en Benyttelse i begge af et ældre fælles Grundlag uden nøiagtig kronologisk Bestemmelse for disse Begivenheder, som saaledes stod fri til Indordning i forskjellig Tidsfølge, alt efter Sagaskriverens Kritik af Begivenhedernes Sammenhæng[7] . .

5) Men mere end disse enkelte Momenter taler mod den nævnte Opfatning selve det unaturlige i, at disse for Egs.'s Tradition egentlig talt uorganiske Stumper Norgeshistorie skulde være originale i Egs. saaledes, at de kunde afgive virkelig tiltrængte Kildesteder ved Snorres Bearbeidelse af Kongesagaen. Forholdets egen Natur saavelsom de ovennævnte Enkeltheder taler derimod, som det synes, bestemt for, at Egs. har sin Støtte i Kongesagaen, og derhos er Overensstemmelserne saa sterke i forskjellige Retninger, at denne Støtte maa søges ikke blot i Kongesagaens *Tradition*, men i *en skreven Redaktion*[8]."

Finnur Jónsson sier at han „har undersøgt sagen aldeles upåvirket af Gjessings afhandling, men da resultatet er omtrent det samme, skal jeg ikke gentage disse undersøgelser, men kun henvise til Gjessings afhandling". Han „kan langt fra være enig med Gjessing i alle enkeltheder; saaledes må punkt 1. bortfalde. Punkt 3. lægger jeg ingen vægt på; denslags små bemærkninger, som dér sigtes til, er altfor ubetydelige til deraf at slutte noget. Desuden er de ikke så overflødige som Gjessing mener, men hænger nøje sammen med sagaens indhold . . . Derimod slutter jeg mig fuldtud til Gjessing i punkt 2, 4 og særlig 5".

„Det synes mig . . . at en blot sammenligning mellem texten i Egs. og i Hkr. viser det rent udtogsmæssige i den førstes fremstilling, og at Egs.'s forf. har haft for sig en skrevet bearbejdelse af de norske kongers (Ynglingernes, Haralds og Hakon den godes) sagaer, og af dem taget alt hvad han behøvede og indsat det hist og her i sin saga. Heraf forklares med største lethed alle de tildels store uoverensstemmelser mellem Hkr. og Egs.[9] . . . At forklare alle disse afvigelser således, at Snorre ved hjælp af andre kilder skulde have kritiseret og rettet Egs. kan næppe være rigtigt, ti — hvis Snorre har haft andre kilder (og det er faktisk), må disse have indeholdt omtr. det samme som Egs., og da vilde det næppe være forklarligt, at han har holdt sig til netop noget så udtogsmæssigt som Egilssagas fremstilling af de norske begivenheder."

Finnur Jónsson sammenfatter til slutt sin opfatning i følgende uthevede konklusjon: „Forskellighederne mellem Egs. og Hkr. må således bero på en benyttelse af fælles kilder i forskelligt øjemed og i forskellig sammenhæng, underkastede i det mindste Snorres overlegne sagkundskab og kritik, hvorved afvigelserne forstørredes[10]." —

Digitized by Google

Da jeg ikke føler mig tilfredsstillet ved G. A. Gjessings og Finnur Jónssons opfatning, men på den annen side ikke helt kan slutte mig til Gustav Storms, er det nødvendig å ta spørsmålet op på ny i hele dets bredde.

For å gjøre den følgende undersøkelse så oversiktlig som mulig, skal jeg med én gang legge min opfatning frem: på en rekke punkter beror overensstemmelsene mellem Heimskringla og Egilssaga på bruk av felles kilde, nemlig et verk som må skyldes Are Frode. En rekke likheter kan imidlertid ikke forklares på denne vis; Snorre må derfor ha kjent og nyttet Egilssaga da han skrev Heimskringla (og den særskilte saga om Olav den Hellige). —

Først skal de steder trekkes inn i undersøkelsen, som må gå tilbake på Are. At Egilssaga virkelig bygger på en skriftlig fremstilling, fremgår av følgende sted (s. 279): „Hákon konungr fór . . víða vm Gautland it vestra ok lagði þat vnder sik, *suá sem sagt er í sogu hans*, ok finz í kuæðum þeim, er vm hann hafa ort verit. Þá er ok sagt, at hann fór til Danmerkr ok herjaði þar víða. Þá hrauð hann XII skip af Daunum með II skipum, ok þá gaf hann konungsnafn Tryggua Óláfssyni, bróðursyni sínum, ok valld ifer Vikinni austr."

Om dette sted sier Gustav Storm[11]: „Da denne Saga (d. e. den som Egilssaga her viser til) udtrykkelig har sagt, at Haakon underlagde sig „Gautland hit vestra" — hvilket er en Misforstaaelse af Gutorm Sindres Vers — og dette kun berettes i hans Saga i Aagrip, tør vi vel slutte at Forfatteren af Egilssaga her henviser til Aagrip."

Den tilsvarende beretning i Ágrip lyder slik (sp. 10): „Hocon faur til Danmarcar suþr tueim scipom oc barþisc þar oc hrauþ X scip meþ tueim scipom. I þeiri for lagþi hann undir sic Selund oc Scaney oc Gaut land et uestra, oc helt sva aftr í Noreg."

De felles trekk er så fremtredende, at det må være en forbindelse mellem de to tekster. Likevel er det enkelte ting som taler imot Storms opfatning av forholdet. Gjessing innvender[12]: „At Ágr. ikke er den direkte Kilde tør vel sluttes af, at der nævnes *10* Vikingeskibe mod Egs.'s *12*, og at Egs.'s Tillæg om *Tryggve*, der dog maa være indflydt fra den paa Stedet benyttede Kilde, ikke omtales i Ágr." Vel så viktig er det, at dette sted i Ágrip virker som direkte innskudd fra en eldre kilde, idet den plass det har fått i sagaens fremstilling er klosset valgt: midt imellem to beretninger om Håkon Adalsteinsfostres stilling til kristendommen.

I det følgende vil vi flere ganger få anledning til å understreke at Ágrip på mange steder ligger Ares verk nær. Den slutning melder sig derfor usøkt, at den felles kilde for Ágrip og Egilssaga må være forfattet av Are. Heldigvis behøver vi ikke bli stående ved hypotesen; et annet avsnitt i Egilssaga synes å gi visshet for at så virkelig er tilfelle.

Egilssaga forteller om kampene mellem Eirikssønnene og Håkon jarl (s. 289—290): „Í þann tíma var í Noregi ófriðr mikill ok bardagar með þeim Hákoni jarli ok Eiríkssonum, *ok stucku ýmser ór landi*. Haralldr konungr Eiríksson fell suðr í Danmork at Hálsi í Limafirði, ok var hann suikinn. Þá

Digitized by Google

barðiz hann við Haralld Knútzson,. er kallaðr var Gull-Haralldr, ok þá Hákon jarl."

Parallelt til første del av dette avsnitt berettes det i Heimskringla I s. 227): *„Svá segir Ari prestr Þorgilsson*, at Hákon jarl væri XIII vetr yfir fǫðurleifð sinni í Þrándheimi, áðr Haraldr gráfeldr fell, en VI vetr ina síðǫrstu, er Haraldr gráfeldr lifði, *segir Ari*, at Gunnhildarsynir ok Hákon bǫrðusk, *ok stukku ýmsir ór landi."*

Det er Gjessing som har gjort opmerksom på dette sted, og han trekker den eneste naturlige slutning av det: at et verk av Are Frode i dette tilfelle gir forutsetningen for likhetspunktene mellem Egilssaga og Heimskringla[13]. Og Finnur Jónsson sier[14]: „Dette sted . . . viser efter min opfattelse ganske tydeligt hen til en fælles kilde, som i det mindste Snorre tillagde Are selv." Det er imidlertid ganske klart, at Snorre ikke kan ha tillagt Are Frode et verk, som denne ikke også virkelig var forfatter av.

Også et annet moment, som Gjessing[15] likeledes har pekt på, må i denne forbindelse trekkes frem; Ágrip bruker følgende uttrykk om Håkon jarl (sp. 21): „Er þa uar iarl i Norege at *foþorleif sinni.*" Dette ligger nær op til Heimskringlas ord i det nettop anførte stykke, der Are citeres. —

Gjennem Snorres særskilte Olavssaga ledes vi et stykke videre på vei, idet teksten her på et par steder ligger nærmere op til kildene enn fortellingen i Heimskringla gjør. Også disse likhetspunkter har Gjessing fortjenesten av å ha festet opmerksomheten ved.

Om Håkon Adalsteinsfostres siste kamper forteller Egilssaga (s. 287—288): „Hákon konungr Aðalsteinsfóstri réð firi Noregi langa stund, en hinn efra lut æfi hans, þá kómu synir Eiríks til Noregs ok deilldu til ríkiss í Noregi við Hákon konung, ok áttu þeir orrosto saman, ok hafði Hákon jafnan sigr. Ena síðarstu orrosto áttu þeir á Horðalandi í Storð á Fitjum. Þar feck Hákon konungr sigr ok þar með banasár."

I Snorres Olavssaga heter det i samsvar med dette (s. 9) „Enn øfra lut rikis Haconar konungs como i Noreg synir Eirics bloðeyxar oc brutvz til lanz. oc attu orrostu við Hacon konung. Hacon hafði iafnan sigr. Þar fell Gamli Eirics son. Ena siðustu orrostu attv þeir a Haurðalandi i Storð a Fitiom. Þar fecc Hacon sigr oc varð sarr."

Hvor nær disse to steder ligger hverandre, viser en iakttagelse av Sigurður Nordal[16]: „Overensstemmelsen gaar her saa vidt, at vi i begge værker finder udtrykket „áttu þeir orrostu" (sing.), skønt det følgende „jafnan" og „ena siðurstu orrostu" absolut kræver, at der skulde staa „áttu — orrostur" (plur.)"

Gjessing har denne opfatning av forholdet mellem de to parallelle fremstillinger[17]: „Uagtet den ioinefaldende Identitet af Texten i OH. og Egs. (er der) dog saadanne Varianter i Udtrykket, som ei vilde indkomme ved direkte Afskrift fra den ene til den anden af et saa lidet Stykke, og specielt kan OH. ikke fra Egs. have hentet sit i Midten indskudte „þar (. . . rigtigere *þá*) fell Gamli Eiricsson", der vel netop gjenstaar i OH. som

Digitized by Google

Tegn paa, at begge her egentlig kun optager Begyndelses- og Slutningspassus af en kort Udsigt over Haakons Regjering, dog saaledes, at OH. medtager en liden Midtbemerkning."

Jeg er enig med Gjessing i konklusjonen, men premissene virker særdeles svake. Bemerkningen om Gamles fall må være et innskudd foretatt av Snorre; den bryter helheten og sammenhengen på en så slående måte, at den neppe kan høre oprinnelig hjemme på dette sted.

Ikke uten betydning er følgende: Egilssaga sier bare at kong Håkon rådde lenge for Norge; slik har ikke Are uttrykt sig. Opgaven for hans historieskrivning var å gi en fast kronologi, å fastsette hver landsstyrers regjeringstid. Olavssagaen sier da også like i forveien: „Hacon konungr reð fire Noregi XXVII (vetr)." Kan vi nu være sikre på at dette tall virkelig skriver sig fra Are?

Da Snorre lar Håkon styre ett år sammen med Eirik Blodøks, skulde hans død bli å sette 26 år efter Eiriks flukt fra landet, 28 år efter Haralds død, og 31 år efter hans tronfrasigelse.

Ágrip gir følgende kronologiske oplysninger om Håkon Adalsteinsfostre (sp. 12): „En þa er hann hafþi XV uetr haldit Noregi . . . þa sotto svnir Eirics bloþ ǫxar i Noregi;" noe lenger nede heter det videre (sp. 12): „En aþra orrosto litlo siþar . . . enn uiþ Hocon", og endelig (sp. 13): „En þvi næst a IX. uetrafresti sitsz þeir brauþr hafþo í Noreg sott meþ bardaga ... heldo (þeir) orrosto uiþ Hocon a Fittiom i Storþ."

Det er ikke berettiget på grunnlag av disse uttalelser å trekke den slutning, at Ágrip setter Håkons regjeringstid til 24 år; det blir uttrykkelig sagt, at det var 9 år mellem de to siste gangene de kjempet, men ialt tales det om tre sammenstøt. Ágrips uttrykksmåte på det siste av de tre anførte steder viser at de to foregående slag neppe kan ha gått for sig i løpet av ett år; det må i det minste ligge én vinter mellem dem.

Ágrip setter da Håkons regjeringstid til ca. 25 år; helt nøiaktig kan vi ikke på grunn av uttrykkets form bestemme tallet. Imidlertid lar denne saga Håkon komme vestfra til Norge én vinter før han tok kongenavn (sp. 9); det var „to vintrer efter Harald Hårfagres død". Ifølge Ágrip blir det efter dette omkring 28 år mellem Haralds og Håkons død.

Når Snorre og Ágrip stemmer overens på dette punkt, tiltross for at detaljene frembyr enkelte avvik, da kan vel dette bare ha én grunn: de bygger begge på felles kildegrunnlag.

Ágrip sier at det gikk 15 år før Eirikssønnene begynte sine angrep på Norge. Fagrskinna (s. 32) oplyser at de først kom i Håkons 20de regjeringsår, og i Heimskringla (I s. 199) fins en helt tilsvarende oplysning. Her har altså meningene stått steilt mot hverandre. Årsaken til dette synes klar: Are hadde ikke her noen fiksert angivelse; han innskrenket sig til å si, at Eirikssønnene rettet sine angrep på Norge i „enn öfra lut rikis Haconar konungs." —

Digitized by Google

Den annen overensstemmelse mellem den særskilte Olavssaga og Egilssaga gjelder beretningen om tilegnelsen av odelen.

I Egilssaga heter det (s. 12): „Haralldr konungr eignaðiz í huerju fylki óðul oll, ok allt land bygt ok vbygt, ok jamuel sjóinn ok votnin, ok skylldu aller búendr vera hans leiglendingar. Suá þeir er á morkina ortu ok saltkarlarner ok aller veiðimenn, bæði á sjó ok landi, þá voro aller þeir honum lýðskyllder."

Olavssagaens fremstilling lyder slik (s. 4): „Þa er Haralldr konungr heriaði land oc atti orrostur þa eignaðiz hann sva vendiliga allt land oc oll oðol. beði bygðir oc setr oc uteyiar eignaðiz hann sva markir allar oc alla avðn lanzens. voro allir buendr hans leigumenn oc landbuar."

I Heimskringla har Snorre forkortet og avdempet denne skildring (I s. 104): „Haraldr konungr setti þann rétt alt þar, er hann vann ríki undir sik, at hann eignaðisk óðul oll ok lét alla bóendr gjalda sér landskyldir bæði ríka ok óríka."

Dette avsnitt er, i likhet med det foregående, uten direkte og naturlig sammenheng med selve beretningen i Egilssaga; det virker fremmed, som det ikke egentlig hører hjemme her. I nær tilknytning til dette stykke står i Egilssaga fortellingen om at folk som følge av Haralds harde fremferd fôr fra Norge, fortrinnsvis til Vesterhavsøyene (s. 12). Snorres beretning om det samme er meget lik Egilssagas (Hkr. I s. 125). Endelig hører i Egilssaga skildringen av Haralds kongedømme, en skildring som går umiddelbart forut for de to nu nevnte steder, sammen med disse (s. 11—12), slik at de utgjør et hele.

Vi har ikke noe annet holdepunkt for å henføre dette tre-delte avsnitt til Ares verk, enn det faktum at det i sin helhet føles som et fremmedlegeme i Egilssagas tekst; men dette indicium er av ikke ringe vekt.

Hermed har vi gått igjennem de steder, hvor overensstemmelsene mellem Egilssaga og Heimskringla (eller den særskilte Olavssaga) må skyldes Are Frodes nu tapte verk. De er ikke mange, men likevel tilstrekkelige til å gi visse holdepunkter, som kan danne grunnlaget for videre undersøkelser omkring Ares historiske forfatterskap. —

Av Egilssagas henvisning til en saga om Håkon Adalsteinsfostre trekker Finnur Jónsson den slutning, „at forf. også har benyttet skrevne sagaer ... om Ynglingerne og Haraldr hårfagre for de andre partiers vedkommende"[18]. Like i forveien sier han, at „en særskilt saga om Erik har, som bekendt, aldrig existeret"; forstår jeg Finnur Jónssons bemerkninger rett, mener han at Egilssaga bygger på flere spesialsagaer om forskjellige norske landsstyrere. Det fins imidlertid intet faktisk holdepunkt for en slik antagelse; en henvisning som den det her gjelder, gir ikke noe grunnlag for slutninger i den retning. Det kan nevnes flere eksempler på at en henvisning til en enkelt konges saga kan gjelde hans saga i en større fremstilling, som omfatter en rekke kongers sagaer[19]. De steder vi i det foregående har drøftet, og som handler om en rekke av landsstyrerne, rober en enhetlig karakter;

Digitized by Google

de må gå tilbake på ett og samme verk; det er en sammenhengende fremstilling av Norges eldste historie vi her har med å gjøre.

Om enkelte avsnitt gjelder det at det ikke bestemt lar sig avgjøre hvorvidt de stammer fra Are eller er originale i Egilssaga.

De steder som da særlig kommer i betraktning, er Egilssagas oplysning om Harald Hårfagres kongsgårder (s. 112), og dernest om Eirik Blodøks' opfostring hos Tore herse Roaldsson (s. 112—113). Det første sted har en fullkommen parallell i Heimskringla (I s. 155), og det annets oplysning gjenfinnes også der (I s. 132 og s. 144); det står likeledes i Olavssagaen (s. 3). Hvad meddelelsen om Eirik angår, er det ikke nødvendig å henføre et slikt trekk til en bestemt kilde; den har hørt tradisjonen til. Noe anderledes stiller det sig selvsagt med opregningen av kongsgårdene, som i Egilssaga har følgende form: „Haralldr konungr hafði longum atsetu sína á Haurðalandi eða Rogalandi at stórbúum þeim, er hann átti at Ytsteini eða Augualldznesi eða á Fitjum á Álrekstauðum eða á Lygru á Sæheimi." Setningen som kommer like efter lyder: „En þann vetr, er nú var frá sagt, var konungr norðr í landi," og har således ingen direkte forbindelse med avsnittet om kongsgårdene. Det gjør at man kunde betrakte dette sted som direkte utskrift av Ares verk: det står uten naturlig sammenheng med den øvrige beretning, og virker helt ut som innskudd.

Det siste tilfelle som her skal nevnes er Egilssagas innledning til beretningen om rikssamlingen (s. 6—7): „Haralldr son Hálfdanar suarta hafði tekit arf epter foður sinn. Hann hafði þess heit streingt, at láta eigi skera hár sitt né kemba, fyrr enn hann veri einualldz konungr yfer Noregi. Hann var kallaðr Haralldr lúfa. Síðan barðiz hann við þa konunga, er næster voro, ok sigraði þá, ok *ero þar langar frásagner*. Síðan eignaðiz hann Vpplond. Þaðan fór hann norðr í Þrándheim, ok átti þar margar orrostur, áðr hann yrði einualldi yfir ollum Þrændalogum."

I Ágrip fins denne beretning om det samme (sp. 2): „Haraldr toc efter Halfdan riki þat er faþer hans hafþi haft. oc aflaþi ser meira rikis . . . hann helt orrosto uiþ næsta konunga oc sigraþi alla oc eignaþesc hann fyrstr konunga einn Noreg."

At det her er likhetspunkter mellem de to fremstillinger er ikke til å komme utenom. I et tilfelle som dette, hvor det gjelder en knapp og konsis beretning om et så vidt omfattende emne, ligger det nær å regne med at slike samsvar må skyldes bruken av felles kilde; imidlertid er ikke de felles trekk så fremtredende, at en slik slutning melder sig som nødvendig.

Regner vi nu likevel med den mulighet at Egilssaga på dette sted har nyttet Ares verk, kan ialfall dette neppe danne grunnlaget for stykket i sin helhet. Når Ágrip her er så påfallende blottet for konkrete trekk kan ikke det skyldes at forfatteren har forkortet Ares beretning; for i så fall måtte vi ha ventet å finne igjen de ting som mangler i Ágrip i en av de øvrige fremstillinger; vi finner dem ikke: hverken Fagrskinna, Historia Norwegiae eller Historia de antiquitate regum Norwagiensium av Theodricus monachus

Digitized by Google

vet så meget som Egilssaga. Uttrykket „ero þar langar frásagner" kan da neppe vise til Are, rimeligvis heller ikke til noen annen skriftlig kilde. Snarere er setningen å opfatte som et vidnesbyrd om, at Egilssagas forfatter her har skrevet ut av selve tradisjonen, at han har skilt ut de upålitelige eller overflødige trekk.

Det berettigede i denne antagelse vil bli innlysende gjennem en sammenligning med den tilsvarende fremstilling i Heimskringla. Løse og lite troverdige sagn, knyttet sammen ved Snorres overlegne evne til kombinasjon, det er hvad vi her har å gjøre med; beretningen i Heimskringla er ytterst stoff-løs, men til gjengjeld i så meget høiere grad preget av Snorres velkjente trang til resonnerende utmaling.

Gustav Storm sier da også med full rett[20]: „Om Erobringen af Thrøndelagen har Snorre ikke havt mange selvstændige Efterretninger. Egilssaga siger kun i Almindelighed, at Harald havde mange Kampe, før han blev Herre der, og det er kun om én Kamp, med Kong Gryting i Orkedal, at Snorre kjender noget nærmere, ligesom ogsaa Hornklove antyder, at det gik meget let med Erobringen, og kun omtaler én Kamp paa Opdalsskoven forud for det første Søtog. Naar nu Snorre alligevel beretter i geografisk Orden om 8 Slag og 8 throndhjemske Konger, saa er denne Regelmæssighed altfor unaturlig og viser klart, at der ikke havde holdt sig Sagn om Kampe i det Throndhjemske til Snorres tid." —

Før vi går videre er det nødvendig å presisere hvad den foregående undersøkelse har ført til. Hvilken garanti har vi for at Snorre *ikke* henter de avsnitt som nu er omtalt, *direkte* fra Egilssaga?

Utgangspunktet for vår drøftelse var at Egilssaga viser til en skriftlig kilde; denne kilde har vi funnet flere spor av i sagaens tekst. Er det på forhånd rimelig at Snorre ikke har kjent noe til det verk som Egilssaga — hans kilde — har nyttet? En slik mulighet kan vi på ingen vis regne med. Det fremgår nemlig av Egilssaga at den tapte kilde har fortalt om Norges historie. Egilssaga og Heimskringla er såvidt samtidige, at Snorre aldeles sikkert må ha kjent og nyttet Egilssagas kilde til Norges historie.

Som det i det foregående er vist mener jeg at vi kan peke ut steder i Snorres tekst som direkte stammer fra den kilde Egilssaga nevner, og disse steder navngir Are Frode som forfatteren av det tapte verk. Det resultat vi nu er kommet til skulde derfor være vel fundert. —

Om Harald Hårfagres erobring av Namdalen forteller Egilssaga (s. 7): „Síðan ætlaðiz hann at fara norðr í Naumudal á hendr þeim brœðrum Herlaugi ok Hrollaugi, er þá voro konungar yfer Naumudal. En er þeir brœðr spurðu til ferðar hans, þá geck Herlaugr í haug þann med XII mann, er áðr hofðu þeir gera látið þrjá vetr. Var síðan haugrinn aptr lokinn, en Hrollaugr konungr velltiz ór konungdómi, ok tók vpp jarls rétt, ok fór síðan á valld Haralldz konungs, og gaf vpp ríki sitt. Suá eignaðiz Haralldr konungr Naumdælafylki ok Hálugaland. Setti hann þar menn yfer ríki sitt."

Digitized by Google

At dette stykke ikke godt kan skrive sig fra Are Frode, vil det neppe være delte meninger om; dertil er det for det første altfor vidløftig, dernest er dets karakter uten tilknytning til hans forfatterskap. Skulde vi isteden velge den utvei at Egilssaga her bygger på en annen skriftlig kilde, da måtte dette alene skje under den forutsetning, at en slik løsning gav en bedre forklaring på ulikhetene mellem Egilssaga og Heimskringla — enn om vi regnet Egilssaga for Snorres kilde. Den siste løsning er imidlertid langt å foretrekke: ved den undgår vi å føre inn en tredje saga der det ikke er strengt nødvendig.

Det tilsvarende stykke i Heimskringla (I s. 106—107) viser tydelig at det ikke kan være tale om at Egilssaga her skulde gi en forkortet fremstilling, som av Snorre skulde ha fått igjen sin oprinnelige, fullstendige form. De tilføielser til Egilssagas tekst som fins i Heimskringla bærer tydelig preg av Snorres konstruksjon. Av Egilssagas uttrykk: „Hrollaugr *konungr velltiz ór konungdómi*, ok tók vpp jarls rétt", lager Snorre en hel liten roman: „Hrollaugr konungr fór upp á haug þann, er konungar váru vanir at sitja á, ok lét þar búa konungs hásæti ok settisk þar í; þá lét hann leggja dýnur á fótpallinn, þar er jarlar váru vanir at sitja; þá *veltisk konungr ór hásætinu* ok í jarls-sæti, ok gaf sér sjálfr jarls-nafn." Den nøiaktige beskrivelse av den haugen Herlaug gikk inn i og fremstillingen av hvorledes kong Harald gav Rollaug våben for derved å betegne ham som sin mann, kan likeledes bare føres tilbake til Snorre.

Dersom det hadde vært forfatteren av Egilssaga om å gjøre å gi en så knapp og „udtogsmæssig" fremstilling som mulig av forholdene i Norge og av rikserobringen, hadde han med den største letthet kunnet hoppe over beretningen om Herlaug og Rollaug i Namdalen. Det samme må vi også kunne si om det neste avsnitt i Egilssaga, som her nærmere skal omtales, og som har følgende ordlyd (s. 7): „Siðan bjóz Haralldr konungr ór Þrándheimi með skipaliði ok fór suðr á Mæri. Átti þar orrostu við Húnþjóf konung ok hafði sigr. Fell þar Húnþjófr. Þá eignaðiz Haralldr konungr Norð-Mæri ok Raumsdal."

At Snorre heller ikke i dette tilfelle har hatt noen utførligere kilde å bygge på, det vidner det tilsvarende stykke i Heimskringla tydelig om. Når Snorre her (I s. 109—110) nevner to konger, nemlig Nåkkve, konge over Romsdal, ved siden av Huntjov, som han lar råde for Mørefylke, da skyldes dette et vers av Torbjørn Hornklove, som i Fagrskinna (s. 18) henføres til Hafrsfjord-slaget. Navnene „Nåkkve" og „Solskjel" (det sted hvor Snorre lar slaget foregå), er vel neppe fostret av hans egen dikterfantasi. Gustav Storm har ganske sikkert rett når han antar at navnene „i Sagnet var knyttede til Verset"[21]. Det må da også være grunnen til at Snorre på dette punkt viker av fra Fagrskinna.

Det er således ingen ting som tyder på at Snorre skulde ha nyttet noen annen skriftlig kilde enn Egilssaga i dette tilfelle. —

Digitized by Google

Vi kommer dernest til et avsnitt, om hvilket Finnur Jónsson sier[22], at „navnlig denne fremstilling forekommer mig at udelukke gensidig benyttelse". Det blir derfor nødvendig å omtale dette sted noe nærmere.

Egilssaga forteller at Huntjovs sønn Sålve Klove kom sig unda fra det slag som nettop er omtalt, og at han drog til Arnvid, konge på Sunnmøre, for å bevege ham til straks å ruste mot Harald. Sagaen legger Sålve denne tale i munnen (s. 7—8): „Þótt þetta vandræði hafi nú borit oss at hendi, þá mun eigi langt til, at sama vandræði mun til yðuar koma, þuíat Haralldr ætla ek at skjótt man hér koma, þá er hann hefer alla menn þrælkat ok áþjáð, sem hann vill, á Norð-Mæri ok í Ravmsdal. Munu þer hinn sama kost firi hondum eiga, sem vær áttum, at verja fé yðuart ok frelsi, ok kosta þar til allra þeira manna, er yðr er liðs at ván, ok vil ek bjóðaz til með mínu liði móti þessum ofsa ok ójafnaði. En at oðrum kosti munu þér vilja taka vpp þat ráð, sem Naumdælar gerðu, at ganga með sjálfuilja í ánauð ok geraz þrælar Harallz. Þat þótti foður mínum vegr, at deyja í konungdómi með sæmd, helldr en geraz vndermaðr annars konungs á gamals alldri. Hygg ek at þér muni ok suá þikja ok oðrum þeim, er nockurer ero borði ok kappsmenn vilja vera." Efter denne opfordring sluttet kong Arnvid sig til Sålve; dernest sendte de bud til Audbjørn, som rådde for Firdafylke, og anmodet ham om å gå med dem mot Harald . . . .

I Heimskringla er det hele fremstillet noe anderledes; Sålve Klove hadde efter nederlaget og flukten opholdt sig en del av vinteren på Sunnmøre hos sin frende kong Arnvid. Men da de hørte at kong Harald samlet en stor hær blandt trønderne, fór Sålve syd i Firdafylke til kong Audbjørn, og bad ham om å fare med sin hær for å støtte ham og kong Arnvid. Snorre lar Sålve si (I s. 111): „Ollum er oss sjá kostr nú auðsærr, at vér rísim allir upp móti Haraldi konungi; munu vér þá hafa nógan styrk, ok mun þá auðna ráða sigri, en hitt er ella, ok er þat engi kostr þeim mǫnnum, er eigi eru ótígnari at nafni, en Haraldr, at gerask þrælar hans. Þótti foður mínum betri sá kostr, at falla í bardaga í konungdómi sínum, en gerask undirmaðr Haraldz konungs." Efter dette besluttet Audbjørn å optre i fellesskap med de to andre mot Harald.

Bortsett fra selve talen, som i begge verker inneholder det samme, men som hos Snorre er gjort konsisere, mere kunstnerisk helstøpt, er forskjellen mellem Egilssaga og Heimskringla her den, at Sålve i Egilssaga vender sig til Arnvid, i Heimskringla til Audbjørn.

Når Finnur Jónsson — som nettop anført — i dette tilfelle forutsetter en felles kilde, og dertil understreker at „heraf forklares med største lethed alle de tildels store uoverensstemmelser mellem Hkr. og Egs.", da forstår jeg ikke hvordan han egentlig har tenkt. Som vi har sett er det Egilssaga som har den utførligste, den ordrikeste fremstilling; noen forkortelse av en oprinnelig tekst skulde det vel derfor på dette sted neppe kunne være tale om. Og hvad nu de avvikende beretninger om Sålves forhold til Arnvid og Audbjørn angår, kan jeg slett ikke se at disse „med største lethed"

Digitized by Google

forklares av en felles kilde, som de to verker uavhengig av hverandre skulde bygge på.

Arnvid var konge over Sunnmøre; han var således den av de vestnorske småkonger som hadde Haralds trøndske erobringsrike nærmest innpå sig; han var mere truet enn noen av de andre. Det var ikke nødvendig å bruke overtalelseskunster for å få ham til å innse, at det var i hans egen interesse å ruste til kamp mot den farlige motstander. Helt anderledes var det med kongen i Firdafylke: han hadde ennu ikke fått forståelse av den fare som truet; betydelige områder skilte hans rike fra Harald Hårfagres. Det var da til ham Sålve måtte vende sig for å gjøre det klart for kong Audbjørn, at nu hadde han en anledning, siden kunde det bli for sent.

Slik må Snorre ha tenkt, som den logiker han alltid var i sin måte å knytte leddene sammen til en helhet. Derfor måtte han i dette tilfelle slå vrak på Egilssagas fortelling. Hvorvidt Snorre hadde rett i denne opfatning av Haralds maktområde, vedkommer ikke saken. —

Som direkte fortsettelse av dette avsnitt berettes i Egilssaga om Audbjørns forberedelser til kampen. Han lot skjære hærpil i sitt rike og hans sendemenn kom også til Kveldulv, far av Torolv og Grim, og gav ham ordre om å innfinne sig hos kongen med alle sine huskarler. Kveldulv svarte da (s. 9): „Þat mvn konungi skyllt þikja, at ek fara með honum, ef hann skal verja land sitt, ok sé herjat í Firðafylki. En hitt ætla ek mér allóskyllt, at fara norðr á Mæri ok berjaz þar ok verja land þeira. Er yðr þat skjótaz at segja, þa er þér hittið konung yðuarn, at Kuelldúlfr mun heima sitja vm þetta herhlaup, ok hann mun eigi herliði safna, ok eigi gera sína þá heimanferð at berjaz móti Haralldi lúfu, þuíat ek hygg, at hann hafi þar byrði gnóga hamingju, er konungr várr hafi eigi krepping fullan."

Kveldulvs optreden ved denne leilighet, og hans svar til kong Audbjørns sendemenn, danner forutsetningen for ting som i det følgende omtales i Egilssaga. Det kan derfor ikke med noen rett gjøres gjeldende, at dette sted ikke skulde høre hjemme i denne saga. Denne fortelling kan ikke uten videre rives løs fra det som like forut er blitt berettet. Opfordringen til Audbjørn om å dra nord på Møre til kamp mot Harald gir bakgrunnen for Kveldulvs holdning. Vi ser derfor at uten den største vilkårlighet lar de enkelte avsnitt sig ikke skille ut fra hverandre. Det ene hører like meget hjemme i Egilssaga som det annet.

I umiddelbar fortsettelse av dette gir Egilssaga en fremstilling av kongenes sammenstøt med Harald Hårfagre, nemlig slaget ved Solskjel (s. 10). Heimskringla har en helt tilsvarende beretning, bare med den forskjell at skildringen her ved siden av også støtter sig til et vers av Hornklove (I s. 112—113); på grunnlag av det har Snorre en utførligere fortelling om selve slaget enn den som fins i Egilssaga.

Det er ikke fritt for at Snorre er noe dristig i de utmalinger han her gir f. eks. av kong Haralds optreden under kampen; de antydninger i verset

Digitized by Google

som danner bakgrunnen for utmalingene er særdeles svake, og behøver slett ikke bety det Snorre legger i dem.

Så meget er sikkert, at i skildringen av dette slag har Snorre — bortsett fra Hornkloves strofe — ikke hatt noe annet å holde sig til enn den beretning som fins i Egilssaga; der hører den naturlig hjemme som en helt nødvendig videreføring av det sagaen i det foregående har berettet.

Det avsnitt som dernest skal behandles gir — såvidt jeg kan se — det avgjørende bevis for at Heimskringla bygger på Egilssaga. For at dette skal tre tydelig frem, finner jeg det påkrevet å føre op de to tekster i sin helhet.

Egilssaga s. 10—11.

Epter þat lagði Haralldr konungr vnder sik Sunn-Mæri. Vémundr, bróðer Auðbjarnar konungs, hellt Firðafylki, ok gerðiz þar konungr yfer. Þetta var síð um haustið, ok gerðu menn þat ráð með Haralldi konungi, at hann skylldi eigi fara suðr vm Stað á haustdegi. Þá setti Haralldr konungr Rognualld jarl yfer Mæri huáratueggju ok Raumsdal. Haralldr konungr sneri þá norðr aptr til Þrándheims ok hafði vm sik mikit fjolmenni. . . . . Þann vetr fór Rognvalldr jarl it iðra vm Eiðsjó suðr í Fjorðu ok hafði njósner af ferðum Vémundar konungs, ok kom vm nótt þar sem heiter Naustdalr, ok var Vémundr þar á veizlu. Tók þar Rognvalldr jarl hús á þeim, ok brendi konunginn inni með IX tigum manna. Eptir þat kom *Berðlu-Kári* til Rognuallz jarls með langskip alskipat, ok fóru þeir baðer norðr á Mæri. Tók Rognualldr skip þau, er átt hafði Vémundr konungr, ok allt þat lausafé, er hann feck. *Berðlu-Kári* fór þá norðr til Þrándheims á fund Haralldz konungs, ok gerðiz hans maðr. Vm várit epter fór Haralldr konungr suðr með landi með skipaher, ok lagði vnder sik Fjorðu ok Fjalir.

Heimskringla I s. 113—114.

Haraldr konungr lagði undir sik Sunn-Mœri. Vémundr, bróðir Auðbjarnar konungs, helt Firðafylki. Þetta var siðla um haust ok gera menn þat ráð með Haraldi konungi, at hann skyldi eigi fara suðr um Stað. Þá setti Haraldr konungr Rǫgnvald jarl yfir Mœri hvára-tveggju ok Raumsdal ok hafði hann þá um sik mikit fjǫlmenni. Haraldr konungr fór þá til Þrándheims. Þann sama vetr fór Rǫgnvaldr jarl it iðra um Eið ok svá suðr um Fjǫrðu; hann hafði njósn af Vémundi konungi ok kom um nótt, þar sem heitir Naustdalr; var Vémundr konungr þar á veizlu; Rǫgnvaldr jarl tók hús á þeim ok brendi konung inni með níu tigu manna. Eptir þat kom *Berðlu-Kári* til Rǫgnvaldz jarls með langskip alskipat, ok fóru þeir báðir norðr á Mœri; tók Rǫgnvaldr jarl skip þau, er átt hafði Vémundr konungr, ok alt lausafé, þat er hann fekk. *Berðlu-Kári* fór norðr á fund Haraldz konungs ok gerðisk hans maðr; *hann var berserkr mikill.* Um várit eptir fór Haraldr konungr suðr með landi ok lagði undir sik Firðafylki.

Digitized by Google

Gustav Storm har fremhevet det trekk som viser at Egilssaga her er kilden[23]: „Bemærkningen om Berdlukaare („Eptir þat kom Berðlukári til Rögnvalds o. s. v.) kan kun opfattes som Laan fra Egilssaga, da man først her faar vide, hvem Berdlukaare er, og Snorre kun af Uforsigtighed er kommet til at nævne ham, medens han er en af Hovedpersonerne i den tidligere Del af Egilssaga."

Gjessing stiller dette sted sammen med et annet, hvor det heter, efter at det er fortalt om Harald Gråfelds død (s. 290): „Þar fell ok þá með Haralldi konungi Arinbjorn hersir, *er fyrr var frá sagt*", — „hvilket sidste Tillæg neppe kan være flydt Egs.'s Forfatter selvstændigt af Pennen, efterat han allerede paa saa mange Steder tidligere har saa udførligt omtalt Arinbjørn; det synes derimod utvivlsomt at være indkommet med Laan paa Stedet fra et andet Værk, nemlig ved Eftersyn i Kongesagaen angaaende Har. graaf.'s Fald. At denne Kongesaga har stammet fra *Are* tør med al Sandsynlighed sluttes. . . . At Are har kunnet indføre i Norges Kongesaga Personer, som fortrinsvis har havt Interesse for den islandske Sagatradition, vil ikke være paafaldende, naar man antager et Værk fra hans Haand om Norgeskongerne netop fremkommet ved en Udskillelse af hans ældre Íslendingabók: og Indforelsen af Arinbjørn kan da betragtes som ganske analog med Omtalen af *Berdlukaare*, som vistnok ikke er uden Interesse for Kongesagaen som Stamfader for Eyvind skaldespiller og Haarek af Thjotta gjennem Svogerskab med Kongeætten, men dog paa Stedet optræder overraskende i Hkr., saa Notitsen om ham har været betragtet (henvisning til Storm) som et Bevis paa, at Hkr. skulde laane af Egs."[24].

Tilføielsen „er fyrr var frá sagt" til Arinbjørns navn virker kanskje litt merkelig, men det synes ikke derfor å være noen grunn til å kaste sig ut i løse hypoteser, slik Gjessing her gjør. Det kan meget godt tenkes at Egilssagas forfatter nettop har satt til denne bemerkning for å utheve Arinbjørns navn: „den Arinbjørn vi i det foregående har talt om, døde ved denne leilighet". Ialfall kan det ikke tenkes, at dette sted skulde skyldes Are. Vi har ikke noe holdepunkt for at han har fort inn en rekke perifere menn i sitt verk; det er bare grunnløs gjetning.

Med hensyn til Berdlu-Kåre sier Gjessing at han „vistnok ikke er uden Interesse for Kongesagaen som Stamfader for Eyvind skaldespiller og Haarek af Thjotta"; en har da bare grunn til å undre sig over, at kongesagaen ikke sier noe om dette. Gjessings resonnement fører ikke frem. Gustav Storms opfatning av dette avsnitt er den eneste mulige. Snorres helt umotiverte omtale av denne mann, som vi ellers ikke hører tale om i Heimskringla, gir fullgodt prov for at Egilssaga har vært hans kilde. —

Uoverensstemmelsene mellem Heimskringla og Egilssaga angående „hertug" Gutorms forhold til kong Harald er et av de trekk som Finnur Jónsson uttrykkelig gjør opmerksom på „med største lethed" lar sig forklare gjennem en felles kilde, som de to verker uavhengig av hverandre skulde gå tilbake på.

Digitized by Google

Egilssagas fremstilling av dette lyder slik (s. 81—82): „Gvttormr hét maðr, son Sigurðar hjartar. Hann var móðurbróðer Haralldz konungs. Hann var fóstrfaðer konungs ok ráðamaðr firi landi hans, þuíat konungr var þá á barns alldri, fyrst er hann kom til ríkiss. Gutthormr var hertogi firi liði Haralldz konungs, þá er hann vann land vnder sik, ok var hann í ollum orrostum, þeim er konungr átti, þá er hann geck til landz í Noregi. En er Haralldr var orðinn einualldz konungr ifer landi ollu ok hann settiz vm kyrt, þá gaf hann Gutthormi frænda sínum Vestrfolld ok Austragðer ok Hringaríki ok land þat allt, er átt hafði Hálfdan suarti faðer hans."

Snorre forteller først (s. 98): „Guthormr, móðurbróðir hans (Haralds), gerðisk forstjóri fyrir hirðinni ok fyrir ǫllum landráðum; hann var hertogi fyrir liðinu." Det blir dernest berettet at Gutorm tok del i en rekke av Haralds slag, så vel i Viken som på Oplandene; men så hører vi en stund ikke mere om ham, før det heter, efter en beretning om Haralds krigstog mot Gautland (s. 122): „Síðan lagði Haraldr konungr land alt undir sik fyrir norðan elfina ok fyrir vestan Væni ok Vermaland alt. En er hann snørisk þaðan í brot, þá setti hann þar eptir til landz-gæzlu Guthorm hertoga ok lið mikit með honum." Efter fortellingen om slaget i Hafrsfjord blir det endelig oplyst (s. 127): „Guthormr hertogi hafði alla stjórn landzins um Víkina ok um Uplǫndin, þá er konungr var eigi nær."

Særlig presist uttrykker ikke Snorre sig, men likevel er det åpenbart at hans fremstilling viker av fra den som fins i Egilssaga.

Dersom nu de to ulike beretninger skulde skyldes en felles kilde, da måtte man vel tro at avvikene skulde forklares av at denne uttrykte sig svevende, slik at det blev rum for ulike opfatninger. Egilssagas uttrykksmåte viser imidlertid det umulige i en slik forklaring; det blir klart og utvetydig sagt at Gutorm *„var í ollum orrostum*, þeim er konungr átti, þá er hann geck til landz í Noregi."

Den eneste naturlige utvei er da den, at Snorre har kjent Egilssagas fremstilling, men at han har funnet ting å innvende mot den. Også på dette punkt må jeg erklære mig fullt ut enig med Gustav Storm, når han sier[25]: „Snorre har fundet det rimeligere, at Viken efter Svenskekrigen og efter Haralds paafølgende Reise nordpaa nok kunde trænge til en kraftig Styrer som Guthorm; hvorvidt Snorre har fundet Sagn om Guthorms Udnævnelse ved denne Leilighed, kan da være ligegyldigt." —

Egilssaga har en beretning om Harald Hårfagres abdikasjon og død og om at Eirik Blodøks drepte sine brødre, som her må gjengis i sin helhet. Den lyder slik (s. 198): „Haralldr hinn hárfagri setti sonu sína til ríkiss í Noregi, þá er hann tók at elldaz, gerði Eiríkr konung iferkonung sona sinna allra, ok er Haralldr hafði verið LXX vetra konungr, þá selldi hann í hendr Eiríki syni sínum ríki. . . . Haralldr konungr settiz þá í kyrrsetu ok sat optaz á Rogalandi eða Haurðalandi. En þrem vetrum síðarr andaðiz Haralldr konungr á Rogalandi, ok var gjorr haugr epter hann við Haugasund. En epter andlát hans var deila mikil milli sona hans, þuíat Víkuerjar tóku sér

Digitized by Google

til konungs Óláf, en Þrænder Sigurð. En Eiríkr felldi þá báða bræðr sína i Túnsbergi einum vetri epter annlát Haralldz konungs."

Den første delen av dette avsnitt (om Harald Hårfagre) fins i lignende form også i andre sagaer (med undtagelse av meddelelsen om at han satte sine sønner som konger rundt i landet). Den annen del fins i sin helhet i Heimskringla (I s. 162—163): „Efter kong Haralds død tok Eirik Blodøks alle kongelige inntekter i Midtlandet, men Olav over Viken og deres bror Sigrød hadde alle i Trøndelag. Eirik likte dette meget ille, og det gikk de ord derom, at han med makt vilde søke hos sine brødre, om han kunde få eneveldet over hele landet, slik hans far hadde gitt ham. Men da Olav og Sigrød hører dette, farer det sendemenn mellem dem; dernest gjør de avtale om møte mellem sig, og Sigrød farer om våren øst til Viken; han og hans bror Olav møtes i Tunsberg og dveler der en tid. Den samme vår ruster Eirik ut en stor hær og mange skib, og seiler øst til Viken. Kong Eirik fikk så god medvind, at han seilte dag og natt, og det for ingen kunnskap forut for ham; da han kom til Tunsberg, gikk Olav og Sigrød med sin hær i østlig retning ut av byen til bakken (d. e. den nuværende Møllebakken), og fylket der sin hær. Eirik hadde mange flere folk, og Olav og Sigrød falt begge i kampen, og begges gravhauger er der på bakken hvor de lå falne."

Man ser med én gang at Snorre når det kommer til stykke ikke vet mere enn det Egilssaga sier; alt det som i Heimskringla er kommet til, er dikterisk utfylling efter Snorres vanlige manér. Han har selv sett eller hørt om at det lå to gravhauger øst for Tunsberg, og trekker så uten betenkning den slutning at de to „konger" lå begravet i dem; mulig er det vel at denne kombinasjon alt var foretatt av sagnet, at det er et vidnesbyrd om dette sagn når Egilssaga i det hele knytter kampen til Tunsberg. Men Snorre vet nøiaktigere beskjed om slagplassen. — At Sigrød, trøndernes herre, blev drept nede i Viken, kunde bare forklares på én vis: brødrene var kommet sammen for å avtale felles optreden mot Eirik; når denne seiret, kunde dette derfor alene skyldes at han uventet kom over dem: han fikk medvind.

Dette avsnitt fins allerede i den særskilte saga om Olav den Hellige (s. 7; det går ikke av den grunn an å dra den slutning at stykket skulde stamme fra Ares verk; det viser tvertimot at Snorre har kjent og benyttet Egilssaga allerede da han skrev sin Olavssaga.

I Egilssaga gir denne beretningen forutsetningen for Eiriks korte styre; da Eirik Blodøks spiller en viktig rolle i sagaen gjennem sin forbindelse med Arinbjørn herse og konflikten med Egil, hører dette sted med som et nødvendig ledd i fremstillingen. Det er ingen grunn til å forutsette at sagaen skulde ha brukt skriftlig kilde i dette tilfelle.

Dertil kommer at så vel Ágrip (sp. 8—9) som Fagrskinna (s. 24) innskrenker sig til å oplyse at „Æirikr let drepa Biorn kaupmann, Olaf digrbæin oc flæiri brœðr sina". Det er derfor overordentlig usannsynlig at den utførlige meddelelse i Egilssaga skulde skrive sig fra Are, for det første

Digitized by Google

fordi den da måtte ha stått, ialfall i forkortet form, i de nevnte verker; for det annet fordi Egilssaga da måtte ha kjent også drapet på Bjørn Kjøpmann, idet beretningen om det ikke godt kan skyldes noen annen enn Are. —

Avsnittet om Håkon Adalsteinsfostres ankomst til landet, om Eiriks flukt, og datteren Ragnhilds giftermål med orknøy-jarlen Arnfinn, og videre om Eiriks avtale med kong Adalstein (s. 212—213) er av så stor interesse, at det er all grunn til å opholde sig noe nærmere ved det.

Det er da naturlig å ta sitt utgangspunkt i beretningen om Ragnhild, idet Gjessing har trukket dette moment frem som støtte for sin ovenfor (s. 2) refererte opfatning[26]. Egilssaga sier her: „(Eiríkr ok Gunnhildr) fóru fyst vestr vm haf til Orkneyja. Þá gipti hann Ragnhilldi dóttur sína Arnfinni jarli". Heimskringla lar dette giftermål finne sted først efter Eiriks fall (I s. 179—180), idet det her heter at Eirikssønnene, da de hørte om farens død, forlot Northumberland og satte sig i besiddelse av Orknøyene; ved avskjeden derfra giftet de sin søster med Arnfinn jarl.

Den radikale omgruppering som Snorre i dette tilfelle har foretatt, skyldes Orkneyinga saga, et verk som bevislig har vært hans kilde[27]. Det heter her (s. 14—16): „Þa er Haralldr harfagri anndadizst, var Æirekr blodǫx II vetr konungr. Þa kom Hakon Adalstæinsfostri i land, en Æirekr stǫk a burt. . . . Arnnkell ok Erlenndr iallar, synir Torfu-Æinars, fellu a Æinglande med Æireki konungi blodǫx. Gunnhildr ok synir hennar foru sidan til Orknneyia ok toku þær undir sig, ok dvolduzst þar um hrid, þadan foru þau til Danmerkr, ok giftu adr Ragnnhilldi, dottur Æireks ok Gunnhilldar, Arnnfinne syne Þorfinnz ialls."

Hvorfor Snorre her har foretrukket Orkneyinga sagas fremstilling for Egilssagas, det savner vi midler til å uttale oss om; det får være tilstrekkelig å konstatere faktum. Når saken står slik, da er det imidlertid klart at denne ulikhet mellem Egilssaga og Heimskringla ikke hindrer at det ene av disse verker kan ligge til grunn for det annet. —

Om Eirik og Håkon heter det: „Eiríkr konungr réð einn vetr firi Noregi epter andlát foður síns, Haralldz konungs, áðr Hákon Aðalsteinsfóstri, annarr son Haralldz konungs, kom til Noregs vestan af Englandi. Hákon fór norðr til Þrándheims. Var hann þar til konungs tekinn. Voro þeir Eiríkr vm vetrinn báðer konungar í Noregi. En epter vm várit dró huártueggi her saman. Varð Hákon miklu fjolmennri. Sá Eiríkr þá engan sinn kost annan, en flýja land. Fór hann þá á brott með Gunnhilldi konu sína ok born þeira."

Snorres beretning svarer helt ut til det Egilssaga her sier; selvom det ikke uttrykkelig anføres, fremgår det dog klart av Snorres beretning at Håkon kom til Norge ett år efter Haralds død[28]. Det heter derefter om Håkon (I s. 165) at han „sigldi norðr til Þrándheims", og han blev med én gang tatt til konge både i Trøndelag, på Oplandene og i Viken. Om sammenstøtet mellem dem blir det dernest sagt (I s. 168—169): „Hákon konungr dró saman her mikinn í Þrándheimi, er váraði, ok réð til skipa; Víkverjar hǫfðu ok her mikinn úti, ok ætluðu til móts við Hákon. Eiríkr

Digitized by Google

bauð ok liði út um mitt land, ok varð honum ilt til liðs, þvíat ríkismenn margir skutusk honum ok fóru til Hákonar, en er hann sá engi efni til mótstǫðu í móti her Hákonar, þá siglði hann vestr um haf með því liði, er honum vildi fylgja."

Nu er det for det første å merke at ingen av de øvrige kilder har en tilsvarende fremstilling. Som nettop anført sier Orkneyinga saga at Eirik rådde for landet to vintrer efter Haralds død, og at Håkon først da kom til Norge, hvorpå Eirik øieblikkelig forlot landet. Ágrip (sp. 9) forteller at Eirik var konge to vintrer før Håkon kom vestfra, og at denne ikke tok kongenavn i Norge den første vinter han opholdt sig i landet. Fagrskinna (s. 25) meddeler at Håkon fôr fra England én vinter efter Haralds død; om den følgende blir det sagt (s. 26): „Læið sa vetr sva at Hakon hafðe eigi konungs namfn", og videre (s. 31): „Hacon toc konongdom i Noregi tveim vetrom siþan er faðer hans andaðezt." Historia Norwegiæ beretter[29] om Eirik: „Hic cum annum regnasset .... a fratre suo Hacone alumno Adalstani regis Angliæ .... regno privatus in Angliam secessit." Endelig oplyser Theodricus monachus[30]: „Iste (d. e. Ericus) annis tribus regnavit, quorum duos solus, tertium cum fratre."

Når saken stiller sig slik, da *må* Heimskringla i dette tilfelle bygge på Egilssaga; den annen utvei: at Are skulde være deres felles kilde, er ytterst usannsynlig. Hvordan skulde man i så fall kunne forklare de øvrige kilders fremstilling?

Dertil kommer at beretningen i Egilssaga på det nærmeste er knyttet sammen med sagaens hovedpersoner; den inngår derved som et organisk ledd i selve fortellingen. Således blir det sagt, efter meddelelsen om Håkons reise til Norge: „Ok þat sama sumar fór Egill Skallagrímsson til Islandz." Videre heter det, i tilknytning til oplysningen om Eiriks flukt: „Arinbjorn hersir var fóstbróðer Eiríks konungs ok barnfóstri hans. Hann var kærstr konungi af ollum lendum monnum. Hafði konungr sett hann hoðingja ifer allt Firðafylki. Arinbjorn var ór landi með konungi." Det er derfor all grunn til å gå ut fra at denne beretning er original i Egilssaga; det er overordentlig kunstig og søkt i et slikt tilfelle å forutsette et tredje verk.

Endelig må det understrekes at Snorres fremstilling, selv om den er ordrikere enn Egilssagas stykke, ikke inneholder noe som ved nærmere prøvelse kan bli stående; så godt som samtlige tilføielser til Egilssagas tekst skyldes Snorres egen kombinasjon.

Når det først anføres (I s. 165) at Eirik holdt til øst i Viken, da Håkon kom til landet, skyldes dette en oplysning i det foregående, en oplysning som går tilbake på Egilssaga, men som Snorre har utmalt efter eget behov. — Håkons møte med Sigurd jarl, og skildringen av de to på tinget (I s. 165—166) kan inneholde en kjerne av tradisjon, eller rettere: av sagndannelse. Det samme er også tilfelle med den følgende fremstilling av Håkons løfter og av oplendingenes og vikværingenes tilslutning til ham. Denne fortelling strider i den grad mot de eldre kilders oplysninger, eller

Digitized by Google

for å presisere det nærmere: den går så langt ut over det de kjenner til, og er dernest i sig selv så umulig, at den ikke kan tenkes å skrive sig fra en tidlig saga. Selv om det derfor muligens skulde ligge enkelte løse sagn til grunn for den, sagn som Snorre selv har samlet under sitt ophold i Norge, så må likevel beretningen være komponert av den store dikter selv. Den er så stoff-løs, så utspunnet og konstruert som fortellingen ofte blir hos Snorre, når han har tynt med faktiske trekk å støtte sig til.

Snorre meddeler videre (I s. 168) at Håkon Adalsteinsfostre gav sine brorsønner Trygve og Gudrød kongenavn og det rike, som Harald Hårfagre hadde overlatt deres fedre. Til Trygve gav Håkon Ranrike og Vingulmark, og til Gudrød Vestfold; „en fyrir því, at þeir váru ungir ok bernskir, þá setti hann til gǫfga menn ok vitra at ráða landi með þeim". At dette imidlertid må være galt, det fremgår av en senere meddelelse i Heimskringla, hvor det på grunnlag av en strofe av Gutorm Sindre heter, at Trygve kom hjem fra vester-viking og fikk makt i Viken (I s. 178—179). Gudrød blir innført på dette sted fordi Snorre ikke kjente noen bestemt tradisjon som tidfestet når han blev konge i Vestfold.

Når Snorre lar Håkon Adalsteinsfostre få støtte i Viken allerede ved denne leilighet, henger dette sammen med hvad han i det foregående har berettet: at Eirik hadde drept to av sine brødre, som hadde makt i denne del av landet og var avholdt der, Bjørn Kjøpmann og Olav Digerbein. Derfor var det naturlig at vikværingene så snart det lot sig gjøre gav kong Håkon sin støtte.

For nu å komme fra Trøndelag til Viken måtte Håkon dra over Oplandene, idet Snorre mente (og visstnok med rette) at Eirik hadde makten på Vestlandet. Det er imidlertid vel verdt opmerksomhet, at Snorre ikke har et eneste faktisk trekk å meddele om Håkons forbindelse med Oplandene. Han sier (I s. 167): „Margir bœndr fóru af Uplǫndum at hitta Hákon konung, sumir sendu menn, sumir gerðu orðsendingar ok jartegnir, allir til þess, at hans menn vildu gerask. Konungr tók því þakksamliga. Hákon konungr fór ǫndurðan vetr á Uplǫnd, stefndi þar þing, ok dreif alt fólk á hans fund, þat er komask mátti; var hann þá til konungs tekinn á ǫllum þingum." Disse ord viser klart at Snorre her ikke har hatt noen kilde å bygge på; i så fall måtte han ha hatt mere å fare med. —

En av de mest fremtredende uoverensstemmelser mellem Egilssaga og Heimskringla gjelder beretningene om Harald Hårfagres og Håkon Adalsteinsfostres forhold til Värmland.

Egilssaga (s. 256 fg.) forteller innledningsvis at kong Harald hadde lagt under sig Värmland; Olav Tretelgja, far av Ynglingeættens første norske konge, Halvdan Hvitbein, hadde først erobret Värmland, som ætten alltid siden hadde rådd for, og tatt skatter av. Ved riksdelingen under Haralds sønner lyktes det Värmlands-jarlen Arnfinn å fri sig fra det norske herredømme; men Håkon søkte igjen å få makten på alle steder som hadde ligget under Norge på Haralds tid. To ganger var de menn Håkon hadde sendt østover

Digitized by Google

for å kreve inn skatt, blitt overfalt og drept; noen mente at Arnfinn jarl stod for det verk. Efter en del forhandlinger for så Egil Skallagrimsson øst til Värmland i kong Håkons ærend. I en meget utførlig beretning blir det dernest fortalt om Egils ferd, hvorledes han på hjemreisen, efter å ha hentet skatten, blir overfalt av Arnfinns folk, men selv dreper de fleste av dem, og kommer helskinnet tilbake til Norge.

Dette er en helt umulig og fantastisk skildring, en roman og ikke historieskrivning; det var derfor naturlig at Snorre måtte slå vrak på den. Det Snorre meddeler er imidlertid ikke mere å stole på. Oplysningene om Olav Tretelgja er de samme (I s. 74 fg.), bare med den forskjell at Snorre har så meget mere å fortelle både om denne konges og hans efterkommeres herredømme over Värmland. Harald Hårfagre (s. 115 fg.) bringer igjen dette område inn under Norge, idet sveakongen Eirik Emundsson like i forveien hadde satt sig i besiddelse av Värmland. Jeg følger her Gustav Storm[31]: „Striden med Kong Erik kjendes kun af Snorre. Fremstillingen er her mærkelig ujævn, idet selve Erobringen fortælles kortelig, men Hovedinteressen hviler paa Gjæstebudet hos Bonden Aake; dette har aabenbart sin Grund i, at Forf. ved dette Gjæstebud, hvor den unge Kong Harald drikker med sine Mænd i en ny Stue med nye og straalende Guldkar, men den gamle Kong Erik i en gammel Stue med gamle og kun forgyldte Kar, billedlig fremstiller det ungdomsfriske norske Riges Fremspiren ved Siden af det ældgamle „Sviarike". Vi maa vel her søge Grundlaget for Fortællingen i en skriftlig Kilde (Skjoldunga saga?)."

Det er således ytterst løse og upålitelige ting så vel Egilssaga som Heimskringla her har å fare med. Nettop derfor lar det sig ikke gjøre å tillegge disse beretninger den ringeste betydning ved avgjørelsen av forholdet mellem de to verker, slik Gjessing og Finnur Jónsson har villet. At Snorre har funnet helt a måtte se bort fra Egilssagas fortelling om Egils ferd, er ikke overraskende; at han selv ikke var i stand til å sette en mere troverdig beretning i stedet, er hvad vi kunde vente. Hos Snorre går denne fortelling inn som en del av de sagn og eventyr som så frodig ranket sig op omkring Harald Hårfagres skikkelse. —

Som vi i det foregående har anført er G. A. Gjessings og Finnur Jónssons viktigste innvending mot Gustav Storms opfatning av forholdet mellem Egilssaga og Heimskringla, at det *a priori* virker høist urimelig at Egilssagas oplysninger om norske forhold skulde være originale i dette verk, „saaledes at de kunde afgive virkelig tiltrængte Kildesteder ved Snorres Bearbeidelse af Kongesagaen".

Det verk som Are Frode må ha skrevet om Norges eldste historie var en temmelig knapp beretning, slik vi kjenner hans måte å skrive på fra Íslendingabók. Han søkte å gi et fast grunnlag; hans verk måtte også i dette tilfelle bli mere katalog enn egentlig saga, idet alt unødvendig, alt som ikke var centralt, blev holdt utenfor.

Digitized by Google

Are står ved innledningen til sagaskrivningens rike periode, Snorre ved avslutningen. En sammenligning mellem deres skrifter viser den vei utviklingen var gått i de 100 år som skilte deres forfatterskap. Nytt stoff var samlet inn, i de fleste verker opstykket og spredt, hos Snorre samlet til kunstnerisk enhet. Forutsetningen for denne særstilling som utmerker Snorres Heimskringla, ligger ikke minst deri at han har brukt ennu flere kilder, trukket inn ennu mere stoff enn noen av de andre fremstillinger; han bygger i høi grad på ættesagaen.

Egilssagas rike kildemateriale til norsk historie har en klar forutsetning: ætten følges tilbake til Norge; de politiske forhold og de hendelser som bragte den til å søke ut til Island, skildres. Harald Hårfagres kongedømme og hele hans optreden må derfor vies en spesiell opmerksomhet; ved siden av dette — men i annen rekke — kommer oplysninger foranlediget ved Egils forbindelse med Norge og nordmenn.

Det stoff som her står i umiddelbar tilknytning til ættesagaen har Snorre skilt ut og brukt i Heimskringla. Det kunde så lett skje, fordi disse trekk, selv om de er originale i Egilssaga, likevel fortalte utførlig om rikserobringen, utførligere enn noen av de foreliggende samlingsverker om norsk historie.

Store deler av den tradisjon som fantes på Island om norsk rikshistorie var oprinnelig deler av ættesagaer, av beretninger om islendingers ferder til Norge og ophold ved norske kongers hird; fra ættesagaen — hvad enten den var skrevet eller uskrevet — førte Snorre dette stoff over i kongesagaen. Vil man forstå sagaens genesis, må en klart gjøre sig rede for utviklingens faser[32].

II. Den såkalte Ladejarlssaga.

Har det foreligget noen egen saga om Ladejarlene? Flere forskere har ment at så er tilfelle: særlig Finnur Jónsson, Gustav Indrebø og Toralf Berntsen. „Under forudsætning af, at en sådan saga virkelig har eksisteret, vil mangt og meget i de sammenhængende kongesagaer bedre eller tilfulde forstås", mener Finnur Jónsson[1].

Dette spørsmål har ikke alene betydning for hele vårt syn på kongesagaens utvikling, det er tillike avgjørende for opfatningen av forholdet mellem Fagrskinna og Heimskringla.

På det ovenfor anførte sted sier Finnur Jónsson videre: „Ved en sammenligning mellem de enkelte tekster vilde man vistnok med en tilnærmelsesvis sikkerhed kunne udpege de stykker, der måtte gå tilbake til denne jarlesaga."

Før vi foretar en slik undersøkelse, er det naturlig å drøfte de standpunkter som har vært hevdet omkring dette emne. Toralf Berntsens resultater må da først og fremst bli gjenstand for nærmere prøving.

Digitized by Google

Jeg holder mig til Edv. Bulls gjengivelse[2]: „Det har længe været klart at til Snorres og andre islandske sagaforfatteres kilder har hørt en tapt saga om Ladejarlene. Nogen nærmere undersøkelse av denne tapte sagaens karakter har imidlertid aldrig for alvor været forsøkt før nu av Berntsen, og hans resultat er det at sagaens hovedperson ikke har været den berømte Håkon jarl, Norges siste store hedning, men hans søn Eirik, ættens siste mand, seierherren fra Hjørungavåg og Svolder. Han vil derfor også heller kalde den Erikssagaen end Ladejarlssagaen.

En analyse av Heimskringlas og Fagrskinnas slagskildringer fra Hjørungavåg og Svolder viser videre at de har hat forskjellige kilder å bygge på; men det lykkes Berntsen å isolere de deler av skildringene som skriver sig fra Erikssagaen, og det viser sig at disse har et ganske bestemt, enhetlig præg. For det første er det naturligvis Eirik Jarl som her er hovedpersonen; men vigtigere er det at han også fremstilles som den der altid følger et bestemt taktisk princip: han opererer med løse skib, tenger dem ikke sammen i en lang, fast række som ellers seden var i den ældre tid, og med disse løse, manøvredygtige skibene sine rydder han først fiendens småskib, et efter et, og opnår derved å isolere fiendens store skib før den endelige, avgjørende kampen."

Vi tar her først for oss skildringen av Svolder-slaget, fordi hovedtrekkene der trer klarest frem.

I sin saga om Olav Trygvason (Arn., den beste redaksjon) lar Odd munk slaget foregå i flere faser. Først la danekongens flåte frem til slag (s. 102—103): „Dana konungr leggr nu *at skipum* Olafs konungs oc *feck ecki meirr at gert en roðit hin yztu skip*. Oc af storskipum þeim er konungr atti scorti eigi harða scot hrið. oc verða Dana konungs menn miok sarir. en sumir drepnir . . . Hurfu þeir nu fra við litin orðz tír."

Dernest kom turen til sveakongen (s. 103): „Let Noregs konungr enn tengja a sitt borð huart Orminum langa Orminn scamma oc Tranan. En sua er sagt þa er Danir hurfu fra at *menn Olafs Noregs konungs foro af hinum minnum skipunum oc a hin störri* . . . Varð nu hin harðasta orrosta með þeim nofnum . . . *Oc nu flyðu enn Noregs konungs menn af hinum smærum skipunum oc a Ormin* . . . Ormrinn var miclu lengri oc borðhæri en annur skip. oc var þat gott vigi sem kastali veri . . . Er Suia konungr sa marga menn sina drepna. oc þo fiolþa sart. þa syndisc hanum at leggia fra."

Noe senere blir det fortalt på ny (s. 109) at *„skip Olafs konungs varu oll hroðin oc oll varo fra hoggvin annur fra Orminum langi."*

Odd lar det således være danene og svearne som ryddet Olavs mindre skib. I denne del av striden lå Eirik jarl mere i bakgrunnen (s. 103): „Eirikr jarl oc hans lið lagu æ i scotmali i sifellu a skip Noregs konungs. *þo at hinna se meirr við getit."* Dette betyr altså at Odd i en kilde han har nyttet, mener å ha funnet direkte oplysninger i denne retning. Det kan da bare være tale om én kilde: det vers av Haldor Ukristne, som i det gamle sprog lyder slik: „Gerðisk snarpra sverða, / slitu drengir frið,

Digitized by Google

lengi / þars gollin spjǫr gullu, / *gangr of Orm enn langa*; / *dolgs kvóðu framm fylgja / fráns leggbita hǫnum / sœnska menn at sennu / sunnr ok danska runna.*" Finnur Jónsson oversetter denne strofe på følgende måte[3]: „De skarpe sværd *begyndte deres gang omkring på Ormen den lange*; mændene brød freden, hvor de guldprydede spyd gjaldede længe; *man sagde, at svenske mænd og danske krigere fulgte tæt ved ham* (d. e. Eirik jarl) sydpå i den skarpe strid." Gustav Storm opfatter det noe anderledes[4]: „Gang af skarpe sverde *gik over Ormen lange*; hvor gyldne spyd klirred', kjæmpede drengene længe. I fiende-kampen frem syd *gik det svenske mænd imod ham* (d. e. kong Olav) *og danske sverd-kjæmpere*".

Hvad strofens første del angår, er det tydelig at Snorre opfatter denne helt anderledes enn de to oversettere; han anfører nemlig verset på bakgrunn av denne beretning (I s. 445—446): „Danir ok Svíar lǫgðu þá í skotmál ok ǫllum megin at skipum Óláfs konungs. En Eiríkr jarl lá ávalt síbyrt við skipin ok átti hǫggorrostu, en svá sem menn fellu á skipum hans, þá gengu aðrir upp í staðinn, Danir ok Svíar. Svá segir Haldórr (verset). Þá var orrosta in snarpasta, ok fell þá mjǫk liðit, ok kom svá at lykðum, at ǫll váru hroðin skip Óláfs konungs, nema Ormrinn langi; var þar þá alt lið á komit, þat er vígt var hans manna." Det er å merke at også Fagrskinnas forfatter har opfattet strofen på samme vis (s. 127); både her og hos Snorre blir kampen *på* Ormen først omtalt i en senere sammenheng.

Uttrykket „*of* Orm enn langa" må da sagaskriverne ha tydet som: „*rundt om, omkring* Ormen Lange".

Nu er det visstnok så, at Odd munk anfører denne strofe på et senere sted; det er imidlertid intet å forbauses over. Han var den første som skrev ned den rike islandske tradisjon om slaget ved Svolder; hans kritiske sans var ikke i den grad utviklet, at han greide å sikte og gruppere stoffet; vi ser da også at han totalt har misforstått en strofe[5]. Odd har ikke vært opmerksom på at han i dette tilfelle har anført et vers i én forbindelse, mens den beretning han fører i pennen, i en helt annen sammenheng viser til, og direkte støtter sig på utsagnet i den samme strofen.

At denne opfatning av forholdet må være den rette, fremgår av annen del av Odd munks skildring av slaget, sammenlignet med de oplysninger skaldeversene gir.

Under omtalen av den siste avgjørende kamp på Ormen sier Odd (s. 110): „*Eiriks jarls se nu mest við getið orrostu.*" Haldor Ukristne forteller[6]: „Krigeren (d. e. Eirik) la Barden med den veldige side langs med Ormen", og videre[7]: „Jeg tror ikke jarlen var skånsom under kampen, da du førte Barden mot Ormen Lange." Endelig omtaler han striden på Ormen[8]: „Olavs menn måtte vike akter over toftene. Den hug-glade fyrste (d. e. Eirik jarl) egget sine kampdyktige menn, da krigerne hadde innesluttet den modige konge (d. e. Olav Trygvason) med sin flåte."

Men når nu skalden beretter at jarlen la sitt skib inntil Ormen, og når han innskrenker sig til å skildre Eiriks angrep på Olav, „da krigerne

Digitized by Google

hadde innesluttet den modige konge med sin flåte", da var det naturlig for Odd å trekke den slutning, at Eirik først grep inn i slaget efterat alle Olav Trygvasons øvrige skib var ryddet. Men hvem andre enn danene og svearne kunde da ha drevet Olavs folk fra små-skibene op på Ormen? Her fant Odd støtte i det ovenfor omtalte vers av Haldor. Når han uttrykkelig anmerker: „Þo at hinna (ɔ: danene og svearne) se meirr við getit", viser det at han har hatt noe virkelig å holde sig til; han bygger ikke denne oplysning på eget resonnement. —

Vi går dernest over til å betrakte den fremstilling av slaget som Fagrskinna gir. „I Fgsk.s skildring ser det ut som de lægger frem alle paa én gang, Svein, Olav sveakonge og Erik. Det sies ikke likeut, men av den følgende fortælling synes det at fremgaa at det er meningen," sier Toralf Berntsen[9]. Allikevel er det i Fagrskinnas beretning tydelige spor efter Odds opdeling av slaget.

Først blir det fortalt om danene (s. 126): „Þesse orrasta varð harðla snorp oc mannaskœð. fello Daner mest þui at þæir varo næster Norðmannum. þæir helldost æigi við oc læggia i fra or skotmale. oc for þesse hær. sem Olafr Tryggva sunr sagðe." Denne henvisning til kong Olavs kjente uttalelse om sine motstandere før slaget fins alt hos Odd munk (s. 103): „Hurfu þeir (d. e. Danir) nu fra við litin orðz tír. sem Olafr konungr gat til."

Dernest omtales svearne (s. 126): „En æigi at siðr var horð orasta oc long. fell af hvárom tveggia mikit lið oc mest af Svium oc þer com at Olafr svænsce sa þet at bezta raðe firir ser oc sinu liðe at vera sem fiarst oc let siga a homlr aftr undan." Tilknytningen til Odd er også i dette avsnitt særdeles fremtredende.

Endelig følger skildringen av Eirik jarls deltagelse i slaget (s. 126—127): „Eirikr iarl la viðr sibyrðt. Olafr konongr Tryggvasun hafðe lact Ormen langa i millom Ormsins scamma oc Tronunnar. enn hin smæsto scipinn yst. *enn Eirikr iarl let frahoggva hvært sem roðit var. enn lagðe at þæim er æftir voro. nu er smæri scip Olafs konongs ruðuz stucku mennernir undan oc gengo upp a hin stœrri scipin.* varð i því mikit mannspiall i hvarntvæggia flockenn. enn sva sem liðit fell af scipum Æiriks iarls. þa com annat eighi minna i staðenn af Svium oc Danum. enn ecke kom i staðenn þess liðs er fell af Olafe kononge. *ruðuz þa scip hans oll onnr. nema Ormren lange* æighi firir því at hann var borðe hæstr oc bazt scipaðr. enn meðan liðit var til þa hafðe þengat a gengit. oc hafþi hann halldit sinni fullri scipan at manntale. þo at sumir letezt firir hanom. *enn þa er roðinn var Ormren scamme oc Tranann, þa let Eirikr þau i fra hoggva.* enn siðann lagðiz Iarnbarðenn sibyrðr viðr Ormen langa sem sæghir Halldor ucristni."

Fagrskinna anfører de samme tre strofer som Odd (s. 108), men det er tydelig at denne sagas forfatter har opfattet dem anderledes enn han. I den ulike tolkning av Haldor Ukristnes vers må vi søke årsaken til Fagrskinnas og Odd munks divergerende fremstillinger av slagets første del.

Digitized by Google

Opfattet riktig og i sammenheng gir versene temmelig klar beskjed[10]: „Ormen Lange kom i en vanskelig stilling — skjoldene blev skåret istykker, pilene støtte sammen —, da krigeren la Barden med den veldige side langs med Ormen; jarlen vant seier ved holmen. — De skarpe sverd begynte sin gang rundt Ormen Lange (vi følger her Hkr.s og Fgsk.s tolkning, jfr. s. 22); mennene kjempet, og de gull-prydede spyd gav klang; man sa at svenske menn og danske krigere fulgte like efter ham (*kvóðu framm fylgja hónum*) sydpå i den skarpe strid. — Jeg tror ikke jarlen var skånsom under kampen; hæren overvant den kamp-raske konge; du fikk fjord-landet (d. e. Vest-Norge) i besiddelse, da du førte Barden mot Ormen Lange; da sultet ikke ulven."

Danekongen og sveakongen hadde ingen skalder ved sin side i Svolder-slaget, derfor fortalte ingen kvad om deres bedrifter i denne kamp. Eirik jarl blev derimot besunget, Haldor diktet en flokkr om jarlens tapperhet, og tildelte Eirik seirens laurbær. I dette lovkvad trådte de andre helt i bak-grunnen; alt vi hører om dem er: „man sa at svenske menn og danske krigere fulgte like efter ham", efter Eirik; dette gjelder kampen *omkring* Ormen, kampen om de mindre skib; også der var han den som ledet, som hadde hoved-æren. Men allikevel er det skildringen av den store strid om kongsskibet som danner høidepunktet i lovkvadet, fordi det også var kampens mest minneverdige del: vi hører om hvorledes Barden løp op ved siden av Ormen, om den harde striden som da tok til. Og i et senere vers nevner skalden Eirik jarls triumf: han seilte Ormen hjem efter slaget, det var beviset på at Eirik var den virkelige seierherre.

Fagrskinnas tekst viser at forfatteren har hatt en annen — og vi tør vel si riktigere — opfatning av Haldors ord, enn den vi finner hos Odd; mens denne tolket strofen slik at „hinna eru meirr við getit", heter det i Fagrskinna: „Enn sva sem liðit fell af scipum Æiriks iarls. þa com annat eighi minna i staðenn af Svium oc Danum." Det blev da her ikke disse som ryddet små-skibene, men Eirik jarl selv. —

Odd forteller at Eiriks menn bare kom op på Ormen takket være Torkel den Høies råd (s. 107): „Hann gaf þa til sloglict rað oc vitrleet. hann bað þa gera fyrst castala mikinn af storum triom með þeim hætti sem her turn veri. oc bera siþan a castalann stor tre. oc fella þau a Orminn oc væntir mek þa segir hann at lyði. Oc sua segia menn. at alldregi myndi sottr hafa orðit Ormrinn ef eigi veri þetta rað fundit."

Om den siste avgjørende kampen blir det berettet nokså utførlig (s. 110—111): „Gengu þa upp menn Eiriks jarls a Orminn oc foru sua sem skoþir vargar aptr oc fram a Orminum. *oc fellu menn nu allt um mitt skipit. En fram um stafnin oc firir runnit helldu menn lengst við.* Eirikr iarl sǫkir nu aptr til lyptingarennar oc hans menn. sǫkia menn þa allum megin at lyptingu . . . Þa er Eirikr jarl var cominn i firir rumit oc hans menn. a Orminum þa varð þar hord viðtaka. oc snarpt vapna skipti þui at sua sem liðit fell firir Olafi konungi oc þynntiz a bordunum. þa dreif aptr til lyptingar. oc var þar nu laðin mikill valkostr. En þeir er up stoðu a

Digitized by Google

Orminum varo harðla moðir." Like efter dette følger fremstillingen av kampens dramatiske avslutning, da kong Olav forsvant.

Fagrskinnas skildring viker på enkelte punkter temmelig sterkt av fra Odds (s. 129): *„Þa fello menninir fyst um mitt scipit.* þer sem borðen varo lægz. *enn fram um stafnenn oc aftr i fyrirrumino heldoz menniner længst viðr.* Þa er Eirikr iarl sa at Ormrinn var auðr miðscipa. þa geck hann upp meðr XV mann oc er þat sa Ulfrenn rauðe oc aðrer stafnbuar þa gengo þeir or stafninum framan oc sva hart at þer er iarlenn var. at iarlenn varð undann at rocva oc aftr a scip sitt oc þa er hann com a Barðann. þa eggiaðe iarlenn sina menn at sætte at væl. oc gengu þa up i annað sinn meðr mycklo liðe. var þa Ulfr oc allir stafnbuarnir comnir at lyptingunne. en roðit var allt skipit fram. sotti þa lið Æiriks iarls allum veghinn at þeim Olafe kononge."

Overensstemmelsene mellem de to fremstillinger er satt med kursiv; som det sees er de ikke særlig omfattende[11]. Når Fagrskinna her fører inn konkrete trekk som mangler hos Odd, må dette skyldes at forfatteren på egen hånd har trukket inn sagn i beretningen; på grunnlag av et slikt enkeltstående ledd som det det i dette tilfelle dreier sig om, kan en ikke slutte sig til en særskilt skriftlig kilde. —

„Fgsk. er saa meget mere kortfattet end Odd, den har en meget mere koncentreret slagskildring. Det kunde da tænkes den mulighet at Fgsk. var kommet til sin skildring bare ved at trænge sammen og samle Odds fortælling." Toralf Berntsen avviser dog bestemt denne utvei: „Fortællingen i Fgsk. vil vise sig at være meget forskjellig fra Sth.'s, Am.'s og Ups.'s, Fgsk. kan ikke ha hentet slagskildringen fra sin Odd-red".[12]

Gustav Indrebø har satt op en liste over de steder hvor Fagrskinna-„forfattaren beint fram (har) skrive av etter" Odds saga om Olav Trygvason[13]. Den omfatter praktisk talt hele beretningen om Svolder-slaget; bortsett fra det avsnitt i Fagrskinna som vi nettop antok var kommet inn fra tradisjonen, er det intet trekk i denne sagas tekst, som ikke viser slektskap med Odd; selv der Fagrskinna viker sterkest av fra hans opfatning, er den *formelle* tilknytning til Odds verk umiskjennelig.

Fagrskinnas forfatter har vært en selvstendig og kritisk mann, og han har steilet overfor Odd munks totalsyn på Olav Trygvasons siste kamp. Når Odd lar kongens fiender legge ut til strid, én efter én, når han lar dem trekke sig ut av slaget for å forhandle sig imellem, mens Olav tålmodig lå og ventet på den sikre død, når han endelig gav Eirik tid til i denne pause å bygge et helt tårn, hvorved jarlen blev i stand til å entre Ormen — da er alt dette trekk som en klartseende sagaskriver måtte erkjenne var så upålitelige og fantastiske, at han uten videre skar dem bort. Forfatteren av Fagrskinna innså, at når han først berettet om hvorledes Olavs fiender lå i bakhold for å kaste sig over kongsskibet, efterat størstedelen av den norske flate var seilet forbi, da måtte han også i sin skildring av selve slaget ta den logiske konsekvens av den bakgrunn han hadde

Digitized by Google

gitt: han måtte samle fiendene, han måtte virkelig la dem sperre veien for kong Olav.

Vi ser da at de sterkt fremtredende uoverensstemmelser mellem Odd munks og Fagrskinnas fortelling om slaget ved Svolder ingenlunde har sin forutsetning i at Fagrskinna har nyttet en annen skriftlig fremstilling av kampen enn den som fins hos Odd. Forfatterens evne til å tyde skaldekvad, og dernest hans kritiske sans, som hans verk gir så mange beviser på, forklarer helt ut disse avvik. Om han hadde nyttet en annen kilde, da måtte dette ha satt spor efter sig *av rent formell art* i Fagrskinnas beretning. —

Vi går dernest over til å undersøke det innbyrdes forhold mellem beretningene om slaget i Hjørungavåg, Jomsvikingeslaget.

Om forhistorien sier Toralf Berntsen[14]: „Paraleller med 510 viser os at Fgsk. i det store og hele følger Æ. J. (d. e. den eldre Jómsvíkinga-saga) i fremstillingen av forholdet kong Svein—Sigvalde jarl og Burislav, av gravøllet og jomsvikingenes løfter, overfaldet paa Jæren, Geirmund og Haakon jarl, og Haakons forberedelser til at ta imot fienden . . . Vi kan ikke med sikkerhet vise[15] at den tapte fælleskilde til Fgsk. og Hkr. som vi skal se de nytter senere, har fortalt om disse ting.

I Fgsk.'s skildring av *jomsvikingene paa Sømmøre* finder vi derimot indskud fra en ny kilde."

Det er nødvendig å komme på det rene med av hvilken natur disse ulikheter mellem Jómsvíkinga-saga (510) og Fagrskinna er. For oversiktens skyld anføres de to tekster ved siden av hverandre.

510 s. 66—67.

Nu fara þeir Iomsuikingar, þar til er þeir koma i hofn þa, er heyter i Hereyium, og leggia þeir þar inn i hof(n)inna allann skipa-flota sin; og hafa þeir nu frett af Haconi iarlli og niosn, og fregna ecki annat, enn iarll sie inn i Fiordum eda stundum nordur i landit langt, stundum sunnar meir; fiengu þeir Iomsuikingar aungua sanna frett af iarlli. Ok er þeir eru þar komner, uilia þeir Iomsuikingar afla sier nockurs uista, og er þat sagt, at Uagn Aka-son for a skeid einne til eyiar þeirrar, er Haud heiter.

Fagrskinna s. 89—90.

(Iomsvikingar) sigla fyrst til Hærœyia oc hafa þaðan fretter oc niosn fra Hacone iarle oc fregna ækki annat til hans en hann se inn i fiorðum stundum norðr stundum suðr. þæir læggia hærrenom inn af þioðlæið oc utan at œy þeirri er Hoð æitir. toco þar strandhogg a skip sin. Bui digri með svæit sinni hafðe upp giængit oc rako þæir til skipa bu mart firir ser.

Uoverensstemmelsene her består i at Fagrskinna sier at hele jomsvikingenes flåte la inn til Håd (d. e. Hareidland), og at det var Bue som drog op på oen; i 510 er det Vagn Åkeson som alene legger inn.

Digitized by Google

I tillegg til disse ulikheter må med én gang et tredje trekk nevnes. Fagrskinna oplyser at Bue fikk følgende oplysning om Håkon jarl (s. 90): „Hann liggr inn a Ælftrum"; A-redaksjonen har „Almunnd hamrum". Det fremgår av fremstillingen at forfatteren er på det rene med at dette sted ligger på innsiden av Hareidland, syd for Hjørungavåg[16]. Jómsvíkinga-saga sier derimot at bonden melte Vagn (510, s. 68): „Hann (d. e. Hacon) la i giær med einu skipi hier firir innan eyna Haud a Hiorunga-uogi."

Gustav Indrebø har gjort opmerksom på[17] at „Jómsv. har baade range og ugreide fyrestellingar um lokalitetane paa Sunnmøre". 510 gir nemlig følgende oplysning (s. 70): „Botnninn at Hiorunga-uogi horfer i austur, enn munnurenn i uestur." „Hjørungavaag skulde soleis liggja paa vestsida av Hareidland. Ein stad ordlegg nok baade AM 291 4° og AM 510 4° seg i motsegjing med seg sjølv, og segjer at Hjørungavaag er paa innsida av øyi (jfr. bondens ovenfor anførte svar). Det syner berre kor ugreide fyre-stellingane deira har vore. Fgsk. er fullt heime ikring slagplassen. Ho fortel greidt og utan mistak[18]."

Når derfor Fagrskinna forkaster meddelelsen om at jomsvikingenes flåte blev liggende ute ved Herøyene, er det naturlig å anta at dette henger sammen med forfatterens lokalkjennskap: all den stund han var opmerksom på at Hjørungavåg lå på en annen kant av Hareidland enn Jómsvíkinga-saga trodde, slik at deres flåte ikke nødvendigvis måtte støte sammen med Håkons straks den kom inn til denne ø, lå det nær for Fagrskinnas forfatter ikke bare å la et enkelt skib dra i forveien inn til Hareidland. Han visste dernest at hovedleden gikk like forbi Herøyene, og fant det av den grunn mere rimelig at jomsvikingene søkte unda denne: lå de midt i den, vilde jarlen altfor lett få beskjed om deres ferd.

Vi kan ikke ut fra slike betraktninger forklare hvorfor Fagrskinna lar Bue og ikke Vagn dra avsted, men også i dette tilfelle kan vi si at det er over-ordentlig lite sannsynlig at denne ulikhet skulde skyldes at Fagrskinna bygger på en annen skriftlig kilde; i så fall måtte vi ha ventet å finne spor efter denne kilde i selve fremstillingen, men det gjør vi ikke. Toralf Berntsen understreker tvert om[19], at „Fgsk.'s skildring finder vi paralel til i 510, og de (d. e. de likelydende avsnitt) gaar tilbake paa Æ. J. naar man istedenfor Bue indsætter Vagn. Det er storparten av samtalen med bonden i Fgsk. man finder igjen i 510". Avsnittet om jomsvikingene på Sunnmøre, ovenfor anført med 510's og Fagrskinnas tekst ved siden av hverandre, viser også den formelle likhet mellem de to sagaers beretning.

Jeg citerer Berntsen videre[20]: „Efter samtalen med bonden følger et længere stykke fra den nye kilde. Bonden slipper fri, Bue ber sine mænd lægge ut, lar blaase i luren og bad folket skynde sig. Det er kraftige replikker vi møter: Sigvalde jarl spurte om Bue vilde ro og om han kanske hadde spurt noget til Haakon jarl. Bue svarte og bad dem ro allesammen, han tænkte at den dag skulde de faa tak i halen paa ræven. „Ikke har du endnu tak i halen paa ham", sier Sigvalde, „det er rimeligere at du er

Digitized by Google

blit narret." „Du tør ikke lægge til med 60 skibe," sier Bue tilslut, „og han har tre skib i høiden!" Bue ropte til sine mænd at de skulde ro, Vagn var òg færdig, Sigvalde kastet los, og hele hæren for ind nordenom øen Håd. — Hele denne skildring fins der ikke antydning til at 510 har kjendt."

Hvorvidt vi her har å gjøre med en skriftlig kilde, kan umulig avgjøres på grunnlag av dette sted alene; svaret avhenger av det resultat den følgende gjennemgåelse av slag-skildringen vil føre til. Går vi foreløbig ut fra, at Fagrskinnas forfatter har optegnet dette stykke efter den muntlige beretning, får vi gjennem det forklaringen på hvorfor Vagn er erstattet med Bue. Kanskje en oplysning i 510 (s. 68): „Bui digri for fyst med sinu lidi", også kan ha vært medvirkende til dette.

Fagrskinna (s. 92) har dernest et stykke som ordrett går tilbake på Jómsvíkinga-saga (510, s. 68—69 og s. 62); et par strofer av Tord Kolbeinsson slutter sig i begge sagaer til dette sted[21]. —

Hvad nu *slagordningen* angår, har denne fått en langt bredere plass i Jómsvíkinga-saga (510) enn i Fagrskinna, og fremstillingen er også særdeles forskjellig i de to verker.

Fagrskinnas forfatter legger her de samme egenskaper for dagen som de vi festet oss ved i skildringen av Svolder-slaget. Han kan ikke følge Jómsvíkinga-saga, når det i den berettes om en lengere avbrytelse av slaget, idet hele Håkon jarls flåte, som i kampens første del hadde vært den underlegne, la til land forat jarlen kunde be høiere makter om hjelp. Dette forhold forklarer flere av de reelle avvik vi finner i Fagrskinna; fordi slaget her blev gjort til en enhet, måtte selve beretningen bli samlet. Mens Jómsvíkinga-saga ikke lar de samme ligge mot hverandre før og efter pausen, kunde ikke Fagrskinna motivere en tilsvarende omgruppering.

Finnur Jónsson har antatt[22] at „Jómsvíkingadråpa af biskop Bjarne er mulig benyttet af forf. (av Fagrskinna); i det mindste minder tidsbestemmelsen og udtrykket *jólánótt at Jaðri* derom". Det kan ikke være tvil om at dette er riktig; Fagrskinna har flere ganger overensstemmelser med dråpaen, i tilfelle hvor den viker av fra Jómsvíkinga-sagas fremstilling.

Jeg fører her op Fagrskinnas beretning om *slagets første del*, og ved siden av de tilsvarende steder i 510.

Fagrskinna s. 93 og s. 96—97.	*510.*
Da leto iarllarner Hacon oc Eirikr cveða við luðra sina. sætia upp mærki sin oc skipa til atroðrar...	S. 74: Nu lætur Hacon iarll og Eirikur kueda uit ludra sina og skipa til at-rodrar lidi sinu.
Þesse orrasta hæfir veret agiæt miok. oc alldrigi hafa Daner þuilican barðaga att við Norðmenn fyrr ne siðan firir þui at þæir hofðu mæir lið en	S. 77: Þessi oruzta hefer uerit a-gætuzt miog, og alldri hafa Daner þui-likan ordstyr borit uit Nordmenn firer þa sauk, at lids-munur

Digitized by Google

holfu minna. En langa rið hafðu þæir bætr.

(oc a homlu let siga Svæinn Haconar sunr oc hans menn firir Vagne. oc var þa at comet flotta aðr en Æirikr iarll lagðe til Iarnbarðanom. oc let Vagn þa undan aka.) sva at þa lago skipen framme hvara tvæggia sem veret hafðe i fyrstu.

þa er Æirikr com aftr i sina fylking. hafðe Bui fengit svig a oc hoggvit tænxlen oc lœystiz flotenn.

þa lagðe Æirikr barðanom sva at skipi Bua at þæir tængðu saman hvara tvæggiu stafnana oc borð við borð. oc villdu hvarger lœysa fyrr en annat hvart være roðet.

þa varð mikit mannspell er hvarer tvæggiu vogo hogg vapnom. þar var illt blauðum mannum innan borz.

þar urðu morg stortiðendi a litilli stundu i manndrape oc vissi engi maðr tal hversso marger menn þar fello. Norðmenn fello mæir hinn fyrra lut orrastunnar. en sva lauk at Daner leto sigast. oc olle þui mest ofr æfle liðs. oc snorp atsokn.

uar so mikill, at fimm uoru Nordmenn um einn Dan; . . .[23] þeim (d. e. Iomsuikingum) geck (þa) myklu betur bardaginn.

S. 75: (Og nu leggur Eirikur fra skipi sinu, þat er han sialfur er a, og so giorer Sueinn, broder hans, og fara at leggia at Bua, og beriazt þeir nu bader uit Bua . . .) og fa þeir Erikur þa rett fylking þeira, og huerfa þeir uit þat fra.

S. 75: Hann (d. e. Bui) hafdi mikit skard a giortt þeirri fylking; hefer hann hogguit teingsl sin og leyst allann flota þeirra.

S. 75—76: (Eirikur) bidur samann teingia skipinn og leggur nu at Iarn-bardann at skeid þeirri, er Uagn styrdi. Staukua nu samann skipinn, og beriazt þa af allri aluoru og stinga samann at stofnum skip sin; og hefer eigi uerit hardari sokn, enn þessi uar.

S. 75: Uerdur þar nu mannfall mikit; þar uar þa illt at uera blaudum monnum innann-borrz.

S. 78: Uerdur þar nu skamt storra tidinda i milli, og morg uerda iafn-snema bædi i mann-drapum og a-uerkum. Ueiter þeim fedgum þungt og ollu lidi þeirra þessi oruzta, þuiat mikill fiolldi er drepinn af lidi þeirra, og ueit eingi madur tal a, huersu margur madur þar hefer lif sitt latit af Nord-monnum, enn fatt eina fell af Iomsuikingum.

For *det annet avsnitts* vedkommende følger Fagrskinna flere steder biskop Bjarnes Jómsvíkinga-drápa[24]; det blir derfor nødvendig å anføre denne ved siden av de to sagaers tekster.

Digitized by Google

Fagrskinna s. 97—99.

oc her með var illveðre sva mikit.

at dræif þui hagle er æitt hagl korn va œyri.

þar i giegn atto Daner horfa.

þa let Sigvallde hoggva tænxlen oc undan hallda.

oc þegar æftir Þorkæll broðer hans. oc Sigurðr hviti oc vænnda ut or vagenom.

þat sa Vagn Aka sunur oc mællte. hvi flyr þu hinn illi hundr. Sigvallde svaraðe. með litlu værði sælr þu menn þina til dauða. oc þa scomm mantu hæim hafa er þu mant við lifa allan þinn alldr. oc lengi man uppi vera. oc hann skytr snœrespiote i þui er skipet snerez. Þat skot com milli hærða þæim er styrði. en þat var annar maðr en æigi Sigvallde. en Vagn villdi hann þo skotet hafa.

(þa var faret allt afl Dana hærs. oc þo drepet

510.

S. 80: Þat er sagt, at uedrit tok at þyckna i nordrit, og dregur upp sky med ollu skiott, og þar med fylger iel mikit og sterkuidri ogurligt.

S. 88: Hacon iarll let þa taka haglit og let uega þat, og stod haglit huertt eyri.

S. 80: Þeir Ioms-uikingar attu allir at uega i moti ielinu.

S. 84: Nu lætur Sigualldi hauggua teingslinn af skipum sinum og snyr skipinu.

S. 86: Þorkell hinn hafi for þegar, er Sigualldi, broder hans, hafdi fra snuit skipi sinu; og þar epter for Sigurdur kapa.

S. 86: Sigualldi med sinum monnum dregz nu fra skipa-flotanum og kalladi a Uagnn og bad þa flya skylldu. Uagnn suarar og mællti: „Þui flyr þui, hinn illi nidingr! uit litenn ordstir? Selur þu os med skemd þeirri, er þu munt heim hafa og uid lifa allann þinn alldur“ . . Uagn skytur þa spioti epter honum, og kemur þat i milli herda þeim, er styrdi, og feck sa þegar bana, af þui at Uagn hugdi þat Siguallda.

Jómsvikinga-drápa.

Digitized by Google

aðr mikit af. *Ða læggr Hacon iarl skæið sina a annat borð Bua hinum digra oc var þar hart viðnam.*)

Aslakr holmscalle oc Havarðr hoggvande laupa upp a skip Haconar iarls.

S. 76: Þeir Uagn og Holmskalle hlaupa af skeidini og a Iarnbardann.

Str. 26: hart nam hǫgg at stœra / Hǫvarðr liði fyrða, / viðr hefr illr at eiga / Áslákr verit fikjum. (Kraftige hugg gav Håvard mennenes skare; Aslak var farlig å ha med å gjøre.)

oc drapo margan mann.

S. 77: Ueiter (þeir) morgum manne bana.

Þorðr oc Skumr brœðr varo nær þæim stadder. oc vela þæir II um Havarð. (hœggr hann hondena hœgre af Þorðe.) en Skumr laut morg stor sar. aðr en Havarðr misti bæggia fota.

(S. 77: Þa hleypur Þorleifr skuma i moti Uagni . . .)

Str. 34: Þorleifr of vann þjokkva / þrekstœrðum Hǫvarði / hǫggramr brotit leggi. (Den hugsterke Torleiv knuste den kraftige Håvards tykke legger.)

Vigfus Vigaglums sunr fær æinn stæðia. sva at leget hafðe a þilium oc þar hafðe hann noðet sværðs hiollt sin með. hann fœrðe stæðiann sva baðom hondum at Aslake holmscalla. kœmr geirenn i havuð hanum sva at hausenn brotnaðe oc hæilinn la uti.

S. 90: Hauardur hauguandi . . . uar sar miog, so at af honum uoru bader fæturner firir ofann kne.

S. 76: Tekur Uigfus Uigaglum(s)-son upp nefstedia einn mikinn, er þar la a þiliuni i skipinu, er hann hafdi þar hnodit uit suerdz-hiallt sitt, og sidann hefur hann upp stediann med badum hondum og rekur stedianefit i haufud Aslaki holmskalla, suo at i heilanum stadar, og fell hann þegar nidur daudur.

Þa var Æirikr iarl upp comen með sina menn i skip Bua. Þorstæinn miðlangr kom fyrst i firirrumet. hann hœggr til Bua um ænnit þvært sva at fal baða æggteina a sværðinu. Bui væitir

S. 85: I þui er Sigualldi hafdi fra leyst skipa-flota sinn, þa hleypur Þorkell midlangur upp a skip Bua digra ok hoggur af honum uorina og hokuna alla nidur i gegnum, so at þat fell

Digitized by Google

Þorstæini sar undir honndena vinstri. sva at nalega bæit hann sundr i miðiu. þa tok Bui kistr II fullar gullz oc castaðe firir borð oc aller skiparar hans. liupu ut firir borð með kistr sinar. oc varo aller drepner.

þegar nidur i skipit, so at fuku ur honum tennurnar . . . Bui hoggr i moti til Þorkels, og kemur hoggit under uinstre hond honum og sneid hann i sundur i midiu... Epter þat þrifur Bui kystur II fullar af gulli, er hann atti, og . . . . . hliop Bui ut af saxinu a sioinn og þegar a kaf med kisturnar.

Þa snero iarlarner allu liði sinu at Vagne. þæir væriast væl oc lengi. þui at skipet var hatt borðe en drengir innan borz. en smaskip hafðu næst lagt. þa bauð Hacon iarl at taca knorr æinn mikinn oc bað læggia fra smaskipum. oc at hin stærre skipen.

S. 87: Snyr Hacon iarll med ollu lidinu at þar, er Uagn er; enn þeir Uagn og hans menn snuazt nu uel uit, firir þui at hrauster dreingir uoru innanbordz, enn skipit uar mickit og allbord-hatt, og uar gott uigi, enn morg smaskip hofdu næst lagt skeidini. þa kallar Hacon iarll a menn sina og bad þa, at þeir skyldu fra leggia sma-skipunum, enn leggia at stæri skip.

Lauk sva sem von var at. at þæir urðu rikare er tignare varo oc afl hafðu mæira. varð Vagn hanndtækinn oc mart manna hans með hanum.

S. 90—91: Nu uar Uagnn handtekinn gior og aller hans menn af iarllsmonnum.

Denne sammenstilling av tekstene gir et resultat som ikke er til å ta feil av; selv på de steder hvor Fagrskinna har iøinefallende reelle avvik, er den formelle likhet med Jómsvíkinga-saga så fremtredende, at noen annen kilde ikke kan ha vært nyttet. —

Jómsvíkinga-saga meddeler ingen ting om at Eirik jarls skib lå mot Bues, da denne blev beseiret og sprang over bord med sine gull-kister; tvert om heter det (510 s. 71): „I moti Bua digra uar ætladur Þorkell mid-

Digitized by Google

langur", mens Eirik sies å kjempe på en helt annen fløi. Fagrskinna beholder fortellingen om Torkel (eller Torstein) Midlangs tvekamp med Bue, med innleder den med disse ord (s. 98): „Þa var Æirikr iarl upp comen með sina menn i skip Bua." Dette beror på forfatterens evne til å tolke skaldekvad. 510 gjengir en hel dråpa av Tind Halkjelsson, mens Fagrskinna innskrenker sig til å si (s. 95): „Tinndr Hallkællz sun . . . orte drapo um Hacon iarll. oc i þæirri drapo er mart sagt fra Iomsvikinga orrastu." Når versene ikke anføres her, er ganske sikkert grunnen den, at de i det store og hele beretter i almene ord om hvorledes „jarlen mettet ravner i kampen". Enkelte steder får vi likevel mere konkrete oplysninger, og en av dem er det Fagrskinnas forfatter har festet sig ved[25]: „Krigerne på Barden tvang den kamp-glade Bue til å springe over bord." Ut fra denne meddelelse måtte Fagrskinna gi en annen fremstilling av Eiriks optreden i kampen enn den som fantes i Jómsvíkinga-saga.

Om Håkon jarls rolle i slagets første periode blir det sagt i 510 (s. 72): „Enn Hacon iarll sialfur skal leika laus uit; hann skal stydia og styrkia þessar fylkingar alla(r) samann a moti Iomsuikingum." Om kampens annen del heter det (s. 80): „Hacon iarll geingur nu a skip, og leggia nu at i odru sinni, og er Hacon iarll þa i moti Siguallda." Biskop Bjarnes Jómsvíkinga-drápa kjenner ikke til at Håkon i begynnelsen skulde „leika laus", men sier uttrykkelig — før omtalen av Håkon jarls sønne-offer og av uværet — (str. 24): „Sigvalde opfordret sin kraftige skare til å gå mandig frem mot Håkon." Fagrskinna følger dråpaen, ikke Jómsvíkinga-saga.

Den tredje av nordmennenes ledere var Svein jarl. Om ham blir det meddelt i 510 (s. 71): „Sueinn Haconarson uar ætladur i moti Siguallda." Fagrskinna sier derimot (s. 94): „I utanværðum arme fylkingar lagðe fram sit skip Svæinn Haconar sunr . . . við Vagn Akasun. oc var þesse hin harðasta orrasta oc hin mesta." Bue, Sigvalde og Vagn var jomsvikingenes tre mest fremskʻtte førere, og Jómsvíkinga-saga vet å fortelle om dem alle under kampen. Når Fagrskinnas forfatter var på det rene med at Eirik la mot Bue og Håkon mot Sigvalde, da måtte han ordne det slik at Svein kjempet mot Vagn. —

Som vi har sett lar Jómsvíkinga-saga ingen av jarlene legge mot Bue. „Hacon iarll er fyst i fylkingu med Sueini, syne sinum, at styrkia hann i moti Siguallda" (510 s. 74). Men da de hadde kjempet en stund, så Håkon at den fylking som kjempet mot Bue blev trengt tilbake, og den fikk „enn mesta osigur af Bua og mikit mann-tion" (s. 75). „Þat sia þeir Hacon i annan stad, at iafnleikit er med þeim Uagni og Eiriki, og lata þar huoriger undann; uar þar og in hardazti bardagi med þeim. Og nu leggur Eirikur fra skipi sinu, þat er hann sialfur er a, og so giorer Sueinn, broder hans, og fara at leggia at Bua, og beriazt þeir nu bader uit Bua . . . Fa þeir Erikur þa rett fylking þeirra, og huerfa þeir uit þat fra" (510 s. 75). — Dette avsnitt måtte forfatteren av Fagrskinna foreta betydelige endringer i. Også her kommer Eirik til for å rette ut fylkingen, men vel å merke: han

Digitized by Google

kommer Svein til undsetning; denne forskjell er betinget av, at Fagrskinna lar de tre ledere på hver side ligge mot hverandre; når en av disse hos jomsvikingene rykket seier-rikt frem, måtte en av nordmennenes førere trekke sig tilbake. At jomsvikingen i Fagrskinna er Vagn og ikke Bue, som 510 vil ha det til, skyldes den forskjellige slagordning i de to sagaer.

Jómsvíkinga-saga lar efter dette Eirik jarl legge tilbake i sin oprinnelige stilling mot Vagn, og under denne kamp blev Barden nesten ryddet under jarlen, idet Vagn og Aslak Holmskalle trengte op på skibet. Imidlertid blev Aslak drept av Vigfus Vigaglumsson, og Vagn trakk sig tilbake igjen. I Fagrskinna er denne episode henlagt til kampens annen halvdel; det er nemlig tilfelle i Jómsvíkinga-drápa (str. 34). Som det vil fremgå av sammenstillingen av tekstene (s. 31), følger Fagrskinna her dråpaen også i andre henseender: Vagn erstattes således med Håvard. — 510 sier at dette angrepet fant sted fra Vagns skib; i Fagrskinna heter det at de to menn trenger op fra Bues skib. Når Vagn ikke blev tatt med i Fagrskinna, var det heller ingen nødvendighet for å la angrepet utgå fra hans skib. I 510 blir det sagt (s. 81): „Hauardur hogguandi uar med Bua digra"; Fagrskinnas forfatter valgte således ikke i blinde da han ombyttet Vagns skib med Bues. Endelig er det av viktighet at de to menn i Jómsvíkinga-saga trenger frem over Eiriks skib, mens Fagrskinna sier det var Håkon jarls. Denne forandring henger sammen med et annet forhold, som vi først må undersøke litt nærmere.

Jómsvíkinga-saga lar Sigvalde rope over til Bue før dennes kamp med Torkel Midlang at de skal trekke sig ut av striden og flykte, men først efter Bues død blir det fortalt at Sigvalde drog sin vei. Derved blir Eirik og Håkon samtidig ferdig med sine motstandere, og kan i forening vende sig mot Vagn. Dråpaen sier imidlertid at Sigvalde flyktet like efter avbrytelsen (str. 33), og derfor finner vi i Fagrskinna denne begivenhet omtalt som den første i kampens annen del. Når det i 510 uttrykkelig blir sagt (s. 87): „Epter þat er þeir Sigualldi hofdu burtt fluit, enn Bui uar firer bord geinginn, þa snyr Hacon iarll med ollu lidinu at þar, er Uagn er", kunde ikke Fagrskinna allerede efter Sigvaldes flukt la Håkon legge imot Vagn; først måtte turen komme til Bue. Da det nu var Eirik jarls menn som seier-rikt trengte op på Bues skib, var det dernest nødvendig at angrepet fra jomsvikingenes side blev rettet mot en annen kant, mot Håkon jarls skib. —

Om den siste avgjørende kamp mot Vagn sier Toralf Berntsen[26]: „Der hvor Fagrskinna fortæller videre om begge jarlene der la med alt sit folk mot Vagn og om Haakons ordre, fortælling vi finder i 510 og som gaar tilbake paa den gamle Jomsvikingesaga, der har Snorre ny fortælling: Erik jarl lægger mot Vagns skib og rydder det efter haard motstand. Her nytter Snorre den ukjendte kilde videre." Denne antagelse er imidlertid helt grunnløs; Fagrskinna vet at det var Eirik jarl som talte med de fangne jomsvikinger, og som avgjorde hvem av dem skulde få grid. Da var det

Digitized by Google

naturlig for Snorre å ta skrittet helt ut: å la Eirik jarl også være den som alene la til kamp mot Vagn og beseiret ham. Dråpaen nevner da også vel å merke bare Eirik i denne forbindelse (str. 38).

Hvad endelig henrettelsen av de fangne, og Torkel Leiras optreden angår, er Fagrskinnas beretning igjen en forening av Jómsvíkinga-saga og biskop Bjarnes dråpa. I denne heter det (str. 42): „Torkel Leira håndterte der *oksen*, da mannen (d. e. Vagn) uttalte elskovsord om kvinnen (d. e. Ingeborg Torkelsdatter); han gjorde sig rede til å hugge Åkes sønn, men den kamp-raske Vagn kom ham i forkjøpet og angrep ham." 510 sier at Torkel hadde *sverd*, og at Vagn drepte ham med det (s. 97); i Fagrskinna heter det derimot uttrykkelig at Torkel ved denne leilighet hadde *oks* (s. 102); her følger altså Fagrskinna Jómsvíkinga-drápa, og viker derved av fra beretningen i 510. Men på et annet sted opfatter Fagrskinna det anderledes (s. 101), idet det der sies at Torkel hadde sverd; dråpaen nevner bare det ene tilfelle med Vagn; bortsett fra det holder Fagrskinna sig til fremstillingen i Jómsvíkinga-saga. Det viser tydelig hvorledes forfatteren vakler mellem sine kilder[27].

510 forteller om de fangne (s. 91): „Iarllinn lætur nu leida Uagnn og alla hans menn upp a land, og uoro reknar hendur þeirra a bak aptur, og bundinn huer þeirra hia odrum og i einum streing oþyrsamliga." Imidlertid er det flere trekk i beretningen som står i strid med dette; således sier en av jomsvikingene, da han skulde drepes (s. 93): „Uill eg *sitia firer kyrr*, enn þu hogguer framann i andlit mier." Om Vagn blir det sagt (s. 96): „Hefer streingurinn brugðizt um fot honum, so at hann uar fastur nockut." „Uagn hleypur i streingin og feller sig fram firir fætur Þorkeli. . . . enn Þorkell hoggur yfer Uagn fram, og kemur suerdit a streinginn og bitur i sundur, og uard þa Uagn laus" (s. 97).

I motsetning til hvad Jómsvíkinga-saga innledningsvis forteller om Vagn og hans menn da de var fanget, heter det i Fagrskinna (s. 99): „(Varð Vagn hanndtækinn oc mart manna hans með hanum) oc rekenn strængr at fotom *en hændr þæirra varo lausar.*" Til tross for at Fagrskinna har en noe annen beretning om Vagn og Torkel Leira enn den som står i 510 — en beretning som må være kommet inn fra den muntlige tradisjon — må det efter alt å domme være Jómsvíkinga-sagas fortelling på dette punkt som danner forutsetningen for Fagrskinnas avvikende opfatning av hvorledes de var bundet. Imidlertid viser ikke forfatteren synderlig konsekvens i sin opfatning, idet det blir sagt om en av jomsvikingene (s. 101): „Þa mællte sa er bundinn var. *þuiat henndr hans varo bunndnar.*"

At det her, likeså litt som for selve slagskildringens vedkommende, kan være tale om at Fagrskinna på dette sted skulde ha benyttet en tapt skriftlig fremstilling, det viser sig ved en sammenligning mellem tekstene i de to sagaer.

Digitized by Google

Fagrskinna	s. 100_{2}	=510	s. 91_{18-19}
—	s. 100_{2-8}	= —	s. 92_{30}—93_{6}
—	s. 100_{8-18}	= —	s. 94_{3-12}
—	s. 100_{18}—101_{3}	= —	s. 93_{7-20}
—	s. 101_{3-12}	= —	s. 94_{29}—95_{20}
—	s. 101_{15-18}	= —	s. 95_{34}—96_{5}
—	s. 101_{18}—102_{1}	= —	s. 96_{10-14}
—	s. 102_{3-5}	= —	s. 97_{7-10}
—	s. 102_{7-8}	= —	s. 97_{17-20}
—	s. 102_{8-10}	= —	s. 97_{27-29}
—	s. 102_{10-11}	= —	s. 98_{24}
—	s. 102_{12-15}	= —	s. 89_{5-8}
—	s. 102_{15-17}	= —	s. 90_{3-7}
—	s. 102_{18}—103_{3}	= —	s. 90_{7-21}

Bortsett fra enkelte ubetydelige uoverensstemmelser ligger Fagrskinna og Jómsvíkinga-saga også i dette avsnitt så nær hverandre, at vi ikke finner noe trekk som kunde tyde på, at en annen kilde skulde ligge til grunn for beretningen i Fagrskinna[28]. —

Om de forskjellige fremstillinger av denne kamp sier Toralf Berntsen[29]: „Fgsk. og Hkr.'s skildring kan ikke være et sammendrag av Æ. J., det kan vi let se. — I den nye kilde har ikke Haakon jarl spillet den rolle han har i Jvs., det er Erik der har fortrængt ham." „Haakon jarl er rent traadt i skyggen i Fgsk. og særlig i Hkr., idet den sidste simpelthen sier at Erik jarl la mot Vagns skib." „Det er ikke bare synsvinklene der er nye, det er ogsaa helt ny fortælling som fra den tapte kilde er kommet ind i Fgsk. og Hkr. Bygget paa den er det ny slagskildring de bringer, det er Eriks slagteknik de bringer helt ny fremstilling av særlig. Naar Erik lægger barden langskibs med Bues skib, naar de tenger stavn ved stavn, bord ved bord, naar det særlig er kamp med hugvaaben de fører, da er vi langt borte fra den gamle Jomsvikingesagas slagskildring. Det er ny slagteknik Erik anvender, det er denne nye kampmaate der gjør ham til seierherren fra Hjørungavaag."

Jeg kan ikke se at det er noen fremtredende forskjell på den rolle Eirik jarl spiller i Fagrskinna (og Heimskringla), og den han inntar i Jómsvíkinga-saga. I denne saga blir det fortalt at Eirik gav Vagn og noen av hans feller grid, til tross for at Håkon jarl satte sig imot det; det blir her lagt Håkon disse ord i munnen (s. 97): „Eigi þurfum uær nu til at hlutazt, þuiat einn uilltu nu rada, frændi!" Som vi har sett i den foregående utredning, er det i Fagrskinna og hos Snorre enkelte endringer med hensyn til Eiriks stilling i selve slaget, men disse lar sig helt ut forklare på grunnlag av kvadene og biskop Bjarnes dråpa.

Fagrskinna sier (s. 96): „Æirikr lagðe barðanom sva at skipi Bua at *þæir tængðu saman hvara tvæggiu stafnana oc bord við bord*. . . . þa varð mikit mannspell er *hvarer tvæggiu vogo hogg vapnom*." I Jómsvikinga-saga

Digitized by Google

blir det fremstillet slik (510 s. 75—76): „(Eirikur) bidur *samann teingia skipinn og leggur nu at Iarn-bardann at skeid þeirri, er Uagn styrdi.*" Visstnok blir det ikke på dette sted sagt noe om at de særlig kjempet med hugg-våben, men det beror på at fortellingen om kampen i 510 samler sig om Vagns og Aslaks angrep. Vi er imidlertid ikke av den grunn „langt borte fra den gamle Jomsvikingesagas slagskildring", idet nettop en slik kampmåte blir nevnt der talen er om Bues første seier-rike fremstøt (s. 75): „Fengu þeir enn mesta osigur af Bua og mikit mann-tion i þessu sinni, þuiat Bui uard þeim *storhoggur*, so at aunguar hlifar stoduzt *hogg hanns.*" — At det her ikke kan være tale om en ny og eiendommelig slagteknikk, som av „den tapte kilde" skulde tillegges Eirik jarl, fremgår dessuten av et vers av Vigfus Vigaglumsson[30]: „Det blev ikke lett å angripe Vagn, hvor jeg så skjoldene briste, kløvd av *sverd.*" Også hos skalden blir det fortalt om våben til nærkamp. —

Den Eirikssaga hvis eksistens Toralf Berntsen mener å ha påvist gjennem sin undersøkelse av beretningene om kampene ved Svolder og i Hjørungavåg, betegner han som norsk: „Der er sagn om trøndske høvdinger, sagn, for det meste, bygget paa ren trøndsk tradition, sagn uavhængig av skriftlig islandsk kilde; — det er da bare én opfatning mulig av den tapte saga: Erikssagaen er en norsk saga"[31].

Denne konklusjon, som er den logiske konsekvens av Berntsens problemstilling, er et tydelig vidnesbyrd om hvor sviktende det grunnlag er som han bygger på. Som innledning til beretningen om slaget mot jomsvikingene blir det nemlig sagt i Fagrskinna (s. 94—95): „Þesser varo *islænskir* menn með Hacone iarle Skumr oc Þorðr er kallaðr var aurvondr. synir Þorkæls auðga vestan af Myrum i Dyrafyrði. oc Vigfus Vigaglums sunr Tinndr Hallkællz sun. . . . *Fra þessa manna orðom hafa menn a þui lannde minni haft fra þessom tiðendum. sumt með kveðskap en sumt með annarre frasagu.*" Det er å merke at denne henvisning til navngitte hjemmelsmenn ikke går tilbake på noe parallelt sted i Jómsvíkinga-saga; den står for Fagrskinna-forfatterens regning. — På et enkelt punkt har vi kunnet peke på reelle avvik i Fagrskinna fra beretningen i 510: der det fortelles om Aslaks og Håvards angrep; delvis skyldes den nye fremstilling oplysninger som Jómsvíkinga-drápa bringer, men herved forklares ikke hele den nye fortelling vi her finner i Fagrskinna. Når det blir oplyst (s. 98): „Þorðr oc Skumr brœðr varo nær þæim stadder. oc vela þæir II um Havarð. hœggr hann hondena hœgre af Þorðe," da går denne meddelelse nettop tilbake på den islandske tradisjon som Fagrskinna uttrykkelig viser til som det eneste grunnlag for sin beretning. Vi opdager ikke noe som helst spor av norsk kilde, det være sig skriftlig eller muntlig, i Fagrskinnas skildring av slaget i Hjørungavåg.

Om Fagrskinnas saga om Håkon jarl bemerker Finnur Jónsson[32]: „Alt, hvad der her findes, har ikke fra først af udgjort et hele; stykket om Jomsvikingeslaget, k. 50—64, er nemlig åbenbart et ikke videre behændigt

Digitized by Google

indskud; k. 65 er den oprindelige direkte fortsættelse af k. 49; ingen selvstændig forfatter vilde, efter i Jomsvikinge-afsnittet udførlig at have omtalt Erik jarl som voksen kriger, bagefter give sig til at fortælle om hans fødsel. *Afsnittet om Jomsvikingerne beror på en anden kilde, men er af bearbejderen — Fsk.s forfatter — indsat på et galt sted*"[33]. Det er hevet over tvil at denne opfatning er helt ut korrekt. — Imidlertid tar Toralf Berntsen ingen notis av dette forhold. Som innledning til sin gjennemgåelse av beretningene om de to slag sier han nemlig[34]: „Det maa være tillatt at kaste overbord det gamle navnet paa sagaen: Ladejarlssagaen, et navn der har absolut ingen kildehjemmel. Vi vil foreslaa et navn der ialfald har nogen kildehjemmel (Fgsk. s. 105)." Av Berntsens uttalelser på andre steder[35] fremgår det om mulig ennu tydeligere, at han heri ser en henvisning til den saga hvis karakter han mener å ha bragt på det rene. Denne passus i Fagrskinna, som knytter sig til fortellingen om hvorfor Eirik drepte Tidende-Skofte, lyder slik: „Þetta er talet hit fyrsta frama værk Eiriks *i hans sagu.*" Da nu denne henvisning fins i det avsnitt som følger umiddelbart efter fortellingen om Jomsvikingeslaget, er det en helt annen kilde det her tales om, enn den som ligger til grunn for slagskildringen. Intet viser tydeligere det utilfredsstillende og uholdbare i det resultat Berntsen er kommet til.

Vår konklusjon med hensyn til Toralf Berntsens undersøkelse må da bli, at han ikke direkte har gitt noe bidrag til løsningen av det spørsmålet vi her beskjeftiger oss med[36].

Finnur Jónsson gir følgende begrunnelse for den antagelse at det har foreligget en Ladejarlssaga[37]: „Sagaen har bl. a. handlet om Sigurd jarl og hans forhold til Hakon d. gode og derpå til Harald gråfeld. Herved falder der et lys over de kapitler i Hakon d. godes saga i Heimskringla, hvis kilder man hidtil ikke har kunnet påvise og som særlig handler om Sigurds offerfest og fyrstelige optræden, det er fra dette værk, de er hæntede. I den sidste del er det Hakon jarl, der har været hovedpersonen. Mulig er den historiske del blevet indledet med en sagnhistorisk del, bygget over Eyvinds Háleygjatal; fra denne del kunde den mærkelige beretning om jarlen Herse i Ágrip på det bedste være hæntet."

Videre sier han, efter å ha omtalt hvor fattig på stoff den første del av Fagrskinnas saga om Harald Hårfagre er[38]: „I belysning heraf bliver det meget påfaldende, når der anvendes et par kapitler til at omtale Atle jarl og Hakon jarl (med de to vers af Háleygjatal); da Snorre har en lignende fremstilling, er der her en skriftlig kilde benyttet, der næppe kan være nogen anden end en saga om Hakon jarl og hans forfædre." Endelig sier Finnur Jónsson om Harald Gråfelds saga i Fagrskinna[39]: „Hvorvidt der her er benyttet en skriftlig kilde, turde være tvilsomt; en sådan ligger

Digitized by Google

vistnok til grund for, hvad der fortælles om Eyvindr (jfr. Hkr., en saga om ham? eller den ovenfor berørte saga om Hladejarlene?); om Sigurds indebrænding anføres nemlig de 2 samme vers som i Hkr."

Med utgangspunkt i disse citater, som skulde gi en noenlunde fullstendig oversikt over de steder Finnur Jónsson har festet sig ved, skal vi dernest gå over til en nærmere undersøkelse av de spørsmål som her melder sig.

Gustav Indrebø er i det store og hele kommet til de samme resultater som Finnur Jónsson, dog således at han i flere tilfelle trenger adskillig dypere inn i problemene. Vi vil i den følgende gjennemgåelse få rikelig anledning til å komme nærmere tilbake til de enkeltheter hos Indrebø som tjener til belysning av spørsmålet om den såkalte Ladejarlssaga, og enkelte trekk hos Toralf Berntsen vil likeledes bli drøftet.

Det er naturlig å holde sig til den historiske del, og vi blir derfor først stående ved beretningen om Atle jarl og hans sammenstøt med Håkon jarl Grjotgardsson, en beretning som fins både i Fagrskinna og i Heimskringla.

Jeg finner det nødvendig her å føre op de to tekster ved siden av hverandre; det er betingelsen for å kunne foreta en reell sammenligning mellem dem.

Fagrskinna s. 13—15.

Þa er Haralldr hafðe tækit faður læifð sina. þa gaf hann Atle miofa iarlsnafn oc þui likar væizlur sem aðr hafðe hann haft af Halfdane feðr hans. En þat var Sygnafylki oc Fialer. hans hafuð bu var a Gaulum. Haralldr konungr. þa er hann toc væizlur. oc æigi var ofriðr. hafðe með ser LX hirðmanna. oc firir talder aller tignar menn oc otalder aller er þionaðu at væizlum. En firir sakar starfs oc nauðsynia matte hann ægi comaz æftir ætlaðre stund. at taca væizlur i Sogne af Atla iarle sinum. Sende til menn sina at taka væizlur. oc var sva III sumor. at hann toc æigi sialfur. Conongs menn buðu með ser frendom sinum oc vinum oc toco væizlur aukit hundrað manna. Dæir þago illa oc gerðo við drykiu marga ospækt. Fiorða sumar þa er konongs menn komo til væizlu rak Atle iarll þa a braut með usœmd oc villdi æigi hafa ofsa þeirra.

Heimskringla I s. 114.

. . . . Um várit eptir fór Haraldr konungr suðr með landi ok lagði undir sik Firðafylki. Síðan sigldi Haraldr konungr austr með landi ok kom fram í Vík austr, en hann setti eptir Hákon jarl Grjótgarðzson ok fekk honum yfirsókn í Firðafylki. Þá sendi Hákon jarl orð Atla jarli inum mjófa, at hann skyldi fara á braut ór Sogni ok vera jarl á Gaulum, sem hann hafði fyrr verit, en kvað Harald konung hafa veitt sér Sygnafylki. Atli jarl sendi þau orð í mót, at hann mun halda Sygnafylki ok svá Gaulum, þar til er hann finnr Harald konung. Jarlarnir þreyttu þetta með sér, þar til er báðir samna her; þeir hittusk á Fjǫlum í Stafanessvági ok áttu þar orrostu mikla. Þar fell Hákon jarl, en Atli jarl varð sárr til ólífis ok fóru þeir með hann til Atleyjar ok andaðisk hann þar; svá segir Eyvindr skáldaspillir:

Digitized by Google

bað konong taca sialfan væizluna eða væizlu fe. esser menn fundu Haralld konong at væizlu norðr i Þrondhæimi a Laðum með liði sinu at Haconar gamla. oc sagðu hanum sina svivirðing. konongr varð ræiðr er hann fra þesse tiðende. Hacon beiddizk þa lens af konongi ifir Sygnafylki með þæim hætte sem Atle iarl hafðe oc þat væitir konongr hanum. A þui sama are fær Hacon gamle. með Þrœnda hær oc Halœygia suðr með lande. Nu mœtte hanum Atle iarl oc hittuz þæir a Fialum i Stafa nes vage. oc bæriaz með kappe oc mikilli rœysti. Þar fell Hacon iarl oc fara hans menn osigr. Sva sægir Œyvindr scallda spiller. faðer Hareks i Þiotto. i cvæðe þui er callat er Halœygia tal. . . . Atle iarl varð sar oc anndaðezk V nottom siðar. þar sem siðan hæitir Atlœy.

Fagrskinna har en klar og logisk fremstilling, hvor kong Haralds optreden overfor Atle jarl er vel motivert. Hos Snorre er det helt anderledes; her hører vi ikke ett ord om årsaken til kongens handlemåte. Hvad enten de to verker går tilbake på en felles kilde, eller Heimskringla bygger på Fagrskinna: i begge tilfelle er dette forhold like påfallende. Spørsmålet om en forklaring melder sig for oss.

Det er på forhånd sannsynlig at Snorre her ikke følger Fagrskinnas beretning av den grunn at han ved siden av denne også har kjent en annen fortelling, hvor forutsetningen for bruddet mellem kongen og jarlen blev opfattet på en annen måte; da de to fremstillinger var så ulike at det ikke lot sig gjøre å forene dem, undgikk Snorre hele vanskeligheten ved å gi avkall på enhver motivering.

Såvidt jeg ser, er ikke dette bare den rimeligste og mest nærliggende utvei, men den eneste som overhodet kan komme i betraktning.

Så meget interessantere er det derfor at vi i Egilssaga har en beretning som viser motsetningen mellem Harald Hårfagre og Atle jarl. Det fortelles her ikke noe om jarlens tilknytning til Halvdan Svarte; vi hører bare (s. 6) at „þá var Atli hinn mjófi jarl. Hann bjó á Gaulum". Det blir videre oplyst at Alve, sønn av Berdlu-Kåre, fridde til Atles datter Solveig den Fagre, men fikk avslag. Han blev overfalt av hennes brødre. og drog derfor til kong Harald (s. 11): „Geck Auluer til handa honum ok

Digitized by Google

fór norðr til Þrándheims með konungi vm haustið, ok komz hann í hina mestu kærleika við konung, ok var með honum lengi síðan, ok gerðiz skálld hans."

I hvilken grad Snorre på dette sted har bygd op sin fremstilling på grunnlag av to divergerende kilder, fremgår av en oplysning i Egilssaga hvor det heter (s. 11): „Hann (d. e. Haraldr konungr) setti Hróalld jarl yfer Firðafylki." Av hensyn til fortellingen i Fagrskinna rettet han dette: „Haraldr konungr. . . . setti eptir Hákon jarl Grjótgarðzson ok fekk honum yfirsókn í Firðafylki." — Hermed er det da også godtgjort, at beretningen i Fagrskinna er oprinneligere enn den i Heimskringla.

De to strofene av Eyvinds Háleygjatal som Fagrskinna og Heimskringla anfører har følgende innhold[40]: „Krigeren Håkon blev våbenbitt, da han fór til kamp, og Frøys ætling endte sitt liv i striden på Fjaler. Og der hvor Grjotgardssønnens venner falt, blev Stavanesvågen blandet med mennenes blod under den heftige kamp."

Beretningen om Håkon jarl bygger i første rekke på disse versene; det eneste om ham som her er kommet til, er oplysningen om hvorfor han innlot sig i denne kamp. Leser en gjennem denne fortelling slik den fins i Fagrskinna, da slår det en, at det er Atle jarl som er hovedpersonen. Det er for så vidt karakteristisk, at mens de to sagaer inskrenker sig til å gjenta strofenes oplysning om at Håkon falt i dette slag, blir det fortalt ganske anderledes utførlig om Atle Mjove: han var hårdt såret og døde 5 dager senere, der det heter Atløy; efter Atles død fór hans sønner fra landet.

Efter dette synes det da å være overordentlig lite sannsynlig at vi her har å gjøre med en beretning som skulde skrive sig fra en saga om Ladejarlene. En slik antagelse bringer forvirring og ikke klarhet[41]. —

En nærmere undersøkelse av de høist forskjellige fremstillinger av Håkon jarls forhold til Harald Hårfagre, som vi finner i Fagrskinna og Heimskringla, viser da også det fullstendig ufruktbare i en slik forklaring.

Snorre forteller om møtet mellem kongen og jarlen (I s. 105): *„Þat er sagt,* at Håkon jarl Grjótgarðzson kom til Haraldz konungs útan af Yrjum ok hafði lið mikit til fulltings við Harald konung." Sammen gikk de to mot trønderne, og Harald gav Håkon jarl styrelse over Strindafylke. Efter å ha fortalt at Harald la Naumdolafylke under sig, sier Snorre (I s. 107) at „Haraldr konungr fór þá aptr til Þrándheims ok dvalðisk þar um vetrinn, ok *kallaði heimili sitt jafnan síðan;* þar setti hann inn mesta hǫfuðbœ, er Hlaðir heita. Þann vetr fekk hann Ásu, dóttur Hákonar jarls Grjótgarðzsonar, ok hafði Hákon þá mestan metnað af konunginum." Og endelig heter det (I s. 154): *„Hákon Grjótgarðzson Hlaða-jarl hafði alla yfirsókn í Þrándheimi, þá er Haraldr konungr var annarstaðar í landi,* ok hafði Hákon mestan metnað í Þrœndalǫgum af konungi. Eptir fall Hákonar tók Sigurðr, sonr hans, riki ok gerðisk jarl í Þrándheimi; hann hafði atsetu á Hlǫðum,"

I Fagrskinna møter vi en helt annen opfatning, og denne trer frem allerede første gang Håkon jarl omtales. Om de kongsmenn som var blitt

Digitized by Google

jaget bort av Atle Mjove berettes det (s. 13—14): „Þesser menn fundu Haralld konong *at vœizlu* norðr i Þrondhæimi *a Laðum* með liði sinu *at Haconar gamla*". Her er det jarlen og ikke kongen som har sitt hjem på Lade. Da Håkon hadde rustet til kamp mot Atle, blir det videre sagt (s. 14); „Fær Hacon gamle með *Þrœnda hær oc Halœygia* suðr með lande." Snorre forteller intet om hvem som var i jarlens hær. Endelig heter det til slutt i Fagrskinna (s. 15): „Sigurðr Haconar sunr gamla vingaðest við Haralld konong. oc toc af hanum iarls nafn. *Eftir þetta œignaðest Haralldr konongr Þrondhœim allan* oc norðr allt til Finnmærkr."

Forskjellen er da den, at mens Fagrskinna lar Håkon jarl ha herredømmet i Trøndelag, mener Snorre at også denne landsdel med én gang kom under Harald Hårfagre. Når de på dette punkt er så vaklende, kan ikke godt en skriftlig beretning om Ladejarlene ha ligget til grunn. Snorre innleder sin fortelling med å vise til den muntlige tradisjon; det er den de begge har øst av. Mens forfatteren av Fagrskinna holder sig til overleveringen, synes det som Snorre delvis har endret denne i kongens favør. — Når hypotesen om Ladejarlssagaen er blitt fremsatt, er det for å lette forståelsen; i et tilfelle som dette, hvor den intet som helst forklarer, har den heller ingen berettigelse.

Når — som vi ovenfor har sett — Finnur Jónsson motiverer sin opfatning med at Fagrskinna under omtalen av sammenstøtet mellem Håkon og Atle plutselig får en bred og stoff-rik skildring, mens den forutgående beretning er temmelig spinkel, da er hertil å bemerke, at den første del av sagaen om Harald Hårfagre virker fattig fordi forfatteren her har slått vrak på tradisjonen; han har et annet syn på Harald enn det vanlige, og nøier sig derfor med å anføre Hornkloves kvad (se nedenfor s. 103 fg.).

Finnur Jónssons annet holdepunkt er at fortellingen om kampen i Stavanesvågen fins både i Fagrskinna og hos Snorre; derfor må her en skriftig kilde ligge til grunn. Denne slutning har som forutsetning den opfatning at Snorre ikke har kjent Fagrskinna, en forutsetning som ikke holder stikk.

I det følgende vil det bli gitt nærmere begrunnelse for denne opfatning. På dette sted må jeg nøie mig med å bestride riktigheten av Finnur Jónssons premisser. —

Heimskringlas beretning om Håkon Adalsteinsfostres forsøk på å innføre kristendommen i Trøndelag og kongens sammenstøt med trønderne, er utgangspunktet for teorien om Ladejarlssagaen. Som vi har sett betoner Finnur Jónsson dette meget sterkt, og Gustav Indrebø sier på samme vis[42]: „Ho (d. e. Ladejarlssoga) byd seg fram som kjelde til dei lange bolkane hjaa Snorre um Sigurd Ladejarl i soga um Haakon den gode. Der (i desse bolkane) er han i grunnen den gjævaste, staar lenger framme enn kongen sjølv." Klarest er det hele presisert av Toralf Berntsen[43]: „Denne sagnrække knyttet til Sigurd jarl paa Lade, hans forhold til kongen og til dennes kristningsforsøk og sammenstøt med trønderne, viser sig å være sagn der

Digitized by Google

maa være vokset frem av den samme traditionsgrund som Ágrips beretning. Sagnene er knyttet til den trøndske jarl, til stormænd og lokaliteter i Trøndelagen. Det er et trøndsk syn vi finder uttryk for ogsaa, mænd som Asbjørn og Sigurd jarl særlig tar hovedparten av interessen, de staar der som særprægede personligheter, kongen som et stivnakket og furtent barn. Som vidtløftigere sagn av tydelig norsk oprindelse, sagn i streng indre sammenhæng, uavhængig av islandsk tradition og islandske sagaverker, venter vi at *sagnkredsen om Sigurd jarl er hentet av Snorre fra tapt norsk skriftlig kilde*"[44] — fra Berntsens ovenfor omtalte „Eirikssaga."

I sin Historia de antiquitate regum Norwagiensium innskrenker Theodricus monachus sig til å si om Håkon Adalsteinsfostre[45] at han var „omni populo gratissimus". Om hans forhold til kristendommen hører vi ikke ett ord. For så vidt er Historia Norwegiæ langt mere inngående[46]: Han som var opfostret av den kristelige konge i England, kom ut i slik villfarelse, at han ved et ulykksalig valg foretrakk det timelige rike fremfor det evige; han tjente guder og ikke Gud. . . .

Med Ágrip skjer det en forandring i fremstillingen; prestetalens almene ord viker plassen for de konkrete skildringer, båret frem av den folkelige overlevering. Men både her og i Fagrskinna er skildringen så knapp, at disse verker ikke forklarer de brede utmalinger i Heimskringla. Selv om vi i Fagrskinna og Ágrip finner trekk som Snorre har tatt inn, må vi likevel vende oss annensteds hen for å søke de paralleller, som betinger den riktige forståelse av hans beretning om Håkon Adalsteinsfostre og trønderne. Det er Snorres egen fortelling om Olav Trygvasons innførelse av kristendommen i Trøndelag vi da må feste opmerksomheten ved.

Mellem disse fremstillinger er det flere overensstemmelser av en slik natur, at de ikke kan skyldes den rene tilfeldighet; de er begge tre-leddet, og leddene følger i samme orden: 1) Frostatinget, 2) gjestebudet på Lade og 3) blotet på Mæren. Men ennu mere påfallende er det, at flere av personnavnene er felles. Jeg fører her op ved siden av hverandre de trøndske stormenn som omtales i de to beretninger:

Om *Håkon* (I s. 193).	Om *Olav* (I s. 383).
Kárr af Grýtingi	Kárr af Grýtingi
Ásbjǫrn af Meðalhúsum	Ormr lygra af Meðalhúsum
Þorbergr af Varnesi	Ásbjǫrn Þorbergsson af Varnesi
Ormr af Ljoxu	Ormr af Ljoxu
[Blótólfr af Ǫlvishaugi	
Narfi af Staf ór Veradal	
Þrándr haka af Eggju	
Þórir skegg af Húsabœ	
Styrkárr af Gimsum	
Haldór af Skerðingsteðju]	
	[Járnskeggi af Uphaugi á Yrjum (s. 381)]

Digitized by Google

På bakgrunn av dette har det sin interesse å legge merke til de navn som anføres i Snorres kilde, Odd munks saga om Olav Trygvason (Arn. s. 79): „Þar var larnskeggi af Yriom oc Styrkarr Einriða son af Gimsum oc *Ormr lygra af Bynesi or Gaular dal* oc frændr þeira margir." Snorre har altså flyttet Orm over til Medalhus, for derved å gjøre tilknytningen mellom beretningene om Håkon og Olav sterkere.

Derimot kan vi vel neppe legge synderlig vekt på at Snorre både lar bøndene (s. 380) og Olav Trygvason (s. 382) tale om Håkons mislykkede bestrebelser for å tvinge trønderne til underkastelse, selv om det ikke fins antydning til dette hos Odd munk.

Hos Odd blir det fortalt at det var på tingene kong Olav søkte å tvinge den nye tro igjennem[47], og det samme gjelder også i dette tilfelle (s. 79): „A hinu fiorða ari rikis Olafs konungs atti hann þing i Þrondheimi in a Frostu. VIII fylcna þing. com þar fiolmenni mikit oc hoſþingiar rikir.... þeir stoðu allir saman a þinginu. En Olafr konungr talaði fir þeim retta tru." Snorre opfatter det også slik, at når kongen vilde innføre kristendommen, da betydde det at han *braut forn lǫg á mønnum*, han vilde ha bøndene til å *ganga undir ċlǫg;* derfor mener også han at trosskiftet er en ting-handling[48].

Ágrip forteller om Håkon (sp. 11) at „Þrœndir gerþo for at honum *a Mœrine* oc boþo hann blóta sem aþra konunga í Noregi." I Fagrskinna heter det (s. 31) at „hann atte fiolmænnt *þing* inn i Þrondheimi *a Mœrenne.* oc a þvi þingi gærðo Þrœnndir konongenom tva koste. at hann skulldi blota eftir vannda hinna fyru kononga *oc fylla sva hin forno log* til ars oc friðar. ælligar munndu þeir reka hann af rikinu. ef hann villdi eigi i þesso vera sva firir þeim sem vm riki eða skatt-taku." Det er her en tydelig forskjell mellem Ágrip og Fagrskinna; mens den første bare taler om blotet på Mæren, er i den annen blot og ting forenet.

Snorre er for så vidt avhengig av Fagrskinna, som han lar Håkon først forsøke sig på tinget; men han kjenner ikke til at dette lå på Mæren. I Heimskringla hører det hjemme på Frosta. Snorre har like i forveien fortalt (I s. 182) at Håkon Adalsteinsfostre ved siden av Gulatingsloven også satte Frostatingsloven. Ved analogi fra Odd munks beretning om Olav Trygvason var det da naturlig for ham å la Håkon først forsøke sig på Frostatinget. Men av hensyn til den videre fortelling måtte Snorre, i likhet med Odd, la bøndene være de overlegne på tinget: kongen gav løfte om å komme til deres årlige blotfest inne på Mæren.

Ser vi nu på Snorres fremstilling av kong Håkons møte med trønderne på tinget, er det slående hvor stoff-løs denne er. Selv om Snorre vel neppe helt på egen hånd har ført Asbjørn fra Medalhus inn i denne forbindelse, har Asbjørns tale ingen tradisjon som forutsetning. Toralf Berntsen bemerker med full rett[49]: „Retoriske utvidelser (der skyldes Snorre alene), tildels bygget paa den gamle Skjoldungasaga (den Snorre nyttet i sin prolog om brændalder og haugalder) findes sikkert i Asbjørns tale paa Frostatinget."

Digitized by Google

Og Gustav Storm sier[50]: „Talerne paa Thinget (er) saa mærkelig overensstemmende med den øvrige Saga, at de vække Tanken om, at de er forfattede af Snorre."

Først lar Snorre Håkon selv tale på tinget (s. 188—189): Han sa først at det var hans bud og bønn til bønder og bumenn (búþegna), mektige og ringe, og dermed til hele mengden, unge menn og gamle, rike og fattige, kvinner og karler, at alle menn skulde la sig kristne og tro på én gud, Kristus, Marias sønn, men vende sig fra alle blot og hedenske guder, holde helg hver 7de dag uten arbeid og faste hver 7de dag. Men så snart kongen hadde båret dette frem for almuen, da blev det straks stor uro; bøndene knurret over at kongen vilde ta arbeidet fra dem, og sa, at på den vis kunde de ikke bygge landet, men arbeidsfolk og træler mente at de ikke kunde arbeide når de ikke skulde få mat. De sa også, at det var arvelig last hos kong Håkon og hans far og deres frender, at de var matkarrige, skjønt de var gavmilde på gull.

Bortsett fra det siste trekk, som Snorre har ført inn på grunnlag av det han selv forteller om kong Halvdan fra Holtar i sin Ynglingasaga (I s. 80), bygger hele dette avsnitt på Snorres resonnement alene. Tradisjonen kan fortelle om menn som står mot hverandre på tinget, om replikker dem imellem — men den gir alltid billeder, raskt bevegede scener, slik vi kjenner dem fra andre sagaer eller fra folke-eventyrene. Ikke noe av dette fins her; det hele er tenkt ut og sagt i mange bleke ord: på denne vis måtte kongen tale ved denne leilighet, slik måtte også bønder og træler reagere, hver ut fra sine forutsetninger.

Med Asbjørns svartale er det likedan; den viser til ting Snorre i det foregående har fortalt, den inneholder bare momenter av den art som han selv lett kunde sette sammen; men Snorre bygger samtidig på Fagrskinna: Nu er det vår vilje og bøndenes samtykke å holde den lov, som du satte for oss her på Frostating, og som vi gikk inn på. Vi vil alle følge dig og holde dig for konge om du vil be oss om det alene, som vi kan gi dig og som ikke er ugjørlig for oss. Men om du vil ta denne sak med så stor iver, at du vil bruke vold og overmakt mot oss, da har vi bønder gjort vårt råd, at vi alle vil skilles fra dig, og ta oss en annen høvding, som kan hjelpe oss til det, at vi kan ha frihet i den tro vi vil. Nu skal du, konge, velge mellem disse to vilkår innen tinget er til ende. —

Odd (Arn.) sier, efter å ha fortalt om Olavs møte med bøndene på Frostatinget (s. 80): „For konungr heim fyrst af þinginu, oc siþan inn aptr" (d. e. til hovet på Mæren). I en annen redaksjon (Holm) heter det imidlertid (s. 41): „A Mærini i Þrandheimi var höfuð blott ok var þangat enn van Olafs konungs. ok *kom hann aðr heim a Hlaðer.*" I Heimskringla er dette svulmet op til en beretning om et gilde kong Olav holdt på Lade (s. 381 fg.); forat så kunde skje, har han måttet endre Odds fremstilling ganske betydelig. Odd forteller om Olav inne på Mæren (Arn. s. 80): „(Var Jarnskeggi drepin uti hia hofinu milli manna konungsins). Olafr mælti þa. Minnumk nu sveinar

Digitized by Google

at uer aukim blotin. oc blotum eigi þrælum ne gamallmenni. er enskis ero verþir. takit nu konur yðrar eða gofugmenni oc gefit guðunum." Snorre henlegger dette til gildet på Lade (I s. 382—383): „En ef ek skal til blóta hverfa með yðr, þá vil ek gera láta it mesta blót, þat sem títt er, ok blóta mǫnnum. Vil ek eigi til þess velja þræla eða illmenni; skal til þess velja, at fá goðunum in ágætustu menn." — I Holm-redaksjonen av Odd munks verk (s. 28—29) fins en beretning om et gilde kong Olav holdt på Lade; han tvang der mange bønder og stormenn til å la sig kristne. Da denne fortelling ikke gjenfinnes i den annen bevarte oversettelse av Odds Olavssaga, kan den neppe gå tilbake på den latinske original. Det kan da også i denne forbindelse spille mindre rolle. Hovedsaken er at vi her har et vidnesbyrd om at tradisjonen har kjent til et slikt gjestebud på Lade. Det er nemlig sikkert at dette stykke ikke er en interpolasjon fra Heimskringla; i enkeltheter viker det av fra Snorres fremstilling.

Snorre forteller at også Håkon Adalsteinsfostre tok del i et blotgilde på Lade, idet han lar kongen være Sigurd jarls gjest. Som bakgrunn for denne fortelling gir Heimskringla først enkelte oplysninger om Sigurd (I s. 186): „Sigurðr Hlaða-jarl var inn mesti blótmaðr, ok svá var Hákon faðir hans; helt Sigurðr jarl upp blótveizlum ǫllum af hendi konungs þar í Þrœndalǫgum." Dernest følger et langt avsnitt (s. 186—187), om hvilket Gustav Storm bemerker[51]: „Snorre meddeler ikke Sagn, men skildrer en „blótveizla" aabenbart efter den almindelige Tradition, som endnu i det 13de Aarh. var bevaret paa Island." Efter dette stykke som, til tross for at det ikke passer naturlig inn i den sammenheng Snorre har satt det, likevel antyder og forklarer den følgende fortelling, heter det videre (s. 187): „Sigurðr jarl var manna ǫrvastr; hann gerði þat verk, er frægt var mjǫk, at hann gerði mikla veizlu á Hlǫðum ok helt einn upp ǫllum kostnaði; þess getr Kormákr Ǫgmundarson í Sigurðar-drápu." Kormaks strofe lyder slik[52]: „Folk behøver ikke ta med sig mat eller drikke (når de kommer) til den gavmilde mann. Hvem skulde vel kunne stille sig op imot ham som beskytter helligdommene (*vés vægi-valdi*)? Det er den gavmilde fyrste glad ved." Nu er imidlertid dette vers holdt i almene uttrykk; det tales slett ikke om noe enkelt, nærmere angitt blotgilde. Følgen av dette er igjen at vi må regne med også her å stå overfor en konstruksjon fra Snorres side; fortellingen om gjestebudet på Lade har da sin forutsetning dels i, at Snorre presser Kormaks ord for sterkt, dels i hans analogi-slutning ut fra beretningen om Olav Trygvason. En gjennemgåelse av selve fortellingen om gildet hos Sigurd jarl fører imidlertid til den slutning, at Snorre her også har støttet sig til spredte sagn. Men for å få i stand en sammenhengende beretning har han i dette tilfelle — som så ofte ellers — måttet kombinere på egen hånd, bygge op efter eget skjønn.

Først blir det oplyst (s. 192 fg.), at tidligere når kong Håkon var til stede ved blot-fester, hadde han alltid vært vant til å holde måltid med få menn i et lite hus. Men bøndene anket nu over at kongen ikke satt i

Digitized by Google

sitt høisete når det var den største glede blandt folket. Sigurd jarl sa da, at han ikke skulde gjøre slik, og det blev til det, at kong Håkon satt i sitt høisete. — Hvorvidt denne fremstilling har noe med den muntlige overevering å bestille eller om den helt ut må tilskrives Snorre, er i sig selv så lite betydningsfullt at det ikke er nødvendig å opholde sig nærmere ved den.

Det blir dernest fortalt at Sigurd jarl signet det første beger til Odin og drakk kongen til av hornet. Kongen tok imot det, men gjorde korsmerket over det. Da spurte Kår fra Gryting hvorfor Håkon gjorde så. Var det et tegn på, at han ennu ikke vilde blote? Sigurd jarl svarer da, at kong Håkon gjorde slik som alle de menn som trodde på sin kraft og styrke: han signet sitt beger til Tor. Han gjorde hammer-merke over innen han drakk. — Det er lite rimelig at Snorre skulde ha funnet på dette trekk; antagelig må det ligge et sagn til grunn. Hvorvidt allerede tradisjonen har henført det til et gjestebud på Lade, eller om denne tilknytning alene skyldes Snorre, derom kan vi ikke uttale noe sikkert. —

Endelig må til slutt gjengis den siste del av denne beretning: Dagen efter, da kongen gikk til bords, stimlet bøndene sammen om kongen og sa at han nu skulde ete hestekjøtt. Det vilde Håkon ikke på noen måte. Da bad de ham drikke suppen, men det vilde han heller ikke. De bad ham ete fettet, men kongen avslog også det; da var det nær ved at de vilde gå imot ham. Sigurd jarl sier at han vil forlike dem, og bad bøndene holde sig tilbake; men han opfordret kong Håkon til å gape over kjelehanken, hvor supperøken av hestekjøttet hadde lagt sig, slik at den var fettet. Da gikk kongen til, la en linduk over kjelehanken og gapte over, og gikk derefter tilbake till sitt høisete. — Fortellingen om linduken som kongen la over, stammer fra Ágrip (sp. 11). Skildringen av Sigurd jarls meglerrolle må henge sammen med fremstillingen i Fagrskinna, idet det der blir sagt, efter at det er berettet om Håkons avvisende holdning overfor bøndenes krav (s. 31): „Astvinir konongs oc mikit folk gengu i millom. oc biðia bœndr þyrmazt við konong. oc tala þeir hversu nytsamlegr þeirra hofþingi var sinum þegnum. oc mikill raðzmaðr til laga oc siða. i annan stað biðia þeir konong minka þenna kurr. oc taca einn litinn lut i samþyct." — Hvad selve utmalingen angår, er det å bemerke, at den visstnok *kan* gå tilbake på den folkelige beretning; mere sannsynlig er det dog at Snorre her — i likhet med hvad vi ovenfor hadde eksempel på — bygger sin fortelling på det almindelige kjennskap man på hans tid hadde til hedenske blotskikker. —

Hvad nu Håkons tredje møte med bøndene, hoved-blotet på Mæren, angår, har Gustav Storm rett i[53], at „Regelmæssigheden i Antallet af Fylkeshøvdinger — i paa hvert Fylke — (er) noget mistænkelig". Når det videre blir sagt (I s. 194): „Utþrœndir fóru IIII skipum suðr á Mœri ok drápu þar presta III ok brendu kirkjur III," da er dette bare en nærmere utformning av et sted i Ágrip; efterat det er fortalt om Håkons kirkebygninger, heter det nemlig her (sp. 11): „Þeir brendo kirkiornar oc uogo prestana fvrir

Digitized by Google

honum sva at hann mátti eigi þvi halda fvr illuirkiom þeira." — Selve fortellingen om kongen og bøndene er meget knapp, idet Snorre innskrenker sig til å oplyse (s. 194): „Hákon konungr át nǫkkura bita af hrosslifr, drakk hann þá ǫll minni krossalaust, þau er bœndr skenktu honum." Det siste trekk har sin umiddelbare forutsetning i den foregående — og nettop omtalte — scene under gjestebudet på Lade. Den første passus går direkte tilbake på Ágrip (sp. 11): „Sva er sagt at hann biti á hrosslifr . . en blotaþi eigi ǫþro vis." — Det er å merke, at i likhet med Ágrip og Fagrskinna lar Snorre Eirikssønnenes angrep på Norge følge straks efter blotet på Mæren. —

Det har lykkes oss å bringe på det rene, at Heimskringas tredelte beretninger om Håkon Adalsteinsfostres og Olav Trygvasons møte med trønderne begge er bygd op av Snorre. Fortellingen hos Odd munk tyder på, at inndelingen av Snorres avsnitt om Olav danner grunnlaget, som så er ført over på stykket om Håkons mislykkede kristningsforsøk. Hverken Ágrip eller Fagrskinna har oplysninger om Håkons nærvær på Frostatinget og på Lade, og at heller ingen annen saga har berettet om dette, kan vi slutte med full sikkert derav, at Snorres fremstilling her er karakterisert ved en trang til utmaling og vidløftig beskrivelse, en trang som gjør sig gjeldende hos ham nettop i de tilfelle, hvor tradisjons-grunnlaget svikter.

Finnur Jónsson, Gustav Indrebø og Toralf Berntsen søker i andre tilfelle den tapte Ladejarlssaga også i Fagrskinnas tekst. Men når denne kilde her ikke har noen beretning som svarer til Snorres, når Sigurd jarls navn overhodet ikke nevnes, da viser dette hypotesens uholdbarhet. Hvorfor skulde Fagrskinna nettop på dette sted totalt slå vrak på Ladejarlssagaens oplysninger?

Grunnen til at man har villet føre Heimskringlas fortelling om Håkon og trønderne tilbake på Ladejarlssagaen, er den rolle Sigurd jarl spiller i dette avsnitt. „Han er i grunnen den gjævaste, staar lenger framme enn kongen sjølv." „Mænd som Asbjørn og Sigurd jarl særlig tar hovedparten av interessen, de staar der som særprægede personligheter, kongen som et stivnakket og furtent barn." Er nu dette korrekt? Noe „særpræget" ved disse to er det mig ikke mulig å finne, Asbjørn er rett og slett talerør for de innvendinger Snorre fant det rimelig at bøndene måtte komme med. Og jarlen optrer ikke i noen forbindelse slik at vi med visshet kan si: her ligger overleveringen til grunn. Tvert om synes han bare — med utgangspunkt i Kormaks strofe — å være ført inn istedenfor de „astvinir konongs" som Fagrskinna taler om. Det er i hele denne fortelling kong Håkon selv som står i forgrunnen og som samler interessen. — Gustav Storm sier[54]: „Aagrips Beretning, at Haakons hedenske Kone virkede til hans Frafald, har Snorre forkastet, fordi det vilde fremstille Haakon som en svag Karakter — hvad han efter Snorres Mening ikke var — og derved skade Fremstillingens Enhed." På samme måte forholder det sig også med kongens stilling overfor trønderne; vel seirer han ikke, men på den annen side

Digitized by Google

får de ham ikke til å blote. Han trosser bøndene, han beholder sin verdighet.

Ingen saga, men enkelte trøndske sagn må Snorre ha kjent da han skrev denne beretning. Dette inntrykk bestyrkes ved det forutgående avsnitt i Heimskringla, om Eystein Oplendinge-konges hærferd til Trøndelag og utvandringen til Jämtland, en fortelling som kulminerer i skildringen av hunden Saur, som trønderne tok til konge[55]. Denne fremstilling har ikke noe med Ladejarlene å gjøre. Det gjelder med den som med beretningene om Håkon Adalsteinsfostre og Olav Trygvason: Snorre har på egen hånd samlet lokale sagn i Trøndelag, og dels med dels uten resonnerende tilsetninger satt dem inn i sitt verk. —

Bortsett fra to strofer i Håleygjatal om Sigurd jarls død er det dernest ikke noe avsnitt før sagaen om Håkon jarl som har vært ført tilbake på Ladejarlssagaen. Når Finnur Jónsson har antatt at disse strofene skriver sig derfra, er det fordi de står både i Fagrskinna og Heimskringla; han mener at disse verker er uavhengige av hverandre, felles stoff i begge må derfor skyldes en felles kilde. Da jeg mener å kunne godtgjøre at Snorre har kjent og nyttet Fagrskinna, faller Finnur Jónssons formodning bort som overflødig. —

For å gjøre det hele så klart som mulig går vi inntil videre forbi sagaene om Håkon jarl og hans sønner, og undersøker først hvorvidt det i Olav den Helliges saga fins spor efter noen Ladejarlssaga.

Sig. Nordal har gjort gjeldende[56], at overensstemmelsene mellem Fagrskinna og Heimskringla i sagaen om Olav den Hellige beror på at de uavhengig av hverandre bygger på Styrme Frodes livssaga om denne konge Imidlertid mener jeg å ha bevist det umulige i denne opfatning[57].

Gustav Indrebø forklarer likhetene på annen vis[58]: „Fleire av dei stykki som desse tvo sogone har utover Leg. S., eller som dei fortel annleis enn ho, handlar um Lade-jarlane. Det er so mange som gjer det, millom andre nettupp dei vigtugaste og lengste, at det ser ut som meir enn eit tilfelle. Det er mogelegt at Fgsk. og Hkr. her har interpolert Olavssoga etter Ladejarlssoga. Det ligg i saki si natur at tanken maa verta ein hypotese". Forutsetningen for dette syn er at Indrebø går ut fra at det ikke foreligger noen d i r e k t e forbindelse mellem Fagrskinna og Snorres verk[59]; men denne forutsetning holder ikke stikk.

Sig. Nordal har vist at Snorres Olavssaga er skrevet før Heimskringla[60], og jeg tror det har lykkes mig å gi avgjørende grunner for at sagaen om Olav den Hellige i Fagrskinna bygger på Snorres særskilte Olavssaga[61].

Dette har til følge at enkelte av de punkter Gustav Indrebø har trukket frem uten videre må falle bort, således „bolken um herferdi aat kong Knut og Haakon jarl til Noreg (Fgsk. kap. 104 ff. d. e. s. 170 fg., Hkr. II s. 394 ff., Leg. S. kap. 69 ff.)". Men når her „Fgsk. og Hkr. fortel at dei tvo drog nordetter til Nidaros fyrr kong Olav rømde av landet", i motsetning til

Digitized by Google

Legendariske saga som „segjer at dei kom etter kong Olav nord langs kysten", da henger dette sammen med Snorres kronologiske opbygning av Olavs historie[62], og er fra hans verk gått like over i Fagrskinna. — „Fraasegni um at mennene til Haakon jarl kasta lut um skibsstjorni, og at Jokull fekk skipet Skjeggen, (Fgsk. s. 178, Hkr. II, s. 423, vantar i Leg. S.)" knytter sig, som Indrebø gjør opmerksom på, til en strofe av Jokull; også her henter Fagrskinna sitt stoff fra Snorres Olavssaga.

Indrebø fremhever dernest „bolken um slaget ved Nesjar (Fgsk. kap. 93, d. e. s. 149 fg., Hkr. II s. 68 ff., Leg. S. kap. 26 ff.). Leg. S. segjer at Svein jarl fekk lite folk, Olav fekk mest. Fgsk.-Hkr. snur det um. Fgsk.-Hkr. legg til at jarlen kom i stor naud i slaget; men Einar Tambarskjelve berga han. (Dei k a n n ha kunnskapen sin fraa skaldevers)." Legendariske saga, eller rettere: Den annen Olavssaga[63] har i tilknytning til Nesjar-slaget en beretning som ikke fins i de to andre verker[64], og som henger sammen med denne sagas utvilsomt riktige tolkning av et av Sigvat skalds vers[65]. Snorre, og på grunnlag av ham Fagrskinna, kjenner også andre strofer av Sigvat, og har derved kommet til å misforstå ham[66]. Uoverensstemmelsene er således her ene og alene å føre tilbake til skaldevers. — Det er ikke riktig når Gustav Indrebø bare lar Snorre og Fagrskinna fortelle om hvorledes Einar reddet Svein jarl; denne oplysning fins også i Legendariske saga d. v. s. Den annen Olavssaga, og er fra denne gått over i Ágrip og til Theodricus[67].

„Forteljingi um at kong Olav gjorde ei ferd til Trøndelag fyrste vinteren han var i Noreg etter heimkoma (Fgsk. s. 147—149, Hkr. II s. 56 ff., vantar i Leg. S.)" er noe utførligere i Heimskringla enn i den særskilte Olavssaga. Snorre må i mellemtiden ha samlet inn flere trøndske sagn til ytterligere støtte for sin fortelling. En kritisk prøvelse av hans fremstilling viser at fortellingen hos Snorre her er i strid med den tradisjon han bygger på, grunnlaget for hans beretning svikter[68]. Fagrskinnas forfatter har brukt vers til kontroll av enkeltheter i Snorres fortelling, men følger denne i det store og hele[69]. Det vil fremgå av det som her er sagt at heller ikke dette sted egner sig som støtte for hypotesen om en Ladejarlssaga; vi opdager ikke det minste spor efter den i denne beretningen; det eneste som er å finne, er en tradisjon Snorre har omformet (eller s ø k t å omforme) efter eget behov.

Det siste (eller rettere første) punkt i Indrebøs liste er „forteljingi um at kong Olav fanga Haakon jarl i Saudungssund (Fgsk. s. 144—147, Hkr. II s. 38—40, Leg. S. kap. 21—22). Fgsk.-Hkr. fortel betre enn Leg. S., og dei segjer at Haakon jarl kom med berre eitt skip, ikkje tvo." Snorre har forbedret fortellingen i Den annen Olavssaga, og i hans form er den gått over i Fagrskinna. At Den annen Olavssaga ikke kan ha beretningen fra Ladejarlssagaen, fremgår av at den ved sin ubehjelpelighet tydelig bærer preg av her å være nedtegnet direkte på grunnlag av den muntlige tradisjon; til dette kommer at den på en så fremtredende måte har tilknytnings-

Digitized by Google

punkter til de øvrige deler av denne saga, at fortellingen nødvendigvis må forutsettes å være original i Den annen Olavssaga.

En gjennemgåelse av Olav den Helliges saga fører således til det samme resultat som det den foregående undersøkelse har gitt: vi opdager ikke et eneste spor av noen tapt saga om alle Ladejarlene, like fra Håkon Grjotgardsson, Harald Hårfagres venn og samtidige, til den unge Håkon Eiriksson, Olav Haraldssons motstander. —

Vi må da vende oss til beretningene om Håkon jarl den Mektige og til sagaen om Olav Trygvason, for å bringe på det rene hvorvidt disse kan gi et mere positivt svar på det spørsmål vi har stillet.

Gustav Indrebø er av den opfatning at Odd munk har kjent og nyttet Ladejarlssagaen, og Finnur Jónsson regner dette for „muligt“[70].

Da vi tidligere har drøftet de forskjellige fremstillinger av Svolderslaget, kan det være naturlig her å begynne med det. Indrebø sier[71] at Odd er „partisk“ for Eirik jarl: „Han skyggjer mest for sjølve kong Olav i slaget ved Svolder. Han er meir romfræg etter maaten hjaa Odd enn i andre gamle kjeldor um Svolder-slaget . . . Det tyder paa at ogso den siste parten av Odds Olavssoge har teke mot paaverknad fraa ein serskild tradisjon um Lade-jarlane.“ At det ikke bare er tale om tradisjon, men om en saga om dem, det fremgår klart av andre uttalelser hos Indrebø.

Som vi ovenfor (s. 22 fg.) har festet opmerksomheten ved, gir kvadene oplysning om at Eirik jarl la sitt skib ved siden av Ormen Lange, og dernest at jarlen efter kampen førte kongsskibet hjem som seierherre. Ut fra sitt syn måtte Odd munk derfor komme til den opfatning, at Eirik var den av kong Olavs fiender som i kampens senere del stod mest i forgrunnen. Men det er likevel uriktig å si at „han skyggjer mest for sjølve kong Olav“. I hvilken grad Olav i Odds øine står i en stilling for sig selv, det fremgår av et sted som dette (Arn. s. 111): „Þa sa allir þeir er þar varo coma yfir lyptingina oc konungin himnesct lios. bæði motstoðu menn hans. þeir er með jarli varu. oc sua konungs menn þeir er a lifi varo. Oc menn Eiriks jarls lioggu i liosit. oc ætluðu at uega þann er Guð ueg samaþi með liosinu. Oc er abrot huarf liosit þa sa þeir huergi konungin.“

Dersom Odd i dette avsnitt hadde bygd sin fremstilling på Ladejarlssagaen, da måtte vi ha kunnet avgjøre hvor dennes tekst begynte. Odd er nemlig ikke så sikker i sin form at han formår å skjule når han har skrevet av en kilde. I hvilken grad dette er tilfelle, skal vi i det følgende få anledning til å vise. Imidlertid utgjør hos ham fortellingen om slaget og dets forhistorie en helhet, den ene del betinger den annen, ikke et eneste avsnitt kan være kommet til som ikke oprinnelig har hørt sammen med det øvrige.

Gustav Indrebø har med full rett gjort opmerksom på Odds mangelfulle evner som historiker[72]: „Karakteristisk for Odds historiske syn paa vigtugt og uvigtugt er det at han fortel umstendeleg um at Eirik jarl vart

Digitized by Google

herre over Ormen Lange; men um korleis sigerherrane stelte seg med Noreg, segjer han ikkje noko." Men er ikke dette nettop et vidnesbyrd om, at Odd her ikke kan ha nyttet noen saga om Ladejarlene? For den måtte da ialfall ha gitt beskjed om en slik ting. —

Indrebø sier videre[73]: „Ogso tradisjonen um korleis det gjekk Haakon jarl til slutt, har Odd likesom Fgsk. fraa Ladejarlssoga. Tendensen i denne bolken staar hjaa Odd ikkje i samhøve med tendensen hans elles. Det er det som forraader at ei soge um ladejarlane har verka paa han." Gustav Indrebø går her ut fra at „tradisjonen hjaa Odd um hardstyret til Haakon jarl og um endelykti hans er den same som i Fgsk.", men det er nettop det som ikke er tilfelle. Mens i denne beretning hos Odd Olav Tryggvason tar del i trøndernes forfølgelse av Håkon, lar Fagrskinna ham komme til landet en tid efter jarlens død (s. 111).

Visstnok er det så at Odd ikke har slike hånende og hatefulle bemerkninger om Håkon som dem vi finner i Ágrip, men derfor kan en ikke si at hos ham „er forteljingi sympatisk mot jarlen". Olav er hovedpersonen også i dette avsnitt av Odds fremstilling; da jarlen nede fra svinebôlet hørte kongens tale, lar Odd ham si til Kark (Arn. s. 40—41): „Mikils hattar er þessi maðr Olafr. oc mikill kraptr fylgir hans ǫrendi. oc alldrigi fyrr tok mek iafnfast eða mitt hiarta eins mannz mal. oc hefi ec verit i morgum storum hascum. oc miok em ec hugsiukr. oc ihugafullr uið þessi orð." Hele veien er det like meget kongen vi hører om som jarlen; de to står mot hverandre, og fordi Olav så helt er den overlegne, som alle slutter sig om, har fortellingen råd til også å la det falle enkelte lysstreif over Håkon jarl, selv om tonen på enkelte steder er temmelig skarp mot ham. Det er den folkelige beretnings — for en gangs skyld — forholdsvis likevektige og objektive form vi her har eksempel på. Odd har på dette sted optatt den uforandret i sitt verk.

„Naar Odd ikkje laaner, er han skarpare mot Haakon jarl. Soleis naar han fortel um kor svikfull jarlen synte seg daa han sende Tore Klakka til England". I vurderingen av jarlen er det imidlertid ingen forskjell mellem de to avsnitt hos Odd. De kan da heller ikke skilles fra hverandre, det første står som nødvendig innledning til og forutsetning for det annet. De har like fra først av utgjort en sammenhengende beretning. —

Det tredje moment Indrebø nevner som støtte for sin opfatning skal vi i det følgende komme nærmere tilbake til. Heller ikke det kan tolkes på den vis Indrebø mener.

Gustav Indrebø avslutter sin gjennemgåelse av Odds verk med å uttale: „Soleis kann ein ogso fraa Odd henta indicium for at det har eksistert ei specialsoge um dei (d. e. Lade-jarlane)." Vår drøftelse av hans begrunnelse for dette standpunkt har vist at det på ingen måte lar sig opretholde. —

Vi skal dernest omtale de siste momenter som har vært ført frem til støtte for hypotesen om en Ladejarlssaga, og som likeledes skyldes Gustav

Digitized by Google

Indrebø[74]: „Recensjonen av Jómsv. i AM 291 4° inneheld eit innskot um hemnferdi aat Harald Gormsson mot Noreg, den gongen Haakon jarl hadde sagt seg laus. Innskotet er heilt parallelt med den tilsvarande bolken i Fgsk. Det er samanheng millom 291 og Fgsk. Dersom handskrifti AM 291 4° er eldre enn originalen av Fgsk., har ho innskotet sitt direkte fraa Ladejarlssoga."

Indrebø går ut fra som hevet over tvil at dette avsnitt er et innskudd i 291, og hans antagelse står og faller med denne forutsetning. — Det blir oplyst (s. 35) om danekongen at „han var comin norþr vm Liþendis nes j þat riki er vndan var horfiþ hans scat giofom". Like i forveien har sagaen imidlertid fortalt om to jarler som Harald Gormsson hadde sendt op til Viken, og (s. 34—35) „hofþv þeir cristnaþ alla Vikína norþr til Liþendis nes". Beretningen om danekongens ferd til Norge er således på det nærmeste knyttet til den foregående fremstilling[75], og vi må regne med at den oprinnelig hører hjemme i denne sammenheng, hvorav den utgjør et nødvendig ledd. Dertil kommer at det er kong Harald og ikke Håkon jarl som her er forgrunnsfiguren; det foreligger derfor ingen som helst grunn til å tro at vi i dette tilfelle skulde stå overfor et bruddstykke av en saga om Ladejarlene. —

I enkelte redaksjoner av Jómsvíkinga-saga (291, St. og Flatøyboken) faller beretningen i to deler, hvorav den første forteller om de tidligste danekonger, særlig om Gorm den Gamle og hans sønn Harald, om dennes forhold til Håkon jarl, Knut Dane-åst, Harald Gråfeld og keiser Otto II; den annen beretter om grunnleggelsen av Jomsborg og om jomsvikingenes ferd til Norge. — Det har hersket uenighet om hvorvidt „enn fyrsti þáttr" har stått i den eldste Jómsvíkinga-saga eller ei; Gustav Storm[76] og Indrebø[77] mener at den er original i sagaen, og jeg må på dette punkt nøie mig med å vise til deres utredning, som jeg helt slutter mig til.

Det er ingen grunn til å tro at Ladejarlssagaen skulde ha vært kilde for Jómsvíkinga-sagas første del. Det avsnitt av denne som vi nettop har omtalt er i så henseende karakteristisk: det er ikke Håkon jarl som står i centrum av fortellingen; hans forhold til Danmark og danekongen er den eneste grunn til at vi hører så vidt meget om ham.

Fagrskinna har kjent og nyttet eldste Jómsvíkinga-saga, og har på flere punkter tatt op partier nesten ordrett fra denne kilde, ikke bare i skildringen av Hjørungavåg-slaget, men også i fortellingen om Harald Gormssons angrep på Norge. Imidlertid viker Fagrskinnas fortelling på flere steder ganske sterkt av fra fremstillingen i 291, og spørsmålet er da om disse avvik må forklares på den vis at et annet verk her ligger til grunn, at Ladejarlssagaen er side-kilden.

Det stykke vi først fester oss ved, er Fagrskinnas beretning om hvorledes Håkon jarl ved list og underfundighet fikk ryddet Harald Gråfeld og Gull-Harald av veien, for så selv å bli danekongens jarl i Norge (s. 58—68). Indrebø har rett i[78], at dette avsnitt „med umsyn til karakterskildring og

Digitized by Google

stilkunst (er) glanspunktet i heile Fgsk. Og ein skal leita lenge fyrr einn finn maken til humørfyllt skildring elles i gamalnorsk bokheim og." Han sier videre[79]: „Fgsk. har teke denne forteljingi fraa Ladejarlssoga, ikkje fraa Jómsv. Ladejarlssoga sin tradisjon var mest smakeleg, med di han dreg nordmenn fram paa danene sin kostnad. Forteljingi er så frisk at det er lite rimelegt forfattaren har fikla og vølt noko vidare paa henne." At en virkelig Ladejarlssaga aldri har eksistert, det skulde den foregående undersøkelse ha gitt visshet for. Men det utelukker ikke at det kan ha foreligget en særskilt saga om Håkon jarl, til tross for at det ikke fins noen henvisninger til et slikt verk. Imidlertid er det *a priori* en like stor mulighet for at Fagrskinnas forfatter har tatt op dette stykke direkte fra den muntlige tradisjon; til fordel for denne antagelse taler det moment, at denne skildring utgjør et avsluttet hele, det er en þáttr for sig, som ikke fra først av behøver å ha vært knyttet sammen med noen videregående fremstilling. Sagalitteraturen frembyr en rekke eksempler på slike avgrensede fortellinger. Og hvorfor skulde den ikke like godt kunne være original i Fagrskinna som i en spesial-saga om Håkon jarl? Den følgende beretning i Fagrskinna må bli avgjørende for hvorvidt vi her skal forutsette skriftlig eller muntlig kilde.

Vi kan da holde oss til Gustav Indrebøs egen utgreiing om Fagrskinnas saga om Håkon jarl[80]: „Jómsv. 291 4° (s. 21—22) og Ágr. (kap. 10) fortel at Harald Gormsson baud Gunnhild giftarmaal og narra henne til Danmark med det. Der tok dei henne av dage. Fgsk. veit av skaldevers at Gunnhild hadde søner att daa Harald var drepem (Einars Vellekla); forfattaren maa sjølvsagt lata henne fylgja dei og ikkje fara til Danmark." Her fins det altså ikke noe spor efter skriftlig kilde. — „For bolken um Haakons aarsæle styre og striden med Ragnfrød er Einar Skaalaglams draape Vellekla hovudkjelda . . . Det ser ikkje ut til at forfattaren har nytta skrivne kjeldor." — „At Haakon paa heimferdi gjenom Gautland skulde ha røva og brent hovudhovet aat gautane (Jómsv., 291 4° s. 34), maatte forfattaren kasta; det var ikkje rimelegt at ein som bygde hov upp att i Noreg, skulde brenna dei i Gautland." Heller ikke her er det da tegn til at en Ladejarlssaga skulde ligge til grunn.

Men Fagrskinnas beretning om Håkons ferd til Danmark, for som danekongens jarl å støtte ham i kampen mot keiser Otto, må opfattes på annen vis. Indrebo har rett i, at en annen skriftlig fremstilling enn Jómsvikinga-saga i dette tilfelle er nyttet[81], men han tar feil naar han tror det er Ladejarlssagaen. Opgaven for vår videre undersøkelse må bli å søke klarhet over hvilket verk vi her står overfor.

Vår drøftelse av Ladejarlssagaens problem har hittil gitt et negativt resultat. Opgaven har i det foregående vært å vise at grunnlaget svikter under de argumenter som Finnur Jónsson, Gustav Indrebo og Toralf Berntsen har ført frem til bevis for en slik sagas eksistens.

Digitized by Google

For å komme et skritt videre er det nødvendig å bringe på det rene hvorvidt det lar sig gjøre å skille ut av de bevarte saga-redaksjoner en oprinnelig fremstilling av Håkon jarls historie. Vi er så heldige å finne spor av en slik fremstilling i Odd munks saga om Olav Trygvason, og begynner derfor med en gjennemgåelse av dette verk.

Efter at Odd (Arn.) har gitt en bred skildring av keiser Ottos angrep på Danmark og av Harald Gormssons og Håkon jarls kamp mot ham, følger et stykke som ikke har noen sammenheng med den foregående fortelling, som ikke har organisk tilknytning til det øvrige verk. Da dette avsnitt står i begge redaksjoner (Arn. s. 31—32 og Holm s. 15, kap. 11), må det være Odd selv som har satt det inn på denne plass, hvilket også fremgår av, at vi finner spor efter det i Fagrskinna (s. 74 fg.)[82]. I Holm er det mere sammentrengt, men til gjengjeld fullstendigere, idet det her står noen slutt-bemerkninger som mangler i Arn., men som er nødvendige for at det hele skal bli en helhet.

Dette avsnitt forteller at Håkon var blitt danekongens jarl i Norge efter å ha ryddet Harald Gråfeld og Gull-Harald av veien. Han betalte skatt til Harald Gormsson i 13 år, men da kjempet keiser Otto mot danekongen, og Håkon kom til med sin hær, idet han som jarl var forpliktet til å yde kong Harald støtte. Men efter dette kom det ikke skatt fra Norge til dane-kongen. Noen vintrer efter foretok jomsvikingene sitt angrep mot Håkon jarls rike, men de blev slått, og siden satt jarlen uforstyrret som Norges herre.

Siden denne beretning er så vidt kortfattet, samtidig som den forteller de viktigste ting i Håkon jarls regjeringstid, ligger det nær å tro at den må ha utgjort en del av en sammenhengende skriftlig fremstilling. Det gjelder derfor å undersøke om vi i Odds verk kan finne andre partier som hos ham virker som fremmedlegemer, men som slutter sig naturlig til det avsnitt vi nu har trukket frem.

Midt i Odds utførlige skildring av trøndernes reisning mot Håkon jarl er det plutselig en avbrytelse (Arn. s. 37), hvorav her begynnelsen skal anføres: „En þo at ver segim þuilica luti fra Hakoni jarli er sua þungligir oc harþir mego þykia. *þa er þo þat fra honum sagt.* at lengi stoð hans riki með vinselld i fyrstinni. en sua sem a leið hans æfi þa gerðiz hann þui harðare oc þyngra undir at bua. *þat er oc fra honum sagt* at hann var allra manna friðastr synum . . .“ Det blir videre oplyst at Håkons sønner var Svein, Erlend og Eirik; av disse var Eirik frillesønn. — I Holm (s. 18) fins det samme innskudd.

Det neste stykke fører oss ut over sagaen om Håkon jarl — inn i Olav Trygvasons (Arn. s. 76): „*Þat er sagt* at Olafr konungr Tryggua son cristnaði fim lond. oc þat folc er þau bygþu . . . En þessi eru heiti landa þeira er hann cristnaði Noregr. Hialtland. Orkneyar. Færeyiar. Island. Grønland. Oc var þo miok með nafni einu cristnin i morgum stoðum . . . firir þui at fiallbygþir lagu eigi undir Noregs konunga er með sionum riðu. þui at Uplendinga konungar er fylkiom reðu þionuðu til Suia konungs. þa

Digitized by Google

tocu þeir fair við cristni . . .“ En tilsvarende beretning fins også i Holm (s. 39).

Foreløbig skal vi innskrenke oss til å fremheve dette avsnitt om kong Olav, for isteden å feste opmerksomheten ved begynnelsen av Odds verk, som alene er bevart i Holm (s. 2), idet Arn. her har en lakune. „Sva hefr upp sǫgvna at þa er þeir styrðv Noregs velldi synir Eiriks konungs bloðexar. Haralldr konungr grafelldr ok Guðreðr. ok var þa naliga allt folk heiðit i Norege. Haralldr (grafelldr) var konungr með sionvm. en fylkis konungar voro allt a Upplǫndvm et efra þegar er Haralldr let af rikino en harfagri oc voro þa fylkis konungar allt til Olafs ens helga oc er Noregs menn voro i þessom villom at svmir blotvðv skvrðgvð svmir skoga eða vǫtn. *Þa er sagt* at synir Gvnhilldar hǫfðu tekit skirn i Englandi. en þo voro þeir ekci upp hallz menn cristninar. leto vera hvern hvart er villde cristin eða heiðinn. Þa var i Norege halleri mikit ok ý avlld. Voro Gvnhilldar synir ý eirðar menn ok agiarnir. Gvnhilldr var dottir gavfvgs manz Avzorar tota norðan af Haloga landi. Haralldr grafelldr var maðr gǫfugligr oc ven ok en mesti at gervis maðr.“

Begge redaksjoner (Arn. s. 42 og Holm s. 21) har et avsnitt hvor det i sterkt sammentrengt form gis et utsyn over Norges naturforhold, og over landets historie fra Harald Hårfagre til Olav den Hellige. At dette stykke horer sammen med de andre som nettop er anført, fremgår av at landskapsmotsetningen også her blir sterkt betonet. — Når det heter: „*Sua er sagt* siþan er eignaz hafði allt Noregs riki hinn ageti konungr Haralldr hinn harfagri . . .“, altså med den samme henvisning som den vi har understreket også i de andre fremstillinger, da må det tyde på, at Odd her har hatt en skriftlig kilde liggende foran sig[83]. At den må ha vært skriftlig fremgår ikke alene av dens enhetlige karakter hvad de faktiske momenter angår, men er også en nødvendig slutning ut fra det vi ovenfor har fremhevet: også i formell henseende er disse avsnitt knyttet sammen, mens de sterkt viker av fra stilen hos Odd munk, slik at de forholdsvis lett kan pekes ut og avgrenses. —

Jeg tror det skal lykkes å skille ut av Odds tekst ennu et stykke, som må ha hørt med i det verk hvorav han har optatt partier i sin Olavssaga.

Odd gir en vidløftig fremstilling av Olav Trygvasons ankomst til Norge og av trøndernes reisning mot Håkon jarl, således at disse ting på det nærmeste er bundet sammen (Arn. s. 32—42 og Holm s. 15—21). Påfallende ved denne fortelling er det imidlertid at Olav kommer til Norge direkte fra Gardarike.

Noe senere blir det så oplyst at Olav drog over til England, og her hentet han prester til hjelp under arbeidet for kristendommens innførelse (Arn. s. 45—46, Holm s. 23). Om denne ferd hører vi (Arn. s. 46—47): „Er Olafr konungr com uestan. þa la hann uið ey þa i Noregi er Mostr heitir“, og videre (s. 47): „For konungr með liði sinu þaðan norðr um Stað. oc sigldi siþan norðr til Þrandheims. hann hafði þa hofuð bǫ sinn

Digitized by Google

a Loðum sem hinir fyrri konungar hafðu haft." Det kan ikke være tvilsomt at vi her har en annen fortelling om kong Olavs første reise til Norge; for at denne ikke skulde stå i åpenbar strid med hvad han før har fortalt, søker Odd munk å forene de to beretninger, men han kommer ikke videre godt fra det. Det er så altfor tydelig at det er to helt uforenlige fremstillinger om Olavs ankomst til landet Odd bringer.

Den annen fortelling, som lar Olav Trygvason komme til Norge først efter Håkon jarls død, møter vi i følgende avsnitt (Arn. s. 42—43): „Oc er þessi tiþendi spurðuz at Hakon jarl var drepinn oc þat flaug yfir landit. En i stað hans var cominn Olafr Tryggua son. þa comu allir hofþingiar oc spekingar or Þrǫndalogum . . . allt folk uilldi hann konung yfir ser. oc baðu hann firir vera allu folki. Toc hann þa við trausti Þrǫnda fyrst at uphafi. oc Gauldǫla . . . Taka þeir þa til konungs a Eyra þingi Olaf Tryggua son..."

I den første fremstilling (hvor det sies at Olav deltok i forfølgelsen av Håkon) blir det sagt at Håkon søkte op i Gauldal, og at bøndene der gikk mot ham, idet de gav Olav løfte om at han skulde bli konge (Arn. s. 39—40); det fremgår av dette, at det er en prinsipiell motsetning mellem denne opfatning og den som kommer til uttrykk i det nettop anførte avsnitt, hvor meget enn Odd har søkt å skjule dette forhold.

Disse stykker, som strider imot den øvrige fortelling hos Odd, kan bare være kommet inn fra en annen skriftlig kilde, og det må selvsagt være det samme verk som det vi i det foregående har trukket frem.

Da Odd har måttet endre og komme med tilføielser til sin kildes utsagn om Olav Trygvasons ankomst til landet, kan vi ikke gjøre regning på å finne denne beretning i dens oprinnelige form. Fra den må imidlertid stamme den liste Odd bringer over Olavs prester, og dernest oplysningen om at kongen landet ved Moster.

Med hensyn til kildens fortelling om trøndernes tilslutning til Olav og kongevalget på Oreting må vi likeledes regne med at Odd har foretatt flere retoriske utvidelser av den eldre fremstilling. Det er dernest å merke at enkelte setninger i Arn. umulig kan gjengi kildens tekst korrekt. Når det således heter (s. 43): „Geriz hann (d. e. Olav Trygvason) nu einvallz konungr yfir allum Noregi", og videre (s. 43): „Af hans stiorn oc riki *varð Noregs riki alcristnat*", gjenfinner vi ikke den første passus hverken i Holm — hvor det står en parallell fremstilling (s. 21—22), — eller i Fagrskinna (s. 112—113); den kan da efter alt å dømme ikke ha stått hos Odd eller i hans kilde, men må senere være ført inn av en avskriver. Den annen setning har en noe annen form i Holm (s. 22): „Af hans stiorn ok rike *varþ alcristnað Noregs velldi*", mens den i Fagrskinna lyder (s. 113): „Af hans stiorn oc riki *varð allt Noregs vælldi cristnat*"; det siste må være den oprinnelige ordlyd, idet den alene tåler den reservasjon som Arn. har (s. 76): „Oc var þo miok *með nafni einu cristnin* i morgum stoðum." —

Vår undersøkelse har bragt som resultat at Odd munks saga om Olav Trygvason inneholder større og mindre avsnitt av et verk, som ikke

Digitized by Google

innskrenker sig til å berette om Håkon jarl, men hvor det også fortelles om hans forgjenger, Harald Gråfeld, og hans efterfølger, Olav Trygvason. Hvorvidt dette verk også har omfattet andre norske landsstyrere, er det spørsmål vi nu vil søke å få rede på.

Efter å ha fortalt om Eirik jarls drap på farens svoger og venn Tidende-Skofte, sier Fagrskinna (s. 105): „*Þetta er talet hit fyrsta frama værk Eiriks i hans sagu.*" Det kan visstnok ikke være tvilsomt at det er en skriftlig kilde det her vises til[84]. I denne forbindelse virker imidlertid henvisningen som et innskudd. Vender vi oss til Fagrskinnas Eiriks saga vil dette inntrykk bli styrket. Fremstillingen er her knapp og konsis. Dette avsnitt er karakteristisk for den (s. 137—138): „Þesser iarlar hafðu latet skyraz oc helldo kristni. en ængum manne þrœngðu þæir til kristni. nema leto gera hværn sem villdi. oc um þæirra daga spilltiz miok kristni. sva at nalega var alheiðit um Upplonnd. oc inn um Þrondhæim. en hellzt kristnin með sionom."

Likheten mellem dette stykke og Odd munks kilde er særdeles fremtredende, ikke bare formelt, men spesielt hvad selve beretningen angår. Også her møter vi betoningen av landskapsmotsetningen, og interessen for kristendommens stilling. Det kan da ikke være tvilsomt, at dette sted inngår som en del av det verk vi har funnet. Det har også inneholdt Eirik jarls saga, ved siden av Olav Trygvasons, Håkon jarls og Gunhildsønnenes; uten at den nærmere begrunnelse her kan gis, vil vi gi dette skrift en nærmere betegnelse: *Are Frodes Konungabók*, det verk vi også fant spor av i Egilssaga.

Fagrskinnas saga om Eirik jarl begynner slik (s. 136): „Eirikr lagðe þa undir sec Noregh sva sem aðr var sagt. oc þæir II brœðr varo iarlar oc var Eirikr rikare. hann atte Gyðu dottor Svæins Dana konongs. þæira sunr var Hacon. Eirikr var hærmaðr mikill mikla æfe oc langa. oc ållra manna sigrsælastr. *hann gerðe frægðar værk þat at hann drap Tiðenda-Skofta er fyrr var ritat. oc annat sinni bardez hann . . .*" I denne sammenheng har oprinnelig meddelelsen om at Eiriks sammenstøt med Tidende-Skofte var hans første bedrift, hørt hjemme.

Are forteller om hvorledes Håkon jarl kom i besiddelse av jarledømmet i Norge (Odd Arn. s. 31): „Þessi Hakon var rikr oc vitr oc með sinum raðum oc uelræþum vann hann yfir cominn Haralld Gunhilldar son at Halsi i Lima firði. Oc annan Gullharalld er hann sialfr lagþi uið iorðu at villd Dana konungs. Oc sua lagðuz þessi II riki saman Noregr oc Danmork." Fagrskinnas forfatter har erstattet denne korte meddelelse med den lange skildring av Håkon jarl i Danmark. På samme vis har Are innskrenket sig til ganske kort å si at drapet på Skofte var Eiriks første bedrift, en oplysning som i Fagrskinna (s. 104—105) har veket plassen for en utforlig fremstilling av denne begivenhet. Om begge disse utvidelser kan vi si at det *ikke* er en skriftlig kilde som ligger til grunn; her — som så ofte ellers — øser forfatteren direkte av den muntlige overlevering.

Digitized by Google

Efter den innledning om Eirik jarl som vi nettop har anført, gir Fagrskinna en utførlig fortegnelse over hans seire og krigstog, en fortegnelse som slutter med disse ord (s. 137): „Þessar allar orrastur talde Œyiulfr daðaskalld. þa er hann orte um Eirik cvæðe er hæitir Bannda drapa."

Det er mulig at denne opregning går tilbake på Ares verk, og at han har anført Eyjulv som sin hjemmelsmann; sannsynligheten taler dog avgjort for at det er Fagrskinnas forfatter som har satt den inn i denne form, idet vi kan nevne andre eksempler på, at han viser til skaldekvad uten å citere dem (jfr. Fgsk. s. 30). Imidlertid må vi gå ut fra som hevet over tvil, at Are Frode har gitt oplysninger om Eiriks ferder og kamper; når han sier at „Eirikr var hærmaðr mikill mikla æfe oc langa. oc allra manna sigrsælastr", nevner han ganske sikkert ikke bare drapet på Tidende-Skofte som vidnesbyrd om dette. —

I Grettes saga (kap. 19) fins følgende oplysning som er av betydelig interesse i denne forbindelse: „Síðan fór (Eirikr) jarl ór landi, *sem segir í sǫgu hans*, en Sveinn jarl hafði yfirvald í Noregi ok ríki." Også denne henvisning må gjelde Ares verk; i Fagrskinna finner vi selvfølgelig en beretning om dette, men det lar sig neppe gjøre i enkeltheter å fastslå hvor vi her har Ares meddelelser, og hvor forfatteren av Fagrskinna for egen regning har føid inn trekk. Det er da også et spørsmål av underordnet betydning. —

Efter alt å dømme må de avsnitt av Ares verk som står i Odd munks saga om Olav Trygvason være satt inn av Odd selv, og ikke av senere bearbeidere. Fagrskinnas forfatter har kjent og nyttet Odds skrift, (i Arn.-redaksjonen, eller en som lå denne meget nær), det har vår gjennemgåelse av beretningene om Svolder-slaget vist, og derom er alle forskere enige[85]. Samtidig som altså forfatteren av Fagrskinna har funnet bruddstykker av Ares Konungabók i Odds Olavssaga, har han hatt til sin rådighet et håndskrift av Ares verk i dets fulle omfang, og har direkte fra dette optatt sagaen (eller stykker av sagaen) om Eirik jarl, en del av Ares bok som ikke fantes hos Odd, men som vel denne likevel må forutsettes å ha kjent[86]. —

Fagrskinnas beretning om Harald Gormssons og Håkon jarls kamp mot keiser Otto II (s. 74—75) er en kompilasjon av Jómsvíkinga-saga og Ares verk. Dernest er en strofe av Einars Vellekla nyttet.

I Odds sikkert noe sammentrengte gjengivelse av Are heter det (Arn. s. 31): „A XIII are barðiz Otta keisari við Dani. Oc þa flyðu þeir Haralldr konungr oc Hakon jarl i Lima fjorð." — I det foregående har Fagrskinna (s. 74) fortalt om keiserens nederlag ved Danevirke: „Lauk sva at kæisarenn flyði oc allt lið hans." Denne oplysning støtter sig på Einars vers[87]. Men så blir det sagt like efter (s. 75): „I þessare færð Otta kæisara urðu morg stortiðendi. aðr hann fengi vunnit oc sigrat Dana konong. hann for sva langt norðr i Danmork sem hæytir Marss œy i Limafirði. þar hitti hann Haralld Dana konong. með sinum hær. oc varð adr for flotte firir keisaranom. þa er hann hafðe aðr unnit Danavirki *sem hœyra ma i þœirri frasogn*

Digitized by Google

hversso með miklum krafte þat var vunnit af Guðs fulltingi." Det kan ikke være tvilsomt at Gustav Indrebø har rett i[88], at „desse ordi inneheld ei tilvising til ei skriftleg kjelde . . . Forfattaren viser til Jómsv.: ho inneheld ei lang legende um korleis keisar Otto vann Danevirke med Guds og Oles = Olav Tryggvasons, hjelp. (AM 291 4° s. 27—30)." Men oplysningen om kampen i Limfjorden går tilbake på Odds skriftlige kilde, på Are. Fra denne skriver sig også Fagrskinnas innledningsord til dette avsnitt (s. 74): „(A) Drettanda are rikis Haconar iarls como boð or Danmorku at iarlenn skylldi coma með hær at væita lið oc styrk Harallde kononge Gormssyni mote Otta kæisara."

Fagrskinnas beretning om trøndernes reisning mot Håkon jarl (s. 106) må likeledes gå tilbake på Ares verk. Da imidlertid Jómsvíkinga-saga (510 s. 101) har en noenlunde tilsvarende fremstilling, lar det sig vanskelig gjøre i detalj å peke ut de trekk som stammer fra Are. Det er da også temmelig betydningsløst; hovedsaken er at vi ut fra bruddstykkene hos Odd kan slutte oss til at Are Frode må ha holdt Olav Trygvason borte fra denne hendelse; fortellingen hos ham må i realiteten ha vært den samme som den vi finner i Fagrskinna.

Skildringen i Fagrskinna (s. 111—113) av Olav Trygvasons ankomst til Norge og av hans kristendomsverk stemmer helt med Are. Fremstillingen er her påfallende klar og samlet i motsetning til den følgende, vidløftige beretning om Svolder-slaget og dets forhistorie.

III. Are Frodes Konungabók.

Et av de mest centrale problemer i kongesagaen er Are Frodes forfatterskap. Han er den første som har skrevet på norrønt mål, han er sagalitteraturens grunnlegger. Derfor er det av uvurderlig betydning å bringe på det rene hvad han virkelig har skrevet.

Alle som har behandlet dette spørsmål er enige om én ting: at Are har bragt oplysninger til Norges historie. Men lenger går heller ikke den felles opfatning. Når det gjelder å avgjøre hvor meget han har skrevet, har svarene vært høist forskjellige.

Skal vi nu søke å trenge inn i de problemer som her melder sig, da er det naturlig først å se hvad Are selv sier om dette. I fortalen til den bevarte Íslendingabók heter det: „Íslendinga bóc gorþa ec fyrst byscopom órom Þorláke oc Catle oc sýndac bæþe þeim oc Sæmunde preste; en meþ því at þeim lícaþe svá at hava eþa þar viþr auca, þá scrivaþa ec þessa of et sama far fyr útan áttar tolo oc conunga æve oc iócc því, es mér varþ síþan cunnara oc nú es gorr sagt á þesse, an á þeire. En hvatke es missagt es í froþom þessom, þá es scyllt at hava þat helldr, es sannara raynesc."

Imidlertid blir nu spørsmålet hvorledes vi skal opfatte disse ord. Herom har meningene vært særdeles motstridende.

Digitized by Google

Efterat en nær sagt utallig rekke av mere og mindre skolerte menn gjennem århundrer hadde uttalt sin opfatning av dette spørsmål[1], bragte Konrad Maurer i en avhandling skrevet i 1869 hele undersøkelsen over i sikrere spor. Da hans resultater siden har vunnet almen tilslutning i den grad, at alle forskere for tiden i det store og hele synes å dele Maurers opfatning, er det all grunn til her å gjengi hovedpunktene, slik Maurer og efter ham Finnur Jónsson har fremstillet dem.

„*Of et sama far*, sagt er, habe er die zweite Redaction geschrieben, und die gleiche Grundanlage wie die zweite muß demnach auch erste bereits gezeigt haben; er fügt aber auch sofort einschränkend[2] bei *fyr utan ættartölo oc coníinga æfi*, und bemerkt überdies noch, daß er nur hinzugesetzt habe, was er etwa inzwischen durch neue Erkundigungen erfahren habe, und daß in Folge dessen die neue Bearbeitung in Manchem vollständiger sei als die frühere[3]."

I overensstemmelse med Konrad Maurer gir Finnur Jónsson følgende oversettelse av Ares fortale[4]: „Islænderbogen gjorde jeg først for vore biskopper, Torlak og Ketill, og jeg viste den både til dem og til Sæmund præst; men eftersom det behagede dem at have [det hele] således eller at føje noget til, så skrev jeg denne på samme måde (med samme indretning og indhold) men foruden „slægtregister" og „kongersliv", og jeg tilføjede det, som senere blev mig nøjagtig bekendt . . ."

Det blir nødvendig å gjengi Finnur Jónssons motivering for denne tolkning av Ares ord[5]: „Han har tidligere skrevet en bog (Íslendingabók) og bedt biskopperne og Sæmund at sige deres mening om den; de har syntes godt om den, som den var (*svá at hafa*), undtagen forsåvidt som der hist og her kunde føjes noget til. Hvad dette har været, kan vi ikke nærmere angive. Are tager nu sin bog til behandling og følger bispernes råd med hensyn til tilføjelser (*jókk því* osv.). Af sig selv finder han derimod på at udskille, hvad han kalder „slægtregister" og „kongers liv", der altså har stået i Íslb.; ellers er den nye bog „indrettet på samme måde" (d. v. s. med samme stof og samme ordning, *of et sama far*); dette sidste bekræftes af Snorres beskrivelse af Ares bog, der har været den ældre . . . Det nye i den her givne forklaring er, at det er Are selv, der har fundet på at udskille de den i egentlig forstand islandske historie uvedkommende dele og skrive en ny bog uden disse, hvor alt det gamle om Island bibeholdtes, og der tilføjedes nogle nye bemærkninger. Ares ord giver ikke den fjærneste anledning til at tro, at det er hans rådgivere, der har haft et overlegent kritisk blik og givet ham det råd at udskille de fremmede bestanddele; tværtimod, han siger udtrykkelig, at det behagede dem at „have det saledes"; at de derimod mente, at der kunde tilføjes et eller andet hist og her, er kun forståeligt. Det er i grunden kun mærkeligt, at en misforståelse af Ares klare ord har — og det i en sådan grad, som her er sket — kunnet finde sted. At Are selv bagefter har kunnet indse at det var nok så heldigt at have de islandske forhold samlede og for sig,

Digitized by Google

er kun, hvad vi væntede af en mand med hans skarpe blik for, hvad der var ensartet og sammenhørende. Det gør ham altså stor ære, at han selv har fundet på at omredigere sin bog, en ære, som vi ingen ret har til at fratage ham."

Denne opfatning av forholdet mellem Ares verker har fått tilslutning av Gustav Storm[6], G. A. Gjessing[7], Guðbrandur Vigfússon[8], Björn Magnússon Ólsen[9], Carl Rosenberg[10], Eugen Mogk[11], Wolfgang Golther[12], Bogi Th. Melsteð[13], A. Bley[14] og Andreas Heusler[15], d. v. s. av samtlige forskere som efter 1869 har skrevet om dette spørsmål.

Imidlertid kom allerede Arne Magnússon til en annen opfatning, og i tilslutning til ham har senere Jón Sigurðsson og Jón Þorkelsson ment at uttrykket *fyr útan áttar tǫlo oc conunga æve* betegner et tillegg til *of et sama far*, slik at oversettelsen skulde lyde: „.... jeg skrev denne bok angående det samme emne (på samme måte), bortsett fra (de her tilføiede stykker) *áttar tala* og *conunga æve*."

I likhet med Björn Magnússon Ólsen[16] kjenner jeg Arne Magnússons fremstilling alene gjennem Vigfússons referat[17], og de to andre har ikke gitt noen utførlig redegjørelse for sin opfatning av de spørsmål som melder sig. Jón Sigurðsson har hevdet sitt syn på denne sak i et brev til Theodor Möbius, og et utdrag av dette er gjengitt i Möbius' utgave av Íslendingabók[18]. På samme vis har Jón Þorkelsson innskrenket sig til å redegjøre for sin mening i et brev til Konrad Maurer, et brev som Maurer i sin omtalte avhandling vier en utførlig drøftelse[19]. Björn M. Ólsen sier imidlertid[20], at „i øvrigt fastholder Jón Þorkelsson nu ikke mere så bestemt sin forrige mening med hensyn til hovedspørsmålet, men er tilbøjelig til at gå over til den anskuelse" som Ólsen selv hevder.

Allikevel forekommer det mig at man gjennem en fordomsfri undersøkelse av Are Frodes fortale må komme til det samme resultat som Arne Magnússon, Jón Sigurðsson og Jón Þorkelsson. Den nødvendige forutsetning for en slik gjennemgåelse er at man strengt holder sig til selve teksten, at man helt og ubetinget ser bort fra det som sies på andre steder. Hvis ikke denne metode følges, vil konsekvensen bare bli en „Verlegenheitserklärung", og ikke et virkelig resultat[21].

For nu å begynne med den første passus: *Íslendinga bóc gorþa ec fyrst byscopom órom Þorláke oc Catle oc sýndac bæþe þeim oc Sæmunde preste*, så skulde den være forholdsvis klar og lett forståelig, selv om det også her er rum for divergerende synsmåter.

Finnur Jónsson oversetter *Íslendinga bóc* med „Islænder-bogen", mens Heusler[22] foreslår „ein Isländerbuch". Denne oversettelse „kan formelt ikke afvises, men den er efter min mening urigtig", sier Finnur Jónsson[23]. Allerede på dette punkt står vi overfor et hovedspørsmål; derfor er det nødvendig å anføre hvad Heusler innvender mot Finnur Jónssons opfatning — så vidt jeg ser med full rett —: „Die Übertragung 'das Isländerbuch'

Digitized by Google

schlösse ein, daß Are das Werk als bekannte Größe anführe (was er bei den Lesern des Lib. tun konnte): es käme ein weniger bescheidener Klang herein." Jeg mener at *Íslendinga bóc* her må gjengis med: „en bok om islendingene, om Island."

Denne bok sier Are at han *fyrst* har laget *byscopom órom Þorlake oc Catle*, d. v. s. for til bruk for (eller: efter anmodning av) Torlak og Kjetil. Det første han gjorde, efter å ha lagt siste hånd på verket, var å forelegge sitt manuskript for de to biskoper, samt for en tredje-mann som hadde ry for sin kyndighet i historiske spørsmål, Sæmund prest den Frode. Boken var da ikke avsluttet i og med at Are var ferdig med sin oprinnelige redaksjon; censorenes uttalelse måtte først foreligge.

Den annen setning forteller hvad biskopene og Sæmund mente om Ares bok: *þeim lícaþe svá at hava eþa þar viþr auca.* Når Heusler oversetter dette med: „Sie waren damit einverstanden und wollten es vermehrt sehen"[24], da er det feilaktig. Uttrykket kan bare opfattes på én måte: de vilde ha boken slik eller (d. e. men) at noe skulde føies til, d. v. s. „eþa bør — som Björn M. Ólsen bemerker[25] — ikke opfattes som rent disjunktivt, som om biskopperne og Sæmundr skulde have givet Are valget imellem enten at lade det hele arbejde udkomme uforandret, eller at udvide det; derimod skal eþa betegne den forskellige fremgangsmåde, som forfatteren i følge sine rådgiveres mening burde bruge med hensyn til bogens enkelte partier." Noen avsnitt kunde beholdes, mens på andre punkter nye trekk burde føres inn.

Den opfatning disse menn gav uttrykk for, avgjorde Ares holdning: *en meþ því at* þeim lícaþe svá at hava eþa þar viðr auca, *þá scrivaþa ec þessa.* De endringer Are foretok blev gjort fordi hans censorer tilrådde det, ikke på grunnlag av hans eget judisium eller initiativ, slik Finnur Jónsson hevder.

Vi får ikke alene høre hvad biskopenes og Sæmunds råd gikk ut på, Are forteller også hvorledes han nu selv gikk frem: *scrivaþa ec þessa of et sama far fyr útan áttar tǫlo oc conunga æve oc iócc því, es mér varþ síþan cunnara oc nú es gørr sagt á þesse, an á þeire.* Det blev sagt ham at han skulde *auca*, og Are *ióc*. Hans rådgivere uttalte om Ares oprinnelige redaksjon at *þeim lícaþe svá at hava*, derfor *scrivaþa ec þessa of et sama far;* men dertil kom at *þeim lícaþe þar viþr auca*, av den grunn la Are til *áttar tala oc conunga æve*, samtidig som han også ellers rettet og satte til i sitt endelige verk. Ikke med ett ord sier Are her at han har forkortet den første fremstilling, hans opgave var å utvide den, og det oplyser han om at han også virkelig gjorde.

Efter dette må da Ares fortale i sin helhet oversettes på følgende måte: „Jeg laget først en bok om islendingene for våre biskoper Torlak og Kjetil, og jeg forela den for dem begge og for Sæmund prest; fordi de vilde ha den slik (den var), mens noe skulde føies til, skrev jeg denne

Digitized by Google

i „det samme spor" (på samme vis), bortsett fra *áttar tala* og *conunga æve*, og føide til det jeg senere fikk bedre greie på, og som nu er meddelt fullstendigere i denne enn i den første."

Av det som ovenfor er sagt vil fremgå, at min opfatning nødvendigvis må bli at det aldri har foreligget to „Íslendingabœkr" av Are Frode. Den *Íslendinga bóc* han nevner i sin fortale kom ikke ut over utkastets stadium. Are var den første som skrev på norrønt mål, det var derfor ikke rart at han følte sig noe usikker til å begynne med; før han endelig gav sitt manuskript fra sig, før han våget å betrakte det som endelig avsluttet, la han det frem for de to biskopene og for Sæmund, og disse bad ham gjøre arbeidet om igjen, de refuserte det. Are har så fått sitt manuskript tilbake, og selvsagt har enkelte deler av den oprinnelige redaksjon gått direkte over i den nye, slik at han ikke har skrevet dem pány. Sikkerlig har pergament-manglen vært så vidt stor at han også av den grunn har undlatt å gjøre dette[26]. —

Guðbrandur Vigfússon[27] og Konrad Maurer[28] legger vekt på, at Are betegner sitt første verk som Íslendinga *bóc*, mens overskriften i den bevarte redaksjon lyder: Incipit *libellus* Islandorum. „Betitelte aber Ari selbst seine zweite Redaction des Isländerbuches nur noch als Isländerbüchlein, so ist doch auch hieraus zu entnehmen, daß sie die bedeutend kürzere war, und daß wesentlich in Weglassungen, nicht aber in Zusätzen der Unterschied bestand, der sie von jener ersten Redaction trennte; einzelne Zusätze geringeren Umfanges, wie solche allerdings in unserem Prologe angedeutet werden, sind dadurch natürlich in keiner Weise ausgeschlossen"[29]. Selv om kanskje ikke alle tilhengere av Konrad Maurers opfatning vilde gå så langt som han her gjør, er likevel i realiteten dette deres opfatning, den logiske konsekvens av hele den betraktningsmåte, som i dette spørsmål er den almindelige anerkjente. Hvad er det da egentlig som her er i veien? Andreas Heusler rammer blinken når han sier[30]: „Die heute herrschende Auffassung von dem Inhalte des Libellus Islandorum krankt an einem Übelstande. Um es in zwei Worten zu sagen: aus Ares *auca* macht man ein *minca*." Heuslers forsøk på å komme utenom det vanskelige punkt er imidlertid ikke fyldestgjørende[31]. Bare én løsning tilfredsstiller: Ares første utkast var en bok om Island og islandsk historie, og intet utover det; den annen redaksjon var noe annet og mere enn en *Íslendinga* bóc, selv om denne betegnelse selvfølgelig blev brukt om den[32].

Det har sin interesse å legge merke til at Finnur Jónsson ikke anfører til støtte for sin opfatning, at Ares bevarte verk kalles Libellus Islandorum. Han har fortjenesten av å ha presisert det kritiske prinsipp at slike overskrifter er uten enhver betydning. Jeg anfører hvad Finnur Jónsson sier om dette i en annen forbindelse[33]: „I det hele er overskrifter noget af det mindst pålidelige i de gamle håndskrifter, idet de yderst sjælden gik over

Digitized by Google

fra original til afskrift, ja ofte tilføjedes af en anden end afskriveren selv." Denne betegnelse har da ganske sikkert ikke noe med Are å bestille.

Men hvor er nu Ares *áttar tala* og *conunga æve*? Ifølge Björn Magnússon Ólsen[34] mente Jón Sigurðsson og Jón Þorkelsson at ordene „fyr útan áttartǫlo oc conunga æve" er „en henvisning til det følgende, nemlig til de to henimod slutningen av Íslbk. vedføjede stykker, som indledes henholdsvis ved ordene „þetta es cyn byscopa Íslendinga oc ættartala", og „þessa ero nǫfn langfeþga Ynglinga og Breiþfirþinga." I det første stykke ser de med støtte i overskriften den tilføjede *áttartala*, i det sidste derimod den tilføjede *conunga æve*." Det er en takknemlig opgave for Björn M. Ólsens skapsindighet å vise det fullstendig uholdbare i en slik antagelse[35]. Snorres ord i prologen til Heimskringla og den særskilte Olavssaga er her bevis nok: „Hann (d. e. Ari) tók þar ok við mǫrg ǫnnur dœmi, *bæði konunga æfi í Noregi ok Danmǫrk ok svá í Englandi*."

Ares bevarte verk slutter med setningen: *Hér lýcsc sià bóc*. Vi må gå ut fra at denne passus skyldes Are selv: så langt og ikke lenger har hans fremstilling gått. Men av dette må vi trekke den konklusjon, at Ares Íslendingabók ikke er bevart i sin helhet. En senere avskriver har skåret bort Ares *áttar tala* og *conunga æve* fordi disse partier ikke gikk inn i fremstillingen som organiske bestanddeler: de bar preg av å være senere tilsetninger, slik fortalen gir uttrykkelig beskjed om virkelig var tilfelle. Imidlertid blev noe stående igjen av hans *conunga æve*: efter å ha gitt en utførlig beretning om kristendommens innførelse på Island (kap. 7), sier Are videre: „En Óláfr Tryggvason fell et sama sumar *at sǫgo Sæmundar prestz*. Þá barþesc hann viþ Svein Harallzson Dana conung oc Óláf enn sønsca, Eirícs son at Uppsǫlom Svía conungs, oc Eiríc, es síþan vas iarl at Norvege, Hǫconarson; þat vas CXXX vetra epter dráp Eadmundar, en M epter burþ Cristz *at alþýþo tale*." Dette avsnitt har ingen direkte og naturlig sammenheng med Ares øvrige fortelling: det er en rest av hans *conunga æve*, og er bevart fordi det tidfester en viktig begivenhet i islandsk historie. At Svolder-slaget foregikk i år 1000 vet Are *at alþýþo tale*, men *at sǫgo Sæmundar prestz* har han fått rede på, at kristendommen blev tatt i lov på Island samme år.

Om Ares henvisning til Sæmund Frode sier Finnur Jónsson[36]: „Her kunde man, ifølge Ares hele måde at citere på, snarest tænke på mundtlig meddelelse." Det kan neppe være tvilsomt at denne opfatning er den rette. Sæmund var en av de tre menn som fikk den første redaksjon av Ares verk til gjennemlesning; han har da gitt Are forskjellige oplysninger, og bl. a. også denne. Således synes det som vi her har et vidnesbyrd om, at Ares *conunga æve* virkelig er kommet inn som nytt stoff i hans annen og endelige bearbeidelse av Íslendingabók.

Det lar sig ikke gjøre med sikkerhet å utpeke andre trekk i Ares verk som levninger av hans *conunga æve*. Antagelig er de øvrige blitt fjernet fordi de virket som fremmedlegemer.

Digitized by Google

Den innholdsfortegnelse, som nu står som innledning til Íslendingabók, kan muligens gå tilbake til Are, og skulde da på samme vis som det øvrige verk være forkortet av en senere avskriver. Like rimelig er det vel imidlertid at denne liste over bokens kapitler er å skrive på en (den samme?) bearbeiders regning.

En avskriver har kalt Ares bok *Libellus Islandorum*. Da Íslendingabók bare er bevart i to papirhåndskrifter fra det 17de årh., kan denne betegnelse like godt stamme fra denne tid som fra middelalderen. Han har tydet Ares ord i fortalen slik som mange andre har gjort efter ham: den foreliggende redaksjon manglet den eldstes *áttar tala* og *conunga æve*, derfor måtte den til forskjell fra den oprinnelige benevnes *libellus* og ikke *bóc*.

Når avskriveren tydet Ares fortale på denne vis var det nødvendig for ham å fjerne de partier som da bare kunde opfattes som innskudd fra den tidligere redaksjon.

Kanskje har dog den mann som kalte Íslendingabók Libellus Islandorum levd lang tid efter ham som skilte ut av Ares verk de uorganiske partier. For når dette kunde skje, hadde det sikkerlig en annen, vel ennu mere tungtveiende grunn enn den som her er nevnt: *conunga ævе* blev skilt ut av Íslendingabók fordi Are siden hadde utvidet disse utvilsomt temmelig knappe meddelelser til en bredere fremstilling, til en Konungabók. Avskriveren fant dem derfor overflødige. —

Snorre sier om Are Frode i sin prolog, efter å ha referert Íslendingabóks innhold: *þykki mér hans sǫgn ǫll merkiligust*. Er det nu rimelig eller overhodet tenkelig at Snorre kunde uttale sig på slik vis om et verk, som forfatterens samtidige hadde refusert som ufullstendig og lite fyldestgjørende? Når Are hadde foretatt en inngripende omarbeidelse av sitt verk, da ligger det ikke nær å tro at senere historikere skulde søke tilbake til hans første redaksjon.

Som ethvert forord er også Snorres prolog skrevet til slutt, efterat hans verk forelå ferdig utarbeidet. Først er den visstnok skrevet til Heimskringla, dernest også til Snorres eldste verk, den særskilte saga om Olav den Hellige; muligens er det dog omvendt[37].

I dette sitt første arbeid har Snorre et avsnitt (s. 188) som siden gikk direkte over i Heimskringla (II s. 417): „Olafr konungr hafði þa verit konungr i Noregi XV vetr. með þeim vetri er þeir Sveinn iarl voro baþir i landi. oc þessom er nv vm hriþ hefir verit fra sagt. . . . *Þessa grein konungdoms hans ritaði fyrst Ari prestr Þorgils son enn fróþi.* er bęði var vitr oc sannsǫgvll. minnigr oc sva gamall maðr. at hann munði þa menn oc hafþi sǫgur af haft. er þeir voro sva gamlir. at fyr alldrs sakir mattv mvna *þessi tiþendi. sva sem hann hefir sialfr ritat i sinvm bocvm* oc nefnda þa menn til. er hann hafði fróþi at nvmit. En hitt er alþyðo sǫgn. at Olafr vęri XV vetr konungr ifir Noregi aðr hann fell. En þeir er sva segia. þa telia þeir Sveini iarli til rikis þann vetr er hann var siþarst i landi. þvi at Olafr var siþan XV vetr konungr sva at hann lifði." Jfr. Hkr. II s. 522.

Digitized by Google

Om dette sted sier Finnur Jónsson[38]: „Når Snorre omtaler Ares „bøger" i flertal, viser dette blot, at han har kendt bægge Isl.-bøgerne; men som kilde til sin Norges historie kunde han kun bruge den første. På det nævnte sted omtales Are som den, der „i sine bøger" har benyttet „gamle og pålidelige" mænds udsagn. Dette passer på bægge skrifter."

Imidlertid er det åpenbart at Finnur Jónsson her tar feil. Snorre viser slett ikke på dette sted rent alment til „gamle og pålidelige" menn som Ares hjemmelsmenn; han betoner at disse folk mintes *þessi tíþendi, sva sem Ari hefir sialfr ritat i sinvm bocvm.* I disse bøker oplyser altså Are at Olav rådde for Norge i 16 vintrer. Det er denne spesielle ting Snorre her vil ha frem, idet han polemisk vender sig mot (eller rettere: søker å forklare) de øvrige sagaers angivelse av Olavs regjeringsår[39].

Uttrykket *i sinvm bocvm* viser da at Are ved siden av sin Íslendingabók også har skrevet et annet verk om Norges historie.

Også gjennem andre vidnesbyrd blir vi ført til den samme slutning. Således heter det i Flatøyboken (I s. 511): „Segir brodir Gunnlaugr þat æina skrifat hafa sem hann hefir af sannordum monnum heyrt ok æinkannligazst hafa saman lesit þat er hann hefir fundit *j bokum Ara prestz hins froda.*"

På et annet sted i Flatøyboken heter det, efterat det er fortalt om Bues død i Jomsvikingeslaget (I s. 194): „Þetta er sognn Hallbiarnar hala hins fyrra ok Steingrims Þorarinssonar ok *frasǫgnn Ara prestz froda Þorgilssonar.*"[40] Om dette sier Finnur Jónsson[41] at det er „rimeligst at antage, at man i Flatøbogens fremstilling ligefrem har indsat Ares navn for at give den et mere troværdigt udseende. Har der virkelig i Ares bog stået noget om Bues kamp, har det næppe været andet end en ganske kort bemærkning, der lige så godt kan have stået i den ældre Íslb. som i nogen anden fremstilling av Hakon jarls *ævi.*"

Det er tydelig at denne oplysning stemmer dårlig med Finnur Jónssons opfatning, og derfor søker han først å mistenkeliggjøre den. Mens Jómsvíkinga-saga, Fagrskinna og Heimskringla lar Torstein (ell. Torkel) Midlang løpe op på Bues skib og kjempe mot denne, sier Flatøyboken på dette sted at det var Sigmund Bresteson som gjorde det. En slik rettelse kan ikke Flatøybokens ophavsmann ha foretatt helt på egen hånd; når han kunde meddele dette på tross av de tre sagaers uttrykkelige angivelse, da kan det bare forklares på én måte: han hadde en autoritet å bygge på. Denne henvisning må derfor ubetinget stå til troende. Den viser imidlertid at det neppe er noen ganske kort bemerkning Are her har gitt. Hans *conunga æve* i Íslendingabók kan ikke ha gitt en enkeltstående notis av en slik art. Helt naturlig og usøkt melder sig den slutning at Are må ha skrevet en utførligere fremstilling om Norges historie.

Mot en slik opfatning blir det anført at Snorre i sin prolog bare taler om ett verk. Finnur Jónsson sier om dette[42]: „Der nævnes i Snorres fortale kun én bog. . . .; heller ikke kan Snorres udtryk: *ævi Nóregs konunga*

Digitized by Google

efter Oddr-Torgeirs meddelelser på nogen rationelkritisk måde forstås om andet end det lige foran nævnte *konunga ævi í Nóregi*; herom kan der overhovedet ikke strides."

Det forekommer mig å være hevet over enhver tvil at Snorre sikter til Íslendingabóks annen og omarbeidede redaksjon når han sier: „Ritaði hann (d. e. Ari) mest á upphafi *sinnar bókar* um Íslands bygð ok lagasetning, siðan frá lǫgsǫgumǫnnum, hversu lengi hverr hafði sagt, ok hafði áratal fyrst til þess er kristni kom á Ísland, en síðan alt til sinna daga. Hann tók þar ok við mǫrg ǫnnur dœmi, bæði konunga æfi í Nóregi ok Danmǫrk ok svá í Englandi." Det synes oplagt at Snorre her har satt inn *sin bók* istedenfor *Íslendingabók*. Are og Snorre opfattet denne betegnelse ikke som navn, men som direkte angivelse av innholdet („en bok om islendingene"; jfr. s. 62 fg.). Men Snorres mere utførlige resymé gjorde selvsagt denne angivelse overflødig. Man har derfor ingen som helst rett til å slutte av Snorres uttrykk på dette sted, at han bare skulde ha kjent og nyttet dette ene verk av Are Frode.

Vi har sett at Snorre, før han skrev sin prolog, i sagaen om Olav den Hellige anfører to bøker av Are; vi har likeledes sett at det ene av disse verker må være en fremstilling av Norges historie. Er det da rimelig at Snorre efter dette bare skulde omtale én bok av Are i sin prolog? Og da nettop den bok hvor den norske historie var behandlet mest kortfattet?

Snorre gjør opmerksom på at Are i sin bok også tok med oplysninger om norske, danske og engelske konger, „eða enn stórtíðinde, er gerzk hǫfðu hér á landi (d. e. på Island)." På bakgrunn av Íslendingabóks sterkt begrensede omfang, og ut fra den måte hvorpå Snorre i denne forbindelse uttrykker sig, må vi trekke den slutning at disse *conunga æve* har vært temmelig knappe. Vi har for så vidt et holdepunkt i den ikke meget utførlige notis om Svolder-slaget, en av de minne-verdigste hendelser i hele sagatiden. Det har i denne forbindelse sin interesse å anføre, at Are selv (kap. 10) taler om *æve allra lǫgsǫgomanna*, som ikke er stort annet enn knappe meddelelser om hver enkelts funksjonstid; Snorre sier da også at Are „ritaði. . . . frá lǫgsǫgumǫnnum, *hversu lengi hverr hafði sagt*." På helt tilsvarende vis må vi også opfatte Íslendingabóks *conunga æve*.

For annen gang forteller så Snorre hvad Are *ritaði*: „Hann ritaði, sem hann sjálfr segir, *æfi Nóregskonunga* eptir sǫgn Odds Kolssonar Hallssonar af Síðu; en Oddr nam at Þorgeiri afráðskoll, þeim manni er vitr var ok svá gamall, at hann bjó þá á Niðarnesi, er Hákon jarl hinn ríki var drepinn." Og videre heter det om Ares fosterfar Hall Torarinsson i Haukadal: „Hallr fór milli landa ok hafði félag Óláfs konungs hins helga ok fekk af því uppreist mikla, *var honum því kunnikt um ríki hans*."

Jeg kan ikke se annet, enn at Snorre på dette sted omtaler et helt annet verk av Are enn det han like i forveien har gjengitt innholdet av. I Íslendingabók tok Are bl. a. med *konunga æfi í Nóregi ok Danmǫrk ok svá í Englandi*, her taler Snorre om *æfi Nóregskonunga* som et selvstendig

Digitized by Google

verk, hvis hjemmelsmenn nærmere angis. På samme vis som Hall, måtte man også kunne si om Are: *honum var kunnikt um riki Óláfs konungs hins helga.* Men når Snorre gjør opmerksom på dette, og når han vier Ares *æfi Nóregskonunga* en så utførlig gjennemgåelse, da kan dette bare forklares på én vis: Are har virkelig gitt beretning om Norges historie, en langt bredere fremstilling enn den som fantes i Íslendingabóks *conunga æve.* Ved siden av Íslendingabók har Are Frode også skrevet en Konungabók, som en videre-føring av de oprinnelige *conunga æve.* —

Konrad Maurer[43] har reist følgende innvending mot en slik tanke: Are var „im Jahre 1067 geboren und somit zu der Zeit, da er seine ältere Íslendingabók schrieb, also in den Jahren 1122—1133, schon ein Mann von ungefähr 60 Jahren; als er deren zweite Redaction ausgeben liefs, d. h. nach dem Jahre 1134, hatte er sogar schon sein 67. Jahr überschritten.... Soll man nun aber annehmen, dafs der im Jahre 1148 verstorbene Mann, hochbetagt wie er war, in den letzten 14 Jahren seines Lebens noch zwei (d. e. Landnámabók og Konungabók) angeblich so umfassende Werke begonnen und zu Ende geführt habe?"

Dette forekommer mig å være en overordentlig svak innvending. Are, som gjennem hele sitt liv hadde samlet kunnskap om norsk historie, og som hadde fått så stor opmuntring av Sæmund Frode og de to biskoper, måtte forholdsvis lett kunne nedtegne sin viden, efterat først den vanskelige begynnelse var gjort. Da han var midt i 60-årene var Íslendingabók ferdig. Are kunde da med én gang ta fatt på Konungabók (og Landnáma?), og i 70-års alderen avslutte sin produksjon. —

Are Frodes Íslendingabók er ikke en blott og bar nedskrivning av overleveringen. Dette verk bærer i enestående grad sin ophavsmanns preg; vi merker hvorledes det rike tradisjons-stoff er siktet og ordnet, slik at detaljer ikke får dominere fremstillingen, slik at en plan behersker det hele.

Vår gjennemgåelse av Ares *Óláfsbók*[44] og det kjennskap det i det foregående har lykkes oss å få til Ares Konungabók, peker i samme retning. Dette verk er ikke en vanlig samling av stoff til Norges historie, men viser likeledes en samlende totalopfatning, en forfatterpersonlighet.

Opgaven for den følgende undersøkelse blir å gi en mest mulig omfattende rekonstruksjon av Ares Konungabók, for da til slutt, i tillegg til de trekk vi i den foregående fremstilling (s. 3—8 og s. 55—60) har festet opmerksomheten ved, å drøfte andre momenter som utpeker Are som forfatteren[45].

Vår undersøkelse av Ladejarlssagaens problem bragte som resultat at en slik saga aldri har eksistert, men at den Eirikssaga som bl. a. Fagrskinna viser til, har utgjort en del av en sammenhengende beretning om Norges

Digitized by Google

eldste historie. Uten nærmere begrunnelse blev dette verk kalt Ares Konungabók. Det gjelder nu å drøfte dette noe mere inngående.

Visse partier av Ares verk står som vi så i Odd munks saga om Olav Trygvason (s. 55 fg.), og det kan ikke være tvilsomt at det må være Odd selv, ikke en senere kompilator, som har optatt bruddstykkene i sin fremstilling. Det er derfor av betydning å bringe på det rene når Odd munk har skrevet sin Olavssaga. —

Finnur Jónsson sier[46] at dette er „vanskeligt med bestemthed at afgøre. Så meget er sikkert, at det må være skrevet efter år 1170, da flytningen af den hellige Sunnivas relikvier fra Selja til Bergen, der foregik i det nævnte år, omtales i Sth. (s. 26; her er en lakune i AM). Til en nærmere datering hjælper den anførte henvisning til en udtalelse af „kong Sverre" om Olaf Tryggvason under Svolderslaget. Hvis den hidrører fra Karl Jonsson, er bogen skrevet efter o. 1188; ret meget senere er den næppe ført i pennen." Vi har imidlertid ingen som helst sikkerhet for at denne uttalelse må ha gått gjennem Karl Jonsson. En slik isolert bemerkning av Sverre Sigurdsson kan andre enn Sverressagas forfatter — som var Odds abbed i Tingøre kloster fra ca. 1188 — ha bragt ut til Island.

Det gjelder derfor å avgjøre om vi ikke skulde ha andre midler til å datere Odds verk, og det tror jeg vi virkelig har. Finnur Jónsson fortsetter: „Nogen videre oplysning får vi ikke ved at undersøge forholdet mellem Oddr og den norske forfatter Theodricus, selv om noget afhængighedsforhold kunde påvises." Jeg tror tvert om at det nettop er her vi må ta vårt utgangspunkt når det gjelder å bestemme Olavssagaens avfattelsestid, idet jeg mener at Theodricus er avhengig av Odd.

Gustav Storm har trukket frem en rekke overensstemmelser mellem Theodricus og Odd[47], men han hevder at det „Alternativ at Tjodrek skulde have benyttet Odd forbyder sig selv, dels fordi Tjodrek har skrevet et halvt Snes Aar før, dels fordi han ikke benytter skriftlige Kilder, dels fordi han ikke paa langt nær véd saa meget om Olav Tryggvessøn som Odd".

Ingen av de ting Storm anfører kan tillegges videre betydning. 1) Som ovenfor nevnt tror jeg ikke at den almindelige opfatning av når Odd skrev sitt verk er korrekt, og kan derfor ikke la mig binde av denne. 2) Jeg er tilbøielig til å slutte mig til den tolkning av Theodrici ord, at han ikke har hatt skriftlige kilder liggende foran sig, at han altså har bygd på det islendinger — og da vel i første rekke kjøpmenn — kunde fortelle ham. Spørsmålet blir så hvorfra disse har hatt sin kunnskap. Selvsagt kan man ikke forutsette at enhver mann fra Island kjente all historisk tradisjon på øen. Deres utsagn må gå tilbake på et verk om Olav Trygvason. 3) At dette verk skulde være Odds Olavssaga er *a priori* den naturligste slutning, og det kan ikke innvendes mot den, at Theodricus forteller knappere enn Odd, all den stund den enes skrift er en monografi, den annens en sammenhengende fremstilling av flere århundrers historie.

Digitized by Google

Det er hos Theodricus en påfallende forskjell mellem de korte oplysninger som fins om de eldste landsstyrere, og den brede fortelling om Olav Trygvason. Det kan eksempelvis nevnes, at mens Håkon Adalsteinsfostre omtales på 10 linjer (hvorav 6 om kampene mot Eirikssønnene), Harald Gråfeld og hans brødre på 3, bruker Theodricus over 200 linjer til å fortelle om Håkon jarls ondskap og hans anslag mot Olav, om dennes ankomst til landet og virksomhet som konge samt hans fall ved Svolder, og det er å merke at forfatterens „digressiones" om fremmede og uvedkommende ting her ikke er regnet med. Det viser sig altså at fremstillingen hos Theodricus svulmer sterkt op i de partier som svarer til Odd munks verk.

Gustav Storm kan ikke nevne et eneste trekk som virkelig skulde vise at Odd bygger på Theodricus[48], men sier rent alment[49] at „det er let at tænke sig, at Odd, som kjendte den rigere islandske Tradition og skriver i et ordrigt Sprog og har sin Glæde af at dvæle ved Skildringens Enkeltheder, kan optage Thjodreks korte Meddelelser i sin Fortælling, medens det ikke godt gik an at hævde for Thjodrek en saa selvstændig stilistisk Færdighed og saa kritisk Sands, som vilde fremgaa, om han havde studeret Odd, gjort korte og koncise Uddrag og udeladt alle Overdrivelser og Usandsynligheder."

Det har sin interesse å nevne at Storm i en noe annen forbindelse, hvor han drøfter forholdet mellem den geografiske beskrivelse hos Odd og i Historia Norwegiæ, sier[50], at hvis Odd er originalen „maatte man tænke sig, at Krønikeforfatteren havde taget hver Sætning hos Odd og mejsommeligt udvidet dem til længere Perioder, hvori han fra andre Kanter indskød Ord, Bemærkninger, ja længere Fortællinger". Imidlertid er det altså nettop denne utvei Gustav Storm velger hvor det gjelder de mange slående overensstemmelser mellem Odd og Theodricus. Odd skulde ha bygd på de kortere meddelelser i sin kilde, men fra annen kant trukket inn nytt stoff, slik at fremstillingen blev langt utførligere.

Selv om Theodricus fyller sitt verk med et stort lærdomsapparat, og derved uavlatelig bryter fortellingens enhet på en generende måte, lar det sig ikke nekte at han står høiere som forfatter enn Odd. Han har en skarpere kritisk evne og større sans for begrensning. Det er derfor ingen grunn til å forbauses over, at Theodricus har formådd å undgå flere av de feiltagelser som Odd gjør sig skyldig i, f. eks. når han forkaster dennes meddelelse om at Olav kom til Norge fra Gardarike, og derfor måtte dra over til England året efter for å hente prester.

Enkelte urimeligheter hos Odd har likevel Theodricus arvet, således beretningen om forholdet mellem Gunhild og Håkon jarl. Theodricus forteller nemlig om Håkon[51]: „qui cognominatus est malus, quem post interfectionem Tryggva patris Olavi Haraldus grafelder una cum matre et fratribus multis malis afflixerat et ad quærendum puerulum Olavum coegerat", et sted som gjenfinnes i ganske anderledes utførlig form hos Odd, så vel i Arn. (s. 3 fg.) som i Holm (s. 5 fg.).

Digitized by Google

Gustav Storm har videre fremhevet følgende likhetspunkter mellem de to verker: „At de af Gunhildssønnerne kun nævner de to, Harald og Gudrød, at de lader Olav Tryggvessøn blive døbt af „Abbeden i Syllingerne" efter hans mirakuløse Frelse i Danmark, at de lader Haakon Jarl sende Jostein og Karlshovud til Olav og lader Thore Klakka blive dræbt ved Tjalvaheller (in locum qui dicitur Thialfahellir = þar sem heitir Þialfahellir), at de lader Olav selv bortgifte sine to Søstre til Brødrene Thorgeir og Hyrning." Videre må nevnes et annet trekk som Storm[52] har festet opmerksomheten ved: mens Theodricus „fortæller som én Begivenhed, at Seidmændene indebrændtes i Templet på Mære, skilles (dette) ellers ad i to: Hovet vanhelliges paa Mære og Seidmændene indebrændes paa Nidaros". I begge redaksjoner av Odds verk (Arn. s. 54 fg. og s. 79 fg., Holm s. 30 fg. og s. 41 fg.) er fortellingene skilt fra hverandre, og på begge steder har Odd en utførlig tradisjon å bygge på. Den eneste naturlige forklaring er da at Theodricus her ved en misforståelse har slått sammen de to beretninger hos Odd. Den motsatte opfatning gir overhodet ingen mening.

Ved siden av de felles trekk det her er pekt på, finner vi også en rekke andre, således at Olav Trygvason døpte Olav Haraldsson, at Eirik jarl under Svolder-slaget gikk over til kristendommen, og dernest hvorledes landet blev delt mellem seierherrene efter kong Olavs død. Ennu større vekt må man kanskje legge på de to forfatteres sammenligning mellem den første og den annen Olav, som hos Theodricus[53] lyder slik: „Rex Olavus modis omnibus intendebat et cooperator existere viri optimi Olavi filii Tryggva, ut quod ille magnifice plantaverat, iste sagaciter ut a Dei spiritu doctus rigaret." Odd sier på samme måte (Arn. s. 76—77): „Sua er at virþa sem Olafr konungr hinn fyrri æfnaði oc setti grunduollinn cristninnar með sinu starfi. En hinn siþarri Olafr reisti ueggi. Oc Olafr Tryggua son setti uin garðin. En hinn helgi Olafr pryddi hann oc aucaði með miclum avexti."

Det må da ansees som sikkert at likhetene mellem Odd og Theodricus ikke er tilfeldige, ikke skyldes felles tradisjonsgrunnlag alene. Dertil er overensstemmelsene altfor mange, altfor særpregede. Forklaringen må være at Odd er den indirekte kilde for beretningen hos Theodricus om Olav Trygvason, på samme vis som denne forfatter for Olav den Helliges vedkommende bygger på Den annen Olavssaga[54].

Nu er det ikke vanskelig å bestemme når Theodricus monachus har skrevet sin Historia de antiquitate regum Norwagiensium, idet dette verk er tilegnet erkebiskop Eystein Erlendsson. Denne var imidlertid landflyktig i 1180—83 og døde i 1188. Theodricus omtaler Eystein Meylas fall i 1177, så han må ha skrevet enten 1177—1180 eller 1183—87.

Da Odd munk citerer kong Sverre[55], må hans verk være forfattet efter 1177, altså ca. 1180.

Vi finner således at et verk fra ca. 1180 inneholder sammenhengende partier av et skrift om Norges historie, et skrift som på en særdeles fordel-

Digitized by Google

aktig måte skiller sig ut fra den saga hvori det er tatt op. Fra første stund har vi våget å kalle dette verk Are Frodes Konungabók, men ennu er berettigelsen av dette postulat ikke godtgjort. Bestemmelsen av det tidspunkt da Odds Olavssaga er skrevet har ført oss et stykke på vei. Men selvsagt kan dette resultat bare sammenholdes med andre iakttagelser for overhodet å kunne få noen vekt[56]. —

Det neste verk som er av betydning for vår undersøkelse er *Historia Norwegiæ*, idet vi her finner en geografisk innledning som helt svarer til bruddstykkene i Odds saga om Olav Trygvason.

Det har hersket en del uenighet om hvorledes disse overensstemmelser best skal forklares, idet man ikke som Gustav Storm fra først av mente[57], kan betrakte dem som tilfeldige. Senere har han da også med styrke understreket slektskapet mellem de to verker.

Sophus Bugge[58] er den første som har festet opmerksomheten ved de felles trekk i de to skrifter, men hans forklaring var at Odd er originalen for Historia Norwegiæ. Denne opfatning kan imidlertid ikke være den rette. For det første er forklaringen i sig selv lite fyldestgjørende, all den stund disse avsnitt i Odds Olavssaga står som innskudd, og det som forkortede innskudd i Odds bredere skildring; det er da lite rimelig at forfatteren av Historia Norwegiæ skulde ha tatt ut av Odds tekst bare disse innskudd, og så efterpå utvidet dem med tilsetninger av enhver art. Dertil kommer at Historia Norwegiæ må være eldre enn Odds Olavssaga; jeg slutter mig helt ut til Halvdan Kohts opfatning på dette punkt[59]: Historia Norwegiæ er skrevet omkring år 1170.

Gustav Storm[60] har hevdet det motsatte syn på forholdet mellem de to verker: Odd munk bygger på Historia Norwegiæ. De momenter han fører frem til støtte for denne opfatning, strekker imidlertid slett ikke til. I stedet har G. A. Gjessing søkt å vise[61] at de to beretninger går tilbake på en felles kilde, og Halvdan Koht „tykkjer grunnane hans har sigrande makt i seg".[62] Selv om jeg avgjort må slutte mig til Gjessings synsmåte, kan jeg likevel ikke innrømme at hans grunner er helt fyldestgjørende.

Gjessing er den første som har understreket at den geografiske beskrivelse er et innskudd i Odds beretning[63]: „For ham (d. e. Odd) var det naturligst fra fortællingen om Haakon jarls død at fortsætte umiddelbart med Olafs regjeringstiltrædelse; men istedetfor dette indføres, som det synes aldeles umotiveret, en geografisk udsigt over Norge, hvorfra læseren gjennem de to Olafers afstamning føres over til Olaf Tryggvesøns kongedømme. Dette kan neppe hos Odd være foranlediget ved andet, end at han her gaar over til benyttelse af en særegen skreven kilde, hvis eiendommelige form han, som sædvanlig, ei har magtet at indsmelte harmonisk i sin egen fremstilling."

G. A. Gjessing er imidlertid ikke opmerksom på at det også fins andre innskudd i Odds tekst; et av disse er av særlig betydning for vurderingen

Digitized by Google

av forholdet mellem Historia Norwegiæ og Odd munks Olavssaga. Dette sted, som vi i det foregående (s. 55) har festet opmerksomheten ved, lyder slik (Arn. s. 76): „Þat er sagt at Olafr konungr Tryggua son cristnaði *fim lond.* oc þat folc er þau bygþu. . . . En þessi eru heiti landa þeira er hann cristnaði Noregr. Hialtland. Orkneyar. Færeyiar. Island. Grǫnland. Oc var þo miok með nafni einu cristnin i morgum stoðum." Det blir så videre oplyst at kristendommen ikke trengte gjennem på Oplandene: landskapsmotsetningen blir ikke bare fremstillet, men det blir uttrykkelig, og på en temmelig utførlig måte oplyst hvilke følger den hadde for kristningsverket.

I motsetning hertil innskrenker Historia Norwegiæ sig til å si[64]: „Olavus regi regum reconciliat omnes compatriotos suos *in maritimis*", og om de land Olav Trygvason kristnet blir det dernest oplyst[65]: „. . . . Sic factum est, ut infra quinquennium omnes tributarios, id est Hialtlendenses, Orchadenses, Færeyingenses ac Tilenses fide præclaros, spe gaudentes, caritate ferventes redderet Christo."

Halvdan Koht har fremhevet[66] at Historia Norwegiæ „kjenner ikkje Hjaltland anna som ein part av Orknøyane, so Sudrøyane, Orknøyane og Hjaltland tilsaman var berre *duo regna*". Ser vi nu på det nettop anførte sted i Odds Olavssaga, møter vi den samme opfatning: Norge, Hialtland, Orknøyene, Færøyene, Island og Grønland regnes som *fim lǫnd.* Men her blir også Grønland nevnt, mens dette ikke omtales hverken i den geografiske eller historiske del av Historia Norwegiæ[67].

Av de grunner som her er ført frem må en trekke den slutning at innskuddene i Odds verk ikke kan bygge på Historia Norwegiæ. At dette er umulig, viser sig også derav, at vi i Historia Norwegiæ ikke finner noe tilsvarende til bruddstykkenes beretning om Håkon jarls deltagelse i kampen mot keiser Otto II, jarlens frigjørelse fra avhengighetsforholdet til danekongen og kampen mot jomsvikingene i Hjørungavåg, dernest heller ikke til fortellingen om hvorledes Olav blev tatt til konge av trønderne på Øreting.

De innskutte avsnitt i Odd munks Olavssaga og de tilsvarende partier av Historia Norwegiæ må således gå tilbake på en felles kilde. —

G. A. Gjessing mente at denne felles kilde var et verk av *Sæmund Frode*, og Halvdan Koht synes å slutte sig til denne opfatning[68].

I Odds Olavssaga fins det virkelig en henvisning til et skrift av Sæmund, riktignok bare i den ene redaksjon (Arn. s. 55): „Sua hefir Sæmundr ritað um Olaf konung *i sinni bok.*" Denne passus står midt i en utførlig beretning „Fra sæiðmannum", og virker på ingen måte som et innskudd i Odds tekst. Men da er det ganske klart at bruddstykkene ikke kan stamme fra det samme verk som det Odd på dette sted viser til[69].

Dernest må bemerkes at forfatteren av Historia Norwegiæ i sin prolog uttrykkelig sier om sin tre-dobbelte opgave — 1) situm latissimæ regionis circumquaque describere 2) ejusque rectorum genealogiam retexere et 3) adventum christianitatis simul et paganismi fugam ac utriusque statum expo-

Digitized by Google

nere — at den er *„hucusque latino eloquio intentatum"*, ennu ikke forsøkt på latin.

I Heimskringla-prologen heter det: „Ari prestr hinn fróði. . . . ritaði fyrstr manna hér á landi *at norrœnu máli."* Herav må absolutt den slutning trekkes, at Sæmund ikke har skrevet på islandsk; har han overhodet skrevet noe, da må dette ha vært på latin[70].

Nu er det å merke at innskuddene i Odds verker nettop viser den samme tre-deling som forfatteren av Historia Norwegiæ taler om i sin prolog, selv om kanskje dette er er noe skarpere utformet enn i bruddstykkene.

Av de grunner som nu er anført fremgår at et verk av Sæmund Frode på ingen måte kan ha vært kilde for de felles trekk i Historia Norwegiæ og hos Odd. —

Toralf Berntsen mener å ha påvist at en norsk saga, Oplandssagaen som han kaller den, skulde være grunnlaget for disse overensstemmelser, og for å nå til en slik opfatning har han også trukket Ágrip inn i undersøkelsen.

Det er nødvendig å opta dette spørsmål til nærmere drøftelse. Da en redegjørelse for Ágrips forhold til Historia Norwegiæ i alle tilfelle må gå inn som en del av denne fremstilling, er det naturlig å omtale dette her, i tilknytning til vår behandling av Toralf Berntsens resultater.

P. A. Munch hevdet at de felles trekk i Ágrip og Historia Norwegiæ må skyldes et tredje verk, som de uavhengig av hverandre har benyttet[71], og Konrad Maurers opfatning går ut på det samme[72]; han understreker at Historia Norwegiæ umulig kan ha vært grunnlaget for Ágrip. Sophus Bugge tok hele spørsmålet op fra nytt av[73], og hans resultat stemmer med Munchs og Maurers. Gustav Storm gjorde fra først av med styrke den motsatte opfatning gjeldende[74], men efterhvert synes han å ha gitt op sitt standpunkt[75]. G. A. Gjessing har ført frem nye momenter for Munchs, Maurers og Bugges opfatning[76], og har fått støtte av Halvdan Koht[77] og Toralf Berntsen[78]. Den sistes gjennemgåelse av spørsmålet forekommer mig å være avgjørende: det foreligger ingen innbyrdes forbindelse mellem Historia Norwegiæ og Ágrip, de har begge nyttet felles kilde.

Toralf Berntsen tar så det neste skritt[79]: „Hverken Are Frodes tapte slendingabók eller Sæmunds latinske krønike om de gamle norske konger kan ha været det fælles grundlag for Ágrips og Hist. Norwegiæs fællesstof. En helt ukjendt saga, et verk der et par steder ser ut til at være nyttet av en bearbeider av Odds Olavssaga, en saga der senere er gaat tapt, maa ha været fælleskilden. En undersøkelse av traditionen, slik den er bevaret i Ágrip og krøniken, maa kunne fortælle os noget om dette gamle skrift.

Vor sammenligning av Ágrip og Historia Norwegiæ gjorde det rimelig at en tapt saga har indeholdt det fællesstof vi har trukket frem. Dette resultat vil finde ny begrundelse om vi ogsaa av indre grunder blir ført

Digitized by Google

til samme antagelse. Hvis hver enkelt beretning i form, præg og lokalfæste viser slegtskap med de andre beretninger, hvis de tilsammenlagt gir uttryk for et bestemt, særpræget helhetssyn, et syn der ikke er Hist. Norw.-forfatterens, hvis dette tydelig trær frem, da er det bedste bevis leveret for at det resultat vi var kommet til virkelig er sikret."

Og noe senere heter det videre, der Berntsen legger frem resultatet av sin gjennemgåelse[80]: „Sagaen holdt stadig Kyst-Norge og Indlands-Norge ut fra hverandre, og det er paafaldende at se hvor stor en part av fortællingen der direkte og indirekte er knyttet til Indlands-Norge, til Oplandene. Sagaen gjør sig flid med at nævne dem der hadde rike der"[81].... Og endelig[82]: „Det er en viss trang i Sagaen til at reducere kongene over Sjølandet. . . . Sagaen rydder rum ved siden av dem for Oplandskongene .... Sagaen gjor plads for Oplandskongene, og den fortæller mere om dem end om Sjølandskongene"[83].

Da vi finner „Sagaen" i dens mest oprinnelige form (om enn utvilsomt noe forkortet) i bruddstykkene i Odd munks Olavssaga, er det nødvendig at vi undersøker hvad innskuddene har å fortelle om de ting Toralf Berntsen behandler. Det heter her (Arn. s. 42): „Sua er sagt siþan er eignaz hafði allt Noregs riki hinn ageti konungr Haralldr hinn harfagri. . . . Eptir hann varo margir konungar er af hans ætt varu comnir oc varo þeir konungar yfir heruðum oc rikiom storum eða eyiom. *en þar at eins segiom ver fra þeim er rikt hava hit ytra með sionum oc yfir konungar varu landzins.* þui at a Uplondum oc með fiallbygþum varu fylkis konungar þeir er fra Haralldi varo comnir oc reðu firir fylkiom oc skilþu þau riki fioll oc scogar um landit viða. Af þessum konungum (d. e. av oplandskongene) varu agetastir oc frægstir er comnir varo fra Haralldi konungi. Tryggui konungr. faþir Olafs. . . . oc Haralldr grenski faþir Olafs hins helga. er siþan varð einvalldz konungr allz Noregs uelldis."

Stikk imot hvad Berntsen vil ha det til, blir det altså her uttrykkelig sagt at „Sagaen" holder sig til overkongene, som rådde for sjølandet. Av kongene på Oplandene nevnes bare de to Olav'ers fedre — ene og alene av hensyn til sine berømmelige sønner.

Visstnok har Historia Norwegiæ en del sagn som grupperer sig omkring Oplandene, men det er ingen som helst grunn til å regne med at disse skulde stamme fra skriftlig kilde.

Olav Trygvasons, Olav Haraldssons og Harald Sigurdssons forfedre blir omtalt i Historia Norwegiæ, men om andre oplandskonger fortelles ikke ett ord. Den utførligste beretning samler sig om Trygve Olavsson; enkelte trekk stemmer her med Ágrip, og må altså skyldes den felles kilde. Det er imidlertid å merke at disse sagn ikke knytter sig til Oplandene, men til Viken — altså til en helt annen landsdel enn Toralf Berntsen vil ha det til. Det fortjener likeledes å bli nevnt at mens andre norrøne skrifter sier at Astrid fødte Olav ved Randsfjorden, og beretningen således er knyttet til Oplandene, oplyser Historia Norwegiæ at Olav var født på Orknøyene[84].

Digitized by Google

Vi ser da at for det første svikter selve grunnlaget under Berntsens teori om en Oplandssaga; dernest viser enkelthetene tildels i en helt annen retning enn til oplandske sagnkretser. Saken er da også at det umulig går an at tale om Oplandene som en slik enhet, at det der skulde kunne danne sig felles sagngrupper. I en undersøkelse av Snorres beretninger om de oplandske stormannsætters forhold til Olav den Hellige har jeg pekt på dette forhold: vi har en rekke innbyrdes helt uavhengige tradisjoner, hver med sitt sterkt avgrensede lokale preg[85]. Men oplandsk tradisjon har ikke det minste med faktiske ting å gjøre.

Toralf Berntsen opstiller som metodisk prinsipp for sin undersøkelse[86]: „Alt fællesstof (i Ágrip og Historia Norwegiæ) maa vi anta gaar tilbake paa den tapte kilde. Dertil kommer noget stof i Ágrip alene der staar i nær forbindelse med dens fællesstof, og endel av krønikens beretning der ikke har noget motsvarende i Ágrip, men hvor vi kan gjøre det sandsynlig at Ágrip sløifer av hensyn til fortælling i sine øvrige kilder. Al denne fortælling maa, forutsat at den viser sig at danne en nogenlunde ensartet helhet, gaa tilbake paa og danne et billede av det tapte verk."

Metoden er det i og for sig ikke noe å si på, men det viser sig at den er overordentlig farlig, den gir mere rum for løse hypoteser enn for logiske slutninger på grunnlag av vunne resultater. Studier i norrøn litteraturhistorie er i sig selv en farlig ting, antagelser må ofte erstatte visshet. Derfor er det av betydning at forskningen holder sig til det som er rimeligst, mest nærliggende. Kan man egentlig si at den gir noen mening, den hypotesen at alle usammenhengende og spredte sagn som grupperer sig om den østlige del av Norge, skulde være samlet til en saga omkring midten av det 12. århundre? Jeg kan ikke se annet enn at Toralf Berntsens teori om en Oplandssaga er uholdbar og urimelig fra hvilket synspunkt en enn ser spørsmålet. Teorien er altfor løst underbygd, selve fundamentet svikter. —

Historia Norwegiæ, et verk fra 1170-årene, Odd munks saga om Olav Trygvason, som er skrevet ca. 1180, Ágrip, hvis avfattelsestid må settes til ca. 1190 eller kanskje noe senere — alle disse tre verker har nyttet en felles kilde til Norges historie, en kilde som skiller sig ut fra bevarte verker ved sin logiske opbygning og klare disposisjon. Hvem kan forfatteren av dette skrift være? Er det overhodet noen annen som kan komme i betraktning ved siden av Are Frode? Har vi ikke rett til å si at vår undersøkelse har gjort det sannsynlig at Are, sagalitteraturens ophavsmann, har skrevet en Noregs Konungabók?

Vi skal i det følgende se hvorledes denne opfatning vil bli styrket ved nye grunner.

Digitized by Google

P. A. Munch[87] har festet opmerksomheten ved, at Are Frodes fortegnelse over Ynglingekongene i „nǫmn langfeþga Ynglinga oc Breiþfirþinga" har flere påfallende overensstemmelser med den beretning om disse som fins i Historia Norwegiæ, mens de til gjengjeld på en rekke punkter viker av fra Tjodolv og Snorre. Sophus Bugge følger Munch[88], og går i enkeltheter hvor Munch nøide sig med mere almene uttalelser.

Følgende „Afvigelser i Hist. Norv. fra Snorres Ynglingasaga, hvilke ikke forklares af Tjodolvs Vers, gjenfindes i Are Frodes Íslendingabók: 1) Krøniken og Are begynde i Modsætning baade til Tjodolv og til Snorre Ætten saaledes: Yngve, Njord, Frøy. 2) Krøniken og Are opføre i Modsætning til Snorre Alrek foran Agne. 3) Tilnavnet Vendilkráka tillægges i Krøniken og hos Are Egil, hvilket strider mod Snorre og tillige mod Tjodolvs Beretning, at Ottar faldt i Vendel, og at dette hans Fald blev navnkundigt i Folkemunde hos Svearne. 4) Halvdan Hvitbein nævnes baade i Krøniken og hos Are som Oplændingernes Konge, medens denne Betegnelse ikke forekommer hos Snorre. 5) Øystein har baade i Krøniken og hos Are Tilnavnet fretr (oversat bombus), der hverken nævnes hos Snorre eller hos Tjodolv."

Gustav Storm har innvendt[89] at man ikke kan legge noen vekt på punkt 1) i Sophus Bugges liste, „thi ogsaa om disse (d. e. Yngve, Njord og Frøy) har Tjodolv havt Vers". Dette er et så usikkert trekk at jeg heller ikke våger å legge særlig vekt på det. — Storm sier videre: „Naar begge (Are og Krøniken) . . . længer nede har Rækken Alrek, Agne, antager jeg dette for den oprindelige Orden, som Snorre med sin sædvanlige Kritik har forandret; naar Tilnavnet Vendilkráka af Are og Krøniken tillægges Egil, men af Snorre Ottar, som virkelig faldt paa Vendil, antager jeg ligeledes det sidste for en Kombination af Snorre og mener, at vi ikke med Sikkerhed tør paastaa, at dette underlige Tilnavn, som Snorre forklarer efter sin Vis, netop skulde passe paa Ottar; ligeledes er det kun, hvad vi kan vente os af Snorres fine Smag, at han udelader det utækkelige Tilnavn *fretr* . . . Prof. Bugge anser det for karakteristisk, at Are og Krøniken begge kalde Halvdan hvitbein „Oplændingekonge"; men derimod kan indvendes, at denne Titel har virkelig tilhørt Kongeætten fra Halvdan hvitbein til Harald haarfagre, som sees kan af Tjodolvs Vers om den unge Harald."

Gustav Storm sikter her til et kvad som Finnur Jónsson mener er „næppe ægte"[90], og som det derfor ikke går an å bygge på. Selv om strofen hadde vært ekte, er det svært dristig av Storm på grunnlag av den å slutte at dette tilnavn har hørt til ætten fra Halvdan Hvitbein til Harald Hårfagre. Denne overensstemmelse mellem Are og Historia Norwegiæ kan ene og alene forklares på den vis at Ares verk her er nyttet som kilde. Dette må vi også slutte av tilnavnet *fretr*. Vel er det så at Snorre måtte utelate en slik betegnelse, men like klart er det at den heller ikke kan ha stått i Tjodolvs Ynglingatal.

Digitized by Google

Disse to trekk er i sig selv tilstrekkelige til å vise at det her må ha foreligget en direkte forbindelse mellem Are og Historia Norwegiæ; det er derfor unødvendig å drøfte de andre momenter, så meget mere som disse bare kan bli gjenstand for antagelser, ikke for sikre slutninger, noe Gustav Storms måte å uttrykke sig på tydelig vidner om.

Det er visstnok så at vi bare har bevart Ares oplysninger om Ynglingekongene i hans lille notis efter fortalen og i den omtalte navnefortegnelse, men det er en selvfølge at hans Konungabók har fortalt utførligere om disse; antagelig gir den tilsvarende beretning i Historia Norwegiæ en forestilling om det omfang denne del av Ares verk har hatt. —

Før vi går over til omtalen av overensstemmelsene mellem Ágrip og Historia Norwegiæ er det på sin plass å minne om at Egilssaga, i beretningen om Håkon Adalsteinsfostres herjingstog mot Danmark og Gautland viser til en saga om Håkon; i det foregående (s. 3 fg.) er det fremholdt at denne saga må være Are Frodes verk, hans Konungabók. I Ágrip finner vi en fremstilling som ligger Egilssagas tekst nær, og dette er så meget mere interessant, som dette avsnitt i Ágrip virker som en del av et eldre verk. Saken er at Ágrip umiddelbart efter dette sted har en lang beretning om kong Håkons sammenstøt med trønderne og forsøk på å føre dem over til kristendommen (sp. 10—11). At dette stykke går tilbake på trøndsk tradisjon er hevet over all tvil.

Like forut for meddelelsen om Håkons Danmarks-tog heter det imidlertid i Ágrip (sp. 10): „Hann var cristinn oc atti cono heþna. oc ueic mioc af cristnini fvr hennar sacar oc fvr uildar sacar uiþ lvþenn er ámót stoþ cristnini. hęlt þo svnnudags hęlgi oc fria daga fasto.“ Vi må da gå ut fra at dette sted slutter sig nær til meddelelsen om Danmarks-toget, at disse oplysninger skriver sig fra én og samme kilde: Ares Konungabók.

Selv om Ágrips fremstilling på flere steder er temmelig ujevn, og komposisjonen i enkelte tilfelle ikke er videre naturlig, våger jeg likevel ikke å søke Ares tekst på grunnlag av slike holdepunkter alene, men disse momenter får først betydning når vi samtidig har likheter mellem Historia Norwegiæ og Ágrip å holde oss til.

Ágrips skildring av Halvdan Svartes død frembyr den første likhet med Historia Norwegiæ, og vi må derfor gå ut fra at dette avsnitt har stått i Ares Konungabók. Ágrip gir følgende fremstilling av denne begivenhet (sp. 1—2): „Hann þa ueitlo á Haþalandi. enn þa er hann fór þaþan í slęþa. þa drucnaþi hann i Rǫnd i Rvkinn uic þar er navta brunnr uar. oc uar forþr til Steins siþan a Hringa riki oc uar þar heygþr.“ I Annen del skal vi komme nærmere tilbake til dette sted (s. 134), som på en klar måte skiller sig fra den senere fremstilling i Heimskringla idet her sansen for den geografiske sammenheng er levende; på den vis får vi således et

Digitized by Google

vidnesbyrd om at denne meddelelse i sin helhet skyldes Are, selv om den siste del er utelatt i Historia Norwegiæ.

Sophus Bugge[91] og Gustav Storm[92], og senere også Toralf Berntsen[93] har inngående drøftet forholdet mellem de ulike fortegnelser over Harald Hårfagres sønner som Ágrip og Historia Norwegiæ gir, men det er meget vanskelig å si med sikkerhet hvorledes disse er å opfatte. Da spørsmålet ikke er av fremtredende betydning for denne undersøkelse, foretrekker jeg å la det ligge; i virkeligheten lar det sig ikke avgjøre hvilket av de to verker i nærværende tilfelle representerer Ares tekst[94].

Den neste likhet gjelder Eirik Blodøks' historie, og da denne er av stor interesse, gjengis her i oversettelse hele fremstillingen i Historia Norwegiæ[95]: „Den eldste av Haralds sønner, Eirik Blodøks, fikk riket efter sin far og han tok til hustru en kvinne fra Danmark som het Gunhild, en farlig trollkjerring (malifica et inquissima), datter av danekongen Gorm den Tullete og Tyre den Kloke. Eirik fikk 6 sønner med denne Gunhild, nemlig Harald med tilnavnet Gråfeld, Gamle, Sigurd Ljome, Gunrød, Erling og Gorm. Da han hadde styrt i ett år (hic cum annum regnasset), men var blitt forhatt av alle som en følge av hustruens overdrevne hårdhet (ob nimiam insolentiam uxoris), blev han drevet fra landet av sin bror Håkon, fostersønn av den engelske konge Adalstein, og flyktet til England. Der blev han mottatt vel av sin brors fosterfar, renset ved dåpen og satt til jarl over hele Northumberland (toti Northimbriæ *comes* præficitur); han var meget avholdt av alle inntil hans onde hustru Gunhild kom dit over (quousque improba uxor ejus scilicet Gunnilda illo adventasset). Northumbrene holdt ikke ut hennes fordervelige galskap, men kastet straks av sig det uutholdelige åk. Da Eirik var på vikingetog i Spania (in Hispaniæ), blev han overfalt og drept. Men hun drog tilbake med sønnene til sin bror Harald Danekonge (ipsa vero cum filiis ad fratrem suum Haraldum regem Danorum reversa est)."

Det tilsvarende avsnitt i Ágrip lyder slik (sp. 18—19): „En þat gorþisc þa umb Eirics æfi bloþøxar. er hann flýþi ýr landi at hann fluttisc meþ scipa liþi uestr til Englans oc uar þar í utilego oc i hernaþi. oc beiðdisc miscvnar af Englanz konungi sem Aþalstein konungr hafþi honum heitit. En hann þa af konunginom *iarls riki* á Norþimbralandi. gerþisc þar meþ ráþom Gunhildar kono sinnar sva grimr oc graupr uiþ lvþsin at hann þǫttisc uarlla bera mega. af þvi rǫþzc hann í hernoþ oc i uiking uiþa i uestr landum oc fell Eiricr i Spania landi í útilego. En Gunhildr snørisc aftr til Danmarcar til Haralds konungs er þa var konungr i Danmorco. Oc var þar meþ svnu sina til þess er þeir uǫro roscnir menn mioc sva at aldri." Til dette stykke hører oprinnelig visstnok også noen linjer i det foregående (sp. 10): „Flýþi hann (d. e. Eiricr) þa oc cona hans til Danmarcar fvrst."

Overensstemmelsene mellem de to beretninger er så fremtredende at det ikke er nødvendig å opholde sig nærmere ved dem. Det er dog verdt

Digitized by Google

å merke sig at ingen av våre øvrige kilder sier at Eirik Blodøks falt i Spania[96].

Gustav Storm har godtgjort[97] at Historia Norwegiæ har rett i, at Gunhild Kongsmor var en datter av danekongen Gorm den Gamle, og vi må gå ut fra at denne oplysning stammer fra Are. I Ágrip og i Odd munks Olavssaga har sagnet seiret over faktum, Gunhild er blitt knyttet til finnene og deres trolldom, og sies å være datter av Åssur fra Hålogaland. Av denne grunn savner vi den indre logikk i Ágrips fremstilling, mens den fullt ut er til stede i Historia Norwegiæ: forklaringen på hvorfor først Eirik og Gunhild, siden Gunhild og hennes sønner søker til Danmark, til danekongen Harald Gormsson.

I Ágrips tekst står denne fortelling som et innskudd, idet den følger umiddelbart efter beretningen om Eirikssønnenes erobring av Norge og Håkon Adalsteinsfostres død. Når denne fremstilling har kunnet få en så vidt påfallende plass, kan grunnen alene være at Ágrip her bygger på en skriftlig kilde.

Det kan da ikke være tvilsomt at dette overordentlig interessante avsnitt virkelig skriver sig fra Are Frodes Konungabók.

I skildringen av kampene mellem Eirikssønnene og Håkon går Historia Norwegiæ og Ágrip hver sin vei: det første verk forteller om to slag mellem dem, på Rastarkalv på øen Frei og på Fitjar; Ágrip kjenner imidlertid også et tredje sammenstøt, på Agvaldsnes. Her kan det altså ikke være tale om noen felles kilde. Vi må anta at Are i dette tilfelle har uttrykt sig så knapt at de to skrifters forfattere har måttet bygge på tradisjonen. Dette stemmer da også fullt ut med det som ovenfor — under omtalen av forholdet mellem Egilssaga og Snorres særskilte Olavssaga (s. 4 fg.) — blev sagt om Ares fremstilling av disse kamper[98].

Tilsvarende til Snorres og Egilssagas uttrykk: „*Enn øfra lut rikis Haconar konungs . . .*" heter det i Historia Norwegiæ[99]: „Cui contra nepotes suos ex fratre matremque eorum Gunnildam *in ultimis annis vitæ suæ* ferme continuum bellum fuit." Denne likhet er et ganske sterkt vidnesbyrd til fordel for min opfatning, samtidig som den viser at Historia Norwegiæ ligger Ares tekst nærmere enn Ágrip.

Halvdan Koht[100] har pekt på at Historia Norwegiæ har en oprinneligere beretning om Sigurd Eirikssons død enn den som står i Ágrip, og som vi også finner igjen hos Snorre (I s. 248 fg.). Her viser det sig på samme måte som da det gjaldt Gunhilds avstamning og som i det nettop anførte tilfelle, at Ágrip representerer en endret opfatning i forhold til den fremstilling som må skyldes Are Frode, og som gir den eneste tilfredsstillende sammenheng.

Da de øvrige overensstemmelser ikke er av synderlig historisk interesse, er det overflødig her å opholde sig ved dem. De viser at Ares Konungabók ikke bare har gitt en mest mulig sammentrengt utsikt over Norges eldste historie, men at han også har tatt med trekk som kunde gi

Digitized by Google

fremstillingen farver. Det er også i denne henseende en ubrutt forbindelseslinje mellem Ares verk og sagaene[101].

I det foregående har vi fulgt G. A. Gjessings teori om at den første del av Snorres særskilte saga om Olav den Hellige på flere punkter skriver sig fra Ares Konungabók, og denne opfatningen har funnet ytterligere støtte ved et moment som vi nettop har festet opmerksomheten ved: den påfallende likhet mellem Egilssagas, Olavssagaens og Historia Norwegiæ's innledning til fortellingen om kampene mellem Eirikssønnene og Håkon Adalsteinsfostre.

Her skal nevnes et sted i Snorres Olavssaga som likeledes synes å måtte gå tilbake på Are.

Snorre gir følgende fremstilling av Norges deling efter Olav Trygvasons død (s. 27): „Eptir fall Olafs Tryggva sonar þa er þeir Eiricr oc Sveinn reðv landi. þa atti Eiricr einn þriðivng lanzens oscerðan. oc annan þriðivng hlaut Sveinn Dana konungr. *oc hafþi hann mestan lut Vikrinnar.* en Eiricr iarll suman hans lut at veizlum. Olafr enn sønsci Svia konungr hlaut einn þriðivng lanz . . ." Tidligere i sagaen heter det imidlertid (s. 15—16): „Eptir þat (d. e. kong Olavs fall) reðv fire Noregi Eiricr iarll oc Sveinn iarll Haconar synir. oc gulldo scatta Dana konungi oc Svia konungi . . . *Sveinn Dana konungr setti menn sina i Vikinni. oc var hans valld allt austan fiarðar.*"

Det er ikke til å ta feil av at disse to beretninger — selv om de i realiteten sier det samme — må skrive sig fra forskjellig kilde; en slik åpenbar gjentagelse er da også i sig selv så påfallende hos Snorre, at den ikke godt kan forklares på annen vis. —

Dermed er vi ferdig med vår bestemmelse av Konungabóks omfang. Enkelte avsnitt kunde ennu trekkes frem, særlig Ares beretning om Olav Trygvasons siste kamp. Men dette spørsmål inngår som ledd i en egen undersøkelse av denne kamp.

I min undersøkelse av Olavssagaens utvikling mener jeg å ha gjort det sannsynlig at Are har skrevet den første fremstilling av Olav Haraldssons historie; Ares Olavsbok har jeg kalt denne del av hans skrift[102].

Det har nu sin interesse å se hvorledes Ares Olavsbok på det nærmeste henger sammen med de partier av hans Konungabók som vi i det foregående har omtalt.

I Legendariske saga (s. 43) heter det således: „Þa er Sigurðr syr var anndaðr stiupfaðer hans. þa var ængi maðr sa i Norege er konongr var kallaðr nema Olafr Harallzson. En þat hafðe æigi orðet i Norege fyrr siðan er Haralldr hinn harfagre hafðe af latet rikinu. þa hafðe iamnan veret þess amilli hæraðs konongar. Olafr konongr lagðe undir sic fystr konunga Noreg allan."

Tilsvarende til dette blir det sagt i Odds saga om Olav Trygvason (Arn. s. 42): „Sua er sagt siþan er eignaz hafði allt Noregs riki hinn ageti konungr Haralldr hinn harfagri . . A Uplondum oc með fiallbygþum varu

Digitized by Google

fylkis konungar þeir er fra Haralldi varo comnir." Blandt disse nevnes Harald Grenske, „faþir Olafs hins helga. er siþan varð einvalldz konungr allz Noregs uelldis".

Videre oplyses det i Legendariske saga (s. 35): „Þesse ero mærki um vælldis Olafs konongs Harallzsonar er hann lagðe undir sic með Guðs vilia sem ek man nu tælia landamære. Glauumstæinn firir sunnan. Nanes firir norðan. Æiðaskogr firir austan. Angulsæyiar sund firir væstan."

På samme måte heter det hos Odd munk (Arn. s. 42): „Noregr er vaxinn með III oddum. er lengð landzins or utsuðre i norðr ætt fra Gautelfi oc norðr til Ueggestafs. En breiddin oc uiddin or austri oc i uestr fra Eiða scogi oc til Englandz sioar." —

Utgangspunktet for drøftelsen av spørsmålet om Ares Olavsbok var en slående overensstemmelse mellem den eiendommelige (og feilaktige) kronologi for Olav den Helliges regjeringstid som Snorre uttrykkelig tillegger Are Frode, og enkelte oplysninger i den såkalte „Eldste saga"[103].

Selv om vi ikke har direkte meddelelser om Ares kronologi for alle de tidligere landsstyreres vedkommende, lar det sig likevel med tilnærmet sikkerhet si hvor mange år han har latt hver av dem råde for landet[104].

Ágrip følger Are i det store og hele, slik at denne saga regner nøiaktig like lang tid fra Harald Hårfagre blev konge i Norge og til Olav Trygvasons fall som Íslendingabók: 136 år. Historia Norwegiæ vakler tildels mellem Sæmunds og Ares kronologi, men synes dog i hovedtrekkene å følge Are[105].

Når Odd munk oplyser (Arn. s. 45): „Þessir menn samþyckia þetta með þessum hetti Sæmundr hinn froði oc Ari hinn froði er huarstueggia sogn er trulig. at Hakon hafi styrt rikinu XXXIII uetr siþan er fell Haralldr grafelldr", da må dette bero på en misforståelse. Are har ganske sikkert ikke latt Håkon jarl styre i mere enn 20 år, en angivelse som også fins i Ágrip (sp. 24); antagelig kan vi si det samme om Sæmund. Som vi i det foregående har anført, sier Snorre (I s. 277): „Svá segir Ari prestr Þorgilsson, at Hákon jarl væri XIII vetr yfir fǫðurleifð sinni í Þrándheimi, áðr Haraldr gráfeldr fell." Imidlertid har Are også en annen periode på 13 år i Håkon jarls regjeringstid, idet det heter hos Odd (Arn. s. 31): „For sua XIII uetr at Norðmenn varo lyðskylldir undir Dani. Oc a XIII are barðiz Otta keisari við Dani . . ."

Det er slett ingen tilfeldighet at Are to ganger nevner et tidsrum på 13 år; saken er at det i virkeligheten også var to perioder i Håkon jarls liv på så mange år, men Are har fullstendig misopfattet sammenhengen.

Håkon jarl hadde i *13* år bare sin farsarv å styre, altså Trøndelag; men 13 år efter farens død angrep keiser Otto II Danmark, nemlig i året (*973*-) *974*, og da blev Harald Gråfeld drept; *13* år efter dette — (*986*-) *987* — døde Harald Gormsson, og Håkon jarl gjorde sig uavhengig av danekongens overmakt[106].

Det er således ingen grunn til å undre sig over at Are har tatt feil på dette punkt. —

Digitized by Google

Forfatteren av Historia Norwegiæ [107] sier i prologen til sitt verk: „Uten erfaring som jeg er, er det en tung byrde for mig å skildre et vidt utstrakt lands beliggenhet på alle kanter, å greie ut landsstyrernes ætt, og å berette om hvorledes kristendommen kom og hedenskapet gikk til grunne, og hvordan deres stilling nu er." Når han likevel påtar sig opgaven, er det i tillit til de hjelpekilder han har (*nostris amminiculis fretus*). „Jeg vil ikke våge mig selv frem med noe nytt eller uhørt om det som hendte i fortiden, men jeg følger i alle deler det som de eldre har stadfestet (cum nihil a me de vetustatis serie novum vel inauditum assumpserim, sed in omnibus seniorum assertiones secutus)."

At det er en skriftlig fremstilling og ikke den muntlige overlevering forfatteren bygger sitt verk på, det blir her sagt temmelig direkte. Derfor sier han også som avslutning på sitt forord: „Bare om jeg finner det har hendt noe i våre dager som er verdt å minnes, legger jeg det til; for jeg har sett at mange storverk, og selve ophavsmennene til dem, daglig går i glemme i nutiden fordi det skorter på skrifter (ob scriptorum inopiam)." Som ovenfor fremhevet sier forfatteren av Historia Norwegiæ at den opgave han vil løse er „hucusque latino eloquio intentatum"; hans kildeskrift var avfattet på norrønt mål [108].

Historia Norwegiæ bryter av efter å ha fortalt om Olav den Helliges ankomst til Norge; den siste del er tapt. Nu er det imidlertid overordentlig liten sannsynlighet for at det er så særlig meget som er mistet; prologen tyder på at Historia Norwegiæ ikke kan ha gått lenger enn til slaget på Stiklestad i 1030.

Det interessante er at vi ikke finner noe spor av Are Frodes Konungabók efter Olav den Helliges fall. Historia Norwegiæ har gått akkurat like langt op i tiden som Konungabók. Det er et ganske godt indicium for at Ares verk er den kilde som ligger til grunn for Historia Norwegiæ.

Vår undersøkelse har samlet sig om å bestemme Are Frodes Konungabók, dens omfang og enkelte deler; vi har kunnet avgjøre at dette verk har omfattet Norges historie frem til slaget på Stiklestad, og at det forteller om Ynglingekongene. Viktigere er det dog at Ares skrift har lagt en skildring av landets naturforhold til grunn for fremstillingen av Norges samlings saga.

Én ting skal her understrekes og fremheves så sterkt som mulig, for å undgå misforståelse: at det er Are som har skrevet en Konungabók er en hypotese; materialets karakter gjør at vi aldri kan nå til den fulle visshet i dette spørsmål.

Ett står imidlertid urokkelig fast: på den tid da de nu bevarte sagaredaksjoner blev skrevet, forelå et verk om Norges geografi og historie,

Digitized by Google

som kom til å danne grunnlaget for all norrøn historieskrivning om tiden før 1030.

Dette verk er av en ganske særlig interesse fordi det fremstiller *landskapsmotsetningene i Norge, og den hindring naturforholdene var for landets samling.*

Det virkelig fruktbare resultat av denne drøftelse er, at *det eldste verk om norsk historie* har festet opmerksomheten ved den kjensgjerning at Norges historie er uløselig knyttet til Norges geografi.

IV. Fagrskinna — Heimskringla.

Spørsmålet om forholdet mellem Fagrskinna og Snorres verk hører til de vanskeligste, men samtidig til de mest centrale og betydningsfulle i hele den norrøne litteratur.

Av nyere forskere er Konrad Maurer den første som har gitt sig i kast med problemet[1]: „Soll . . . auf die Quellen der Fagurskinna ein Blick geworfen werden, so ergiebt sich zunächst die auffällige Thatsache, daß weder die Ynglinga s. des Snorri Sturluson, noch dessen Ólafs s. Tryggvasonar, noch endlich dessen Ólafs s. ens helga von deren Verfasser benützt worden ist, wogegen derselbe desselben Snorri Lebensgeschichte des K. Harald harðráði geradezu in sein Werk aufgenommen hat . . . Damit allein wäre bereits die Benützung Snorri's erwiesen, aber auch in der ganzen übrigen Darstellung ist diese unverkennbar. Allerdings ergeben sich zwischen dem betreffenden Abschnitte der Heimskringla und der Fagurskinna auch manche Abweichungen . . .“ Dette syn har sin forutsetning i Maurers opfatning av Snorres forfatterskap, idet han mente at Snorre bare hadde skrevet spesialsagaer; derfor kunde han videre hevde, „daß uns Snorri's Werk nicht in seiner ursprünglichen Gestalt, sondern nur in einer späteren Überarbeitung vorliegt, so daß die Fagursk. in einzelnen Fällen gerade um so treuer an seiner Darstellung festgehalten haben mag, je entschiedener sie sich von der Heimskr. entfernt.“ Ut fra denne grunnopfatning var det da ikke vanskelig for Konrad Maurer å forklare, at Fagrskinna kunde ha nyttet enkelte av Snorres kongesagaer, men ikke kjent andre.

Efter Gustav Storms undersøkelser må det imidlertid betraktes som godtgjort, at Heimskringla i sin foreliggende form går tilbake på Snorre selv[2]. Men dermed faller også hele grunnlaget bort under Maurers bevisføring.

Gustav Indrebø har ubetinget rett når han sier[3]: „Det er sikkert at Fgsk. ikkje byggjer paa Hkr. Det er soleis for augo synt at Fgsk. ikkje har kjent Snorres sogor um Halvdan Svarte, Harald Haarfagre og Harald Graafeld. Elles hadde ikkje desse sogone i Fgsk. vore so tunne og i visse stykke ugreide som dei er[4]. Det er dessutan lett aa merka at Fgsk. sin stil, t. d. i stykki um slaget paa Stord og um Haakon jarl hjaa danekongen og Gullharald, er meir folkeleg og djerv enn hjaa Snorre, og det forlikar

Digitized by Google

seg ikkje med at Fgsk. skulde ha arbeidt Hkr. um . . . Det er daa heller ikkje nokon som i seinare tid har vilja hævda at Hkr. har vore fyrelag for Fgsk."

Spørsmålet blir da: har Snorre lånt fra Fagrskinna, eller bygger de to verker på felles kilder?

Gustav Storm mente det første: „Der er saa mange væsentlige Overensstemmelser mellem Fagrskinna og Heimskringla, at den enes Forfatter maa have kjendt den andens Arbeide . . . Naar Fagrskinna stemmer med Heimskringla, saa har dels begge Forfattere benyttet samme Kilder (f. Ex. Morkinskinna), dels, hvor de begge afvige fra Kilderne, har Snorre benyttet Fagrskinna"[5]. Storm sier videre, at „Fagrskinna mere end alle andre har tjent Snorre til Forbillede".

Finnur Jónsson uttaler som sin opfatning[6]: „Jeg må indtage et standpunkt, der er *G. Storms* og *K. Maurers* modsat, nemlig at der ingen direkte forbindelse er mellem Fsk. og Hkr. Den stof-overensstemmelse, der er, beror udelukkende på brugen af fælles kilder."

Felles for Konrad Maurer, Gustav Storm og Finnur Jónsson er, at ingen av dem har foretatt (eller rettere: lagt frem) en bredere undersøkelse av de problemer som her reiser sig; den første om hvem dette virkelig kan sies å være tilfelle er Sigurður Nordal; men om ham gjelder det, at hans studier innskrenker sig til Olav den Helliges saga.

Nordal er kommet til det resultat, at Styrme Frodes Livssaga om kong Olav er Fagrskinnas og Heimskringlas felles kilde for deres Olavssagas vedkommende[7], og Finnur Jónsson slutter sig her til ham[8].

Den neste som har drøftet spørsmålet er Gustav Indrebø; hans utredning av problemet er ikke alene temmelig inngående, men omfatter også forholdet mellem de to verker i deres helhet.

Indrebø hevder[9], at „det torer henda at det er rettast aa gaa ein millomveg millom Storm og F. Jónsson. Snorre kann ha brukt Fgsk. til sume av sogone sine og ikkje brukt henne til andre". „Det ser ut til at Snorre har brukt Fgsk. til sidekjelde til sogone um Harald Graafeld, Olav Tryggvason, Magnus den gode, Harald Hardraade, og vel og til sogone um dei fylgjande kongane. Men det siste er meir uvisst, for di Fgsk. sine sogor um Magnus Berrføtt og kongane etter han har lite aa læra Snorre utover det Mork. (og Ágr.) fortel. Det som han har nytta av Fgsk. si soge um Olav Kyrre, har han stukke inn i soga um Harald Hardraade. — Snorre har soleis faatt Fgsk. um hende medan han arbeidde paa Hkr., og har nytta henne ut for dei yngre partane av verket sitt[10]."

Endelig har Toralf Berntsen ment å kunne forklare overensstemmelser mellem Fagrskinna og Heimskringla ved hjelp av en rekke felles kilder; det har altså ikke efter hans mening vært noen direkte forbindelse mellem de to verker. —

Gjennem en sammenligning mellem Snorres særskilte saga om Olav den Hellige og Fagrskinna mener jeg å ha gitt bevis for, at Snorres verk

Digitized by Google

har vært Fagrskinnas kilde. At de store og iøinefallende overensstemmelser mellem de to sagaer umulig kan skyldes en felles kilde (eller flere slike), mener jeg fremgår til evidens av det faktum, at kronologiske kombinasjoner som helt og holdent må skrives på Snorres egen regning, gjenfinnes i Fagrskinna, men her uten den logiske bakgrunn de har i Olavssagaen. Forøvrig nøier jeg mig her med å vise til min utførlige begrunnelse av denne opfatning[11].

Det jeg her vil søke å slå fast, er at Snorres neste verk, Heimskringla, bygger på Fagrskinna; i dette skrift må vi da søke en av de viktigste forutsetninger for Snorres kongesagaer.

Hvad Gustav Indrebøs syn på forholdet mellem Fagrskinna og Heimskringla angår, må jeg erklære mig enig med Finnur Jónsson i[12], at det er „et resultat, som i sig selv vilde være ret mærkeligt". Han sier videre: „De grunde, som fremføres . . . er ganske utilfredsstillende." De kan nødvendigvis ikke være annet, når Indrebø blir stående ved en så urimelig forklaring. Imidlertid er det likevel så at Gustav Indrebø gjennem sin drøftelse av dette spørsmål har brutt veien for den riktige løsning av problemet.

Det er naturlig å begynne denne undersøkelse med en gjennemgåelse av de to verkers beretninger om Jomsvikingeslaget og kampen ved Svolder, idet vi i det foregående (s. 21—38) har hatt anledning til å vise at Fagrskinnas forfatter på disse steder har optrådt overordentlig selvstendig overfor sine kilder, Jómsvíkinga-saga (510) og Odd munks Olav Trygvasons saga. Hvordan forholder Heimskringlas fremstilling i disse tilfelle sig til Fagrskinnas?

For fullt ut å bringe dette på det rene, er det nødvendig først å anføre de to verkers fortelling om *slaget i Hjørungavåg.*

Fagrskinna s. 96—99.

A homlu let siga Sveinn Haconar sunr oc hans menn firir Vagne. oc var þa at comet flotta . . .

. . . aðr en Æirikr iarll lagðe til Iarnbarðanom. oc let Vagn þa undan aka. sva at þa lago skipen framme hvara tvæggia sem veret hafðe i fyrstu.

þa er Æirikr com aftr i sina fylking. hafðe Bui fengit svig a oc hoggvit tænxlen oc lœystiz flotenn. þa lagðe Æirikr barðanom sva at skipi Bua at þæir tængðu saman hvara tvæggiu stafnana oc borð við borð . . . þa varð mikit mannspell er hvarer tvæggiu vogo hogg vapnom.

Heimskringla I s. 331—334.

Vagn Ákason lagði svá hart fram at skipi Sveins Hákonarsonar, at Sveinn lét á hǫmlu síga, ok helt við flótta.

Þá lagði þannug til Eiríkr jarl ok fram í fylking móti Vagni. Þá lét Vagn undan síga, ok lágu skipin, sem í fyrstu hǫfðu legit.

Þá réð Eiríkr aptr til liðs síns, ok hǫfðu þá hans menn undan hamlat, en Búi hafði þá hǫggvit tengslin ok ætlaði at reka flóttann. Þá lagði Eiríkr jarl síbyrt við skip Búa, ok varð þá hǫggorrosta in snarpasta.

Digitized by Google

Oc her með var illveðre sva mikit at dræif þui hagle er æitt hagl korn va œyri.

Þa let Sigvallde hoggva tænxlen oc undan hallda . . . þat sa Vagn Aka sunur oc mællte. hvi flyr þu hinn illi hundr . . . oc hann skytr snœrespiote i þui er skipet snerez. þat skot com milli hærða þæim er styrði. en þat var annar maðr en æigi Sigvallde. en Vagn villdi hann þo skotet hafa . . .

Ða læggr Hacon iarl skæið sina a annat borð Bua hinum digra oc var þar hart viðnam.

Vigfus Vigaglums sunr fær æinn stæðia. sva at leget hafðe a þilium oc þar hafðe hann noðet sværðs hiollt sin með. hann fœrðe stæðiann sva baðom hondum at Aslake holmscalla. kœmr geirenn i havuð hanum sva at hausenn brotnaðe oc hæilinn la uti.

Þorstæinn miðlangr . . . hœggr til Bua . . . Bui væitir Þorstæini sar undir honndena vinstri. sva at nalega bæit hann sundr i miðiu . . .

Þá gerði illviðri ok él svá mikit, at haglkornit eitt vá eyri.

Þá hjó Sigvaldi tengslin ok snøri undan skipi sín·· ok vildi flýja. Vagn Ákason kallaði á hann, bað hann eigi flýja. Sigvaldi jarl gaf ekki gaum at, hvat hann sagði; þá skaut Vagn spjóti at honum ok laust þann, er við stýrit sat.

Þá lagði Hákon jarl sitt skip á annat borð Búa; var þá Búamǫnnum skamt hǫggva í millum.

Vígfúss Vígaglúmsson tok upp nefsteðja, er lá á þiljunum, er maðr hafði áðr hnoðit við hugró á sverði sínu . . . Hann kastaði steðjanum tveim hǫndum ok fœrði í hǫfuð Ásláki hólmskalla, svá at geirrinn stóð í heila niðri.

Þá hjó Þorsteinn miðlangr til Búa . . . Búi hjó til Þorsteins útan á síðuna, svá at í sundr tók manninn í miðju . . .

Denne sammenstilling viser at Snorre på alle punkter følger Fagrskinna, der beretningen i dette verk viker av fra fremstillingen i Jómsvíkinga-saga. Overensstemmelsene kan umulig bero på at en felles kilde her ligger til grunn, slik Gustav Indrebø[13] og Toralf Berntsen har villet ha det til; vår undersøkelse har gitt som sikkert resultat at Fagrskinna under skildringen av slaget i Hjørungavåg bygger direkte på Jómsvíkinga-saga. Den eneste mulige slutning er da at Heimskringla på dette sted er avhengig av Fagrskinna. Noen annen forklaring er overhodet ikke mulig. —

Vi skal dernest anføre noen avsnitt fra de to verkers beretninger om Olav Trygvasons siste *kamp ved Svolder.*

Fagrskinna s. 126—127.

Þesse orrasta varð harðla snorp oc mannskœð. fello Daner mest þui at þæir varo næster Norðmannum. þæir helldost æigi við oc læggia i

Heimskringla I s. 444—446.

Þessi orrosta var in snarpasta ok allmannskœð. Frambyggjar á Orminum langa ok Orminum skamma ok Tranum fœrðu akkeri ok stafnlja

Digitized by Google

fra or skotmale. oc for þesse hær. sem Olafr Tryggva sunr sagðe.

En æigi at siðr var horð orasta oc long. fell af hvarom tveggia mikit lið oc mest af Svium oc þer com at Olafr svænsce sa þet at bezta raðe firir ser oc sinu liðe at vera sem fiarst oc let siga a homlr aftr undan.

Enn Eirikr iarl la viðr sibyrðt. Olafr konongr Tryggvasun hafðe lact Ormen langa i millom Ormsins scamma oc Tronunnar. enn hin smæsto scipinn yst. enn Eirikr iarl let frahoggva hvært sem roðit var. enn lagðe at þæim er æftir voro. nu er smæri scip Olafs konongs ruðuz stucku mennernir undan oc gengo upp a hin stœrri scipin. varð i þvi mikit mannspiall i hvarntvæggia flockenn. enn sva sem liðit fell af scipum Æiriks iarls. þa com annat eighi minna i staðenn af Svium oc Danum, enn ecke kom i staðenn þess liðs er fell af Olafe kono. ruðuz þa scip hans oll onnr. nema Ormren lange æighi firir þvi at hann var borðe hæstr oc bazt scipaðr. enn meðan liðit var til þa hafðe þengat a gengit. oc hafði hann halldit sinni fullri scipan at manntale. þo at sumir letezt firir hanom. enn þa er roðinn var Ormren scamme oc Tranann. þa let Eirikr þau i fra hoggva. enn siðann lagðiz Iarnbarðenn sibyrðr viðr Ormen langa. í skip Sveins konungs, en áttu vápnin at bera á þá niðr undir fœtr sér; hruðu þeir ǫll þau skip, er þeir fengu haldit, en konungrinn Sveinn ok þat lið, er undan komsk, flýði á ǫnnur skip, ok því næst lǫgðu þeir frá ór skotmáli, ok fór þessi herr, svá sem gat Óláfr konungr Tryggvason.

Þá lagði þar at í staðinn Óláfr Svía-konungr, ok þegar er þeir kómu nær stórskipum, þá fór þeim, sem hinum, at þeir létu lið mikit ok sum skip sín, ok lǫgðu frá við svá búit.

En Eiríkr jarl síbyrði Barðanum við it ýzta skip Óláfs konungs ok hrauð þat ok hjó þegar þat ór tengslum, en lagði þá at því, er þar var næst, ok barðisk til þess, er þat var hroðit. Tók þá liðit at hlaupa af inum smærum skipunum ok upp á stórskipin, en jarl hjó hvert ór tengslunum, svá sem hroðit var, en Danir ok Svíar lǫgðu þá í skotmál oc ǫllum megin at skipum Óláfs konungs. En Eiríkr jarl lá ávalt síbyrt við skipin ok átti hǫggorrostu, en svá sem menn fellu á skipum hans, þa gengu aðrir upp í staðinn, Danir ok Svíar .... Þá var orrosta in snarpasta, ok fell þá mjǫk liðit, ok kom svá at lykðum, at ǫll váru hroðin skip Óláfs konungs, nema Ormrinn langi; var þar þá alt lið á komit, þat er vígt var hans manna. Þá lagði Eiríkr jarl Barðanum at Orminum síbyrt ok var þar hǫggorrosta.

De endringer i Odd munks fremstilling av Svolder-slaget som Fagrskinnas forfatter har foretatt, finner vi således igjen i Heimskringla. Selve ordningen av kampen er den samme i disse to verker. Det er også i dette

Digitized by Google

tilfelle fullstendig utelukket at overensstemmelsene mellem Heimskringla og Fagrskinna skulde skyldes at begge uavhengig av hverandre har nyttet en felles (nu tapt) kilde. Analysen av Fagrskinnas beretning om slaget ved Svolder bragte som resultat at dette verks forfatter på en helt selvstendig måte har omformet Odd munks fremstilling, alene fordi han var flinkere til å tolke skaldenes kvad enn Odd, og fordi han gikk frem med betydelig større kritikk og omtanke enn denne. Når vi da hos Snorre finner igjen alle de trekk som skyldes Fagrskinna-forfatterens eget resonnement, kan dette bare forklares på den vis at Snorre har kjent og nyttet Fagrskinna også på dette punkt.

På grunnlag av disse slagskildringer har det lykkes oss å få avgjørende visshet for hvorledes forholdet mellem de to verker er å opfatte. Efterat denne klarhet er nådd, skal vi i den følgende gjennemgåelse se hvorledes vårt resultat vil bli ytterligere bekreftet ved en rekke andre overensstemmelser. —

Om Olav Trygvasons saga sier Gustav Indrebø[14]: „Odds Olavssoge (er) hovudkjelde baade for Fgsk. og Hkr. Men det ser ut til at Snorre har brukt Fgsk. til sidekjelde. For Fgsk. og Hkr. har so mange innbyrdes samsvarande avvik fraa Odd, at ein ikkje lett kann forklaara seg det, dersom det ikkje er direkte samanheng millom dei."

Disse likhetspunkter, som Indrebø gir en liste over[15], omfatter ikke bare de få trekk fra beretningene om slaget ved Svolder som her er trukket frem, men også betydningsfulle enkeltheter fra slagets forhistorie, samt andre partier fra skildringen av kampen. Det er tilstrekkelig å vise til den fortegnelse Indrebø har satt op. På bakgrunn av det som ovenfor er anført vil det fremgå at disse overensstemmelser er ennu mere tungtveiende enn Gustav Indrebø har våget å regne med.

Angående Fagrskinnas og Heimskringlas fortelling om Håkon jarl sier Indrebø[16], at det her „er sumt som berre finst i Fgsk. og Hkr., soleis forteljingi um giftarmaalet aat Haakon jarl, um uvenskapen millom Tidende-Skofte og Eirik jarl, Tidende-Skoftes fall (Fgsk. kap. 65, d. e. s. 104—105, Hkr. I s. 287—290). Nokre stykke, t. d. det um Haakon jarl hjaa danekongen og Gullharald, fortel Hkr. i nærare samhøve med Fgsk. enn Jómsv.[17] I alle desse tilfelle har baade Fgsk. og Hkr. laant fraa Ladejarlssoga". Men når vi har godtgjort at denne saga overhodet ikke har eksistert, at Fagrskinna isteden, f. eks. i den utførlige fremstilling av Håkon jarls ophold i Danmark, må bygge direkte på muntlig tradisjon, da kan de likheter som Gustav Indrebø her fester opmerksomheten ved, alene forklares på den vis at Snorre har kjent og nyttet Fagrskinna da han skrev Heimskringla.

Om Fagrskinnas skildring av Håkon jarls ferd efter kampen mot keiser Otto sier Indrebø[18]: „At Haakon paa heimferdi gjenom Gautland skulde ha røva og brent hovudhovet aat gautane (Jómsv. 291 4° s. 34), maatte

Digitized by Google

forfattaren kasta; det var ikkje rimelegt at ein som bygde hov upp att i Noreg, skulde brenna dei i Gautland." På dette sted, hvor altså Fagrskinnas forfatter har optrådt helt selvstendig overfor sin kildes fremstilling, følger Snorre likeledes den endrede fortelling i Fagrskinna (Hkr. I s. 303).

Det heter videre hos Gustav Indrebø[19]: „Likskapen millom Fgsk. og Hkr. si forteljing um Haakon jarls aarsæle styre og krig med Ragnfrød kjem helst av at baae sogone har nytta same kvædi (Fgsk. s. 69—74, Hkr. I s. 281—287)." Indrebøs opfatning på dette punkt er et tydelig vidnesbyrd om hvor lite tilfredsstillende hans syn på forholdet mellem de to verker i virkeligheten er. Kan det sies å være rimelig at Snorre, når han (som også Indrebø mener) har kjent Fagrskinna, i et tilfelle som dette skulde ha gått utenom denne kilde for å finne nettop de skaldekvad som stod i Fagrskinna? På den vis blir det ikke lett å tenke sig inn i Snorres arbeidsmetode.

Den slutning som *a priori* ligger nærmest kan vi da også ut fra selve beretningen i Fagrskinna og Heimskringla vise er den ene rette. Saken er nemlig at de to verker i dette avsnitt har enkelte formelle overensstemmelser, som visstnok ikke er særdeles fremtredende og vidtgående, men som likevel betyr så meget at vi her kan uttale oss med temmelig stor sikkerhet, idet de på ingen måte lar sig utlede av versenes ordlyd. Under omtalen av det første sammenstøt mellem Håkon jarl og kong Ragnfrød blir det således sagt i Fagrskinna (s. 71): *„Hacon hafðe lið mæira oc skip smærre"*; tilsvarende til dette heter det hos Snorre (I s. 283): *„Hann hafði lið meira ok skip smæri."* Om avslutningen på den første kamp sier Fagrskinna (s. 72): *„Skiliazk at sva bunu"*, og i Heimskringla sies det på samme vis (I s. 284): *„Skildusk at svá búnu"*.

Når Snorre her gir en betydelig bredere og mere utformet fremstilling enn den som fins i Fagrskinna, beror dette på at han alltid formår å legge mere inn i skaldekvadene enn andre. I slike tilfelle hadde hans fantasi og kombinasjonsevne fritt råderum. Derimot lar det sig ikke avgjøre hvorvidt Snorre også har hatt større faktisk kunnskap om disse ting enn forfatteren av Fagrskinna, om også muntlig beretning delvis ligger til grunn for fortellingen i Heimskringla.

Da den sammenstilling av de to verkers beretning om Hjørungavågslaget som ovenfor er foretatt, på ingen måte omfatter alle deres felles trekk i denne forbindelse, anføres her hvad Toralf Berntsen sier om denne fremstilling i sin helhet[20]: „Fagrskinnas og Heimskringlas skildring av Jomsvikinge-slaget og forhistorien . . . ligger hverandre svært nær, det er ny, for andre sagaer forskjellig skildring de bringer, de følges nøie i meget, og oftest er det verbal likhet vi finder." Da Berntsen i sin drøftelse av „Eiriks-sagaen" trekker frem alle felles trekk angående dette slag, kan det være tilstrekkelig å vise til hans utredning. All den stund ingen felles kilde har foreligget, er også i dette tilfelle bare én slutning mulig ut fra alle overensstemmelser mellem Fagrskinna og Heimskringla. —

Digitized by Google

Gustav Indrebø[21] er kommet til det resultat at Snorre også må ha kjent sagaen om Harald Gråfeld i Fagrskinna, og det lar sig ikke nekte at det er særdeles tungtveiende grunner han fører frem som støtte for denne opfatning.

Indrebø presiserer at Fagrskinnas og Heimskringlas beretning om Eirikssønnenes styre og om tilstanden i Norge på deres tid skyldes en sammenstøpning av flere kilder. „Ein kan ikkje lata vara aa leggja merke til korleis baade Fgsk. og Hkr. har samla dei same moment, fraa ymse kjeldor, paa ein stad. Og momenti fylgjer i hovudsaki i ein og same orden, og det finst nøgnare verbale samsvar millom Hkr. og Fgsk.[22] enn millom Hkr. og Odd, og Hkr. og Ágr."

Dernest fester Gustav Indrebø opmerksomheten ved de to verkers fremstilling av Harald Gråfelds Bjarmelandsferd. „Fgsk. byggjer utvilsamt paa eit kvæde av Glum, endaa ho ikkje citerer nokre vers. Hkr. styd seg og paa Glums vers, for ho hermer ei vise av han. Men samstundes maa ho ha nytta Fgsk.; det er so mykje ordrett samsvar millom dei tvo prosatekstane, som ikkje let seg forklaara ut ifraa visa aat Glum, at det ikkje kann vera eit slumpehøve." Det kan ikke være tvilsomt at Gustav Indrebø har rett i dette. Imidlertid har han ikke vært opmerksom på at nettop dette sted frembyr grunnlag for en langt mere vidtrekkende jevnføring av beretninger hos Snorre og i Fagrskinna, en jevnføring som ikke innskrenker sig til Harald Gråfelds saga, men også omfatter sagaen om Eirik Blodøks, altså en del av Fagrskinna som Gustav Indrebø mener Snorre ikke har nyttet.

Det som her er av betydning er at Fagrskinna lar Eirik Blodøks og Harald Gråfeld foreta de samme vikingeferder, og at dette beror på en ganske bestemt kilde: Glum Geirasons kvad. For tydelig å vise dette forhold fører jeg her op de to steder ved siden av hverandre.

Fagrskinna s. 30.

Sva segir Glumr Geirasun i sinu kvæde at Eirikr heriade aðr enn Haraldr konongr andaðezt suðr umm Halland oc Skane. oc viða um Danmork. oc allt for han um Kurlannd oc Æistland. oc morg annr lonnd heriade hann i Austrvegom. hann heriade oc viða um Sviðioð. oc Gautlannd. hann for norðr a Finnmorc oc *allt til Biarmalanndz með hærnade*. I þæirri ferð sa hann fyrsta sinn Gunnillde.

Fagrskinna s. 57.

Haralldr konongr grafælldr var uti iamnan a sumrum með hær sinum til ymisa lannda. oc atte margar orrastr. oc hafde oftaz bætr. hann com með liði sinu suðr til Danmarkar. oc barðez þar við Skane. oc hafde sigr við vikinga. Annat sinn hæriade hann væstr a Skotlannde oc a Irlannde. oc hafde gagn hvartvæggia. þriðia sumar for hann með hær austr i Gautlannd. oc gierde þar mikinn ofrið. fiorða sumar for hann með hær sinn *norðr til Biarmalandz. oc atte þar mikla orrastu a Vino bakka* oc drap þar mikit folk. feck þar bæde gull oc silfr. oc mikit annat fe.

Digitized by Google

At det her virkelig må ha funnet en sammenblanding sted, fremgår også av følgende fremstilling i Egilssaga (s. 116—117): „Eitt huert vár bjó Eirikr blódex faur sína til Bjarmalandz . . . Í ferð þeiri var mart til tíðenda. *Eiríkr atti orrostu mikla á Bjarmalandi við Vinu.* Feck Eiríkr þar sigr, *suá sem seger í kuæðum hans*, ok í þeiri ferð feck hann Gunnhilldar . . .“

I Heimskringla møter vi helt den samme gjentagelse som i Fagrskinna, idet det her først berettes om Eirik Blodøks (I s. 144—145): „Þá er Eiríkr var XII vetra gamall, gaf Haraldr konungr honum V langskip, ok fór hann í hernað, fyrst í Austrveg ok þá suðr um Danmǫrk ok um Frísland ok Saxland, ok dvalðisk í þeiri ferð IIII vetr. Eptir þat fór hann vestr um haf ok herjaði um Skotland ok Bretland, Írland ok Valland ok dvalðisk þar aðra IIII vetr. *Eptir þat fór hann norðr á Finnmǫrk ok alt til Bjarmalandz ok átti hann þar orrostu mikla ok hafði sigr.* Þá er hann kom aptr i Finnmǫrk, þá fundu menn hans í gamma einum konu þá, er þeir hǫfðu enga sét jamvæna; hon nefndisk fyrir þeim Gunnhildr . . .“

Dernest forteller Snorre om Harald Gråfeld (I s. 248): „Haraldr gråfeldr fór á einu sumri með her sinn *norðr til Bjarmalandz* ok herjaði þar ok *átti orrostu mikla við Bjarma á Vinubakka.* Þar hafði Haraldr konungr sigr ok drap mart fólk, herjaði þá víða um landit ok fekk ófamikit fé; þess getr Glúmr Geirason . . .“

Under omtalen av Eirik Blodøks' vikingetog oplyser Fagrskinna uttrykkelig at Glum Geirasons kvad her er kilden. Når Snorre i samme forbindelse taler om Eiriks Bjarmelandsferd, må Fagrskinnas fremstilling ligge til grunn. Vel er det så at en annen av Heimskringlas kilder, nemlig Egilssaga, forteller det samme, men det er likevel å merke at Snorre her har felles med Fagrskinna ikke alene en fortegnelse over andre herjingstog, men også en viss knapphet i uttrykket; således taler ingen av dem om *slaget på Vina-bakke.* Denne kamp tillegger begge — i motsetning til Egilssaga — Harald Gråfeld, og her anfører Snorre Glum Geirasons vers.

Den eneste mulige slutning av dette er at Snorre har kjent og nyttet såvel Fagrskinnas saga om Eirik Blodøks som den om Harald Gråfeld. —

Om den første del av Fagrskinnas og Heimskringlas Harald Gråfelds saga sier Gustav Indrebø[23]: „Taatten um Øivind skaldespillar er sereige for Fgsk. og Hkr. aaleine. Men likevel kann ein ikkje slutta noko um tilhøvet millom dei tvo sogeverki ut fraa han; Fgsk. byggjer si forteljing paa munnleg tradisjon og vers, og Snorre kann gjera det, han og Hkr. fylgjer ikkje Fgsk. nøgnare enn at det er mogelegt.“

Finnur Jónsson har på dette punkt en noe avvikende opfatning[24]; han hevder nemlig at „der måske (har) eksisteret en selvstændig þáttr om Eyvind skaldespiller, som Snorre har nyttet. En sådan þáttr vilde fra et isl. standpunkt være let forståelig, på grund af det venskabelige forhold, Eyvind stod i til Islænderne, . . . og på grund av den rolle, han

Digitized by Google

spillede i Hakon d. godes dage. Under denne forudsætning forstås først rigtig, at Snorre lader ham få en så stor plads i Harald gråfelds saga. Hvad der fortælles om ham oplyser fortrinlig forholdet mellem Harald og modpartiet, samt de elendige uårstilstande, der da herskede i Norge."

Toralf Berntsen[25] opponerer imidlertid meget kraftig mot så vel Gustav Indrebøs som Finnur Jónssons opfatning: „Indholdet av fortællingen i Fgsk. er ikke av den art at det hele kan ha hørt til en og samme taatt." „Fortællingen om Eyvind løser sig ved enkelt skille i Fgsk.'s fortælling op i to selvstændige, helt uavhængige taatter, den første taatten bringer en hirdscene, den andre et med kraftige farver tegnet genrebillede fra Haalogaland, de 4 første visene er egte hirdviser, de 4 sidste av visene i Fgsk. er uforfalskede folkelige viser." Berntsen understreker videre at „det er ikke vanskelig heller at si hvor Fgsk. har hentet den første taatten sin henne. Det synes at ligge saa klart i dagen at det er merkelig ingen har pekt paa det .... Den første taatten om Eyvind og Glum hører saa nøie sammen med Haakons saga som det i hele tat er mulig. Den er det naturlige fremhold av denne saga, og det maa være den tapte Haakonssaga, Fgsk.'s hovedkilde for fremstillingen av Haakons historie, Fgsk.-forfatteren vedblir at følge." „Det er et helt nyt, et bestemt lokalpræg over de visene der hører til den andre taatten. Scenen er ikke længer kongshirden, vi er vel hjemme i Haalogaland, vi er på Tjotta .... Det maa sikkerlig være Haarekssagaens første del vi har for os i den andre taatten i Fgsk.'s Haraldssaga."

Jeg er enig med Toralf Berntsen i hans kritikk av Gustav Indrebøs hypotese[26]: „Likheten mellem begge (d. e. Fagrskinna og Heimskringla) er altfor store til at de kan forklares ved en fælles, uavhængig benyttelse av traditionen." Likeledes må jeg følge Berntsen i hans innvending mot Finnur Jónssons antagelse. Beretningen om Eyvind Skaldespiller og Harald Gråfeld er ingen enhetlig þáttr. Dertil kommer at det virker lite rimeleg at en skrevet skildring av slike isolerte hendelser som det det her er tale om, skulde ha eksistert allerede i de første årtier av det 13de århundre. Slikt stemmer dårlig med hvad vi ellers vet. I virkeligheten er da også Finnur Jónssons hypotese i høieste grad en „Verlegenheitserklärung". Han går ut fra som gitt at Snorre ikke har kjent og nyttet Fagrskinna, og er derfor nødt til, på de steder hvor de to verker har påfallende overensstemmelser, å operere med tapte felles kilder.

Toralf Berntsens opfatning svikter like fullt som Gustav Indrebøs og Finnur Jónssons. Som vi i det følgende skal komme nærmere tilbake til, har det aldri eksistert noen særskilt saga om Håkon Adalsteinsfostre, som skulde være kilde for Fagrskinna og Heimskringla. Jeg kan heller ikke se at Berntsen har rett i at beretningen om Eyvind og Glum på en naturlig måte slutter sig til en fremstilling av kong Håkons liv og gjerning. Og hvad den annen del angår, virker det noe merkelig at Fagrskinnas forfatter skulde ha hentet sine oplysninger om Eyvind fra Hårekssagaen, all den stund han ikke noe sted under omtalen av Hårek selv røber kjennskap til

Digitized by Google

håløygsk lokal-tradisjon. Hypotesen om en Hårekssaga står i sig selv også på langt svakere grunn enn Toralf Berntsen mener.

Gustav Storm[27] er den eneste som har vurdert forholdet korrekt: „Snorres Kilde har været Fagrskinna, som beretter omtrent det samme, dog i forskjellig Orden." Toralf Berntsen[28] hevder da likeledes: „Fagrskinnas fortælling har vi fundet sidestykke til i Heimskringla", og han gjør nærmere rede for hvori avvik og likheter består.

I umiddelbar tilknytning til disse strofer anfører så vel Fagrskinna som Heimskringla to vers av Eyvinds Håleygjatal, om Eirikssønnenes drap på Sigurd Ladejarl. Finnur Jónsson antar at dette skyldes sagaen om Ladejarlene[29]. „Om Sigurds indebrænding anføres nemlig (i Fagrskinna) de samme 2 vers som i Hkr." Så vidt jeg ser er også Toralf Berntsen tilbøielig til her å se et vidnesbyrd om at begge verker har nyttet „Eirikssagaen"[30].

Efter disse forskeres mening skulde altså Snorre og Fagrskinnas forfatter fullstendig uavhengig av hverandre ha nyttet to (eller tre) helt forskjellige kilder, således at de begge tok ut de samme trekk og anførte dem i noenlunde samme rekkefølge. Dette viser hvor kunstig hele deres fremgangsmåte er. Likeså litt som det har eksistert noen Ladejarlssaga, har det foreligget en skrevet þáttr om Eyvind Skaldespiller eller en saga om Håkon Adalsteinsfostre. De felles trekk som Fagrskinna og Heimskringla har i dette avsnitt skyldes på samme vis som overensstemmelsene i Olav Trygvasons, Håkon jarls og de øvrige partier av Harald Gråfelds saga ene og alene det faktum at Fagrskinna har vært Snorres kilde. —

Hvad nu sagaen om Håkon Adalsteinsfostre angår, mener Finnur Jónsson, Gustav Indrebø og Toralf Berntsen at likhetene skyldes bruken av felles kilde: den Håkonssaga som Egilssaga viser til.

Gustav Indrebø gir følgende begrunnelse for sin opfatning[31]: „Med det same vi kjem til soga um Haakon den gode (og Eirik Blodøks), vert Fgsk. mykje rikare paa tilfang enn i sogone um Halvdan Svarte og Harald Haarfagre. Ho har ikkje her aust berre av magre kjeldor som Ágr.; ei meir vidsveimd soge maa ha vore hovudfyrelag. Det har vore ei specialsoge um Haakon den gode . . . Eksistensen av ei slik specialsoge er sikra ved ei tilvising i Egilssaga s. 279 . . . Ágr. har brukt den same specialsoga. Fgsk. og Ágr. har drege henne saman paa kvar sin maate, Ágr. sterkast." Og i en annen forbindelse sier Indrebø[32]: „Dei stykki som Fgsk. og Hkr. fortel meir eller mindre likt, har Fgsk. fraa ei (d. e. den samme) specialsoge um Haakon den gode."

Det er her nødvendig å anføre vedkommende avsnitt i Egilssaga (s. 279): „Hákon konungr fór . . . víða vm Gautland it vestra ok lagði þat vnder sik, *suá sem sagt er í sogu hans*, ok finz í kuæðum þeim, er vm hann hafa ort verit. Þá er ok sagt, at hann fór til Danmerkr ok herjaði þar víða. Þá hrauð hann XII skip af Daunum með II skipum, ok þá gaf hann konungsnafn Tryggua Óláfssyni, bróðursyni sínum, ok valld iſer Vikinni austr."

Digitized by Google

Som tidligere anført heter det tilsvarende i Ágrip (sp. 10): „Hocon faur til Danmarcar suþr tueim scipom oc barþisc þar oc hrauþ X scip meþ tueim scipom. I þeiri for lagþi hann undir sic Selund oc Scaney oc Gaut land et uestra. oc helt sva aftr í Noreg."

Fagrskinna lar — i motsetning til Egilssaga(s kilde) — kong Håkon gi Trygve Olavsson kongenavn og herredømme i Viken før ferden til Danmark, og selve fremstillingen av dette tog er her helt forskjellig fra Egilssagas og Ágrips (s. 32): „Lagðizt þat til hemfndar við Hacon af Guðe. eftir þat er hann hafði blotat. at i riki hans var iamnan ufriðr af sunum Gunnilldar oc aðrum vikingum oc lagu þeir til þessa illvirkis i Brennœyium. Varðœyum i Myl oc i Mystra sundi. Hacon konongr for leita þeirra *með tveim sneckium* oc hitti vikinga suðr firir Hallannde. Vinde oc Dane *með X skipum*. bærst við þa oc vann sigr. oc rak firir borð mikinn luta af liði þeira. toc allt fe þeirra. hæriaðe viða a Halland oc Fion. oc for við sva buit i riki sitt."

De felles trekk (her satt i kursiv) er ikke for meget å regne i forhold til de betydelige reelle avvik. De trekk hvorom „sagt er(u) í sogu hans" finner vi overhodet ikke igjen i Fagrskinna. Det er derfor mildest talt noe dristig på grunnlag av henvisningen i Egilssaga å ville slutte sig til en spesialsaga om Håkon Adalsteinsfostre, som Ágrip, Fagrskinna og Heimskringla skulde bygge på. Jeg har i det foregående (s. 3 fg.) vist at Egilssagas henvisning gjelder Ares Frodes Konungabók og ingen særskilt Håkonssaga. Gustav Indrebø har da også siden opgitt sitt standpunkt[33], skjønt han ennu hevder at „det kann finnast grunnar for det". Men Finnur Jónsson holder fast ved at „den simpleste forklaring er, at en fælles kilde er benyttet i alle 3 skrifter; deraf både ligheder og afvigelser"[34]. Og Toralf Berntsen søker å gjennemføre denne opfatningen[35]. Men det viser sig her som så ofte ellers, at grunnlaget svikter under Berntsens teorier.

Vår undersøkelse av forholdet mellem Egilssaga og Heimskringla har bragt som resultat at Snorre har nyttet dette verk som direkte kilde, samtidig som enkelte samsvar skyldes Ares Konungabók. Av dette fremgår at Berntsens hypotese om en tapt Harald Hårfagres saga[36] helt må opgis. Og følgen er videre at hans nøiaktige gjennemgåelse av likhetspunktene mellem Egilssaga og Heimskringla fører til feilaktige slutninger, når han på grunnlag av dem søker å rekonstruere den såkalte Håkonssaga.

Vi savner i virkeligheten ethvert holdepunkt for en slik sagas eksistens, og den følgende undersøkelse av Fagrskinnas og Heimskringlas sagaer om Håkon Adalsteinsfostre vil da også vise det fullstendig ufruktbare og unødvendige i å forutsette en tapt spesialsaga om denne konge.

Toralf Berntsen har satt op en fortegnelse[37] over de „nøiagtige paraleller vi finder mellem Fgsk. og Hkr. i deres fremstilling av Stordslaget", i alt 6 tildels temmelig utførlige avsnitt. Men han føier til: „Denne kampskildring hvis hovedtræk vi læser ut av paralellene mellem Fgsk. og Hkr., har begge forfattere, uavhengig av hverandre, utfyldt med bemerkninger

Digitized by Google

fra Ágrip. Og det er ikke den samme bruk de gjør av dette verk. Snart tar Hkr. ind mere end Fgsk. uten dog at nytte alt det Ágrip byr, snart har Fgsk. bemerkning Hkr. sløifer, og andre steder har Hkr. Ágrips notiser i utvidet form, hvor Fgsk. skriver av."

Det kan vel ikke være tvilsomt at Snorre har kjent Ágrip, om enn neppe i den redaksjon som nu er bevart[38]. Likevel ser vi at Snorre sløifer partier av Ágrips tekst, nettop hvor det gjelder beretningen om Håkon Adalsteinsfostres kamper mot Eirikssønnene. Det er en kjent sak at Snorre ikke som andre saga-forfattere skriver av sin kilde ord til annet; tvertimot optrer han nesten alltid selvstendig, og foretar sløifninger eller tilføielser uten at det er mulig i hvert enkelt tilfelle å komme på det rene med hvilke grunner han har hatt for dette. Selvsagt behøver det ikke ha betydd noe for Snorres bedømmelse av hvert enkelt moment i Ágrips fremstilling, om Fagrskinnas forfatter har godtatt det eller ikke. Herav vil fremgå at de ting Toralf Berntsen i denne forbindelse anfører på ingen måte svekker, enn si motbeviser den opfatning at Snorre har kjent og nyttet Fagrskinna. De fremtredende likhetspunkter mellem de to verker i denne beretning — som Berntsen har fortjenesten av å ha trukket frem — viser at Fagrskinna også her har vært Heimskringlas kilde.

Toralf Berntsen sier videre: „Fgsk. og Hkr. citerer meget de samme vers, lausaviser av Eyvind, vers av Haakonarmál, vers av Tord Sjaarekssøns draapa om Toralv Skolmsøn. De fleste av disse kvad turde være indført av Fgsk.'s forfatter og Snorre uavhængig av hverandre; men om nogen av disse kan man vise at de maa være kommet ind fra fælleskilden."

Her har vi igjen et eksempel på hvor kunstig Berntsens hypotese er; for å få det hele til å stemme må han regne med at Fagrskinnas forfatter og Snorre fullstendig uavhengig av hverandre har samlet forskjellige skaldekvad for å nytte dem under skildringen av samme slag.

Gustav Indrebø tror heller ikke at Snorre i denne fortelling bygger på Fagrskinna, og han anfører som støtte for dette[39]: „Hadde Snorre brukt Fgsk., vilde han ikkje ha utelate . . . ei lausvise av Øyvind og ei av kong Haakon."

Det er da nødvendig å se litt nærmere på disse strofer og på den sammenheng hvori de forekommer. Fagrskinna forteller som innledning til skildringen av slaget på Stord (s. 40): „I þessom þys cvað Œyvindr scallda spillir æinn gamankviðling til Haconar konongs. aðr en fylkingarnar lœpez at." Verset lyder i oversettelse[40]: „Landets befolkning bukker under for de lange spyd; skjoldene ryster; hærføreren (d. e. kong Håkon) hilser med spydene Eyvind Skreyas menn." Til dette svarte kongen[41]: „Vel lønner mine menn mig gullet og prakt-spydene; kampen stunder til, og vi gir oss ut i den."

I det følgende vil vi flere ganger få anledning til å presisere at Snorre bruker kvadene efter et ganske annet kritisk prinsipp enn Fagrskinnas forfatter. Bortsett fra Hákonarmál innskrenker Snorre sig til å anføre de

Digitized by Google

vers som forteller om ferder eller slag, slik han selv uttrykkelig fremhever i sin prolog. Disse strofer som Eyvind og Håkon utveksler er *reaIiter* komplett innholdsløse, de forteller intet som helst av faktisk interesse. Hvorfor skulde Snorre nytte dem, når det ikke tjente noen hensikt?

Av andre overensstemmelser i denne forbindelse kan merkes, at mens Ágrip (sp. 12) sier at Eirikssønnene angrep Norge da Håkon hadde vært konge i 15 år (þa er hann hafþi XV uetr haldit Noregi), oplyser så vel Fagrskinna som Heimskringla (I s. 199) at dette først skjedde i Håkons 20de regjeringsår. — Fagrskinna anfører efter omtalen av Stord-slaget (s. 47): „Æftir þetta anndaðezk Hacon konongr oc *hafðe þa raðet firir Norege XX vætr oc VI vætr*". Heimskringla (I s. 208) lar det finne sted „þá er Håkon konungr Aðalsteinsfóstri hafði verit konungr í Nóregi XXVI vetr, *síðan er Eirikr bróðir hans fór ór landi*". Mens Fagrskinna først lar Håkon bli konge efterat Eirik var fart fra Norge, sier Snorre at han straks tok kongenavn, altså allerede samme sommer han var kommet vestfra, slik at Eirik og Håkon ett år begge satt som konger i landet. Når nu Snorre her plutselig forlater sin egen kronologi, for isteden å ta sitt utgangspunkt i Fagrskinnas, synes dette bare å kunne tydes på én måte.

Gustav Storm sier da også[42]: „Grundlaget for Snorres Fortælling om Slaget på Stord danner Fagrskinnas Samling af Sange og Sagn derom."

Mens Fagrskinna lar Håkon Adalsteinsfostre ha to kamper mot Eiriks-sønnene, følger Snorre Ágrips beretning om at de tre ganger møttes i slag. Gustav Storm har gjort opmerksom på de ulikheter dette måtte føre med sig[43]: „Den Afvigelse fra Fagrskinna, at Snorre henfører Indretningen af Skipreider og Veter til Tiden efter Slaget ved Agvaldsnés, medens Fagrskinna først nævner det efter Slaget paa Frædø (som der er Frændernes første Sammenstød), kan let forklares deraf, at det stod klart for begge Forff., at Forandringen kom istand efter den første Kamp mod Gunhildssønnerne, hvorved denne Forskjel maatte indtræde, og Snorre maatte flytte den tilbage til Tiden 953—55. Som Følge heraf maatte Snorre udtrykkelig forklare Grunden til, at Fienderne ogsaa paa 2det Felttog kunde ubemærkede komme lige op til Nordmøre."

Om slaget på Frei bemerker Toralf Berntsen[44] at så vel Fagrskinna som Heimskringla „fortæller med nogenlunde de samme ord[45]. Snorre utvider dog, han vet mere om Egil Ullserk (tilnavnet fins ikke i Fgsk.), han lar ham og kongen tale djerve ord før slaget. Som i Fgsk. fortæller Snorre at Gamle tok kampen op igjen paa halsen og flygtet, han for ned i fjæren og faldt, sier Fgsk.; men isteden herfor lar Snorre ham ta kampen op igjen paa flaten søndenfor fjeldet, han fortæller her om Egils kamp med ham og dennes fald."

Det er ganske klart at et avvik som dette ikke forklares lettere ved den antagelse at de to verker i dette tilfelle skulde ha nyttet felles kilde. Dertil kommer at Gustav Storm har understreket[46], at mens Fagrskinnas „Fremstilling røber Ubekjendtskab med Stedsforholdene", „skildrer

Digitized by Google

han (d. e. Snorre) Slagets Gang, som om han havde havt Øens Kart liggende for sig". „Hvad der udmærker Snorres Fremstilling, er netop hans Terrænkundskab." På denne vis får vi forklaringen på hvorfor Snorre i enkeltheter viker av fra slagskildringen i Fagrskinna[47].

Gustav Indrebø[48] gir en fortegnelse over andre overensstemmelser mellem Fagrskinna og Heimskringla i sagaen om Håkon Adalsteinsfostre, hvorav her skal merkes: „Tradisjonen um vetar og skipreidor" og „Umstendeleg forteljing um „ferð Eirikssona til Nóregs" (Fgsk. s. 35 ff., Hkr. soga um Haak. d. g. kap. 22)." Disse to verker er de eneste av våre kilder som omtaler Håkons ledingsordning og skibrede-inndeling. Dersom virkelig en felles kilde, en Håkonssaga, hadde ligget til grunn for de to verker og for Ágrip, måtte vi ha gjort regning på at så betydningsfulle trekk som disse hadde funnet omtale i Ágrip. Denne sagas absolutte taushet på dette punkt er et tydelig vidnesbyrd om at et slikt verk aldri har foreligget.

Under vår drøftelse av Ladejarlssagaens problem blev det fremholdt (s. 43—48) at Snorre — i tillegg til egne kombinasjoner — i sin beretning om Håkons bestrebelser for å kristne trønderne, bygger såvel på Ágrip som på Fagrskinna, hvis beretninger på dette punkt er høist ulike — noe som også er et bevis for at en særskilt Håkonssaga ikke kan ha eksistert. —

I nær tilknytning til den egentlige saga om Håkon som konge står beretningene om hvorledes han blev bragt over til kong Adalstein og om hans tilbakekomst til Norge, dernest også Eirik Blodøks' korte saga. Det er derfor på sin plass å omtale disse partier av Fagrskinna og Heimskringla sammen med sagaen om Håkon Adalsteinsfostre.

Toralf Berntsen[49] har gitt en fortegnelse over „en række nøiagtige paraleller vi finder mellem Fgsk. og Hkr." nettop i disse deler, og over andre „paralelle og omtrent ordlydende like steder". Det er her tilstrekkelig å vise til Berntsens fremstilling.

Fagrskinna gir følgende beretning om Gunhild og hennes sønner (s. 30—31): „(Eftir fall Eiriks konongs) for Gunnilldr a braut af Englannde. með sunum sinum til Danmarcar. fær þar friðlannd. af Harallde Gormssyne. hann toc Harald sun Eiriks til fostrs. oc knesætti hann. oc var hann iamnan innan hirðar. enn Gamle oc Guðormr lagðuzt i hernat. fyst i Austrveg oc siðan i Noreg oc gærðo allt þat illt er þeir matto i riki Hakonar konongs."

Snorre beretter først (I s. 173): „Tóku synir Eiríks undir sik Orkneyjar ok Hjaltland ok hǫfðu skatta af, ok sátu þar um vetrum, en fóru í vestrvíking á sumrum, herjuðu um Skotland ok Írland." Som tidligere fremholdt (s. 16) bygger dette sted på den fremstilling som Orkneyinga saga gir. Det heter her (s. 14—16): „Þa er Haralldr harfagri anndadizst, var Æirekr blodǫx II vetr konungr. Þa kom Hakon Adalstæinsfostri i land, en Æirekr stǫk a burt . . . Arnnkell ok Erlenndr iallar, synir Torfu-Æinars, fellu a Æinglande med Æireki konungi blodǫx . . . Gunnhildr ok synir hennar foru sidan til Orknneyia ok toku þær undir sig, ok dvolduzst þar um hrid, þadan foru þau til Danmerkr . . ."

Digitized by Google

Til støtte for sin beretning anfører Snorre her to strofer av Glum Geirason. De har imidlertid ingen som helst sammenheng med prosateksten, idet de forteller om Eirik Blodøks' vikingeferder, ikke om hans sønners. Vi står da her overfor et tilfelle hvor Snorre har tatt feil av skaldevers[50].

På bakgrunn av denne fremstilling virker det unektelig noe eiendommelig når det i en senere forbindelse heter hos Snorre (I s. 179—180): „En er þetta spurðu Gunnhildarsynir hvártveggia, at ófriðr var millum Danmerkr ok Nóregs, þá byrja þau ferð sína vestan . . . Gamli Eiríksson var þá nǫkkuru elztr ok *var hann þó eigi roskinn maðr.* En er Gunnhildr kom til Danmerkr með sonu sína, þá fór hon á fund Haraldz (Dana-)konungs ok fekk þar góðar viðtekjur; . . . hann tók til fóstrs Harald Eiríksson ok knésetti hann; fœddisk hann þar upp í hirð Dana-konungs. Sumir Eiríkssynir fóru í hernað, *þegar er þeir hǫfðu aldr til* ok ǫfluðu sér fjár . . . . .“ Også her citerer Snorre et vers av Glum Geirason som støtte for beretningen; også denne strofe forteller imidlertid om Eirik Blodøks' vikingetog[51].

Det er ikke til å ta feil av at Snorre på dette sted har kombinert ulike kilders beretninger, og det skal sies at sjelden kommer han så ille fra det som her. I fortellingen om Eirikssønnenes ophold i Danmark blir det uttrykkelig sagt at disse var så unge at de i de første år ikke kunde dra i viking — mens den forutgående beretning lar dem fare på herjingstog hver sommer, allerede da de holdt til på Orknøyene!

Ved siden av Orkneyinga saga har Snorre nyttet en annen kilde, der han forteller om Gunhild og hennes sønner i Danmark. Og denne kilde kan ikke være noen annen enn Fagrskinna. En rekke formelle overensstemmelser viser tydelig at så er tilfelle.

Imidlertid er det enkelte avvik mellem Fagrskinnas og Heimskringlas fremstilling som Gustav Indrebø har lagt vekt på, og som derfor må nærmere omtales. Indrebø understreker[52] at Snorre ikke anfører „det gilde Eiriksmaal“. „Hadde Snorre brukt Fgsk., vilde han ikkje ha utelate so mange av versi hennar som han gjer.“ Hertil er å bemerke at Snorre har kjent Eiríksmál, idet han citerer en strofe av kvadet i sin Edda[53]. Eiríksmáls innhold er av den karakter, at han ikke fant det påkrevet å nytte det i Heimskringla. Kvadet mangler overhodet faktiske oplysninger om historiske begivenheter og forteller isteden om kong Eiriks ankomst til Odin i Valhall.

Indrebø fester sig likeledes ved at „ein kvidling av Gunnhild“ ikke fins hos Snorre. Bakgrunnen for dette vers er en beretning i Fagrskinna om Håkon Adalsteinsfostres ferd fra England til Norge (s. 25): „Þeim gerði veðr illt i hafe oc skildizt liðit. tyndizt sumt. enn sumt toc Noreg. oc þeir er nestir kvamo þvi er Eirikr konongr var. foro a fund hans. oc sagðo hanom at Hacon broðir hans mynndi farizt hava i have. Þessa sagu bar konongrenn firir Gunnillde oc let væra væl orðit þat at hann skyllde eigi ottazt Hacon at konongdome sinum. hon svaraðe a þessa lund.“ I oversettelse lyder hennes vise slik[54]: „Håkon red vestfra på plankehesten (d. e. skibet)

Digitized by Google

ut på bølgens rygg. Kongen lot ikke brenningen sluke skibet; fyrsten (d. e. Håkon) nådde Fjordene (*es gramr hefr Fjǫrðu*)."

Nu er det Snorres opfatning at Eirik Blodøks ved Håkons ankomst til landet opholdt sig i Viken, og at Håkon med én gang drog op til Trøndelag, hvor han straks blev tatt til konge. Som vi har sett i det foregående (s. 16 fg.), bygger Snorre her på Egilssaga, samtidig som han for egen regning fører inn en rekke enkeltheter, for på den vis å gjøre beretningen rikere og mere konkret.

Ut fra denne opfatning måtte Snorre nødvendigvis slå vrak på Fagrskinnas fortelling og Gunhilds vise; de stod i åpenbar strid med det han selv mente var korrekt. Det er derfor ikke berettiget på grunnlag av et slikt trekk å dra slutninger i den retning Indrebø gjør.

Gustav Indrebø sier videre[55]: „Eventyret um Gunnhild og finnane har Fgsk. teke upp fraa den munnlege tradisjonen. Hkr. har ikkje teke det fraa Fgsk. For Fgsk. berre so vidt nemner at Gunnhild hadde faatt upplæring i trolldom, Hkr. har ei lang forteljing. Og dessutan segjer Fgsk. at Gunnhild var til fostrings hjaa Mattul finnekonge, Hkr. segjer ho var hjaa tvo (vanlege) finnar. Hkr. har og teke eventyret upp fraa den munnlege tradisjonen."

Om nu Gustav Indrebø har rett på dette punkt, er det ganske klart at vi på grunnlag av det ikke kan slutte noe om forholdet mellem Fagrskinna og Heimskringla. Snorre har antagelig kjent flere tradisjonsgrupper omkring Gunhild og finnene, som forfatteren av Fagrskinna enten ikke har hatt rede på eller har forkastet, og disse har han satt inn i Heimskringla istedenfor den knappe notis som står i det annet verk.

Vi har ovenfor omtalt Fagrskinnas og Heimskringlas parallelle gjentagelser av Glum Geirasons vers, slik at disse blir anvendt både om Eirik Blodøks (om hvem de utvilsomt er diktet) og om hans sønn Harald Gråfeld. Dette viser at Snorre har kjent Fagrskinnas saga om Eirik Blodøks. På denne måte skulde vi da ha godtgjort at dette verk er Heimskringlas kilde ikke alene for den egentlige saga om Håkon Adalsteinsfostre, men også for de deler som nær slutter sig til denne, og som Gustav Indrebø har ment at Snorre ikke hadde kjent. —

Om Harald Hårfagres saga sier Indrebø[56] at Snorre „har ikkje kjent skaldeversi i Fgsk. um Haralds hirdliv den gongen han skreiv soga um Harald Haarfagre. Difor har han ikkje havt Fgsk. i hendane d a a".

Forste del av Fagrskinnas saga om Harald er bygd over Torbjørn Hornkloves skildring av livet ved hans hird. Som innledning til Haraldskvæði (Hrafnsmál) blir det sagt i prosateksten (s. 6): „Hanum (d. e. Haraldi) þyddust gamler menn með spæki raðom oc asio firir ætlanar. vngir drengir oc rœysti menn girndust til hans firir sacar virðilegra fegiafa oc hirðpryði. sva sem sægir Hornklofe skalld gamall vinr kononga. er iafnan hafðe i hirðum veret fra barnœsko".

Digitized by Google

Jeg gjengir versene i Finnur Jónssons oversettelse[57]: „1) Sverdbærerne må høre på når jeg forteller om den rike Haralds odd-lek. Jeg vil gjengi de ord jeg hørte av en lys og hvithåret kvinne som talte med en ravn. 2) Valkyrien, som forstod fuglestemme, mente hun var klok; den hvass-øide holdt ikke av menn. Hun med de lyse øienhår og den hvite hals hilste ravnen, som satt på klippe-pynten. 3) Hvordan står det til med eder, ravner? Hvorfra er I kommet så tidlig på dagen med blodig nebb? Kjøtttrevler henger i eders klør, liklukt står ut av eders nebb; I har nok i natt vært der, hvor I visste lik var å finne. 4) Den mørkfjærete ørnebror beveget sig, og tørret sitt nebb; den tenkte på svar: Vi har fulgt Harald, Halvdans sønn, den unge Yngve-ætling, fra vi krøp ut av egget. 5) Jeg trodde du kjente den konge som bor på Karmøy, nordmennenes fyrste, som råder for dype skib, med røde spanter og røde skjold, tjærede årer og skumbestenkte telt. 6) Ute vil han holde julegilde, dersom han ene må råde, den høitstrebende fyrste, og holde Frøis lek (d. e. kamp). Som barn var han kjed av å bake sig ved ilden og å sitte inne, av den varme kvinnestue og av dunfylte vanter."

Så tar Fagrskinnas tekst til igjen (s. 9): „Her er þat synt i þesse frasagu hværr siðr var Harallz konongs þa rið er hann ruddi firir ser. Ðetta er ænn cveðet i sama cvæðe oc spurt a þessa lunnd æftir milldi hans."

„7) Hvor gavmild er krigeren mot sine utmerkede idrettsmenn, som verger hans land? 8) De krigere som leker med brikker i Haralds gård, får store gaver av kongen; de får gods og blanke sverd, hunnisk malm (spyd?) og østlandske trellkvinner (ok mani austrœnu). 9) Da er de oplagt, når de kan vente kamp, kjappe til å springe op og bøie årene, rive i stykker årebladene og knekke åretollene. Jeg vet at de farer fort hen over bølgene når kongen vil. 10) Siden du mener å ha god greie på det, vil jeg spørre hvorledes skaldene er stillet. Du vet nok om hvordan de skalder som er hos Harald har det. 11) På deres klær og gullringer er det lett å se at de er venner av kongen; de har røde skinnkapper med pene striper, sverd med sølvbånd, ringvevede brynjer, forgylte sverdbånd, flotte hjelmer, ringer på armene, som de har fått av Harald."

Dette kommenterer Fagrskinna på følgende vis (s. 11): „Ðetta ber vitni milldi konongs. Han tignaðu i sinni fylgð oc firir gongu kappar hans er varo sva agiarner oc uræddir at þæir varðu anndværða fylking i orrostu. haſðu vargstakka firir bryniur. sva sem her sægir:"

„12) Bloddrikker, jeg vil spørre hvorledes det er med berserkene; hvordan er de kampdjerve menn som går i kamp? 13) Ulvhedner heter de som bærer blodige skjold i kampen; de rødfarver spydene, når de er med i strid; der er de stillet sammen. Jeg vet at fyrsten setter sin lit til dristige menn, som hugger i skjold."

„Her er oc sagt at Haralldr konongr haſðe læicara i hirð sinni" (s. 12):

„14) Jeg har ikke spurt dig ordentlig om spillemenn og gjøglere; hvad underholder Andad og hans venner sig med i Haralds hus?

Digitized by Google

15) Andad leker med en hund uten ører, og gjør dumme ting for å få kongen til å le . . ."

Fagrskinnas forfatter ønsker til slutt å vise at han ikke helt uten mening har gitt plass for alle disse strofer i sin beretning (s. 13): „Með þesso allu værðr hann agiætr oc halldsamr a sinni faður læifð. oc ænn œykr hann rikit a marga lunnd. sva sem dœme finnaz. sumt með orrostum. sumt með fagrmæle oc vingan við þa er aðr stiornaðu. sumt með hamingiu lutum, sumt með diuprœðom oc langre firirætlan eða nockors atburðar."

Gustav Indrebø sier om disse vers[58]: „Dette skulde vera noko som interesserte Snorre. Likevel har han ikkje nytta versi. Han skildrar Haralds hird i aalmenne ordelag." Jeg tror man tvert om kan si temmelig sikkert, at slikt som dette interesserte ikke Snorre; han trakk ikke inn i sitt verk skaldekvad om slike ting. Det kan her være på sin plass å minne om hans ord i Heimskringla-prologen: Hos Harald Hårfagre var det flere skalder, og ennu husker menn deres kvad, og likeledes kvad om alle de konger, som siden har rådd for Norge. Vi tar helst vidnesbyrd fra det som fins i disse kvad, som blev sagt frem for høvdingene selv eller for deres sønner; vi tar alt det for sant, som fins i disse kvadene om deres ferder eller slag. — Det er fakta Snorre vil hente fra skaldenes vers; men de strofer av Hornklove Fagrskinna her anfører, har ikke noe med fakta i den forstand å bestille; de er ornamentikk, form mere enn stoff; de skryter, men uten at det kan avgjøres om det først og fremst er konge-smiger.

Snorre nøide sig med få ord om Haralds hird (Hkr. I s. 107—108): „Þeir einir náðu hirðvist með Haraldi konungi, er afreksmenn váru bæði at afli ok hreysti ok allz konar atgervi; þeim einum var skipat hans skip; en hann átti þá góð vǫl at kjósa ór hverju fylki sér hirðmenn." Det er ganske oplagt at dette sted ikke stammer fra tradisjonen, at det skyldes Snorres eget resonnement. Men det er ikke noe argument for at han ikke har kjent Fagrskinnas fremstilling på dette punkt.

Dertil kommer et annet forhold, som utvilsomt har influert på Snorres stilling til Fagrskinna i det foreliggende tilfelle. Egilssagas opfatning av Haralds optreden er en helt annen enn den som fins i Fagrskinna, idet det heter i den første (s. 11—12): „Haralldr konungr var mjog gjorhugall, þá er hann hafði eignaz þau fylki, er nýkomin voro i valld hans, vm lenda menn ok ríka búendr ok alla þá, er honum var grunr á, at nockurrar vppreistar var af ván, þá lét hann huern gera annathuárt, at geraz hans þjónostumenn, eða fara af landi á brott, en at þriðja kosti sæta afarkostum eða láta lífit, en sumer voro hamlaðer at hondum eða fótum." I andre ættesagaer fins lignende beretninger; dette er det syn på Harald som er vanlig i tradisjon og saga på Island. Visstnok søker Snorre en mere objektiv vurdering av Harald Hårfagre, han følger derfor heller ikke Egilssaga på dette sted. Men likevel kunde han ikke springe over til den motsatte ytterlighet, som Fagrskinna her representerer. Derved vilde han ha gjort brudd på beretningens logiske opbygning og sammenheng.

Digitized by Google

Heimskringlas saga om Harald er en videre utbygning av den som allerede stod i innledningen til Snorres særskilte Olavssaga; Fagrskinnas forfatter tok ikke noe hensyn til denne, hans opfatning var en annen. Det var da også naturlig for Snorre, helt uanfektet av den avvikende fremstilling i Fagrskinna, å bygge videre på det grunnlag Olavssagaen gav.

Det vil av dette fremgå at Fagrskinnas fremstilling av Harald Hårfagres hird er så vidt utførlig fordi forfatteren vender sig mot den gjengse opfatning av denne konges hårdhet. Gustav Indrebø har da også gjort opmerksom på[59], at Fagrskinna i det hele utmerker sig ved sin rosende omtale av landsstyrerne.

Under vår drøftelse av Ladejarlssagaens problem (s. 39 fg.) blev det understreket at Fagrskinnas beretning om sammenstøtet mellem Håkon jarl Grjotgardsson og Atle jarl er oprinneligere enn den tilsvarende fremstilling i Heimskringla; samtidig er overensstemmelsene så fremtredende at Snorre må ha nyttet Fagrskinnas fortelling på dette punkt; vi har også sett hvorledes han har endret trekk i denne kildes beretning.

Efter denne gjennemgåelse av Harald Hårfagres saga skulde det være godtgjort at ikke noe vidner imot at Snorre har kjent og nyttet også denne del av Fagrskinna. Samtidig har vi funnet likheter som ikke kan forklares på annen vis.

Om Halvdan Svartes saga sier Gustav Indrebø[60]: „Segnene um baae giftarmaali aat Halvdan og um draumen hans staar baade i Fgsk. og Hkr. Draumen finn vi ikkje no i andre originalverk enn desse tvo sogone.— Segni um det andre giftarmaalet kann ikkje Snorre ha fraa Fgsk.; for ho fortel annleis enn hann. Segnene um det fyrste giftarmaalet og um draumen kunde nok Snorre ha fraa Fgsk. Men det er like mogelegt at baade Fgsk. og Snorre har det fraa sams kjeldor . . . Det er ikkje raad aa fella nokon dom berre paa grunnlag av Halvdanssoga. Samanlikningi av dei fylgjande sogone maa vera avgjerande."

Jeg er helt enig med Indrebø i at sagaen om Halvdan Svarte ikke gir sikkert grunnlag for slutninger; de følgende sagaer må være avgjørende. Men det vil da si at Snorre må ha kjent Fagrskinnas beretning også om denne konge. De uoverensstemmelser som Gustav Indrebø peker på skyldes at Snorre har hatt en annen kilde å bygge på ved siden av Fagrskinna; om denne ukjente kilde har vært skriftlig eller muntlig lar sig visstnok ikke nærmere avgjøre. —

Finnur Jónsson[61] sier om Fagrskinnas avfattelsestid: „Indrebø sætter den på meget svage grunde til 1225—30[62]. Sikrere er det at antage, at Fsk. er skrevet o. 1230—40, og nærmere ved det sidste år . . . I alle tilfælde er Fsk. ikke forfattet før o. 1230, og ikke heller senere end o. 1240. Men så er det også umuligt, at Snorre kan have benyttet den."

Digitized by Google

Er Indrebøs grunner svake så er Finnur Jónssons uten enhver vekt; det er merkelig at en så kritisk forsker kan uttale sig med slik visshet uten å ha noe som helst å bygge på.

Av betydelig større interesse er følgende bemerkning[63]: „Selv om jeg er meget lidet tilbøjelig til at gætte på forfatternavne, vil jeg dog i dette enkelte tilfælde ikke undlade at pege på, hvor fristende det er at tænke på Olaf hviteskald som forfatter til Fsk. Han synes at have alle de egenskaber, som den forudsætter. Historiske interesser kan sættes i forbindelse med hans nære forhold til Snorre; hans kendskab til og benyttelse af skjaldekvad fremgår med al ønskelig klarhed af hans grammatiske afhandling. Og endelig opholdt han sig netop hos kong Hakon d. gamle 1239—40 — et tidspunkt, der i særlig grad synes fortrinlig at passe. Men mere end hypotese bliver dette ikke." Jeg er likevel mest tilbøielig til å følge Finnur Jónssons innledningspassus: „At gætte på en bestemt forfatter, vilde som sædvanlig være ørkesløst."

At forfatteren av Fagrskinna må ha stått Snorre nær, er det eneste vi kan si. Alt annet vil bare føre ut i løse antagelser, som det ikke er noen grunn til å innlate sig på. Derfor kan ikke dette moment hjelpe oss på vei: vi kjenner for få av Snorres samtidige.

Det eneste som er metodisk rett og forsvarlig er at bygge sine slutninger på en sammenstilling av Fagrskinnas og Heimskringlas tekster. Og jeg kan ikke se annet enn at det resultat vi ad denne vei er kommet til skulde være særdeles sikkert, så sikkert som noe resultat i norrøn sagaforskning ifølge sakens natur overhodet kan bli. Denne opfatning av forholdet mellem de to verker har dessuten den store og uomtvistelige fordel at vi slipper å operere med en rekke tapte kilder.

Tillegg. Norsk og islandsk tradisjon.

Hver den som arbeider med problemer i konge- og ættesagaen blir stilt overfor spørsmålet om sagaens forutsetninger. Gjennem et århundre har en rekke forskere drøftet hvorvidt disse forutsetninger helt ut er islandske, eller om også norsk tradisjon har spilt en rolle, og i tilfelle hvilken. Meningene har stått ganske skarpt mot hverandre, og gjør det fremdeles, selv om nu de store hovedtrekk må sies å være bragt på det rene[1].

Tar vi først kongesagaen for oss, kan det uttales med stor sikkerhet at denne *i hovedsaken bygger på islandsk tradisjon.* Derom er alle forskere idag enige.

Det avgjørende problem er ikke da å avgjøre hvorvidt 1/20 eller 1/5 av kongesagaen bygger på norsk overlevering; totalinntrykket blir i begge tilfelle noenlunde det samme. Men det store og betydningsfulle spørsmål som reiser sig er dette: *Hvorfor har Norge så liten del i kongesagaen?*

Et av de interessanteste bidrag til undersøkelsen av Norges andel i kongesagaen er Toralf Berntsens arbeide, som vi i det foregående stadig

Digitized by Google

har omtalt. Det har vist sig at en rekke av Berntsens resultater er feilaktige, men det forhindrer ikke at metoden er riktig og fruktbar, selv om den i det store og hele ikke er ny.

Leser man igjennem Toralf Berntsens bok, ser man hvorledes utgangspunktet overalt er — og *må være* — det samme, hvor det gjelder å bestemme norsk tradisjon: *lokalkjennskapet* er vårt eneste kriterium. Når beretningens synskrets er forholdsvis snever, når lokalpreget er dominerende, da er det norsk overlevering vi står overfor. Således kan vi tale om *håloygske* tradisjonsgrupper — vel å merke ikke én, men flere, hver med sin trange horisont[2] — eller *trøndsk* beretning. *Oplandsk* tradisjon utgjør ikke noe samlet hele, men kløver sig op i en rekke lokalt avgrensede fortellinger[3]. Men en samlende norsk overlevering, *en norsk rikstradisjon, finner vi intet som helst spor av*; den har aldri eksistert.

I Norges geografi, i landets naturforhold må vi søke grunnen til at en norsk rikstradisjon ikke kunde dannes. Fjell og skog og vidde kløvde Norge i landsdeler, landsdelene i bygder, slik at folket levde opdelt, uten innbyrdes sammenheng, uten fellesskap i beretning.

„Det maa slaaes fast at hverken F. Jónsson eller nogen anden har kunnet forklare hvorfor Norge ikke skulde ha nogen del i kongesagaen", sier Toralf Berntsen[4], og videre heter det hos ham: „Det er sikkert at der blandt Islands landnaamsmænd var en række høibyrdige mænd, og det ser ut som det satte et visst præg paa det islandske samfund. Det var grobund for sagnfortelling der senere skapte sagaskrivning. Islands klima, islændingenes levemaate, deres trang til underholdning ved arbeidet de lange vinterkvelde, ved sammenkomster, i gjestebud, bryllup, gravøl, ved boldspil, bryten, hesteting, fjerdingsting og fremfor alt Alting, kan nok ha skjærpet islændingenes sans for digtning og fortælling. Lignende forhold finder vi dog ogsaa i Norge. Ogsaa her var det et aristokratisk præget samfund, ogsaa her var det tingstrid vg ættefeide, ogsaa her stod stormænd mot stormænd. — Ogsaa her kom folk sammen ved arbeide og til fest, ogsaa her var folk glade i at høre fortællinger om konger og andre stormænd."

På denne måte forsøker Berntsen å slette ut de karakteristiske trekk ved islandske forhold, trekk som må fastholdes dersom man klart skal se den avgjørende forskjell på Island og Norge i denne henseende.

Finnur Jónsson har gitt en dyptgående og utvilsomt korrekt analyse av de omstendigheter som bestemte islendingenes interesse for og kjennskap til hjemlig og norsk historie[5]. „Af afgørende og gennemgribende betydning var tingforsamlingerne, fremfor alt altinget, hvor kærnen af hele landets befolkning mødtes hver sommer, ikke alene til alvorlig statsvirksomhed, men også til en slags selskabelig sammenkomst og venskabeligt samvær. Det er vanskeligt at overdrive den betydning, som altinget har haft for den islandske saga, navnlig den gensidige meddelelse, for dannelsen

Digitized by Google

af den islandske historiske tradition i det hele[6]." Og videre sier Finnur Jónsson[7] at Altinget var „et brændpunkt for historisk fortælling, hvorfra der udgik stråler så at sige til at alle landets fjorde, næs og dale. Allevegne hen kunde de vigtigste begivenheder i ind- og udland i en meget kort tid nå. Allevegne kunde de fortælles og drøftes, allevegne kunde der opsamles historisk stof i mængde. At dette i virkeligheden er sket, derom er der ikke den ringeste tvivl; der dannedes en almindelig historisk folkeviden." Islendingene levde fjernt fra andre folk, utenfor skueplassen for de store begivenheter; hvert skib som kom til Island bragte nyheter fra Norge og andre land, og nyhetene var mange begjærlige efter å hore; på Altinget blev de kjent.

I Norge måtte det nødvendigvis være helt anderledes; der fantes intet slikt samlende ting; og de norske kongers hird kunde ikke for Norge bli hvad Altinget var for Island.

På Island begynte efterhvert enkelte menn å samle og bearbeide den tradisjon som fantes der om norsk (og islandsk) historie, og den første i rekken av disse menn er Are Frode; i sin Noregs Konungabók gav han en fremstilling av Norges samlings saga på bakgrunn av landets naturforhold.

I Norge fantes intet historisk miljø hvorav frode menn kunde vokse frem. En nordmann fra det 12. og 13. århundre kunde ikke som det 19. århundres folklorister dra rundt i bygdene for å samle sagn og overleveringer.

Ættesagaen er helt ut islandsk, og forklaringen må være den samme: i Norge fantes intet alment grunnlag, ingen almindelig og samlende historisk interesse. Beretninger og folkelig tradisjon omkring ætter og menn fantes i norske bygder som på Island, det må vi gå ut fra som gitt. Men de blev innen bygden; ingen historiker skapte overleveringen om til saga-litteratur. —

Det har i almindelighet vært skikk blandt norske historikere å slå den gamle islandske og norske litteratur sammen, å annektere den i sin helhet for Norge. Om den ikke var vokset frem i dette land, var folkene stammefrender, islendingene var av norsk rot, flyttet ut til sin ø fra moderlandet få mannsaldrer i forveien. Dernest var i grunnen nordmenn og islendinger ett folk, de følte sig som tilhørende det samme kultursamfund.

Ut fra en *litteraturhistorisk* betraktning er det muligens noe berettiget i denne synsmåte, om den enn i høi grad røber sitt norske utspring.

Ser man imidlertid forholdet under *historisk* synsvinkel, blir en slik opfatning lite fyldestgjørende, for ikke å si misvisende.

Det må presiseres så eftertrykkelig som mulig at den gamle islandske litteratur har sin forutsetning i spesielle forhold på Island, på samme vis som den påfallende litterære fattigdom i Norge må sees i lys av norske forhold. Det er da om å gjøre å bringe til klarhet at disse forhold ikke var eiendommelige for det 12. og 13. århundres Norge, i motsetning

Digitized by Google

til tidligere og senere tider, men tvert om åpner utsyn over en av de mest bestemmende faktorer i landets historie: de naturforhold som deler Norge, landskapsmotsetningen.

Det gir rikt stoff til vurdering av norsk høimiddelalder, av Norges storhetstid, at naturen stod stengende i veien for utviklingen av en norsk folkelig litteratur av samme karakter som den islandske. I sagatiden var Norge likeså litt en enhet som gjennem unionstidens århundrer; Norge var ett rike, men ikke ett folk.

Ennu sterkere måtte denne motsetning mellem landsdelene tre frem i den periode som ligger forut for Olav Haraldssons fall på Stiklestad i 1030, før rikstanken seiret, før kirken vant innpass og makt under Olavs helgenglorie som samlingsmerke for hele landet.

Digitized by Google

ANNEN DEL

Arkeologi og historie.

I. Oldfunn og kulturforbindelser.

Den moderne historieforskning arbeider med helt andre problemer enn tradisjonen og sagaen. Den gamle litteraturs menneskeskildring og episke beretning om hendelser som ofte lå 2—300 år tilbake i tiden, når ikke inn til de grunnforhold som var avgjørende for utviklingens gang, de hovedlinjer vår tids historiker søker å trekke op.

De skriftlige kilder som danner grunnlaget for vårt kjennskap til samlingstiden i Norges historie er få og temmelig mangelfulle. En kritisk gjennemgåelse viser at vi — med hensyn til begivenhetenes forløp og sammenheng — i mange tilfelle vet mindre enn sagaenes, og da særlig Snorres fremstilling gir inntrykk av.

Trangen til å søke annet kilde-materiale enn det sagaene gir, blir derfor den nødvendige konsekvens av forskningens stilling til de skriftlige beretninger. For vikingetidens historie er det i arkeologien dette nye materiale først og fremst må søkes[1].

Kristendommens innførelse setter grense for arkeologien; samlingstiden er således den historiske periode oldfunnene kaster lys over.

Nedlegning av våben i gravene — en skikk som var skapt av hedensk opfatning — ophørte ikke på samme tidspunkt i de forskjellige deler av Norge; det betyr at kristen gravskikk ikke samtidig har trengt igjennem i de ulike landsdeler. Kristendommen kom til Norge fra landene i vest og syd; kristen gravskikk er et vidnesbyrd om tilknytning til fremmed kultur, sen hedensk gravskikk om isolasjon.

Herved er problemet for vår undersøkelse klarlagt: det er om å gjøre å bringe på det rene hvorledes gravfunn fra 11. århundre fordeler sig. Derigjennem skulde vi få et middel til å bestemme *de forskjellige kulturgrupper i Norge.*

Materialet til de følgende tabeller er samlet ved en gjennemgåelse av Landskartoteket og Hovedkatalogen på Oldsaksamlingen i Oslo. Tidsbestemmelsene er foretatt på grunnlag av Jan Petersens typologisk-kronologiske bestemmelser av våbenformene[2], og Oscar Montelius' inndeling av de ovale bronse-spenner[3].

Digitized by Google

Efterat Oluf Ryghs plansjeverk over norske oldsaker utkom[4], har de tilvekstkataloger som årlig utsendes fra oldsaksamlingen i Oslo og fra museene i Bergen, Stavanger, Tromsø og Trondhjem inneholdt henvisninger til typerekkene i dette verk. Ved hjelp av disse publikasjoner har jeg datert det materiale som er funnet efter ca. 1885.

Hvad de gravfunn angår som var kommet inn før denne tid, har jeg gått gjennem oldsakene i samlingen i Oslo, som omfatter praktisk talt alt materiale fra 9 landsfylker: Østfold, Akershus, Hedmark, Opland, Buskerud, Vestfold, Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder[5]. Fra Stavanger museum har Jan Petersen vært så elskverdig å sende mig en rekke tidsbestemmelser av det eldste materiale. Oldsaksamlingen der omfatter alene Rogaland fylke. Anders Loranges beskrivelser over funn innkommet til Bergens museum[6] — fra Hordaland, Sogn og Fjordane og delvis Møre — er så mønstergyldige at jeg har kunnet bygge på dem. Det samme gjelder også med Karl Ryghs for Trondhjems museums vedkommende[7], om det enn her har vært noe vanskeligere. I Tromsø fantes dengang ennu ingen nevneverdig samling av oldsaker; også fra Nord-Norge blev disse sendt til museet i Trondhjem[8].

Av det som her er sagt vil fremgå at tabellene ikke kan gjøre krav på å gi eksakte tall, dertil er feilkildene for mange. Allikevel har jeg ment de kunde gjøre sin nytte, de store trekk skulde tross alt tre klart frem.

I overordentlig mange tilfelle vil det være et vurderingsspørsmål hvorvidt det er et gravfunn eller et enkeltfunn man står overfor[9]. Jeg har regnet funn av våben og smykker i røiser som stammende fra graver; likeledes har jeg gått ut fra at flere gjenstander funnet et stykke fra hverandre, må skrive sig fra oprotet grav. Da det samme prinsipp er fulgt for hele landet, og da det alene kan tas hensyn til det innbyrdes forhold mellem tall fra større områder, skulde en slik fremgangsmåte være fullt forsvarlig.

Med hensyn til inndelingen av tabellene — som er ført op efter prestegjeld — skal bemerkes, at de kronologiske bestemmelser selvsagt ikke kan gjøre krav på å være fullt nøiaktige. Derfor har jeg mellem rubrikkene for 9. og 10. årh. satt en med datering til ca. 900, hvilket betyr at det ikke lar sig avgjøre om vedkommende funn hører hjemme i annen halvdel av 9. årh. eller første halvdel av 10. Likeledes omfatter rubrikken datert til ca. 1000 funn som ikke sikkert kan henføres til 10. eller 11. årh. Grensen mellem eldre jernalders funn og dem fra 9. årh. lar sig heller ikke trekke skarpt[10].

Men det skal atter presiseres så klart det lar sig gjøre, at selv om arkeologien ikke gir eksakte tall og sikre inndelings-skjemaer, er de store forholdstall pålitelige, og ut fra dem har vi lov til å trekke slutninger om de forskjellige landsdelers stilling i vikingetiden[11].

Gjennemgåelsen av materialet blev foretatt i begynnelsen av 1926.

Digitized by Google

I. Østfold.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Trøgstad	1	-	-	-	-	-	-	-
2. Askim	1	-	-	1	-	-	1	2
3. Spydeberg	2	1	-	-	-	-	-	1
4. Skiptvet	1	-	-	-	-	-	-	-
5. Rakkestad	17	4	7	-	-	-	-	11
6. Eidsberg	6	3	-	-	-	-	-	3
7. Rødenes	-	-	-	-	-	-	-	-
8. Rømskogen	-	-	-	-	-	-	-	-
9. Aremark	1	-	-	-	-	-	-	-
10. Øymark	-	1	-	-	-	-	1	2
11. Idd	4	-	-	-	-	-	-	-
12. Berg	15	-	-	1	-	-	-	1
13. Skjeberg	103	7	8	1	1	-	-	17
14. Hvaler	-	-	-	-	-	-	-	-
15. Borge	4	3	-	-	-	-	-	3
16. Varteig	1	-	-	-	-	-	-	-
17. Tune	66	15	5	3	1	-	-	24
18. Kråkerøy	-	-	-	-	-	-	-	-
19. Rolfsøy	2	-	4	2	-	-	-	6
20. Glemmen	4	-	-	-	-	-	-	-
21. Onsøy	8	1	1	-	-	-	-	2
22. Råde	26	-	2	-	1	-	-	3
23. Rygge	17	1	2	1	2	-	-	6
24. Moss by	-	-	1	-	-	-	-	1
25. Våler	-	-	-	-	-	-	1	1
26. Høbol	-	1	-	-	-	-	-	1
Fylket	178	37	30	9	5	-	3	84

II. Akershus.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Vestby	1	6	1	-	-	-	-	7
2. Kråkstad	5	-	-	-	1	-	-	1
3. Ås	10	1	2	-	-	-	1	4
4. Frogn	-	1	-	-	-	-	-	1
5. Nesodden	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Vestre Aker	1	-	1	3	3	-	-	7
7. Oslo by	-	-	2	1	4	-	-	7
8. Østre Aker	-	-	-	5	6	-	-	11
9. Østre Bærum	-	-	-	-	-	-	-	-
10. Vestre Bærum	1	-	-	-	-	-	-	-
11. Asker	-	1	3	2	1	-	-	7
12. Aurskog	-	1	1	2	1	-	-	5
13. Høland	-	-	-	-	-	-	-	-
14. Enebak	-	-	-	-	-	-	-	-
15. Fet	-	-	2	4	3	-	-	9
16. Sørum	-	2	4	-	1	-	-	7
17. Skedsmo	-	5	5	-	5	-	-	15
18. Nittedal	-	-	-	-	-	-	-	-
19. Gjerdrum	-	1	3	1	3	-	1	9
20. Ullensaker	4	9	9	13	16	1	9	57
21. Nes	2	5	11	3	17	-	1	37
22. Eidsvoll	1	3	4	2	5	-	-	14
23. Nannestad	2	-	-	2	3	-	1	6
24. Hurdalen	-	-	-	-	-	-	-	-
Fylket	26	35	48	38	69	1	13	204

Digitized by Google

III. Hedmark.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Ringsaker	22	11	3	4	9	-	2	29
2. Nes	5	2	4	1	3	-	6	16
3. Vang	11	2	13	7	16	1	2	41
4. Furnes	1	1	2	1	4	2	2	12
5. Løten	27	15	14	9	20	1	8	67
6. Romedal	4	-	1	1	9	-	2	13
7. Stange	8	-	9	6	13	-	6	34
8. Sør-Odal	-	-	-	-	1	-	-	1
9. Nord-Odal	-	-	-	-	-	-	-	-
10. Vinger	-	-	-	-	-	-	-	-
11. Eidskog	-	-	-	-	-	-	-	-
12. Brandval	-	-	1	-	-	-	1	2
13. Grue	-	1	3	1	4	-	-	9
14. Hof	-	1	-	3	7	-	1	12
15. Åsnes	-	-	-	1	-	1	-	2
16. Våler	-	-	-	-	-	-	-	-
17. Elverum	-	-	1	1	1	1	-	4
18. Trysil	-	-	-	-	1	-	-	1
19. Åmot	-	1	2	1	6	-	-	10
20. Stor-Elvedal	-	-	1	1	-	-	-	2
21. Solli	-	-	-	-	-	-	-	-
22. Rendal	4	1	7	1	2	3	-	14
23. Alvdal	-	-	-	1	-	-	-	1
24. Foldal	-	-	-	-	-	-	-	-
25. Tynset	-	-	-	-	-	-	-	-
26. Tolga	-	-	-	1	-	-	-	1
27. Engerdal	-	-	-	-	-	-	-	-
28. Kvikne	-	1	1	3	1	-	-	6
Fylket	82	36	62	43	97	9	30	277

IV. Opland.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Dovre	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Lesja	2	-	6	1	1	-	-	8
3. Skjåk	1	-	1	2	3	-	-	6
4. Lom	1	2	1	1	2	-	-	6
5. Vågå	-	1	12	4	2	-	-	19
6. Sel	-	-	-	-	-	-	-	-
7. Nordre Fron	-	-	1	2	2	-	-	5
8. Søndre Fron	3	-	3	4	2	-	-	9
9. Ringebu	-	-	5	-	-	-	1	6
10. Øyer	-	-	2	2	-	-	-	4
11. Østre Gausdal	-	-	-	1	2	-	-	3
12. Vestre Gausdal	-	-	1	-	-	-	-	1
13. Faberg	-	3	4	2	4	-	-	13
14. Biri	1	-	2	3	1	-	-	6
15. Vardal	2	1	5	2	4	-	1	13
16. Østre Toten	39	5	9	3	3	-	2	22
17. Vestre Toten	3	-	-	-	1	-	-	1
18. Kolbu	-	-	1	1	1	-	1	4
19. Lunner	2	-	6	2	5	-	2	15
20. Jevnaker	1	-	1	-	2	-	1	4
21. Brandbu	15	1	13	6	16	-	2	38

Digitized by Google

IV. Opland (forts.).

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
22. Gran	28	5	12	11	22	-	4	54
23. Søndre Land	-	2	6	4	5	-	1	18
24. Nordre Land	4	-	3	1	-	-	-	4
25. Sør-Aurdal	-	1	1	2	1	-	-	5
26. Etnedal	-	-	-	-	-	-	-	-
27. Nord-Aurdal	6	2	3	3	5	-	1	14
28. Vestre Slidre	22	4	7	3	4	-	2	20
29. Østre Slidre	6	2	2	4	4	-	-	12
30. Vang	31	12	13	7	5	-	4	41
Fylket	167	41	120	71	97	-	22	351

V. Buskerud.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Hole	9	-	4	2	7	-	2	15
2. Tyristrand	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Norderhov	44	-	1	3	3	-	-	7
4. Ådal	-	1	1	4	3	-	-	9
5. Nes	-	-	2	1	1	-	-	4
6. Gol	-	-	1	1	1	-	2	5
7. Ål	5	3	-	-	1	-	2	6
8. Hol	-	-	1	2	3	-	2	8
9. Sigdal	9	3	4	4	2	-	-	13
10. Modum	1	1	2	1	1	-	-	5
11. Øvre Eiker	9	5	1	-	3	1	2	12
12. Nedre Eiker	-	-	-	-	-	-	-	-
13. Lier	1	2	3	3	9	-	1	18
14. Røyken	-	6	1	1	2	-	-	10
15. Hurum	-	15	5	5	5	-	-	30
16. Sandsvær	10	3	5	6	4	-	-	18
17. Flesberg	-	-	1	1	1	-	-	3
18. Rollag	-	-	2	-	-	-	-	2
19. Nore	3	1	1	-	-	-	-	2
Fylket	91	40	35	34	46	1	11	167

VI. Vestfold.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Strømm	-	-	-	-	1	-	-	1
2. Skoger	2	-	-	-	-	-	-	-
3. Sande	-	-	2	7	-	-	1	10
4. Hof	1	-	2	6	-	-	-	8
5. Botne	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Våle	-	-	-	1	1	-	-	2
7. Borre	-	-	2	3	-	-	-	5
8. Ramnes	1	-	-	-	-	-	-	-
9. Andebu	1	1	-	-	2	-	-	3
10. Stokke	24	7	9	8	15	1	-	40
11. Sem	7	3	5	6	6	-	-	20
12. Nøtterøy	1	2	1	2	2	-	-	7
13. Tjøme	-	1	-	-	1	-	-	2
14. Sandherad	44	5	11	8	8	-	-	32
15. Tjølling	23	30	19	7	9	-	1	66
16. Brunlanes	99	9	7	6	3	-	-	25
17. Hedrum	55	65	23	33	20	-	6	147
18. Lardal	11	1	4	3	5	-	2	15
Fylket	269	124	85	90	73	1	10	383

Digitized by Google

VII. Telemark.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Drangedal	1	-	-	1	-	-	-	1
2. Sannikedal	-	1	-	1	1	-	-	3
3. Skåtøy	-	-	2	-	-	-	-	2
4. Bamble	5	-	-	1	-	-	-	1
5. Eidanger	1	-	1	1	1	-	-	3
6. Siljan	-	2	-	2	1	-	-	5
7. Gjerpen	7	1	3	7	2	-	-	13
8. Solum	13	1	3	2	1	-	1	8
9. Holla	1	1	-	2	1	-	-	4
10. Lunde	2	2	1	6	2	-	-	11
11. Bø	10	6	4	5	3	-	1	19
12. Sauherad	7	2	4	2	2	-	-	10
13. Heddal	1	-	1	2	1	-	-	4
14. Tinn	5	2	1	2	5	1	7	18
15. Gransherad	-	2	-	-	1	-	1	4
16. Hjartdal	1	-	4	5	1	-	1	11
17. Seljord	3	5	6	2	7	1	3	24
18. Kvitseid	2	7	4	10	6	-	5	32
19. Nissedal	1	3	1	1	2	-	-	7
20. Fyresdal	3	1	-	3	2	-	2	8
21. Mo	2	1	-	-	5	-	4	10
22. Lårdal	2	-	2	6	7	-	2	17
23. Vinje	1	-	-	1	4	-	2	7
24. Rauland	-	-	2	1	-	-	-	3
25. Moland	-	-	-	1	-	-	-	1
Fylket	68	37	39	64	55	2	29	226

VIII. Aust-Agder.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Gjerestad	1	1	2	2	1	-	-	6
2. Søndeled	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Dybvåg	-	-	-	1	1	-	-	2
4. Holt	4	1	3	2	-	-	-	6
5. Åmli	2	1	-	-	-	-	-	1
6. Herefoss	1	2	2	3	1	-	1	9
7. Froland	8	-	2	1	-	-	-	3
8. Østre Moland	-	-	-	-	1	-	-	1
9. Tromøy	-	1	-	-	-	-	-	1
10. His	-	-	-	-	-	-	-	-
11. Øyestad	3	2	1	2	-	-	-	5
12. Fjære	59	9	3	2	7	-	1	22
13. Hommedal	4	-	2	2	1	-	-	5
14. Vestre Moland	2	-	-	1	1	-	-	2
15. Høvåg	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Birkenes	12	1	-	1	-	-	-	2
17. Evje	20	-	2	2	-	-	-	4
18. Bygland	10	-	2	-	4	-	1	7
19. Valle	-	-	3	4	5	-	2	14
Fylket	126	18	22	23	22	-	5	90

Digitized by Google

IX. Vest-Agder.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Tveit	1	1	1	1	-	-	-	3
2. Oddernes	1	-	-	1	1	-	-	2
3. Øvrebø	6	-	-	-	-	-	-	-
4. Søgne	1	-	-	-	-	-	-	-
5. Mandal by	3	1	7	-	2	-	-	10
6. Holum	35	1	2	1	3	-	-	7
7. Bjelland	15	-	1	1	-	-	-	2
8. Åseral	2	1	-	2	-	-	-	3
9. Nord-Audnedal	12	-	-	3	1	-	-	4
10. Sør-Audnedal	45	2	2	-	-	-	-	4
11. Lista	76	1	5	-	2	-	-	8
12. Herad	1	-	2	-	-	-	-	2
13. Lyngdal	32	5	1	4	1	-	-	11
14. Hægebostad	9	1	-	-	1	-	-	2
15. Fjotland	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Kvinesdal	11	-	1	-	1	-	-	2
17. Flekkefjord by	-	2	-	1	-	-	-	3
18. Bakke	5	-	-	1	-	-	-	1
19. Siredal	4	-	-	-	1	-	-	1
Fylket	253	15	22	15	13	-	-	65

X. Rogaland.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Sokndal	2	-	1	1	-	-	-	2
2. Lund	2	-	2	-	3	-	1	6
3. Helleland	6	1	1	1	1	-	-	4
4. Eigersund	107	3	11	4	4	-	-	22
5. Hå	38	-	8	1	1	-	-	10
6. Klepp	54	6	9	2	4	-	1	22
7. Lye	18	3	8	-	3	-	1	15
8. Høyland	21	5	11	7	7	-	-	30
9. Håland	38	9	9	5	2	-	-	25
10. Hetland	27	13	9	4	3	-	-	29
11. Høgsfjord	28	-	2	3	1	-	-	6
12. Strand	1	1	2	2	1	-	-	6
13. Finnøy	3	1	3	1	1	-	-	6
14. Rennesøy	5	-	1	1	-	-	-	2
15. Vikedal	32	6	4	5	8	-	-	23
16. Nerstrand	2	-	2	3	-	-	-	5
17. Hjelmeland	24	6	2	3	4	-	-	15
18. Jelsa	3	1	6	2	-	-	-	9
19. Sand	10	2	1	1	1	-	1	6
20. Suldal	40	7	7	4	7	-	-	25
21. Kopervik	-	-	-	-	-	-	-	-
22. Skudesnes	8	-	1	-	-	-	-	1
23. Avaldsnes	5	3	1	2	1	-	-	7
24. Torvastad	7	2	2	-	-	-	-	4
25. Haugesund by	1	-	1	1	-	-	-	2
26. Tysvær	-	-	-	-	-	-	-	-
27. Skjold	2	-	-	1	-	-	-	1
Fylket	254	69	104	54	52	-	4	283

Digitized by Google

XI. Hordaland.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Strandebarm	9	2	1	1	1	-	-	5
2. Kvinnherad	8	1	4	5	5	-	-	15
3. Skånevik	3	-	-	6	-	-	-	6
4. Etne	27	-	4	2	3	-	-	9
5. Fjelberg	16	-	4	2	-	-	-	6
6. Sveio	7	1	-	1	1	-	-	3
7. Finnås	2	-	-	-	1	-	-	1
8. Stord	3	-	1	-	1	-	-	2
9. Fitjar	5	-	2	-	1	-	-	3
10. Tysnes	5	-	5	1	3	-	-	9
11. Fusa	1	-	1	1	-	-	-	2
12. Os	13	-	1	3	-	-	-	4
13. Fana	1	-	1	-	-	-	-	1
14. Sund	1	-	1	-	-	-	-	1
15. Austevoll	-	-	-	-	1	-	-	1
16. Fjell	-	-	-	-	-	-	-	-
17. Askøy	-	-	-	-	-	-	-	-
18. Haus	14	1	3	2	2	-	-	8
19. Bruvik	-	1	1	1	1	-	-	4
20. Hosanger	1	3	-	2	1	-	-	6
21. Hamre	2	-	2	1	-	-	-	3
22. Alversund	6	-	1	2	1	-	-	4
23. Herdla	2	-	-	-	-	-	-	-
24. Manger	3	-	-	2	-	-	-	2
25. Lindås	8	1	2	1	4	-	-	8
26. Masfjorden	2	-	-	-	1	-	-	1
27. Røldal	-	3	-	2	4	-	-	9
28. Ullensvang	10	2	3	3	6	1	-	15
29. Ulvik	8	1	12	6	9	-	-	28
30. Kvam	9	2	1	-	1	-	-	4
31. Evanger	-	-	1	-	-	-	-	1
32. Voss	35	2	15	10	12	-	-	39
33. Vossestrand	2	-	2	3	1	-	-	6
Fylket	193	20	68	57	60	1	-	206

XII. Sogn og Fjordane.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Jostedal	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Luster	5	3	2	2	1	-	-	8
3. Hafslo	13	-	6	3	3	-	-	12
4. Årdal	-	-	2	1	-	-	-	3
5. Lærdal	4	2	6	3	-	-	-	11
6. Sogndal	14	2	7	5	1	-	-	15
7. Aurland	4	1	4	4	-	-	-	9
8. Leikanger	6	-	4	3	-	-	-	7
9. Balestrand	2	2	3	5	2	-	-	12
10. Vik	20	4	9	3	7	-	-	23
11. Lavik	4	-	8	3	2	-	-	13
12. Gulen	-	-	4	-	-	-	-	4
13. Sulen	-	-	-	-	-	-	-	-
14. Hyllestad	1	-	3	-	1	-	-	4
15. Askvoll	1	-	-	2	-	-	-	2
16. Fjaler	7	-	2	8	2	-	-	12
17. Gaular	-	1	4	3	3	-	-	11
18. Jølster	4	1	1	4	1	-	-	7

Digitized by Google

XII. Sogn og Fjordane (forts.).

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
19. Førde	3	-	-	1	-	-	-	1
20. Kinn	-	-	-	-	-	-	-	-
21. Bremanger	3	1	1	1	-	-	-	3
22. Selje	1	2	1	1	-	-	-	4
23. Davik	2	1	1	-	1	-	-	3
24. Eid	1	-	8	5	2	-	-	15
25. Hornindal	2	-	1	-	-	-	-	1
26. Gloppen	19	3	19	11	9	-	-	42
27. Innvik	3	2	6	2	8	-	-	18
28. Stryn	15	4	20	1	3	-	-	28
Fylket	134	29	122	71	46	-	-	268

XIII. Møre.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Vannylven	1	-	1	-	1	-	-	2
2. Sande	4	-	-	1	-	-	-	1
3. Herøy	3	-	1	1	-	-	-	2
4. Ulstein	1	-	2	2	1	-	-	5
5. Ørsta	1	-	2	1	-	-	-	3
6. Volda	-	-	4	2	-	-	-	6
7. Hjørungfjord	2	1	4	2	2	-	-	9
8. Sunnylven	1	-	1	-	1	-	-	2
9. Norddal	1	1	3	2	2	1	-	9
10. Stranda	2	2	3	1	1	-	-	7
11. Ørskog	2	-	2	1	-	-	-	3
12. Skodje	3	-	-	-	1	-	-	1
13. Borgund	15	-	6	1	1	-	-	8
14. Haram	5	1	-	1	-	-	-	2
15. Vestnes	-	2	1	7	3	-	-	13
16. Eid	3	-	5	2	1	-	1	9
17. Grytten	17	3	13	3	10	-	-	29
18. Veøy	3	2	5	4	1	-	-	12
19. Nesset	1	1	3	1	1	-	-	6
20. Erisfjord	1	1	-	-	-	-	-	1
21. Bolsøy	1	-	3	-	1	-	-	4
22. Fræna	1	-	1	-	-	-	-	1
23. Aukra	1	1	1	3	2	-	-	7
24. Bud	3	5	1	1	-	-	-	7
25. Kvernes	2	-	-	-	-	-	-	-
26. Kristiansund by	1	-	-	-	-	-	-	-
27. Øre	-	-	-	-	-	-	-	-
28. Tingvoll	-	1	2	-	1	-	-	4
29. Øksendal	4	2	1	1	-	-	-	4
30. Sunndal	5	11	9	4	4	-	-	28
31. Stangvik	1	-	-	-	-	-	-	-
32. Surndal	-	-	-	-	-	-	-	-
33. Rindal	-	-	-	-	-	-	-	-
34. Aure	-	-	-	-	-	-	-	-
35. Halsa	-	-	-	-	-	-	-	-
36. Edøy	1	-	-	1	-	-	-	1
Fylket	86	34	74	42	34	1	1	186

Digitized by Google

XIV. Sør-Trøndelag.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Bjørnør	3	2	2	-	-	-	-	4
2. Åfjord	5	1	11	1	2	-	-	15
3. Bjugn	4	3	1	-	-	-	-	4
4. Ørland	1	2	6	-	1	-	-	9
5. Frøya	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Hitra	2	-	5	-	-	-	-	5
7. Hemne	4	3	4	6	-	-	-	13
8. Stadsbygden	1	-	1	1	1	-	-	3
9. Orkedal	1	-	-	1	1	-	-	2
10. Meldal	60	2	4	4	2	-	-	12
11. Rennebu	3	-	7	1	1	-	-	9
12. Opdal	2	25	15	7	11	-	2	60
13. Røros	-	-	2	2	1	-	2	7
14. Holtålen	1	1	4	2	3	-	1	11
15. Støren	2	2	-	1	1	-	-	4
16. Melhus	3	2	7	4	4	-	1	18
17. Børsa	-	3	5	1	-	-	-	9
18. Byneset	-	-	3	1	3	-	-	7
19. Strinda	2	3	1	-	1	-	-	5
20. Malvik	-	1	1	-	1	-	-	3
21. Klæbu	2	4	3	3	1	-	-	11
22. Selbu	3	-	3	3	-	-	2	8
Fylket	99	54	85	38	34	-	8	219

XV. Nord-Trøndelag.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Øvre Stjørdal	1	1	9	-	1	-	-	11
2. Nedre Stjørdal	5	5	13	9	1	-	-	28
3. Leksvik	-	1	-	-	-	-	-	1
4. Frosta	8	9	9	3	3	-	-	24
5. Skogn	4	3	8	2	1	1	-	15
6. Frol	13	3	4	2	1	-	1	11
7. Verdal	11	2	2	3	3	-	-	10
8. Ytterøy	2	2	2	-	-	-	-	4
9. Inderøy	8	1	6	7	7	1	-	22
10. Sparbu	10	4	14	6	8	2	-	34
11. Steinkjer by	3	-	2	1	4	-	-	7
12. Beitstad	-	2	3	3	1	1	1	11
13. Stod	2	-	6	4	3	-	-	13
14. Snåsa	-	-	3	-	2	1	-	6
15. Liene	1	-	-	-	1	-	-	1
16. Grong	1	6	7	3	2	1	1	20
17. Overhalla	31	5	9	6	5	-	1	26
18. Namsos by	1	1	1	3	-	-	-	5
19. Fosnes	-	2	1	1	-	-	1	5
20. Flatanger	1	2	-	-	-	-	-	2
21. Nærøy	1	1	1	-	-	-	-	2
22. Vikna	2	1	3	4	2	-	-	10
23. Leka	3	1	4	1	-	-	-	6
24. Kolvereid	-	2	-	1	-	-	-	3
Fylket	108	54	107	59	45	7	5	277

Digitized by Google

XVI. Nordland.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Bindal	1	2	1	-	-	-	-	3
2. Vik	2	-	2	1	-	-	-	3
3. Brønnøy	1	-	-	1	1	-	-	2
4. Vega	1	-	3	2	-	-	-	5
5. Velfjord	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Tjøtta	-	-	1	-	-	-	-	1
7. Vefsn	-	-	-	-	-	-	-	-
8. Hattfjelldal	-	-	-	-	-	-	-	-
9. Alstadhaug	1	1	-	-	-	-	-	1
10. Herøy	-	-	3	-	1	-	-	4
11. Nesna	-	-	-	-	-	-	-	-
12. Hemnes	-	-	-	-	-	-	-	-
13. Mo	-	-	-	-	-	-	-	-
14. Lurøy	3	-	1	-	-	-	-	1
15. Rødøy	1	-	1	-	1	-	-	2
16. Meløy	6	-	4	-	-	-	-	4
17. Gildeskål	2	-	6	2	-	-	-	8
18. Beiarn	-	-	-	-	-	-	-	-
19. Bodin	1	-	4	-	1	-	1	6
20. Skjerstad	5	2	1	1	-	-	-	4
21. Fauske	1	-	-	-	-	-	-	-
22. Saltdal	-	-	-	-	-	-	-	-
23. Folda	-	-	-	-	-	-	-	-
24. Kjerringøy	-	-	-	1	1	-	-	2
25. Steigen	10	3	5	1	2	-	1	12
26. Hamarøy	2	2	4	5	1	-	2	14
27. Tysfjord	-	-	1	-	-	-	-	1
28. Ofoten	1	-	1	-	-	-	1	2
29. Lødingen	15	2	2	1	1	-	-	6
30. Vågan	-	-	-	-	-	-	-	-
31. Gimsøy	-	-	1	-	-	-	-	1
32. Borge	-	1	1	-	1	-	-	3
33. Buksnes	3	1	1	2	-	-	-	4
34. Flakstad	4	-	1	1	-	-	-	2
35. Værøy	-	2	-	-	-	1	-	3
36. Hadsel	4	1	8	1	3	-	-	13
37. Bø	12	1	1	-	1	-	-	3
38. Øksnes	6	-	1	-	-	-	-	1
39. Sortland	5	1	1	-	-	-	-	2
40. Dverberg	4	3	4	2	-	1	1	11
Fylket	91	22	59	21	14	2	6	124

XVII. Troms.

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
1. Kvæfjord	1	1	-	-	-	-	-	1
2. Trondenes	9	2	2	-	2	-	-	6
3. Bjarkøy	13	1	5	3	-	-	-	9
4. Salangen	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Ibestad	1	1	-	-	-	-	-	1
6. Hadsel	-	-	-	-	-	-	-	-
7. Tranøy	3	1	2	3	-	-	-	6
8. Berg	-	-	1	-	-	-	-	1
9. Målselv	-	-	-	-	-	-	-	-
10. Lenvik	-	-	-	2	1	-	-	3
11. Balsfjord	-	-	-	-	-	-	-	-

Digitized by Google

XVII. Troms (forts.).

Prestegjeld	E. j.a.	Ubest.	9. årh.	900	10. årh.	1000	11. årh.	Y. j.a. sum
12. Tromsøysund	-	-	3	-	1	-	-	4
13. Lyngen	-	-	-	-	-	-	-	-
14. Karlsøy	-	2	-	1	-	-	-	3
15. Skjervøy	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Bø	-	-	-	-	-	-	-	-
Fylket	27	7	14	9	4	-	-	34

Disse tall gir et påliteligere grunnlag for vurderingen av de forskjellige landsdelers forbindelse med Vesterlandene i vikingetiden enn alle de skriftlige beretninger tilsammen. Før vi imidlertid kan gå over til en nærmere drøftelse av de slutninger som det er berettiget å trekke ut fra det materiale som er lagt til rette i tabellene, er det på sin plass å anføre endel resultater fra fagfolks undersøkelser over de enkelte våbengruppers fordeling, resultater som på en verdifull måte støtter de oplysninger tabellene gir.

I sine studier over jernalderfunn på Vestlandet uttaler Haakon Shetelig[12]: „Med det 7de aarh. møter vi i det vestlige Norge en gjennemgripende forandring i bevæbningen, idet de tveeggete sverdene avløses av eneggete og de to traditionelle spydene erstattes av en enkelt stor spydspiss. Forandringen er for Skandinaviens vedkommende væsentlig indskrænket til Norges Vestland med nærmest tilgrænsende strøk og foregaar samtidig med en tilsvarende forandring i utstyret av frankiske graver i Vesteuropa." Og noe senere heter det likeledes[13]: „Paa et tidspunkt som meget nær falder sammen med begyndelsen av 7de aarh. forsvinder de tveeggete sverd fra gravene paa Vestlandet, og vi har dernæst en periode som stort set falder sammen med 7de og 8de samt mulig en del av 9de aarh., hvor eneggete sverd er eneherskende. Det er let nok at paavise bare derved at de tveeggete sverdene i det vestlige Norge mangler hele den formrække som andetsteds — i England, i Sverige og Tyskland — fører typen over fra 6te til 9de aarh., og typen saa igjen indføres paa Vestlandet med former hvis forutliggende typologiske utvikling kan følges skridt for skridt inden andre omraader. Samtidig kan det helt uavhængig godtgjøres at en mængde mandsgraver med eneggete sverd tilhører den tid da de tveeggete sverdene mangler. Det er altsaa en meget ioinefaldende forandring i mandens bevæbning som foregaar paa Vestlandet i tiden omkring 600."

De eneggede sverd fra midten av det 7. til begynnelsen av det 9. århundre er dernest mere inngående behandlet av Sigurd Grieg, og efter hans optelling (fra 1922) fordeler de sig slik på fylkene[14]:

Digitized by Google

Østfold	1
Akershus	1
Hedmark	10
Opland	32
Buskerud	8
Vestfold	6
Telemark	8
Aust-Agder	1
Vest-Agder	6
Rogaland	30
Hordaland	27
Sogn og Fjordane	25
Møre	18
Sør-Trøndelag	9
Nord-Trøndelag	18
Nordland	18
Troms	9
I alt	227

Til denne liste knytter Grieg følgende utredning, som er av den største interesse[15]: „Gaar vi over til at undersøke sverdenes fordeling paa prestegjeldene indenfor de fylker som har flere fund, trær sverdenes vestlige utbredelse endnu sterkere frem. — I Hedmark er tre sverd fundet i Stange, ett i Løten og hele fem oppe i Rendalen, mens ett er fra Kvikne. I dette fylke er altsaa fire sverd fra flatbygdene, men tre av disse skriver sig fra ett fund; de øvrige sverd er fra fjeldbygdene, de er fra Rendalen og Kvikne, som begge har staat i forbindelse med Trøndelagen — ja Kvikne er jo nærmest en trøndersk bygd. I Trøndelagen har de eneggede sverd været almindelige, saa disse sverd fra fjeldbygdene maa være kommet nordfra.

I Opland fylke er de fleste av sverdene fra Gudbrandsdalen og Valdres. Fra Lesje har vi tre, fra Skjaak ett, fra Lom og Nordre Fron ett fra hvert prestegjeld, og fra Vaage to. Disse sverd skriver sig fra et omraade som nu og tillike i gammel tid har staat i forbindelse med Nordfjord. Fra Stryn, som er det nærmeste prestegjeld paa Vestlandet, har vi hele 14 eneggede sverd. Ogsaa fra Valdres har vi mange eneggede sverd, fra Vang 13, fra V. Slidre 5 og fra Ø. Slidre 2 og fra Nord-Aurdal ett sverd.

Fra Valdres gaar jo en gammel og vigtig veiforbindelse over til Sogn, hvorfra eneggede sverd ogsaa kjendes, altsaa maa sverdene være kommet til Valdres fra Sogn.

At sverdene oprindelig er kommet til Valdres og Gudbrandsdalen fra Vestlandet sees klarest av det forhold, at vi utenfor disse omraader inden hele Opland fylke bare kjender 3 sverd, ett fra Brandbu, ett fra V. Toten og ett fra Ø. Toten. Paa flatbygdene i Opland fylke har de altsaa praktisk talt ikke været i bruk."

Digitized by Google

Jan Petersen sier som konklusjon på sin undersøkelse av de norske vikingesverd[16], at „det kan synes litet lønsomt ut fra et saa ensidig materiale som sverdene at søke at paavise kulturgrupper og vise kulturforbindelser.... Sverdmaterialet er imidlertid saa stort, at jeg allikevel finder at burde paavise de eiendommeligheter som særpræger de forskjellige typers utbredelse, og den betydning dette maatte ha for de forskjellige distrikters kulturforbindelse i vikingetiden". Petersen understreker dernest[17], at ved hans „gjennemgaaelse av den lokale fordeling av sverdtypene er det et forhold som gir en antydning om et ganske skarpt kulturskille i vort land i vikingetiden i hvert fald i 9de aarh. Det er den forskjellige utbredelse av vikingetidens 2 hovedtyper, nemlig typene H og M. De gjør ikke sin indtræden i vort land helt samtidig, idet H-typen, hvis hjalter sandsynligvis beror paa en forenkling av ældre jernalders sverdhjalter, kommer ind alt ved vikingetidens aller første begyndelse eller muligens litt før, den sidste et halvt hundrede aar senere, men de tilhører begge hovedsagelig 9de aarh. Og mens den første type er den overveiende talrikeste paa Vestlandet og i Trøndelagen, er den sidste mest utbredt paa Østlandet: Akershus, Hedemarken, Kristians, Buskerud, Bratsberg og Nedenes amter. Det er dette som er det store skille. Og som en videre utvikling herav følger at Q-typen er mest utbredt i de østlige amter, mens H-typen tildels vedblir at leve videre paa Vestlandet. Ved siden herav blir de andre forskjelligheter for smaa at regne. Det gaar ikke an at bygge noget kulturskille i vort land mellem Østland og Vestland paa dette ene forhold. Det staar imidlertid ingenlunde helt isolert, ikke engang i sverdmaterialet, og ved en videre bearbeidelse av det samlede vikingetidsmateriale vil dette skille visselig bli endnu mere utpræget." —

De slående overensstemmelser mellem våben-formenes fordeling og utbredelsen av gravfunn fra det 11. århundre er tydelige vidnesbyrd om at det er fullt berettiget med utgangspunkt i det arkeologiske materiale å dra slutninger om landskapsmotsetninger og ulike kulturgrupper i Norge i vikingetiden.

Det som faller sterkest i øinene er den tilsynelatende forbindelse mellem Vestlandet-Hålogaland og Trøndelag. Som tabell XIV viser har Sør-Trøndelag fylke ialt 8 11. århundres funn, og derav er 2 fra Opdal, 2 fra Røros og 1 fra Holtålen prestegjeld; av tabell XV sees at Nord-Trøndelag har 5 gravfunn fra 11. århundre, og av disse har Grong, Overhalla og Fosnes prestegjeld 1 funn hver. Tilsammen får vi da fra de virkelige trøndske bygder 5 funn fra 11. århundre, mens disse flatbygder i hele vikingetiden har flere hundre hedenske gravfunn.

Hvordan skal vi forklare denne påfallende fattigdom på sene gravfunn i Trøndelag?

Det må med én gang understrekes at vi på annen måte kan godtgjøre at hedendommen har holdt sig lenge i denne landsdel. Samtidig kan det

Digitized by Google

sies med sikkerhet at Trøndelag i det store og hele har ligget utenfor vikingetogene. De brede og rike jordbruksbygder betinget helt andre forhold enn de som fremkalte kystbefolkningens krigstog til fremmede land.

At hedensk gravskikk ophører, er slett ikke det samme som at hedendommen er utryddet. Trønderne har vært like gode hedninger om de har tatt efter kristen gravskikk. Jernalderens tallrike brann-graver og skjelett-graver vidner tydelig om ulike måter å begrave de døde, men det er ikke berettiget herav å slutte til noe trosskifte.

Om de eneggede sverd, hvis vestlige karakter er så fremtredende, sier Sigurd Grieg[18] at de fins „i Trøndelagen særlig omkring den indre del av Trondhjemsfjorden". Fra følgende prestegjeld i Nord-Trøndelag fylke kjennes mere enn ett sverd[19]: Øvre Stjørdal 2, Nedre Stjørdal 3, Skogn 3, Sparbu 3.

Materialet i sin helhet viser, at selv om den hedenske religion har holdt sig lenge i Trøndelag, selv om de trøndske bygder lå utenfor vikingetogene, gjorde Trondhjemsfjorden likevel at denne landsdel ikke blev avstengt og isolert fra Norges vestkyst og fra forbindelsen med Vesterlandene.

Troms fylke er så fattig og tilfeldig representert at det neppe er berettiget å trekke slutninger av mangelen på 11. århundres gravfunn. De sene funn fra Nordland er visstnok ikke særlig tallrike (se tabell XVI), men det fortjener likevel opmerksomhet at de samler sig om den nordlige del av fylket, den del som ligger lengst borte fra landene rundt Nordsjøen. Kystegnene ved Vestfjorden lå på en vis mere isolert og for sig selv enn de hedenske jordbruksbygder i Trøndelag. Imidlertid må man vokte sig vel for å tillegge en slik iakttagelse altfor stor betydning, dertil er de omtalte funn fra 11. århundre for få og spredte.

På den vidstrakte kyst fra Jæren til Saltfjorden (ved Bodø) har jeg funnet ett eneste 11. århundres gravfunn, nemlig fra Eid prestegjeld i Møre (se tabell XIII). De skriftlige kilder forteller om mange stormannsætter fra Vestlandet og Hålogaland, hjemstedet for vikingekulturen, hvor kristen gravskikk trengte igjennem tidligere enn i andre landsdeler.

Vi har ovenfor sett at Sigurd Grieg understreker hvorledes de eneggede sverd fra Vestlandet er trengt op til Valdres og de øverste bygdene i Gudbrandsdal; også fra tidligere perioder har vi vidnesbyrd om det samme[20]. Om forholdene i Valdres i vikingetiden sier Jan Petersen[21]: „I Valdres er der nok av vidnesbyrd om bebyggelse i ældre jernalder. . . . Her er ogsaa den saakaldte „Vendeltid", de to aarhundreder før vikingetiden, ganske usedvanlig rikt repræsenteret, og likesaa er der mange fund fra ældre vikingetid, men saa stilner det av i slutningen av 9de aarh. og begyndelsen av 10de. Ser man f. eks. paa sverdene, saa er der av de eneggede sverd uten hjalter fundet hele 24 stykker; de regnes efter Shetelig at tilhøre Vendeltiden; av sverd som sikkert er fra ældre del av 9de aarh., har vi

Digitized by Google

10—11 stykker, fra slutningen av 9de og begyndelsen av 10de aarh. 5 sverd, siden ingen. Paa lignende maate er det med økser, spyd, skjoldbuler, ildstaal, sakser, rangler, alt er av ældre former. . . . Det synes klart at her i Valdres ihvertfald har været en kulturel nedgang i løpet av vikingetiden."

Jeg må på det skarpeste vende mig mot Jan Petersens konklusjon; det er ganske klart at det slett ikke har vært noen kulturell nedgang i Valdres på denne tid. En slik forklaring gir ingen som helst mening og sammenheng. Det er den kristne gravskikk som trenger inn fra Vestlandet, og som bevirker den store nedgang i funnene.

Valdres er ved en temmelig besværlig fjellovergang forbundet med det vestlige Norge, med indre Sogn. Når vi helt op i disse bygder så tydelig kan merke tilbakegangen i gravgods alt omkring år 900, da gir dette et inntrykk av hvor intim Vestlandets forbindelse med fremmede land må ha vært i denne tid[22].

Jæren og Sørlands-kysten helt øst til Vestfold knytter sig til Vestlandets kulturgruppe, selv om dette område inntar en nokså tilbaketrukken plass i vikingetiden.

Setesdal og ennu mere de øverste bygder i Telemark viser — som rimelig kan være — tegn på isolasjon. Disse dalfører ligger da også gjennem hele sagatiden så å si utenfor utviklingen; våre kilder har svært lite å berette om dem.

Det arkeologiske materiale fra Østfold og Viken er så rikt og frembyr så interessante tilknytninger til naturforholdene, at det er nødvendig i et særskilt avsnitt å gå nærmere inn på de enkeltheter oldfunnene fra disse landsdeler kaster lys over.

II. Det arkeologiske materiale og forholdene på Østlandet.

Det store antall sene gravfunn fra Akershus, Hedmark, Opland og Buskerud fylker er et uttrykk for at Oplandene har ligget utenfor vikingetogene. Selvsagt finner man våben og smykker av fremmed oprinnelse i gravene fra denne landsdel som overalt annensteds. Men gravfunnene fra det 11. århundre viser at kristen gravskikk ikke har formådd å trenge igjennem her før omkring 1030.

I vikingetiden står Østlandsbygdene i en klasse for sig, som en selvstendig kulturgruppe i motsetning til Viken, Vestlandet-Hålogaland og Trøndelag. Imidlertid utgjør ikke dette innland noen enhet. Bebyggelsen samler sig om Tyrifjorden-Randsfjorden i vest, Mjøsa-Glåma i øst, og det er et tydelig skille mellem de to centrer.

Det er av den største betydning for vårt syn på tilstandene i Norge i samlingstiden at denne motsetning blir klarlagt ved hjelp av det arkeologiske materiale. — Jan Petersen er den som i første rekke har fortjenesten av

Digitized by Google

å ha underkastet dette spørsmål en nærmere drøftelse, og det er hans utredning som på en rekke punkter danner grunnlaget for den følgende undersøkelse.

I et arbeide fra 1919 sier Jan Petersen[1]: „Der findes ikke et eneste ljaablad i de ca. 150 vikingetidsgravfund fra Akershus og i de 215 gravfund fra Hedemarken er der bare 2 fragmenter som muligens er av ljaa. Dette beror selvfølgelig ikke paa forskjellig jordbruk, at der paa Hedemarken bare var akerbruk, ikke fædrift. Dette kommer heller av at ljaaen var et redskap opstaat i den første jernrike tid, i Østlandsbygdene avhængig av tilførsel fra de bygder hvor jern særlig produceres, sandsynligvis Valdres og Gudbrandsdalen. Der har ikke været synderlig forbindelse mellem disse steder og Hedemarken—Romerike. Hvorledes forholder det sig saa med utbredelsen av ljaablad i Valdres og Gudbrandsdalen og tilstøtende bygder? Fra Valdres er der 8 fund (11 ljaaer), fra Gudbrandsdalen 10 stykker, Biri, Vardal og Toten har 1 ljaa hver, men fra Hadeland er der hele 13 fordelt paa 9 fund. Ser vi saa til Vestlandet, er der 25 fra det nordlige fylke (d. e. Sogn og Fjordane) og bare 4 fra det sydlige (d. e. Hordaland), og av disse ingen i de rike vikingebygder Hardanger og Voss. De 25 fra det nordlige fylke fordeler sig slik: 9 fra Sogn, 4 fra Søndfjord og 12 fra Nordfjord. Hvad betegner nu dette? Det tyder på en kulturensartethet som sikkerlig staar i forbindelse med sterkere jernproduktion i Sogn og Fjordane, Gudbrandsdalen, Valdres og Hadeland, hvorved disse landsdeler stilles i motsætning til Hordaland fylke vestpaa og Hedemarken—Romerike østpaa."

I en annen forbindelse oplyser Jan Petersen[2]: „Fra slutningen av 9. aarh. og fra 10. aarh. er der en anden motsætning mellem Øst-Oplandene og Vest-Oplandene, nemlig i fordelingen av kokekar av klebersten. . . . Paa Østlandet var det særlig i østre Smaalenene og paa Romerike at denne industri blomstret. Paa Romerike er der saaledes fundet over 50 kleberkar, paa Hedemarken 13 stykker som vistnok ogsaa er kommet fra Romerike. Rigtignok skal der findes et gammelt kleberstensbrudd i Romedal paa Hedemarken, men hvis der her blev laget kleberkar, er det underlig at der ikke er fundet flere kar paa Hedemarken. Særlig at merke er imidlertid at der paa Hadeland ikke er fundet mere end 1 kleberkar og ellers ingen paa vestsiden av Mjøsen; der synes saaledes ikke at ha været nogen eksport av kleberkar fra Romerike og hit."

Endelig fremhever Petersen[3] at „i den sidste del av vikingetiden og begyndelsen av kristen tid, saaledes i første del av 11. aarh., er der ogsaa en forskjel at bemerke mellem Vest-Oplandene og Øst-Oplandene og dennegang i utbredelsen av de saakalte ringerikske billedstener. . . . Disse stener er blit fragtet vidt omkring. Paa selve Ringerike er der bare fundet 1 slik sten nemlig paa Tanberg i Norderhov. Hele to eller tre stykker er derimot kommet til Hadeland, to til Gran, deriblandt den bekjendte Dynastenen

Digitized by Google

og en muligens til Brandbu. Videre er en sten kommet til Alvstad paa Østre Toten. To av stenene er fragtet endnu længere nemlig helt op til Aal i Hallingdal og Vang i Valdres. Idethele kjender vi altsaa 6 eller 7 slike stener, og de er allesammen fundet i Opland og Buskerud fylker, ikke en er kommet til Hedemarken eller Romerike."

Jan Petersen trekker så konsekvensen av dette[4]: „Vi har saaledes gjennem hele vikingetiden vidnesbyrd om, at der liten eller ingen forbindelse har været mellem Ringerike—Hedemarken paa den ene side og bygdene paa vestsiden av Mjøsen, specielt Hadeland, paa den anden side."

De resultater Jan Petersen ad arkeologisk vei er kommet til, belyser et spørsmål som Halvdan Koht har reist. Koht har godtgjort[5] at en rekke eventyrlige sagn i kongesagaen samler sig om Hadeland. Siden denne bygd „vart liggande for seg sjølv, avstengt og halvgløymt, vart det berre ei trollbygd og segnbygd for dei andre austlendingane". Petersen sier om dette[6]: „Efter det vi har sagt i det foregaaende, er det ved oldsaksmaterialet meget som tyder paa at dette er rigtig naar spørsmaalet gjælder Romerike og Hedemarken. Derimot kan dette ikke gjælde med hensyn til Ringerike."

Billedstenen på Alvstad på Østre Toten viser sammenheng mellem Hadeland og Toten, en sammenheng som det arkeologiske materiale gir flere vidnesbyrd om. Eivind S. Engelstad er gjennem (ennu ikke publiserte) undersøkelser av sen hedensk gravskikk i innlandsbygdene kommet til det resultat at „mens Toten, Hadeland og Land alt mere synes å komme under påvirkning fra Vestlandet gjennem Valdres", beholder Romerike—Hedmark sin isolerte stilling. „De vestlige bygder Toten, Hadeland og Land synes å være kristnet tidligere enn Romerike-Hedemarken."

Selv om Totens tilknytning særlig går mot vest, er således det store skille likevel sikkert nok — skillet mellem øst og vest.

Overfor Halvdan Kohts teori om Hadelands absolutte isolasjon i vikingetiden innvender Jan Petersen[7] at „her er fundet mange baade vaaben og smykker og redskaper, og hele den kultur som repræsenteres av disse saker, den bærer et fuldstændig *østlandsk* præg, ihvertfald hvad vaaben og smykker angaar. . . . Der blir bare en vei som østlandskulturen kan være kommet paa og det er sydfra over Ringerike og da helt nede fra Vestfold, som var et kulturcentrum av rang.

De veier kulturen har gaat, er vel da væsentlig op Drammensfjorden over Eiker og Modum, men den kan ogsaa ha gaat op langs Numedalslaagen over Sandsvær. Vi har flere ting som tyder paa disse kulturveier. Først og fremst det vi kalder *sølvfundene*. . . . Disse sølvsaker skulde ikke anvendes som smykker, men det er sølvet som værdimetal, det er handelsmændenes „mynt" som de betalte de varer med som de kjøpte op i bygdene. Slike sølvfund vil da helst forekomme der hvor der har været handelsveier, og handelsveiene var jo igjen helst det samme som færdselsveiene. Nede i Vestfold er der nu gjort mange slike sølvfund, som rimelig er, for der

Digitized by Google

var det netop et handelscentrum. Men fortsætter vi saa indover landet har vi det første sølvfund paa gaarden Lahell i Lier inderst i Drammensfjorden, et meget stort sølvfund som veier over 1 kg. Dette navn Lahell het i gammel tid „hladhella" og betyr flatt fjell, hvor man laster og losser; det var saaledes det sted hvor fartøiene la til land og hvor de handlende tok landeveien fat." „Et sølvfund fra Brøholt i Røken tilhører sikkert samme veiomraade." [8] „Likesaa er der fundet endel av en stor ringspænde av sølv fra Stokke i Lier i Buskerud. Reiser vi saa videre opover, har vi et mindre sølvfund som nylig er gjort ved Hokksund i Eiker." [9] „Videre kan vi følge veien i det store prægtige fund fra Hoen i Eker og sølvfundet fra Helgelandsmoen i Hole paa Ringerike. Som tegn paa forbindelsen denne vei maa ogsaa regnes den treflikede spænde fra Sandsvær av samme art som to fra Vestfold." [10] „Helt op til Hadeland kommer vi ved hjælp av 2 bronsebrosjer hvorav den ene er fundet paa Stokker i Hurum ved Drammensfjorden, den anden paa Tingelstad i Brandbu paa Hadeland; disse brosjer er ganske ens, maa være kopiert efter hverandre eller støpt i samme form. De viser altsaa sikkert forbindelse i samme vei. . . ." [11] „Likesaa (når vi op til Hadeland) med to sverd som synes at staa i sammenhæng med hverandre, det ene fra Vestfold, det annet fra Lunner paa Hadeland; og endelig da ogsaa Ringeriksstenerne fra Ringerike til Gran paa Hadeland" [12].

De geografiske forhold utpeker i virkeligheten veien langs Dramselven som den naturligste (ved siden av forbindelseslinjen over Sandsvær); det kan ikke være den ringeste tvil om at den fremstilling Jan Petersen her har gitt er den ene rette.

Spørsmålet blir nu hvor forbindelsen op til Hedmark gikk på denne tid.

Jan Petersen er bare så vidt inne på dette problem [13]: „Veien fra Vestfold har delt sig ved mundingen av Drammensfjorden, den vestlige er gaat op til Hadeland, den østlige over Romerike til Hedemarken."

Edv. Bull gjør med styrke den samme opfatning gjeldende [14]: „Oslo er Romerikes havneby — det er det hovedresultat man kommer til ved en topografisk betragtning av forholdet mellem Oslo og Oplandet under fortidens kommunikationsforhold. Det passet hvor nu jernbanen til Lillestrømmen gaar, hvor der gaar to ældgamle veilinjer — Trondhjemsveien og Strømsveien — . . . . det danner set fra Romerikes standpunkt den eneste praktisk brukbare adkomst til sjøen, og fra fjordbunden den eneste brukelige færdselslinjen opover landet." I nær tilknytning til dette sier han videre: „At fare paa skib syd over Øjeren er det liten hjælp i; for Glaama er jo ikke seilbar fra utløpet av Øjeren til nedenfor Vammafossen, og man er der meget længer fra sjøen end ved Lillestrømmen."

Imidlertid er det nettop her problemet ligger. For å komme til klarhet over hvorledes sammenhengen virkelig har vært, må en vurdering av de geografiske forhold suppleres med de vidnesbyrd det arkeologiske materiale gir.

Digitized by Google

Hvad nu for det første Oslo og Akersdalen angår, skriver praktisk talt alle funn sig fra vikingetiden, og noen påfallende rikdom viser heller ikke denne periode. Til det svarer Edv. Bull [15] at „det kommer ikke av, at der ingen levninger har været efter fortidens mennesker; det er storbyens skyld. Her er det, alt længe før folk begyndte at studere og ta vare paa oldsaker, blit bygget og gravet og rotet saa meget i bunden, at ikke en gravhaug fik ligge i fred; og det som blev fundet, blev enten kastet væk eller om det hadde nogen særskilt værdi, slik som guld- og sølvsaker, saa tok folk det til sig."

Selvfølgelig er det ikke til å nekte at dette moment spiller en rolle, men jeg tror likevel ikke det gir noen fyldestgjørende forklaring. De siste års gravninger i det gamle Oslo har bragt for dagen kirkemurer og hustufter fra høimiddelalderen, til tross for at det er „blit bygget og gravet og rotet saa meget i grunden". Det gir et vidnesbyrd om at en ikke skal overvurdere den betydning bebyggelsen har hatt. Selv om ikke noen „gravhaug fik ligge i fred", et det å merke at en meget stor del av de oldsaker som hvert år kommer inn til museene, er funnet på innmark som har vært dyrket og pløid gjennem århundrer; de skriver sig fra graver som for lengst er ødelagt. Dertil kommer at slett ikke alle oldsaker kan forutsettes å skrive sig fra hauger eller de mindre synlige graver under flat mark; en rekke ting har vært tapt eller gjemt bort; vi har da også eksempel på at det forholdsvis nylig er gjort gullfunn innenfor bygrensen [16].

Det vil av dette fremgå, at jeg mener det er lite tilfredsstillende å trekke vesentlig andre slutninger av det arkeologiske materiale fra Oslo enn fra andre deler av landet. Vi må her som ellers regne med det som foreligger og ikke med det som ikke foreligger. Ut fra denne betraktningsmåte er oldfunnenes vidnesbyrd ikke til å ta feil av.

Jan Petersen sier om dette [17]: „Hvad man i Kristiania og Aker gjerne vilde søke at finde i vikingetidens oldsaksmateriale, var om der allerede i denne tid var spor til at her hadde været noget slags fortætning av færdselen, at folk her har stanset op og har samlet sig her for at handle. Dette synes der at være litet tegn til; her mangler de vegtbestanddeler som kjendes fra gravpladsen paa Kaupang i Tjølling. . . , og her mangler utenlandske vaaben og smykker som kunde tyde paa særlige forbindelser med utenverdenen." [18]

Vi føres her inn på problemet om Oslos eldste historie. Første gang navnet forekommer i noen hjemlig eller fremmed kilde er i Snorres saga om Harald Hardråde (Hkr. III s. 153): „Kong Harald lot reise kjøpstad øst i Oslo og satt der ofte, for der var godt for tilførsel, og det var rike bygder omkring." Edv. Bull har hevdet [19] at Snorre i dette tilfelle alene bygger på eget resonnement, og at denne oplysning ikke støtter sig til noen beretning. Han har ganske sikkert rett i det; men dette sted er likevel ikke uten interesse. Det viser ialfall at Snorre ikke godt kan ha kjent noen tradisjon om denne by eldre enn fra midten av det 11. århundre, mens han fra den følgende periode flere ganger forteller om Oslo og hendelser der.

Digitized by Google

Halvdan Koht[20] har imidlertid søkt å „finne andre grunnar enn reint geografisk-økonomiske for at handelen i Oslo var eldre". Koht har festet opmerksomheten ved at tidspunktet for markedet i Oslo — første søndag i fasten — „skulde helst tyde på at Oslo-marknaden skriv seg heilt ifrå heidendomen og soleis er minst eit halvt hundraår eldre enn kaupstadbygginga til Harald Hardråde". Han forklarer dette ved en sammenstilling med Distinget i Uppsala, som holdtes ved tiltagende måne, i begynnelsen av Goemåneden (februar—mars). — Med utgangspunkt i Magnus Olsens kultminnestudier har Edv. Bull tatt til gjenmæle mot denne hypotese[21]: „Det blir da vanskelig at forklare forholdet mellem kult- og tingstedet Oslo og det tilsvarende kult- og tingstedet paa Aker. To vigtige møtepladser for samme slags formaal saa nær ved hverandre synes litet rimelig." Så vidt jeg kan se må denne innvending tillegges avgjørende vekt.

Det arkeologiske materiale stemmer på en utmerket måte med kildenes taushet omkring Oslo for den tidligste sagatids vedkommende. Denne samsvarighet er så slående at den må tillegges den største betydning.

Ikke bare de siste århundrer av forhistorisk tid er av interesse når det gjelder på grunnlag av oldsakene å fremstille bebyggelsens historie i Norge. Det er tvert imot så at jo lenger vi søker tilbake, jo klarere ser vi de store hovedlinjer bosetningen og landnåmet har fulgt i det norske landskap. Stenalderens mennesker stod i hovedtrekkene overfor de samme naturforhold som alle rydningsmenn i dette land, men med sin relativt primitive redskapskultur var de henvist til å velge den jord som lå best til, som naturens veier lettest førte frem imot.

A. W. Brøgger har satt op et kart over funn fra den yngre stenalder på Østlandet[22], og denne oversikt peker ut de eldste veier for ferdselen i den del av landet som vi her beskjeftiger oss med. Den forbindelse mellem Vestfold og Hadeland som Jan Petersen har trukket op med utgangspunkt i vikingetidens materiale, trer skarpt frem alt i stenalderen. Veien går både over Sandsvær, og op Dramsfjorden, hvor den deler sig: en linje tar op gjennem Lierbygden til Holsfjorden, en annen følger elven forbi Eiker.

På østsiden av fjorden danner Glåma veien mellem havet og Romerike-Hedmark. Derimot peker ikke ett eneste funn mot forbindelse mellem Akersdalen og Romerike.

Det må understrekes at en meget høi prosent av det stenalder-materiale som grupperer sig omkring Glåmas løp er av flint, en bergart som ikke naturlig forekommer på Østlandet[23]. I denne forbindelse kan det være temmelig likegyldig hvorvidt denne flinten skriver sig fra Jæren-Lista eller fra Skåne og De danske øene. Hovedsaken er at hvert eneste stykke er transportert hit utenfra. De vidner ikke bare om bosetning, men om stadig ferdsel.

A. W. Brøgger sier om Glåma[24] at den „vel uden overdrivelse kan sies at ha været den vigtigste av færselsveiene i præhistorisk tid", og i

Digitized by Google

nær tilknytning til dette nevner han et eksempel som tydelig viser „at den har været benyttet som færselsvei i stor udstrækning".

Den gamle ferdselsveien langs Glåma kan vi følge fra stenalderen gjennem de senere (eller for bronsens vedkommende delvis samtidige) perioder av forhistorien. Bronsealderens få funn, hvor hvert stykke — i likhet med flinten — skyldes import fra fremmede land, og derfor har sin egen vei inn fra kysten, viser den samme gruppering langs Glåma op til Hedmark og Romerike, mens ingen funn tyder i retning av tilknytning mellem fjordbunnen og Øierens nordende[25].

Ferdselslinjene viser ikke bare hvor handelen og den fredelige forbindelse har hatt sin vei: i de samme spor må også erobrere og fiender ha trengt frem, på samme vis som vikingetogene over havet fulgte de gamle handelsveiene. I 3. århundre av vår tidsregning dannet hjemvendte krigere som hadde kjempet med i kampene mellem germaner og romere et rike på Oplandene, og i de store bronsekjeler har vi minner om hvor de drog frem[26]. Til Hadeland er de kommet op langs vasdraget der, mens 6 kjeler langs Glåma og på Hedmark peker ut denne veien for deres ferd til flatbygdene lenger øst: 2 i Borge, 1 i Tune, 1 i Rakkestad, 1 i Nes og 1 i Vang.

Gull- og sølvfunn er vidnesbyrd om handelens vei langs Glåma, og på samme vis som da det gjaldt ferdselslinjen til Hadeland, når vi også her gjennem disse helt op til endepunktet og hovedbygdene.

Johs. Bøe har i en fremstilling av gullfunnene fra folkevandringstiden[27] gitt en oversikt over de funn som samler sig langs Glåma. Det første er fra Børud i Skiptvet; det består av et halsringfragment og en almindelig betalingsring. — Av ennu større interesse er imidlertid det store gullfunn fra Sletner i Askim. Mellem Øieren og den innsjølignende utvidelsen av elven nede i Eidsberg går Glåma gjennem en rekke stryk, og er her absolutt ufarbar. Dette stykke måtte folk derfor gå over land; kartet over stenalderfunnene viser at denne overgangen er like gammel som forbindelseslinjen på Glåma, og flere gårdnavn *Gutu* vidner også om at veien har gått her[28]. På dette stykke er Sletner-funnet gjort. — Det neste i rekken skriver sig fra Østre Nordbråte i Trøgstad, og med det følgende, gjort på Stavigjordet like ved Eidsvoll verk, er vi nådd nesten frem til Mjøsa. „Stavigjordefundet danner forbindelsen mellem Østfoldfundene og et par fund fra Mjøstraktene", sier Bøe[29].

Johs. Bøe sammenfatter resultatet av sin undersøkelse på denne vis[30]: „Paa Østlandet har vi tydelig to grupper. Den ene strækker sig langs Glommen—Vormenvasdraget, forbi Børud—Sletner—Nordbraate—Stavigjordet til Aker—Finstadfundene paa Hedemarken, muligens Eltonfundet paa Toten." „Den andre gruppen følger Dramsvasdraget fra mundingen forbi Aas—Veien til Mortenstuen i Land. . . . Vestfoldfundene maa sees i forbindelse med denne gruppen. De strækker sig gjennem fylket langs kysten omtrent ned til Sandefjord."

Digitized by Google

Overfor disse store funn er de mindre av gull og sølv for lite å regne, men de stemmer dog fullt ut med de andre, idet de fordeler sig opefter langs Glåma[31].

Endelig skal nevnes endel skibsfunn i elvens øvre del, som på en tydelig måte forteller om den betydning Glåma har hatt som ferdselsvei. Et skib lå i Fet, 2 i Nes prestegjeld: det ene ved Bjørke, det annet ved Drognes[32]. — Når Snorre i Olav den Helliges saga (Hkr. II s. 77) meddeler at kongen efter slaget ved Nesjar gav Kjetil fra Ringanes „en karve på 15 seter, og Kjetil førte karven op efter Raumelven og helt op i Mjøsa", da er dette en oplysning som helt ut stemmer med hvad oldfunnene viser[33].

Broen blir slått mellem arkeologi og historie, når vi i de handels- og ferdselsveier som oldsakene peker ut også ser erobrernes veier innover i Norge.

I det foregående har vi søkt å trekke op de to hoved-forbindelseslinjer på Østlandet i den tidligste sagatid, for på grunnlag av dem å trenge inn i problemet om rikssamlingens bakgrunn og begynnelse. —

Hvorfra kom den ætt som „samlet" Norge, hvor hørte Harald Hårfagre hjemme? Spørsmålet har visstnok ikke tidligere gitt rum for tvil, men nylig har A. W. Brøgger[34] hevdet at grunnlaget svikter under den gamle opfatning. Brøgger er kommet til det resultat at Haraldsætten ikke har noen som helst forbindelse med Vestfold; det er i første rekke studier i og omkring Ynglingatal som har ført ham til andre slutninger enn tidligere forskere er blitt stående ved.

„For spørsmålet om avstamningen er Yt. (Ynglingatal) ingen pålitelig kilde. Allerede den ting at stamtræet er laget, fortæller om en slegt som er kommet til makt og ære og som skal stase op sin oprindelse. Det er en kjendt foreteelse i alle tider. Som en god parallel kan nævnes en av kong Ragnvalds (d. e. Rǫgnvaldr heiðumhár) samtidige, keiser Basil den første i Byzans, som i 867 blev regent ved et mord. Hans avstamning var temmelig pauver. Men da han var blit keiser blev det laget et stamtræ for ham som begyndte med arsakiderne, Filip av Makedonien og Alexander den store, og gik videre over Constantin den store. Værdien av Yt. som virkelig stamtræ er ikke det ringeste bedre." „Den slegten som seirer er det som lager historie. Og for denne slegten fandtes det i forveien et stamtræ som det var al sandsynlighet for kunde brukes som dens eget."

A. W. Brøgger mener altså at Haraldsætten ikke har noen direkte forbindelse med de Vestfoldkongene som omtales i Tjodolv fra Kvines Ynglingatal. Hvor interessant denne synsmåte enn er, kan det imidlertid ikke være tvilsomt at den er feilaktig, og Brøgger anfører da heller ikke noe moment som virkelig gir støtte for en slik hypotese.

Digitized by Google

I Haraldskvæði omtaler Torbjørn Hornklove kongen på denne vis[35]: „Harald, Halvdans sønn, den unge Yngve-ætling (Haraldi vér fylgðum, syni Halfdanar, ungum *ynglingi*)." I Sendibítr sier Jorun skaldmøy[36] at „Yngves vrede gikk over (angr *yngva* of hófsk upp)." Det kan ikke være den minste tvil om at Yngve i dette tilfelle betyr Yngve-ætlingen, altså Harald[37]. Når skaldene allerede på Harald Hårfagres tid (og for Hornkloves vedkommende i et kvad fremsagt i kongens nærvær) bruker denne betegnelsen, da kan ikke godt Harald ha sneket sig til ættesammenhengen. Det vilde — så vidt jeg forstår — være dypt upsykologisk å anse et slikt bedrag i skaldenes kvad for mulig.

De siste og derfor mest pålitelige ættledd i Ynglingatal er: *Óláfr trételgja — Hálfdan hvítbeinn — Eysteinn fretr — Hálfdan enn mildi oc enn matar-illi — Goðrøðr veiðikonungr — Óláfr Geirstaða-alfr — Rǫgnvaldr heiðumhár.* Av disse fem forskjellige navn gjenfinner vi blandt Harald Hårfagres egne sønner de fire: Olav, Halvdan, Gudrød og Ragnvald; de tre siste nevnes i samtidige kvad[38].

Vi må derfor fastholde som sikkert at Harald Hårfagres ætt stammet fra Vestfold. Det er all grunn til at følge A. W. Brøggers eldre opfatning[39]: „Borrehaugene rummer de stolte minder fra den kongeslegt fra hvilken landets samling utgik."

Ved Brøggers omhyggelige undersøkelse av gravhaugene fra Borre har vi fått et pålitelig utgangspunkt for vurderingen av Vestfold-ættens ekspansjon i tiden forut for Harald Hårfagres fremtreden.

Om det første norske ledd i kongsslekten forteller Snorre i Ynglingasaga (Hkr. I s. 77): „Halvdan Hvitbein var en mektig konge; han fikk Åsa, datter av Eystein Hardråde, Oplendinge-konge; han rådde for Hedmark. Halvdan hadde med henne to sønner, Eystein og Gudrød. Halvdan la under sig meget av Hedmark og Toten og Hadeland og meget av Vestfold. Han blev en gammel mann, døde sottedød på Toten og blev siden ført ut til Vestfold og haugsatt på det sted, som het Skæreid i Skiringsal." Det eneste Snorre har her å støtte sig til, er følgende strofe av Ynglingatal[40]: „Det vet enhver at fredens menn skulde savne Halvdan. Døden tok folkekongen (þjóðkonung) på Toten. Gravhaugen i Skiringsal luter over krigerens ben."

På grunnlag av dette trekker Halvdan Koht den slutning[41] at Halvdan er „den fyrste kongen i Noreg som vi veit um har lagt fleire rike under seg", og på samme vis sier Brøgger[42] at „han har hat makt på Toten."

A. W. Brøgger understreker imidlertid samtidig[43] at „det er tydelig nok at Vestfold har været hans egentlige kongedømme, siden han blir gravlagt midt i dette gamle kongedømmes helligste og vigtigste område, Skiringssal, på en tid, da denne helligdom endnu hadde en virkelig samlende karakter." Dette stemmer da også helt ut med hvad man kommer til ved å tenke forholdet igjennem. Støtet har vært rettet innover i Norge, ikke utover. Langs kysten var bebyggelsen eldst og tettest, nyrydningens vei gikk mot det indre av landet. I tiden omkring 750—850 hadde

Digitized by Google

ikke innlandsbygdene noen ekspansiv kraft, slik at krigere derfra skulde kunne legge under sig et så folkerikt og så mektig handels- og kulturcentrum som Vestfold. Det er derfor innlysende at Snorres fremstilling er feilaktig. Ættens erobringer gikk ikke fra, men mot Oplandene.

Det arkeologiske materiale gir håndgripelige vidnesbyrd om den intime forbindelse mellem Vestfold og Ringerike-Hadeland, og mot disse rike bygder var det kongene på Vestfold tidlig vendte sin opmerksomhet. Kanskje er Halvdan Hvitbein den første av ætten som har trengt frem her, og har bragt Ringerike og Hadeland under sitt herredømme. Men denne erobring var ikke nok for ham. Kong Halvdan vilde også ha makten over flatbygdene omkring Mjøsa, og trengte vestfra frem over skogstrekningene til Toten, hvis forbindelse med Hadeland er av gammel dato. Men her falt han, og hans menn bragte liket ned til Vestfold for å hauglegge det der. — Det forekommer mig at denne forklaring på kong Halvdans død på Toten er å foretrekke fremfor den Koht og Brøgger gir.

Siden søkte ingen Vestfold-konge å utvide sitt rike til også å omfatte Mjøs-bygdene; ialfall fremgår det tydelig av en beretning om Halvdan Svartes gravlegninger, at hans herredømme ikke strakte sig på østsiden av skogen mellem Hadeland og Toten, ialfall ikke øst til Hedmark.

Efter beretningen om Halvdan Svartes død forteller Snorre (Hkr. I s. 97): „Så meget holdt alle av ham, at da det spurtes at han var død og hans lik blev ført til Ringerike hvor han skulde gravlegges, fór stormenn fra Romerike og Vestfold og Hedmark dit, og alle krevde å få liket med sig for å hauglegge det i sitt fylke; folk ventet sig gode åringer der det lå. Men de forliktes så, at liket blev delt i fire deler, og hodet blev lagt i en haug på Stein på Ringerike, men hver av de andre flyttet hjem sin del og haugla den, og alle disse hauger kalles Halvdans-hauger." Resonnement, ikke beretning, møter vi her som så ofte ellers hos Snorre.

I Fagrskinna A fins et avsnitt som er betydelig yngre enn Heimskringla[44], og som går tilbake på østnorsk tradisjon, derimot visstnok ikke på en sagaskrivers egne kombinasjoner. Det tilsvarende stykke lyder her slik (s. 383—384): „Så årsæl var kongen, at straks de fant hans lik, delte de hans legeme i stykker, og hans innvoller blev jordet på Tingelstad på Hadeland, kroppen på Stein på Ringerike; hans hode blev bragt til Skiringssal i Vestfold og jordet der." Det er en interessant forskjell mellem Snorre og Fagrskinna A i dette tilfelle: mens Heimskringla forteller at deler av Halvdan Svartes legeme blev hauglagt på Romerike og Hedmark, har Fagrskinna ikke noe tilsvarende. Den tradisjon dette innskudd i Fagrskinna bygger på, kan da ikke ha berettet noe om, at Halvdan hadde herredømmet på Romerike og Hedmark. Selv om den forestilling at liket kunde deles neppe er hedensk, og selve beretningen derfor utvilsomt upålitelig[45], er likevel fremstillingen i Fagrskinna A helt korrekt i sin indirekte angivelse av Halvdans maktområde, ialfall hvad Øst-Norge angår: han hadde styret i Vestfold, på Ringerike og Hadeland.

Digitized by Google

På samme vis sier Egilssaga (s. 82) at Halvdan Svarte hadde rådd for Vestfold og Ringerike (og Aust-Agder), mens det heter (s. 7) at Oplandene — her å forstå som Hedmark-Romerike — først blev erobret av Harald Hårfagre.

Den oprinnelige beretning om Halvdan Svartes hauglegning er den som fins i Ágrip (sp. 2) og i Fagrskinna B (s. 5); den går ganske sikkert tilbake på Are Frodes Konungabók (se s. 79), og skulde derfor kunne gjøre krav på temmelig stor pålitelighet. Ifølge denne fremstillingen blev Halvdan lagt i haug på ett sted: Stein på Ringerike.

Det som her er av betydning, er at kong Halvdan ikke blev gravlagt i ættens gamle centrum, i Vestfold. Lite tenkelig er det at denne viktige del av hans rike skulde ha gått tapt for Halvdan; vi kan si med stor sikkerhet at en slik mulighet ikke foreligger. Det som da er skjedd må være dette: tyngdepunktet i Halvdan Svartes rike er blitt flyttet fra Vestfold til Ringerike. Spørsmålet blir nu hvordan det skal forklares. Så vidt jeg ser er det bare én forklaring som her er mulig: Halvdan har utvidet sitt herredømme mot vest; av den grunn måtte også centret i hans rike bli flyttet med.

I Heimskringla fins følgende beretning (I s. 88—89): „Halvdan Svarte fikk en hustru som het Ragnhild, datter av Harald Gullskjegg; han var konge i Sogn. De fikk en sønn som kong Harald gav sitt navn, og han vokste op i Sogn hos sin morfar kong Harald. Men da Harald var blitt gammel, var han sønneløs. Da gav han sin dattersønn Harald sitt rike, og lot ham ta til konge. Litt senere døde Harald. Samme vinter døde hans datter Ragnhild og våren efter døde Harald, den unge konge i Sogn, sottedød; han var da 10 vintrer gammel. Så snart Halvdan Svarte spurte hans død, gjorde han sig rede med mange folk og fôr nord (d. e. vest) til Sogn; der tok man godt imot ham. Han krevde da rike og arv efter sin sønn, og da ingen gjorde motstand, la han riket under sig. Da kom Atle jarl den Smale fra Gaular til ham; han var en venn av kong Harald; kongen satte Atle til jarl over Sygnafylke, for å dømme landslov der og samle skatter sammen."

Denne beretning skyldes ikke selvstendige kombinasjoner fra Snorres side; han har den fra sin kilde Fagrskinna. Fortellingen om Halvdan Svartes tilknytning til Sogn må da gå tilbake til tradisjonen. Derav kan vi selvsagt ikke uten videre trekke den slutning at den er pålitelig i alle deler. Hovedsaken er imidlertid at vi må kunne regne med at det avgjørende moment er riktig: Halvdan har hatt herredømmet i Sogn.

I det foregående (s. 125) er anført en oversikt som Jan Petersen har gitt over ljåbladenes fordeling i gravfunn fra de forskjellige deler av landet. Petersen har funnet et avgjørende skille mellem fylker med og uten ljåblad[46]: „Til den første gruppe hører Vestfold, Buskerud, Opland og Sogn og Fjordane, til den anden Akershus, Hedmark, Hordaland og Rogaland. I de fire første fylker er der fundet tilsammen 93 ljaablad, i de fire sidste 7 stykker. — Paa lignende maate som det forholder sig med ljaabladene, er det ogsaa med nogen andre større redskaper som bare kjendes fra den ældre del av vikingetiden, nemlig enslags snekkerverktøi som arkeologene

Digitized by Google

kalder for tverøkser. Av disse er der fundet 27 i de fire første fylker, bare 3 i de fire sidste. Herav er igjen de aller fleste fundet i Sogn og Fjordane og i Vestfold, nemlig 10 paa det første sted og 11 paa det sidste.

Som man ser, har der altsaa nogen steder hersket den skik at lægge ned ljaablad og tverøkser i jorden, en skik som vistnok først og fremst berodde paa rikere tilførsel av jern. Og denne skik følger en bestemt stripe tvers igjennem det søndenfjeldske Norge, fra Vestfold over Buskerud, Hadeland, Valdres . . . over til Sogn og Fjordane. I skarp motsætning hertil staar paa den ene side Akershus og Hedemarken, paa den andre siden Hordaland og Rogaland. Naar man ser paa denne stripe fra Vestfold til Sogn og Fjordane, kan det muligens ha sin interesse ogsaa at peke paa, at ifølge kongesagaene blev Vestfoldkongen Halvdan svarte gift med Ragnhild datter av kong Harald gullskegg i Sogn, og deres søn Harald haarfagre fik ogsaa Sogn i arv efter sin morfar (?). Av litteraturen hører vi altsaa om forbindelse mellem Vestfold og Sogn. Det er da ihvertfald et pussig tilfælde, som næsten ser ut som en tanke, at der paa samme tid nemlig netop det 9. aarh. ogsaa skal være slik overensstemmelse mellem disse bygder i den skik at lægge ned disse store redskapene, ljaabladene og tverøksene."

Av de rent faktiske ting Jan Petersen anfører synes det klart å fremgå, at det må ha vært en temmelig nær forbindelse mellem Hadeland og Sogn over Valdres. Ferdselsveien har fulgt Randsfjorden op til Land, og har derfra gått over til Valdres, hvis nære tilknytning til Vestlandet oldfunnene gir tallrike vidnesbyrd om. Halvdan Svarte har fulgt denne handelsvei vestover til Sogn; her som ellers har erobrere søkt frem nettop der hvor den fredelige ferdsel hadde skapt sammenheng og forbindelse. Det er ikke noe „pussig tilfælde, som næsten ser ut som en tanke", når oldfunn og saga viser så slående overensstemmelse. Det er tvert om en klar årsakssammenheng til stede. —

Det som hadde kostet Halvdan Hvitbein livet: forsøket på å utvide sitt herredømme fra Hadeland til Toten og Hedmark, og som hans nærmeste efterfølgere ikke hadde innlatt sig på — det blev først gjennemført av Harald Hårfagre. Vi har helt sikre vidnesbyrd om at kong Harald rådde for egnene rundt Mjøsa. Torbjørn Hornklove nevner i Haraldskvæði hedmarkske kvinner (*enni heinverskv*)[47] blandt dem kongen skilte sig fra, dengang han tok Ragnhild til dronning, og dette kan ikke forståes på annen vis enn at Harald hadde makten også i denne del av landet. — Når Ottar Svarte i sin Hǫfuðlausn sier om Olav den Hellige efter at han hadde lagt Oplandene under sig: „Dine brede ætt-land (breið ættlǫnd) er i din makt helt øst til Eidskogen"[48], da må dette likeledes tydes slik at kong Harald hadde rådd for Ost-Oplandene. — I Hornkloves Glymdrápa heter det om Harald Hårfagre[49]: „Fyrsten hadde en kamp på heden, før krigeren fór på sine skib til strid." Alexander Bugge bemerker i tilknytning til dette[50]: „Det følgende vers siger likeledes at Harald lot kampgnyet gjenlyde paa ulvenes vei[51], før han satte skibene i sjøen. Harald har med andre ord, før han

Digitized by Google

byggede sin flaate i Trøndelagen, kjæmpet tillands, det sagaerne ogsaa nævner. Den første av disse kampe maa ha været paa Hedemarken, for det kan vel ikke være tvil om at „paa heden (eller heien)" (*á heiði*) i første vers betyr: paa Hedemarken."

Dersom Alexander Bugge har rett i dette — og det tror jeg han har — er det et nytt vidnesbyrd om at Ynglinge-ættens erobringer ikke hadde nådd til Øst-Oplandene før Harald Hårfagres tid. Han måtte kjempe for å bli herre der. —

I Østfold er — innen et temmelig begrenset område — gjort flere rike vikingetids-funn, som i flere henseender frembyr interessante paralleller til Ynglinge-ættens graver på Borre i Vestfold.

På østre side av Rolvsøy, som i gammel tid virkelig var en ø, isolert fra selve fastlandet ved brede elveløp, samler sig fire store graver: skibsgravene på Rostad, Tune og Valle, og tømmergraven på Haugen.

A. W. Brøgger gir en topografisk orientering[52], som i denne forbindelse er av den største betydning. Rett øst for Rolvsøy møter vi en rik og gammel bebyggelse, med en rekke funn fra eldre jernalder. „Her er hovedbygden i disse trakter. Her ligger det religiøse samlingspunkt med Leikvollen og Tingvollen. Her er jordrike gaarder og hele den gamle kultur fra den ældste bosætnings dager. — Men østsiden av Rolvsøy ret overfor, der er ingen gammel rik kultur, og der er intet midtpunkt. Naar en høvdingeæt har slaat sig ned her omkring 900 maa det altsaa ha mere bestemte aarsaker. Den er da neppe utgaat av bygdens ætter paa Tunesiden, og grundlaget for dens magt har mindre været jord end militærstyrke, for at nytte et moderne ord."

Brøgger nevner også et annet trekk som tydelig viser, at det ikke er noen oprinnelig Østfold-ætt vi her står overfor[53]: „Holder vi os til ubrændte baatgraver, saa er ingen slike med sikkerhet kjendt i Øst-Norge utenfor Vestfold." Rolvsøy-gruppen står dog som en viktig undtagelse fra dette hovedinntrykk. „Det er tydelig at de smaa baatgraver saa at si ligger tæt omkring de store kongelige skibsgraver i Norge, og at de utenfor disse bare er isolerte og let forklarlige tilfælder. Man skulde med andre ord kunne si, at gravskikken er knæsatt av høvdingeætter og herfra har spredt sig i nærmeste kreds om dem . . . Saa meget tydeligere staar Rolvsøybaatgravene som vidner om en høvdingeslegt her i 10. aarh. Og de staar isolert i Østfold—Baahuslen, har ikke sat slike merker som i Vestfold eller andre norske landsdeler, hvor høvdingeskikken bredte sig."

Hvad nu Rolvsøy-ættens forbindelser og oprinnelse angår, sier A. W. Brøgger[54]: „Rolvsøyfundenes svake side — naar det gjælder at vurdere dem — er fattigdommen paa karakteriserende oldsaker. Fra Rostadskibet kjendes i det hele ingen oldsaker, fra Tuneskibet omtrent ingen. De eneste mere karakteriserende saker er det engelsk-norske sverdhaandtak i Vallefundet, den engelske bronsekjel i Haugenfundet og det antagelig engelske

Digitized by Google

eller ialfald vesterlandske silkefragment i samme grav. Ættens forbindelser er altsaa tydelig nok vesterlandske. Paa kjøbmandsfærd tyder ogsaa skaalvegtene i to av fundene. Vi skulde altsaa uten at være for dristige turde anta, at vi har at gjøre med en norsk-vesterlandsk æt, som har været i England eller Irland—Skotland og som er kommet til Rolvsøy omkring 900, snarest før."

Jeg tror på ingen måte Brøgger har rett i dette. For det første må det understrekes at vi ikke har noe kjennskap til at norske vikingeætter som hadde slått sig ned i Vesterlandene, vendte tilbake til Norge som erobrere. Av større betydning er imidlertid Rolvsøy-funnenes isolerte stilling i Østfold.

Den påfallende fattigdom på vikingetidsfunn fra Østfold og Bohuslän[55] må henge sammen med tidlig innflytelse fra kristen gravskikk, noe som utvilsomt er betinget av at disse områder på den tid hadde nær tilknytning til Danmark, og lenge også stod under dansk herredømme. Er det nu rimelig eller overhodet tenkelig, at ætten på Rolvsøy, hvis prangende, hedenske gravskikk står i demonstrativ motsetning til den som var herskende i denne landsdel, oprinnelig skulde høre hjemme i England, det land som vel fremfor noe annet spredde kristen gravskikk over Norge, og som ikke kan opvise noe eksempel på hedenske høvdingegraver med skib fra 9.—10. århundre? Denne mulighet må bestemt avvises. — At ætten har seilt i kjøpferd eller dradd i viking til landene i vest, at gravene derfor inneholder engelske oldsaker, det forteller ikke det ringeste om dens oprinnelige hjemsted. —

A. W. Brøgger forsøker å skape sammenheng mellem Snorres beretning om en østfoldsk kongeslekt og funnene fra Rolvsøy.

Snorre forteller (Hkr. I s. 81): „Halvdans (d. e. *Hálfdan hinn mildi ok hinn matar-illi*) sønn het Gudrød, som tok kongedømme efter ham . . . Han hadde den hustru som het *Alv*hild, datter av kong *Alv*aren fra *Alv*heim, og fikk med henne halve Vingulmark; deres sønn var Olav, som siden blev kalt Geirstad-*alv*. Alvheim var da navn på landet mellem Raumelven og Gautelven."

I en annen forbindelse sier A. W. Brøgger om denne kombinasjon[56]: „Den klare og uhedenske tænker Snorre, som opfatter det som sin opgave å ordne historien efter forstandige prinsiper, har ikke hat nogen tiltro til at Olav geirstaða-alvs tilnavn i virkeligheten var en hedensk arv, — den landvætten som, hauglagt på Geirstad, blev alven på Geirstad. Han har set videnskapelig, geografisk på tingen. Han utelater helt og holdent kommentaren om kongen som landvætte. Han etablerer på videnskapsmandens maner en sammenhæng mellem kong Olavs tilnavn geirstaða-alv og det gamle Alvheim. Moren må være Alvhild. Og i sagn og diktning fandt han, hvad han behøvde. Det findes med andre ord ingen virkelig sandsynlighet for at en Alvhild fra Alvheim som dronning for kong Gudrød er historisk rigtig."

Det kan ikke være tvilsomt at Brøgger her har helt rett. De andre sagnkonger, *Alv*geir og Gand*alv*, har imidlertid like lite med virkeligheten

Digitized by Google

å gjøre som dronning *Alv*hild. At disse navn ikke er skapt av Snorres dikterfantasi er visstnok helt sikkert. Deres oprinnelse synes likevel å være enkel nok: Rolvsøy-ættens gravhauger lå som minner om en mektig slekt; den måtte engang ha rådd i Østfold; det var konger som lå gravlagt der, konger som hadde kjempet mot Vestfold-ætten, og som da var bukket under og hadde forsvunnet ved Harald Hårfagres optreden. Slik har sagnet samlet sig om haugene, og søkt forklaringen på hvorfor de lå der.

Det kan derfor ikke være riktig når Brøgger i Rolvsøy-avhandlingen hevder[57], at „efter arkeologiske vidnesbyrd har vi fuld ret til at stille dette østfoldske dynasti i forbindelse med Rolvsøyfundene. En eneste uoverensstemmelse synes det at være i de kronologiske forhold. Efter den historiske kronologi er Alvheim-ætten noget ældre end kongsfundene paa Rolvsøy, men nogen avgjørende rolle kan ikke det spille." Denne kronologiske uoverensstemmelse er — mener jeg — ikke til å komme forbi. Den viser at all historisk tradisjon om ætten på Rolvsøy var utslettet i 12. og 13. århundre. Folket hadde ikke bevart noe minne om denne ætt, og hvad de ikke visste, blev i stor monn erstattet med tro og sagn. —

Skal vi nu forsøke å komme til klarhet over denne ætts stilling, og den sammenheng den må sees i, er det først nødvendig å presisere det som er det avgjørende, og som A. W. Brøgger har understreket[58]: „Rolvsøyætten er neppe vokset ut av Tunebygdens eget folk. Den er snarest noget av en erobrerslegt som skaper et kortvarig kongedømme i Østfold i andre halvdel av 9. aarh."

Det første spørsmål som da melder sig, er det Brøgger har stillet: Hvor kom ætten fra? Hvor skal vi søke dens egentlige hjemsted? Det som her må føre oss på vei er ikke oldsakene, men selve gravskikken.

En uttalelse av Haakon Shetelig viser at gravskikken peker i en ganske bestemt retning[59]: „Blandt de norske gravene før vikingetiden er der hittil ikke fundet tegn til en utvikling i den retning, at den forbereder os paa de store skibsgravene i 9de aarh. Derimot foregaar i den henseende ganske merkelige ting i Sverige. Fra begyndelsen av 7de aarh. blir baatgravene særlig populære som fyrstegraver i Uppland. Eksemplet var sat ved den ældste av kongegravene ved Gamle Uppsala, en brændt baatgrav av imponerende maalestok, og fra begyndelsen av 7de aarh. har vi en række fund som viser at baatgravene nu var vanlig skik blandt storfolk i Uppland . . . Her i Uppland er det altsaa at baatgraven første gang blir utformet som en særlig fyrstelig gravskik."

Uppland var i denne tid kanskje Nordens største og rikeste kulturcentrum, som ved handelsforbindelser var knyttet til fjerne land. Men det var ikke bare kjøpmenn som levde her; i deres spor fulgte krigertog og vikingeferder.

Ynglingatal beretter at ætten på Vestfold oprinnelig hørte hjemme i Uppland, og overensstemmelsen i gravskikk synes i høi grad å støtte dette sagn. Det skulde da vise at stormenn fra Uppland har slått sig ned i Norge,

Digitized by Google

på samme vis som norske og danske vikinger dannet riker i Vesterlandene. Det var ingen tilfeldighet at de nettop satte sig fast i Vestfold, handelscentret i Øst-Norge, og derfra begynte sine erobringer innover i landet.

Jeg tror at Rolvsøy-ætten på helt tilsvarende måte er kommet fra Uppland. —

Til Rolvsøy er denne upplandske ætt kommet i siste halvdel av 9. århundre — slik de daterbare oldsaker viser —, og den har slått sig ned på det gunstigste sted i Øst-Norge, bortsett fra Vestfold: ved Glåmas munning. Som ridderborgene ved Rhinen ligger disse funn langs Glåma som minner om en stormannsætt uten tilknytning til gammel kultur og bosetning på stedet, en stormannsætt som gjorde sig rik på kjøpmennenes og bøndenes gods. Dens glimrende strategiske beliggenhet har få paralleller i Norge: Agvaldsnes på Kårmt og Sålve ved Trondhjemsfjordens munning, håløyg-jarlenes gamle hoved-sete.

Hedmarks og Romerikes naturlige forbindelsesvei til havet var Glåma, derfor var det en vikingeætt fra Uppland valgte å ha sitt tilhold nettop på Rolvsøy, ved Glåmas munning.

Utover i det 10. århundre ser det imidlertid ut til at Glåma efterhvert har mistet sin avgjørende betydning som Hedmarks og det østlige Romerikes vei til havet. Oldfunn fra Oslo og Aker vidner om dette[60]. Det er mulig at ætten på Rolvsøy kan ha bidradd til at folk begynte å dra over fra Lillestrøm til fjordbunnen: vikinge-ætten gjorde ferdselen på Glåma så usikker, at bøndene blev tvunget til å søke en annen vei til havet.

Større betydning må det likevel ha hatt at bebyggelsen på Romerike bredte sig mot vest; det som før var skog blev nu bygd, under vikingetidens store nyrydning[61].

Dette måtte ha til følge at Rolvsøy i høi grad mistet den centrale beliggenhet stedet tidligere hadde hatt. Ættens sete lå ikke lenger så dominerende til som få generasjoner tilbake, dengang dens eldste medlem kom til Norge.

Andre forhold spilte også inn. Gjennem det 9. århundre stod Østfold under danene, noe som selvsagt ikke forhindrer at en svensk erobrer-ætt kan ha slått sig ned ved Glåmas munning. Men utover i det 10. århundre var det stadige kamper mellem de norske og danske konger om herredømmet over Østfold; da måtte det bli mere behagelig for ætten på Rolvsøy å søke et sikrere tilhold.

Nettop dette at Østfold i 9. og første halvdel av 10. århundre var dansk område, gjør det overmåte lite rimelig at Rolvsøy-ætten kan ha vært en gren av kongsætten på Vestfold, som da skulde ha utvidet sin makt til også å omfatte Østfold. En slik antagelse vilde stride med de resultater vi ad annen vei kommer til. —

På samme vis som Ynglinge-ætten fra Vestfold under sine erobringer fulgte handelsveien inn i landet, forlot den annen oprinnelig upplandske slekt Rolvsøy like plutselig som den var kommet dit, og drog langs Glåma

Digitized by Google

op til østre Romerike og bygdene på østsiden av Mjøsa. Dette må ha skjedd en gang omkring midten av det 10. århundre.

Ætten fra Rolvsøy møter vi i sagaene som konger på Oplandene i tiden mellem Harald Hårfagre og Olav den Hellige.

Yngvar Nielsen har engang søkt å vise at fylkeskongene på Oplandene ikke hadde noe med Harald Hårfagres ætt å gjøre, slik sagaene vil gi det utseende av[62]. Efter det skulde Harald Hardråde ikke høre til den gamle kongsætt.

For det første gjør Yngvar Nielsen opmerksom på at en samtidig gresk kilde omtaler Harald Sigurdsson alene som bror av Olav Haraldsson. Vi ser altså „at Harald, under sit Ophold i Syden, kun har anseet det hensigtsmæssigt at fremstille sig som Olavs yngre Broder, og dermed tillige ladet det skinne igjennem, at han skulde være Søn af en regjerende Konge." Også i Norge „maatte en Halvbroder af Olav regnes for en mere imponerende Tronkræver end den ringerikske Godseiers Søn. Og dog var det for Harald nødvendigt at holde sig til denne Fader for at opnaa den fulde Legitimitet. Det blev derved til Harald Haarfagre, ikke til Olav den hellige, at han maatte føre sin Slægt op. Slægtregisteret var let at fremlægge. Sigurd Syrs Fader hed Halvdan; denne sagdes igjen at være en Søn af Sigurd med Tilnavnet Hrisi, og om denne var der en Tradition, at han skulde være Søn af Harald Haarfagre."

Yngvar Nielsen fremhever særlig to ting som innvending mot denne ætt-liste. Sigurd Hrise hører hjemme i sagnkretsen om Snefrid, hvor de eventyrlige trekk er så dominerende at det ikke er gjørlig å nå frem til den historiske kjerne, om det da overhodet er noen.

Dernest sier han: „*Hrísi* er det samme som *hrísungr*. Dets Betydning er en Løsunge, — en lavtliggende Betegnelse for et uægte Barn. Men uagtet denne skulde synes at maatte indgive Betænkeligheder, er dog han af de senere Genealoger freidigen opstillet som Stamfader for en Række af norske Konger." —

På et temmelig vesentlig punkt tror jeg imidlertid at Yngvar Nielsen tar feil. Han sier „at det er rimeligt, at Harald Haardraade i 1046 kan have gjort denne sin Afstamning gjældende". I de tallrike samtidige kvad som fins om denne konge, nevnes ikke med én stavelse hans sammenheng med Harald Hårfagres ætt; det er stadig som Olavs bror han fremstilles.

Det var først en langt senere tradisjon som søkte å vise at Harald Sigurdsson hørte til den gamle kongsslekt. For ham selv spilte ikke det spørsmål noen rolle; det var for enkelte av Harald Sigurdssons efterfølgere at det blev av betydning å skape en slik sammenheng.

Når det er mulig å føre undersøkelsen av dette problem betydelig lenger enn Yngvar Nielsen gjorde forsøk på, er det nettop fordi vi har bevart oplysninger som skriver sig fra en tid da denne opfatning av Harald Sigurdssons avstamning ennu ikke var trengt seirende gjennem.

Digitized by Google

I diktet Noregs konunga-tal heter det, efter omtalen av Magnus den Gode[63]: „Nu har jeg regnet op 10 landsstyrere, som alle nedstammet fra Harald. Jeg har berettet om deres tid slik som Sæmund Frode fortalte (intak svá ævi þeira sem Sæmundr sagði enn fróði).“ At bare de 10 nevnte fyrster ifølge Sæmund Frodes opfatning hørte til Harald Hårfagres ætt, fremgår også av et avsnitt i Fagrskinna (s. 243—244): „Þa er Haralldr Sigurðar sunr tok konongdom i Norege með Magnusi kononge frenda sinum, var liðit fra þui er Haralldr hinn harfagre hafðe andazk C. vetra tolfrœtt oc II vetr. *A þesse stundu hafðu styrt Noregs velldi þœir hofðingiar er aller varo komner af ætt Haralldz konongs*, nema þa er Dana konongar eða Svia-konongar, oc varo þo þesser hofðingiar af ymsum ættkvislum, þæim fra Haralde kononge varo komnar.“

Hvad enten Sæmund Frode har skrevet en fremstilling av Norges eldste historie, eller det alene er en liste over landsstyrernes regjeringstid som må tilskrives ham, synes det utvilsomt at han ikke har ført sitt verk lenger enn til Magnus den Godes død. Sæmund har sluttet med den siste konge av Harald Hårfagres ætt.

De følgende strofer i Noregs konunga-tal har ikke lenger Sæmunds autoritet å støtte sig til, men står helt ut for forfatterens egen regning. De bygger på en opfatning som er skapt efter Sæmund Frodes tid. Det vers som følger like efter det ovenfor gjengitte lyder slik: „Det er mig sagt, at fordum levde Sigurd Hrise, Haralds sønn; Halvdan var Hrises sønn og Sigurd Syr Halvdans sønn. Da fikk Sigurd og Åsta en sønn hvis navn var Harald.“ Det er tydelig å merke hvorledes en helt ny forestilling her gjør sig gjeldende, en forestilling som var Sæmund fremmed. — På samme vis er det også i Fagrskinna kommet inn en tilsvarende forskyvning til fordel for Harald Sigurdssons legitimitet.

Et annet moment som også er av betydning for det foreliggende spørsmål er, at den liste over Harald Hårfagres sønner som står både i Ágrip (sp. 3—4) og i Fagrskinna (s. 19) begynner på følgende måte: „Haralldr atte XX sono oc með margum conom . . . var Æirikr bloðœx i ællsta lage suna hans, en Hacon i yngsta lage. III var Olafr Digrbæinn, IV var Biorn Caupmaðr.“ Først som den 17de i rekken kommer Harald Sigurdssons angivelige oldefar Sigurd Hrise. Olav Digrbein og Bjørn Kjøpmann er i denne liste ført op henholdsvis som nr. 3 og 4 fordi de to Olav'er stammet fra dem. Dersom den mann som har satt op denne fortegnelse også hadde opfattet Sigurd Hrise som stamfar til en rikskonge, måtte Sigurd i listen ha stått som nr. 5, hvilket han også gjør i Historia Norwegiæ[64].

Det er da endelig å merke ved dette slektsregister, at det i høi grad bærer preg av konstruksjon. *Sigurd* Syr skulde være opkalt efter sin bestefar *Sigurd* Hrise, *Halvdan* Hvitbein (eller Heikilnef) efter sin oldefar *Halvdan* Svarte og *Harald* Hardråde efter sin tipoldefar *Harald* Hårfagre. Slikt virker i høi grad mistenkelig, og gir inntrykk av å være laget i stand efterpå.

Digitized by Google

På grunnlag av de momenter som her er anført skulde vi ha lov til med stor sikkerhet å regne med at fylkeskongene på Oplandene ikke hadde noen tilknytning til Harald Hårfagres ætt.

Snorre forteller i Heimskringla (I s. 459) at ved Norges deling mellem seierherrene efter Olav Trygvasons fall „hafði Sveinn Dana-konungr þá enn Víkina . . . *en hann veitti Eiríki jarli Raumaríki ok Heiðmǫrk*". Noe senere lar Snorre (II s. 53), under omtalen av Olav Haraldssons møte med de oplandske småkonger, Rørek si: „Hǫfum vér nú haldit vináttu við *Dana-konung*, ok hǫfum vér af honum traust mikit haft um alla hluti."

Imidlertid står disse oplysningene hos Snorre i direkte strid med det de andre kilder beretter om dette.

I Den tidlige Olavssaga, som Snorre har kjent og nyttet ved utarbeidelsen av sin saga om Olav den Hellige, blir det sagt (Leg. saga s. 35): „Talde *Olafr Syia konongr* at Olafr konongr Harallz sun hafðe sæzc *i skattlond hans*", og noen linjer lenger nede i Legendariske sagas tekst, som på dette sted representerer en annen av Snorres kilder, Den annen Olavssaga, heter det videre: „Olafr Harallz sun hafðe tækit upp *marga dýrlega luti Olafs svænsca* þa er hann hafðe níðr sætta *a Upplandum.*"

Fagrskinna, hvis beretning om Olav den Hellige på en rekke punkter er avhengig av Snorres særskilte saga om denne konge, hvor ialfall det annet av de ovenfor anførte steder fra Heimskringla fins, har slått vrak på Snorres meddelelse, og forteller isteden om riksdelingen (s. 135): „*Olafr konongr svænski laut mikit riki i þesso lut skifti um Upplonnd oll.*"

Styrme Frodes Livssaga om Olav den Hellige, som er en bearbeidelse av Snorres særskilte Olavssaga[65], har også pa dette punkt en meddelelse som går stikk imot Snorres. Det heter nemlig i Flatøyboken (II s. 67): „Suo segir Styrmir hinn frode at Olafr konungr Haralldzson hafi tekit riki af XI konungum a Upplondum *firir Olafi Suiakonungi.* en hann segir at þui *ætti Olafr sænski Upplond* at Æirekr Hakonarson hefde þui heitit honum til lidueitzslu ser þa er hann bardizst med honum moti Olafi konungi Trygguasyni." Det ligger en tydelig polemikk mot Snorre i denne sterkt presiserte uttalelse.

Kan vi nu av disse oplysninger trekke den slutning at Olav Sveakonge efter slaget ved Svolder virkelig har utstrakt sitt herredømme til også å omfatte Oplandene? Jeg tror dette på ingen måte kan ha vært tilfelle. Svære skogstrekninger med spredt bebyggelse skiller Mjøs-egnene fra Uppland. Hvilken interesse skulde sveakongen ha av å trenge frem gjennem disse uveisomme trakter, og hvordan skulde det i det hele være gjørlig med en hær?

Vi kan derfor ikke uten videre godta de meddelelser som fins i Den annen Olavssaga, i Fagrskinna og i Styrme Frodes Livssaga om Olav den Hellige[66]. Imidlertid er det ikke bare fra tiden efter Olav Trygvasons fall at vi har slike oplysninger.

Digitized by Google

Historia Norwegiæ forteller om Håkon jarl Sigurdsson[67] at han „cunctis exterminatis regulis perditisque *tributiferis Sweonum* totius Norwegiæ monarchiam sub comitali dignitate sibi usurpavit" — han tilegnet sig hele Norge efter å ha gjort det av med småkongene, og ryddet svearnes skatt-konger av veien. — Vi har vidnesbyrd om at kvinnelige slektninger av Håkon jarl blev giftet inn i fremstående Oplands-ætter, som derved blev knyttet til jarlen og hans politikk. På Harald Hardrådes tid møter vi på Oplandene Orm jarl Eilivsson, som var dattersønn av Håkon jarl (Hkr. III s. 133). .Håkon Ivarsson tilhørte også jarle-ætten, men han hadde ikke noe med Oplandene å gjøre, noe jeg vil komme nærmere tilbake til i en spesiell undersøkelse. — Det er imidlertid helt galt når Historia Norwegiæ vil ha det til at kongs-ætten på Oplandene blev ryddet av veien alt på Håkon jarls tid.

Odd munk har en oplysning om forholdene på Oplandene på Olav Trygvasons tid (Arn. s. 76). „Fiallbygþir lagu eigi undir Noregs konunga er með sionum riðu. þui at *Uplendinga konungar er fylkiom reðu þionuðu til Suia konungs.*"

De to siste steder — i Historia Norwegiæ og Odd munks Olavssaga — stammer fra Are Frodes Konungabók, og må derfor tas som uttrykk for en meget gammel tradisjon.

Hvordan kan nu en slik uriktig tradisjon ha festnet sig? Det er sikkert at disse meddelelser ikke gjenspeiler forholdene slik de var da sagaene blev ført i pennen. Bare én forklaring står da igjen: i tiden mellem Harald Hårfagre og Olav den Hellige rådde svenske erobrere på Oplandene. I den folkelige beretning holdt man fast ved dette, men bare i litt endret form: de svenske erobrere blev sveakongens skatt-konger. —

Adam av Bremen forteller et sted følgende[68]: „Accepimus a sepe dicto rege Danorum Suein tunc apud Sueones imperitasse quendam *Ring* cum filiis Herich et *Emund* . . ." Såvel *Ringr* (*Hringr*) som *Eymundr* er særdeles sjeldne navn[69].

I hele Snorres Heimskringla forekommer det siste navn bare to ganger, nemlig på en sønn av sveakongen Olav Eiriksson (II s. 162) og på sagnskikkelsen „Emundr af Skǫrum" (II s. 182). Derimot er det aldri brukt om noen mann av norsk ætt. Men i Flatøyboken heter det om oplandskongene (II s. 118): „Hringr atti III sonu ok voru allir konungar. æinn het Hrærekr . . . annar het *Eymundr* þride Dagr."

Navnet *Hringr* forekommer i Heimskringla bare om medlemmer av den oplandske kongsætt, men i den i alt tre ganger.

Denne slående overensstemmelse i navnebruk mellem kongene i Uppsala og oplandskongene kan umulig bero på en blott og bar tilfeldighet. Den kan alene forklares gjennem slektskap mellem de to ættene.

På denne vis føres vi da tilbake til Rolvsøy-ætten og den tilknytning til Uppland som dens gravminner tyder paa.

Digitized by Google

Det er ingen grunn til å forbauses over at disse konger blev betegnet som utlendinger, til tross for at de sikkert i over et århundre hadde opholdt sig i Norge dengang Olav Haraldsson ryddet dem av veien høsten 1015[70]. De var erobrere, og følte derfor stadig som fremmede.

Mens oplendingene i det store og hele ikke tok del i vikingetogene, forteller Flatøyboken om kongene Rørek, Eymund og Dag (II s. 118): „Þeir voru allir hardfæingir menn ok voru j vtgerdum firir fǫdur sinum ok *j uikingu ok ofludu ser suo metorda.*" I og for sig betyr ikke et slikt trekk så meget, men det synes likevel å tyde på at småkongene på Oplandene skilte sig skarpt ut fra befolkningen i denne landsdel.

Ennu klarere kommer dette frem i sagaenes beretning om Olav den Helliges optreden imot dem. Halvdan Koht sier med full rett[71]: „Eiendommelig og vel verdt å legge merke til er det, at enda Olav fór så hardt fram imot småkongene på Oplandet, så opretholdt han likevel vennskapen med høvdingene der."

På denne bakgrunn forstår vi hvorfor kong Olav ikke gjorde noe forsøk på allianse med de oplandske småkonger, slik Snorre vil ha det til, men isteden valgte å slå hårdt til ved første leilighet, alt samme høst han var kommet til Norge. — Det har sin interesse å legge merke til at de av dem som slapp helskinnet fra sammenstøtet med kong Olav søkte øst til sveakongens rike.

I store trekk artet de sosiale forhold sig noenlunde likt i Trøndelag og på Oplandene. Men mens trønderne i løpet av vikingetiden ganske sikkert ikke hadde konger til å styre sig, møter vi en dominerende herskerætt på Oplandene. Den naturligste og metodisk best underbyggede forklaring mener jeg derfor er, at de oplandske småkonger ikke hadde opnådd sin makt som resultat av en fredelig utvikling, men at de var fremmede erobrere som hadde trengt op langs Glåma, idet de tidligere hadde holdt til på Rolvsøy som vikinger og ransmenn overfor kjøpmenn og bønder, som på Glåma søkte op til bygdene rundt Mjøsa[72].

Sagaene lar disse småkonger ikke bare råde for Mjøs-egnene, men også for Ringerike; antagelig skyldes dette en nærliggende tilknytning til kongsnavnet Ring. Sigurd Syr hørte hjemme ved Mjøsa, det synes å være hevet over all tvil, selv om Snorre mener noe annet. Så vel skaldekvad som tidlig tradisjon viser tydelig at så var tilfelle[73].

Gravfunnene deler Norge i to hoveddeler: kystegnene og innlandsbygdene. I Are Frodes Konungabók møter vi nettop det samme skille.

Stadig blir motsetningen mellem sjølandet og innlandet holdt frem; således heter det i det første innskudd hos Odd (Holm s. 2): „Haralldr (grafelldr) var konungr *með sionvm*; en fylkis konungar voro *allt a Upplǫndvm et efra* þegar er Haralldr let af rikino en harfagri, oc voro þa fylkis

Digitized by Google

konungar allt til Olafs ens helga." Et annet sted blir det fortalt (Arn. s. 42) at efter Harald Hårfagres tid „varo margir konungar er af hans ætt varu comnir, oc varo þeir konungar yfir heruðum oc rikiom storum eða eyiom; en þar at eins segiom ver fra þeim er rikt hafa *hit ytra með sionum* oc yfir konungar varu landzins, þui at *a Uplondum oc með fiallbygþum* varu fylkis konungar þeir er . . . reðu firir fylkiom, oc *skilþu þau riki fioll oc scogar um landit viða*". Endelig heter det (Arn. s. 76): „*Fiallbygþir lagu eigi undir Noregs konunga er með sionum riðu.*"

Historia Norwegiæ[74] sier om Harald Hårfagre: „*totius maritimæ zonæ* regnum nactus est primus." Men så legges det til: på Østlandet (*mediterraneæ zonæ*) rådde fremdeles småkonger. Denne tilføielse kan ikke skyldes Are Frode. Som det fremgår av det første av de ovenfor anførte steder fra Odd munk, sier Are uttrykkelig at oplandskongene først kom til makten efter kong Haralds tid.

Om Håkon Adalsteinsfostre heter det på samme vis i Historia Norwegiæ[75]: „*Hacon a maritimis Norwegiæ gentibus rex assumitur.*" Og videre[76]: „Post hæc *tota maritima zona* Gunnildæ filiisque ejus Haraldo, Sigwardo et Gunrodo . . . subdita est."

Snorre forteller om Håkon jarl Sigurdsson, utvilsomt på grunnlag av Konungabók (Hkr. I s. 342): „Håkon jarl réð Nóregi *alt it ýtra með sjá.*"

Historia Norwegiæ[77] beretter om Olav Trygvason: „Olavus regi regum reconciliat omnes compatriotos suos *in maritimis.*"

Are Frode — ved siden av de eldste verker som direkte er avhengige av ham — er den eneste som skjelner skarpt mellem kystland og innland. Selv om dette er et stort og avgjørende skille, lar det sig imidlertid godtgjøre at ikke hele kystlandet lå under rikskongene.

Oldfunnene fra Østfold peker mot forbindelse med Danmark, og de få sene gravfunn fra Trøndelag er et minne om det mektige trøndske aristokrati som stod i veien for Haralds-ættens herredømme der.

Digitized by Google

Noter og oplysninger.

Første del: Studier i kongesagaen.

I. Egilssaga — Heimskringla.

1 G. Vigfússon, Sturlunga saga, Oxford 1878, Prolegomena, s. XLVII; jfr. G. A. Gjessing, Egils-saga's Forhold til Kongesagaen, Arkiv for nordisk Filologi II s. 314—15.

2 E. Jessen, Glaubwürdigkeit der Egilssaga, Historische Zeitschrift herausgegeben von Heinrich von Sybel. XXVIII, München 1872, s. 64.

3 Finnur Jónsson, Egils saga Skallagrimssonar, København 1886—88, Fortale s. LXXVII.

4 G. Storm, Snorre Sturlassons Historieskrivning, Kjøbenhavn 1873, s. 53.

5 F. Jónsson, a. a. s. LXXIV.

6 G. A. Gjessing, a. a. s. 289—318.

7 Uthevelsen er foretatt av mig.

8 Gjessing, a. a. s. 315—316.

9 Uthevelsen er foretatt av mig.

10 F. Jónsson, a. a. s. LXXV—LXXVIII.

11 G. Storm. a. a. s. 52—53.

12 Gjessing, a. a. s. 311.

13 Gjessing, a. a. s. 313.

14 F. Jónsson, a. a. s. LXXVII.

15 Gjessing, Undersøgelse af Kongesagaens Fremvæxt, II (Tillægshefte til Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1875), s. 5.

16 S. Nordal, Om Olaf den Helliges Saga, København 1914, s. 187.

17 Gjessing, Egils-saga's Forhold til Kongesagaen, s. 312.

18 F. Jónsson, a. a. s. LXXVII.

19 Jfr. G. Storm, a. a. s. 5 fg.: „Medens saaledes Kongesagaerne nævnes baade i 13de og 14de Aarh. som ét samlet Værk, skal det ikke nægtes, at ogsaa de enkelte Sagaer i Heimskringla nævnes særskilt. Forf. af Knytlingasaga, som flere Gange omtaler „æfi Noregs konunga", citerer dog ogsaa de enkelte Sagaer om Olav den hellige, om Magnus den gode og om Harald haardraade, og Citaterne passer dog kun paa disse Kongers Sagaer i Heimskringla; paa samme Maade nævnes i Jarlesagaen „æfi Noregs konunga", men lige forud „Saga Magnus konungs", og dog er det tydeligt, at samme Bog (nl. Snorres) menes . . . Disse Bemærkninger skulde jeg ikke have fremført, hvis ikke Prof. Maurer paa saadanne Udtryk havde grundet den Formodning, at Snorre har kun forfattet enkelte Sagaer . . ." Jfr. Konrad Maurer, Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache, (Aus den Abhandlungen der k. bayer. Akademie der W. I. Cl. XI. Bd. II Abth.) München 1867, s. 126 fg.

20 G. Storm, a. a. s. 116.

21 G. Storm, a. a. s. 116.

22 F. Jónsson, a. a. s. LXXVI.

23 G. Storm, a. a. s. 53.

24 Gjessing, a. a. s. 313—314.

25 G. Storm, a. a. s. 118.

26 Gjessing, a. a. s. 307—309.

Digitized by Google

27 S. Nordal, Om Orkneyinga saga, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1913, s. 36 fg. Jfr. Orkneyinga saga, ed. S. Nordal, København 1913—16, Indledning s. II.

28 Jfr. Hkr. I s. 162—163: „Eirikr konungr tók allar tekjur þær, sem konungr átti um mitt land, *inn næsta vetr eptir andlát Haraldz konungs,* en Óláfr austr um Vikina, en Sigroðr, bróðir þeira, hafði alt um Þrœndalǫg." Dernest blir det fortalt om slaget mellem disse og Eirik ved Tunsberg, og hvorledes de blev ryddet avveien. Derefter heter det: „Eirikr fór um Vikina ok lagði undir sik *ok dvalðisk þar lengi sumars.*"

Hkr. I s. 165: „Hákon Aðalsteinsfóstri var þá á Englandi, er hann spurði andlát Haraldz konungs, fǫður sins; bjósk hann þá þegar til ferðar . . . ok kom hann um haustit til Nóregs. Þá spurði hann fall brœðra sinna ok þat, at Eirikr konungr var þá i Vikinni."

29 Monumenta historica Norvegiæ, ed. Gustav Storm, Kristiania 1880, s. 105.

30 Mon. hist. Norv. s. 7.

31 G. Storm, a. a. s. 117—118.

32 Halvdan Koht sier i sin avhandling: Når levde Harald Harfagre og sønene hans? NHT. 5. R. VI, s. 166: „. . . Dei spursmala som her reiser seg, er det urad å ta upp i si fulle vidd, utan ein med det same granskar grunnlage for heile Egils-soga, og eg vonar eg ein gong skal få høve til å legge fram slik ei gransking. No lyt eg nøgjes med å segje at eg reknar Egils-soga *korkje for so gamal* (uthevet her) eller so historisk som ho vanleg blir teken." All den stund Koht ikke har fremlagt sine grunner for denne opfatning, lar det sig selvsagt ikke gjøre å komme inn på saken; så meget må dog sies, at hele min utredning av Egilssagas forhold til Heimskringla viser, at Koht ikke kan ha rett i, at denne saga skulde være yngre enn almindelig antatt. Hvad Egilssagas avfattelsestid angår, slutter jeg mig til Finnur Jónsson (a. a. s. XC): „Jeg for min del antager, at sagaen er skreven lidt før 1200." Efter 1220—25 kan den ialfall ikke være skrevet. —

II. Den såkalte Ladejarlssaga.

1 Finnur Jónsson: Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, Anden udgave, II, København 1923, s. 633.

2 Edv. Bull, Norrøn historieforskning, Nordisk tidskrift (Utgiven av Letterstedtska föreningen), 1923, s. 220—221.

3 Den norsk-islandske Skjaldedigtning, ed. Finnur Jónsson, B I, s. 193—194, v. 4.

4 Folkeutgaven av Snorre, oversatt av Gustav Storm, s. 224.

5 Jfr. Gustav Indrebø, Fagrskinna, Avhandlinger fra Universitetets historiske seminar, Kristiania 1917, s. 169.

6 Skjaldedigtning, B I, s. 193, v. 3.

7 Skjaldedigtning, B I, s. 194, v. 5.

8 Skjaldedigtning, B I, s. 194, v. 6.

9 Toralf Berntsen, Fra sagn til saga, Kristiania 1923, s. 206.

10 Skjaldedigtning, B I, s. 193—194, v. 3, 4 og 5.

11 Nu er det visstnok så at Odd (Arn.) har tatt op stykker fra Fagrskinna, slik Gustav Morgenstern (Oddr, Fagrskinna und Snorre, Leipzig 1890, s. 29 fg.) har vist; P. Groth har bestridt riktigheten av Morgensterns opfatning (Forord til Arn., s. LXIV), men uten hell; jfr. Gustav Indrebø, a. a. s. 91. Imidlertid er det ganske sikkert, at det er Odds tekst som i nærværende tilfelle er den primære; intet tyder her på interpolasjon fra Fagrskinna.

12 T. Berntsen, a. a. s. 204.

13 G. Indrebø, a. a. s. 88.

14 T. Berntsen, a. a. s. 190—191.

15 Uthevelsen er foretatt av mig.

16 Jfr. G. Indrebø, a. a. s. 119.

17 G. Indrebø, a. a. s. 118.

18 G. Indrebø, a. a. s. 119.

19 T. Berntsen, a. a. s. 191.

Digitized by Google

20 T. Berntsen, a. a. s. 192.

21 Skjaldedigtning, B I, s. 203, v. 2 (III), s. 204, v. 3 og 4 (første halvstrofe).

22 F. Jónsson, a. a. s. 627.

23 Jómsvikinga-sagas tekst er på dette sted ikke oprinnelig, idet denne oplysning skyldes Jómsvikinga-dråpa (Skjaldedigtning, B II, s. 5—6, v. 22); i F. Jónssons oversettelse lyder denne strofe: „De kraftige menn, som var ophisset til kamp, støtte der sammen; hvor de kjempet, var det en overmåte mannsterk hær til å verge landet, og det var 5 nordmenn mot én viking." At Jómsvíkinga-saga her virkelig bygger på dråpaen, fremgår til all overflod av følgende meddelelse (510 s. 71): „Biarnne biskup seger i drapu þeirre, er hann ortte um Iomsuikinga, at V menn Haconar jarls uæri moti einum Dan."

24 Skjaldedigtning, B II, s. 1—10.

25 Skjaldedigtning, B I, s. 138, v. 10.

26 T. Berntsen, a. a. s. 196.

27 T. Berntsen tar således feil når han i denne vaklen ser et vidnesbyrd om at Fagrskinna bygger på Ladejarlssagaen (Eirikssagaen); han sier nemlig (s. 196): „Fgsk. kombinerer Æ. J. med den nye kilde, Æ. J. har sagt at Torkel nyttet sverd, i den nye kilde har han været bevæbnet med en øks da han løp frem mot Vagn." Et eksempel som dette viser hvor løs og lite gjennemarbeidet Toralf Berntsens undersøkelse er.

28 Når det f. eks. heter i Fagrskinna om jomsvikingen med det vakre håret, da han hadde nøkket til med hodet slik at mannen som holdt ham fikk hendene hugget av, at han sa (s. 101): „Lifa ænn noccorer Iomsvikingar", da kan man ikke godt, på grunnlag av en replikk av den art, forutsette en tapt kilde som Fagrskinna skulde ha benyttet. Hvis man vilde gå frem efter den metode, måtte det bli nødvendig å operere med et stort tall av hypotetiske sagaer.

29 T. Berntsen, a. a. s. 197—198.

30 Skjaldedigtning, B I, s. 115.

31 T. Berntsen, a. a. s. 216.

32 F. Jónsson, a. a. s. 627.

33 Uthevet av mig. — Med dette skal dog på ingen måte være sagt, at jeg følger Finnur Jónsson i den antagelse at Fagrskinnas beretning før og efter innskuddet om jomsvikingene oprinnelig har utgjort en helhet, ett sammenhengende verk. Det er et spørsmål vi senere vil få anledning til å utrede nærmere.

34 T. Berntsen, a. a. s. 186.

35 Jfr. T. Berntsen, a. a. s. 212.

36 Efter en gjennemgåelse av Sverressagas skildring av Fimreite-slaget sier Toralf Berntsen (s. 233): „Det er ikke vanskelig at se at den nye skildring Erikssagaen har bragt av slaget i Hjørungavaag og av Svolderslaget, netop er nydannet efter traditionen om Fimreiteslaget. Det nye i Erik jarls slagteknik, det er netop kong Sverres nye slagmetode." Og videre (s. 234): „Denne overføring av drag fra Fimreitesagnet til Svoldersagnet, denne nylagning av Svoldersagnet mener vi er skedd i den mundtlige tradition."

I sin særdeles anerkjennende omtale av Berntsens undersøkelse sier Edv. Bull (a. a. s. 221): „Helt lærerikt blir dette (d. e. Berntsens resultat) først ved en sammenstilling med Sverres sagas skildring av sjøslaget i Norefjord i Sogn, hvor kong Magnus Erlingsson mistet livet . . . Nu fortæller imidlertid Sverres saga om slaget i Norefjord at taktikken med de løse skib mot de sammentengede her blev bragt i anvendelse som en nyhet av kong Sverre, og det kan efter det anførte visselig heller ikke være tvil om at dette er faktisk rigtig, at denne taktikken virkelig skyldes kong Sverre. Men da har altså Eirik Jarl ikke kjæmpet slik, og sagaen om hans seire i Hjørungavåg og ved Svolder er formet efter Sverres seir i Norefjorden, under sterk og direkte påvirkning av dette, det største og navnkundigste sjøslag i mands minde. Samtidens egne forhold og begivenheter har med andre ord været med på å gi liv og farve til de norske sagaforfatternes skildringer av fortidens strid. Og dermed nærmer vi os til et av de hovedproblemer som har voldt sterkest strid i norrøn forskning i det siste halve snes år, problemet om sagaens avhængighet av sin egen tid og dens tankegang." —

Digitized by Google

Det er ikke fritt for at Edv. Bull her har latt sig føre for langt ut, takket være Toralf Berntsens noe overilede slutninger. Det er på ingen måte nødvendig (og neppe heller videre fruktbart) å anta at Fagrskinnas forfatter under sine endringer av Odd munks og Jómsvikinga-sagas beretninger, henholdsvis om Svolder-slaget og kampen i Hjørungavåg, skulde ha hatt Sverressagas skildring av slaget ved Fimreite i tankene. Likhetspunktene er da heller ikke så fremtredende som Berntsen gir det inntrykk av. —

Om slaget ved Nesjar heter det i Fagrskinna (s. 150): „Lagðe konongrenn til fundar við iarl oc lagðe Karllhofða sinum at skipi iarls oc *tengðu saman stamna oc lagðu borð við borð.*" Den annen Olavssaga, som har vært Fagrskinnas kilde, forteller (Leg. saga s. 25): „Sva for orrastan at Olafr konongr lagðe Karlhofðann við scip iarlsens oc varð borða munr. Olafr hafðe borð mæira."

På dette punkt står Fagrskinnas fremstilling i det samme forhold til sin kilde som vi har sett var tilfelle for Svolder-slagets og Hjørungavåg-slagets vedkommende. Både Odd munk og Jómsvikinga-saga forteller om kamp skib mot skib, men i Fagrskinna er dette presisert skarpere, fullstendig som i beretningen om Nesjar-slaget.

Fagrskinna-forfatterens trang til å gjøre sine slag-skildringer anskuelige er det som har forledet Toralf Berntsen til å søke forklaringen i et tapt verk. Men Berntsen har ikke gjort noe forsøk på å vise at beretningen om Nesjar-slaget går tilbake på „Eirikssaga".

37 F. Jónsson, a. a. s. 633.

38 F. Jónsson, a. a. s. 626.

39 F. Jónsson, a. a. s. 627.

40 Skjaldedigtning, B I, s. 61, v. 9 og 10.

41 Gustav Indrebø, a. a. s. 83, har her den samme opfatning som Finnur Jónsson; det samme er også tilfelle med Toralf Berntsen, a. a. s. 151.

42 G. Indrebø, a. a. s. 83.

43 T. Berntsen, a. a. s. 165.

44 Uthevelsen er foretatt av mig.

45 Monumenta historica Norvegiæ, ed. Gustav Storm, s. 9.

46 Mon. hist. Norv., s. 106.

47 Jfr. Odd (Holm s. 27), om Olav Trygvasons møte med Horda-Kåres ætt på Gulating. Det er dog å merke at denne beretning neppe stammer fra Odd selv, idet den ikke fins i Arn., selv om den har dannet grunnlaget for den tilsvarende fremstilling i Heimskringla (I s. 363 fg.).

48 Jfr. den nettop nevnte beretning om Olav Trygvason og Horda-Kåres ætt.

49 T. Berntsen, a. a. s. 164.

50 Gustav Storm, Snorre Sturlassøns Historieskrivning, s. 126.

51 G. Storm, a. a. s. 126.

52 Skjaldedigtning, B I, s. 69—70, v. 6.

53 G. Storm, a. a. s. 126.

54 G. Storm, a. a. s. 125—126.

55 Jfr. T. Berntsen, a. a. s. 163—164.

56 Sig. Nordal, Om Olaf den Helliges Saga, s. 158 fg.

57 Johan Schreiner, Studier i Olav den Helliges saga, Arkiv för nordisk Filologi XLIII, Ny Följd XXXIX s. 1—10.

58 G. Indrebø, a. a. s. 100—101; hvor annet ikke er uttrykkelig oplyst, skriver de følgende citater av Indrebø sig fra dette sted.

59 Jfr. G. Indrebø, a. a. s. 288—289.

60 S. Nordal, a. a. s. 166 fg.

61 J. Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, Hist.-Filos. Klasse, 1926. No. 1) s. 45 fg.

62 J. Schreiner, a. a. s. 49.

63 Jfr. J. Schreiner, a. a. s. 19 fg.

64 J. Schreiner, Studier til Olav den Helliges historie, NHT. 5. R. VI, s. 419 fg.

65 J. Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 106.

Digitized by Google

66 J. Schreiner, a. a. s. 106. Jfr. J. Schreiner, NHT. 5. R. VI s. 418.

67 J. Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 29 fg. (kap. IX) og s. 32 fg. (kap. X).

68 J. Schreiner, NHT. 5. R. VI, s. 410 fg.

69 J. Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 46—47.

70 F. Jónsson, a. a. s. 391 og s. 633.

71 G. Indrebø, a. a. s. 87.

72 G. Indrebø, a. a. s. 169.

73 G. Indrebø, a. a. s. 86.

74 G. Indrebø, a. a. s. 83.

75 Det spiller i denne forbindelse ingen rolle at det heter i Jómsvíkinga-saga (219 s. 35): „Sitr Hacon nv of kyrt j landino oc ræþr nv I fyrir ollvm Noregi oc gelldr alldregi siþan scatta Haralldi konvngi Gorms syni." Jfr. G. Indrebø, a. a. s. 151.

76 G. Storm, Om Redaktionerne af Jomsvikingasaga, Arkiv for nordisk Filologi, I, s. 235—248.

77 G. Indrebø, a. a. s. 54—59; jfr. F. Jónsson, a. a. s. 654—655.

78 G. Indrebø, a. a. s. 147.

79 G. Indrebø, a. a. s. 149.

80 G. Indrebø, a. a. s. 149. Uthevelsen i dette citat er gjort av mig.

81 G. Indrebø, a. a. s. 86.

82 F. Jónsson har muligens rett når han sier (a. a. s. 387): „Kap. 15 (i Arn.) om Jomsvikingerne, (er) tiltrods for Groths forsøg på at bevise det modsatte (Forord til Arn. s. LV fg.), et lån fra Jómsvíkingasaga, der umulig kan være oprindeligt i Odds værk." Denne opfatning svekker dog på ingen måte den mening jeg her hevder: at dette stykke om Håkon jarl ikke hører med som en organisk del av Odds verk. Dets avstikkende form viser tilstrekkelig riktigheten av min synsmåte (jfr. den følgende fremstilling).

83 Jeg er således på dette punkt helt u e n i g med Finnur Jónsson når han hevder (a. a. s. 390—391) at alle Odds henvisninger gjelder „en g a m m e l, m u n d t l i g t r a d i t i o n".

84 Jfr. G. Indrebø, a. a. s. 81.

85 Jfr. G. Indrebø, a. a. s. 84.

86 I det foregående (s. 51—52) har vi fremført som innvending mot et av Gustav Indrebøs argumenter til fordel for den opfatning at Odd munk skulde ha kjent og benyttet den såkalte Ladejarlssaga, at Odd mangler oplysninger om en så viktig ting som riksdelingen efter slaget ved Svolder. Den samme innvending kan ikke reises mot den betraktning vi her har gjort gjeldende. For Are har sikkerlig ikke hatt mere å oplyse enn det lille som Odd anfører, der han taler om høvdingenes forhåndsavtale før det siste angrep mot Ormen Lange (Arn. s. 105). —

I Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 45 har jeg sagt: „Det synes å være klart at Fagrskinna ikke har kjent hverken Ares Olavsbok eller den tidlige Olavssaga eller den annen saga på annen måte enn i den form hvori de forelå i „Eldste sagas" sammenskrivning." K j e n t må her rettes til n y t t e t; som vi i det foregående har sett, må nemlig Fagrskinna, ved siden av å kjenne Ares verk i flere sammenskrivninger, også ha hatt foran sig Konungabók i dens oprinnelige form.

Delvis har Fagrskinna-forfatteren valgt å nytte verker som „Eldste saga" og Odds Olavsaga, og har derved indirekte anført Are; delvis har han hentet oplysninger like ut av Are Frodes Konungabók.

87 Skjaldedigtning, B I, s. 122, v. 29.

88 G. Indrebø, a. a. s. 59.

III. Are Frodes Konungabók.

1 Jfr. Konrad Maurer, Über Ari Thorgilsson und sein Isländerbuch, Germania, Fünfzehnter Jahrgang. Neue Reihe Dritter Jahrgang, Wien 1870, s. 302—306.

2 Uthevelsen er foretatt av mig.

3 K. Maurer, a. a. s. 309. Jfr. Maurer, Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache, Anm. 8.

Digitized by Google

[4] Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, Anden udgave, II, s. 344—345.
[5] F. Jónsson, a. a. s. 346—347.
[6] Gustav Storm, Snorre Sturlassons Historieskrivning, s. 13—15.
[7] G. A. Gjessing, Undersøgelse af Kongesagaens Fremvæxt, I s. 1--2.
[8] Guðbrandur Vigfússon, Prolegomena, s. XXXI fg.
[9] Björn Magnússon Ólsen, Om Forholdet mellem de to Bearbejdelser af Ares Islændingebog, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1885, s. 357 fg.
[10] C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage, II, Kjøbenhavn 1880, s. 204 fg.
[11] Eugen Mogk, Geschichte der norwegisch-isländischen Literatur (Sonderabdruck aus der zweiten Auflage von Pauls Grundriß der germanischen Philologie), 1904, s. 747.
[12] Wolfgang Golther, Ares Isländerbuch, Altnordische Saga-Bibliothek, Heft 1, Halle a. S., 1892, Einleitung, s. IX fg.
[13] Bogi Th. Melsteð, Íslendinga saga, III, Kaupmannahöfn 1916, s. 209 fg.
[14] A. Bley, Zur Entstehung der jüngeren Íslendingabók, Zeitschrift für deutsche Philologie, XXXII, 1900, s. 336 fg.
[15] Andreas Heusler, Are's Íslendingabók und Libellus Islandorum, Arkiv för nordisk Filologi, XXIII, Ny Följd XIX 1907, s. 320 fg.
[16] B. M. Ólsen, a. a. s. 343.
[17] G. Vigfússon, a. a. s. XXXII.
[18] Theodor Möbius, Are's Isländerbuch, im isländischen Text mit deutscher Übersetzung, Leipzig, 1869, Vorwort, s. XIII—XVI.
[19] K. Maurer, Über Ari Thorgilsson und sein Isländerbuch, s. 306 fg.
[20] B. M. Ólsen, a. a. s. 343.
[21] I min bok Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 3 har jeg fulgt den gjengse opfatning av „den eldre" og „den yngre" Íslendingabók. Dengang hadde jeg ennu ikke hatt anledning til å underkaste hele spørsmålet en mere inngående drøftelse.
[22] A. Heusler, a. a. s. 320.
[23] F. Jónsson, a. a. s. 344, note.
[24] A. Heusler, a. a. s. 320. I hans oversettelse står det egentlig: „Weil sie aber damit einverstanden waren und es vermehrt sehen wollten, so schrieb ich . . ."
[25] B. M. Ólsen, a. a. s. 344, note 1.
[26] Jfr. A. Heusler, a. a. s. 329: „Wir befinden uns in der ersten Frühzeit des Schriftwesens. Das Schreiben, zumal in der Landessprache, war kein Kinderspiel. Auch das Pergament stand nicht ungemessen zur Verfügung: noch der grammatische Traktat zwanzig Jahre später betont das Pergamentsparen ('at bócfell verþe driúgara' Igl. 1, 36. 46)." Like efter slår imidlertid Heusler sig selv på munnen ved å si: „Man darf wohl annehmen, daß seine Gönner schon ihre Abschriften der fb. besassen." — Det er ganske klart at biskopene og Sæmund Frode ikke har hatt noen interesse av å skaffe sig avskrifter av Íslendingabóks første og uferdige redaksjon, all den stund de opfordret Are til a omarbeide sitt verk.
[27] G. Vigfússon, a. a. s. XXXII.
[28] K. Maurer, a. a. s. 312.
[29] Uthevelsene er av mig.
[30] A. Heusler, a. a. s. 319.
[31] F. Jónsson, a. a. s. 347—348.
[32] Odd, Holm, kap. 30, s. 33: „sem seger i Islendinga bok"; jfr. Odd, Arn., kap. 40.
[33] F. Jónsson, a. a. s. 351.
[34] B. M. Ólsen, a. a. s. 345.
[35] B. M. Ólsen, a. a. s. 350 fg.
[36] F. Jónsson, a. a. s. 340.
[37] Oscar Albert Johnsen, Olavssagaens genesis, Edda VI, 1916, s. 209—224.

Digitized by Google

38 F. Jónsson, a. a. s. 349, note 3.

39 Jfr. J. Schreiner, a. a. s. 4, s. 39 og s. 64 fg. Jeg mener der å kunne påvise at allerede Den tidlige Olavssaga og ialfall Den annen Olavssaga har regnet Olav Haraldssons regjeringstid til 15 år. Se note 103 til dette kapitel.

40 Flateyjarbók I s. 194, kap. 156.

41 F. Jónsson, a. a. s. 351.

42 F. Jónsson, a. a. s. 349. Når Laurents Hansson i sin Heimskringla-oversettelse skriver: „Han (d. e. Aare prest thæn frode) schreff mest och fforst *i syne bøgker* om yslanz bøgning . . .", da må dette ganske sikkert bero på, at han har opfattet *sinnar bókar* som pluralis. (Anført efter Gustav Storms gjengivelse i Arkiv for nordisk Filologi, I s. 56).

43 K. Maurer, Über Ari Froði und seine Schriften, Germania, Sechsunddreissigster Jahrgang. Neue Reihe Vierundzwanzigster Jahrgang, Wien 1891, s. 67—68.

44 J. Schreiner, a. a. s. 3—13.

45 G. A. Gjessing, a. a. (1873) s. 4—5 sier at av uttrykkene i fortalen til Íslendingabók „tor man maaske antage, at Meningen er, at Ares Gjennemsynsmænd have fundet, at den første Islendingebog har indeholdt flere saa eiendommeligt udprægede Afsnit, at disse vanskeligt flød sammen til et sammenhængende Hele. Naar de derfor skulde gjøre nogen Bemerkning ved Redactionen, maatte det være den, at disse Afsnit væsentligt uforandrede (þeim licaþe svá at hafa) kunde løses fra hinanden og saaledes gjøres mere tilgjængelige for en senere mulig Forøgelse (eþa þar viþr auca). Efter dette har da Are udskilt *ættartala*, som rimeligvis sammen med Kolskeggr hinn vitre's Optegnelser er bleven Grundlaget for *Landnáma*, og *conunga æfi*, som er bleven Grundlaget for *den norske Kongesaga*."

G. Vigfússon, a. a. s. XXVIII fg.: „To begin with the evidence on this head, waiving non-essential points and stating the facts of the case in order, three works of Ari are distinctly mentioned: 1. Konunga-bók, or Book of Kings; 2. Landnama-bók, or Book of Settlements; and 3. Islendinga-bók, or Book of the Icelanders . . . As to Konunga-bók, we have the distinct testimony of the superscription to Cod. Fris. (whence that MS. was afterwards known as the 'Book of Kings'), 'Here beginneth the Book of Kings according to the records of Priest Ari the Historian . . .' These words can only mean either that the following Sagas are Ari's 'Book of Kings', or that they are derived therefrom."

Endelig slutter B. M. Ólsen, a. a. s. 370—371 sig helt til Gjessing, og gjengir dennes grunner. Jfr. B. M. Ólsen, Om Are Frode, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist., 1893, s. 207—352, hvor det dog ikke er tale om Ares Konungabók.

Det viser sig således at det er et temmelig svakt grunnlag de tre forskere bygger på; fremfor alt må Vigfússons resonnement helt avvises, jfr. F. Jónsson, a. a. s. 351. Imidlertid har G. A. Gjessing, a. a. s. 2—3, trukket frem mange av de steder som er av betydning for problemet om Ares Konungabók, selv om han ikke har gjennemført sine synsmåter helt. Det skal likevel understrekes at det er Gjessing som ved sine underøkelser har banet veien for den riktige opfatning av Are Frodes Konungabók. Ingen har tidligere drøftet dette spørsmål så inngående som han.

46 F. Jónsson, a. a. s. 391—392.

47 G. Storm, De ældste Forbindelser mellem den norske og den islandske historiske Literatur, Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1875, s. 212.

48 G. Storm, a. a. s. 214, peker visstnok på et sted hos Odd hvor det heter: „Jeg tror at kong Olav har reddet sig (og det vil alle de tro som ligner mig), skjønt jeg vet at noen eldre menn betviler det; jeg tror at han har vært i Grekenland eller Syrien, og bedt om tilgivelse for sin ungdoms synder." Om dette sier Storm: „Denne Reflexion viser netop ved sin Usikkerhed, tiltrods for det bestemte Sagn, at Odd egentlig selv ikke vilde gaa videre, end Thjodrek berettede, og styrker Rimeligheden af, at han har laant fra denne." Det er imidlertid ganske klart at et moment av denne art ikke kan tillegges den aller ringeste betydning.

49 G. Storm, a. a. s. 214—215.

50 G. Storm, a. a. s. 217.

Digitized by Google

51 Monumenta historica Norvegiæ, ed. G. Storm, s. 11, cap. IV.

52 Mon. hist. Norv., s. 18—19, note.

53 Mon. hist. Norv., s. 28—29; på et annet sted (s. 18, cap. XI) kalles Olav Trygvason „Impiger cultor vineæ domini sui."

54 J. Schreiner, a. a. s. 32—37.

55 Nu er det selvfølgelig en mulighet for, at den mann som har oversatt til norrønt mål Odd munks latinske verk, kan ha satt til på egen hånd så vel Sverre Sigurdssons bemerkning om Olav Trygvasons siste kamp, som meddelelsen om flytningen av Sunnivas relikvier fra Selja til Bergen i 1170, at det m. a. o. ikke lar sig gjøre å datere Odds Olavssaga på grunnlag av disse oplysninger. Allikevel mener jeg det er mest forsiktig å regne med at disse trekk stammer fra Odd munk selv. Derved undgår man en ny og overflødig hypotese.

56 Toralf Berntsen, Fra sagn til saga, s. 75—76, understreker at oversikten over Norges naturforhold og distinksjonen mellem sjøland og innland „passer bedre som en indledning paa en saga . . .; det er et tydelig hak i fortællingen (hos Odd), før og efter hænger teksten sammen." Og så sier Berntsen videre (uthevelsene er av mig): „Dette stykke *hører da ikke med til Odds oprindelige tekst*, det er den eneste rimelige slutning. Odds bok er blit oversat og bearbeidet, og *det er en bearbeider av sagaen der har sat dette stykket ind fra en ny kilde.*" Berntsen overser her at dette avsnitt ikke er det eneste som er hentet fra den tapte kilde, men at dette stykke slutter sig nær til fortellingen om hvorledes Olav Trygvason kristnet *finn lønd*, og til fremstillingen av hvorledes kristendommens stilling var høist forskjellig i de ulike deler av Norge. Antar man at denne fortelling skulde være et *senere innskudd* i Odds tekst, betyr det at Odd her har hatt et hull i sin beretning, men en slik slutning er ikke berettiget. Har enkelte deler av det tapte verk helt fra først av stått i Odd munks Olavssaga, må vi gå ut fra at det samme også har vært tilfelle med de øvrige.

57 Jfr. G. Storm, a. a. s. 216.

58 Sophus Bugge, Bemærkninger om den i Skotland fundne latinske Norges Krønike, Aarb. f. n. Oldk. og Hist., 1873, s. 19—20.

59 Halvdan Koht, Innhogg og utsyn, s. 211 fg. (Også trykt i Edda XII, 1919).

60 G. Storm, a. a. s. 216 fg.

61 G. A. Gjessing, Sæmund Frodes Forfatterskab, Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C. R. Unger, Kr.ania 1896, s. 135 fg.

62 H. Koht, a. a. s. 217.

63 G. A. Gjessing, a. a. s. 136.

64 Mon. hist. Norv. s. 115.

65 Mon. hist. Norv. s. 116.

66 H. Koht, a. a. s. 219.

67 Grønland nevnes dog på et sted rent flyktig: Mon. hist. Norv. s. 75—76.

68 H. Koht, a. a. s. 217—219.

69 Jfr. T. Berntsen, a. a. s. 76.

70 Jfr. F. Jónsson, a. a. s. 341—342. Gjessing, Undersøgelse af Kongesagaens Fremvæxt, II, s. 47 fg. prøver å vise at en slik slutning ikke er bindende, men hans innvendinger er helt uantagelige.

71 P. A. Munch, Symbolæ ad historiam antiquiorem rerum Norvegicarum, Chr.ania 1850, s. 48.

72 K. Maurer, Ueber die Ausdrücke, Anm. 28.

73 S. Bugge, a. a. s. 3—12.

74 G. Storm, Norske Historieskrivere paa Kong Sverres Tid, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist., 1871, s. 414—419, og Yderligere Bemærkninger om den skotske Historia Norvegiæ, Aarb. f. n. Oldn. og Hist., 1873, s. 370—376.

75 G. Storm, De ældste Forbindelser mellem den norske og den islandske historiske Literatur, s. 211 og Indledning til Mon. hist. Norv., s. XXII. Jfr. H. Koht, a. a. s. 217.

76 G. A. Gjessing, a. a. s. 140 fg.

Digitized by Google

77 H. Koht, a. a. s. 217.

78 T. Berntsen, a. a. s. 54—60. Jfr. F. Jónsson, a. a. s. 600 fg., som mener at „et arbejde, der enten er identisk med vort Ágrip eller dettes original" må være kilde for Historia Norwegiæ.

79 T. Berntsen, a. a. s. 76—77.

80 T. Berntsen, a. a. s. 85.

81 Uthevelsen er foretatt av mig.

82 T. Berntsen, a. a. s. 89.

83 Uthevelsen er foretatt av mig.

84 Mon. hist. Norv. s. 110—112.

85 J. Schreiner, a. a. s. 124.

86 T. Berntsen, a. a. s. 61.

87 P. A. Munch, Om Kilderne til Sveriges Historie i den forchristelige Tid, Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1850, s. 299 fg.

88 S. Bugge, a. a. s. 12—17; citatet fra s. 13—14.

89 G. Storm, Yderligere Bemærkninger om den skotske „Historia Norvegiæ", s. 381—382.

90 Den norsk-islandske Skjaldedigtning, ed. F. Jónsson, B I, s. 18.

91 S. Bugge, a. a. s. 3—4.

92 G. Storm, Norske Historieskrivere paa Kong Sverres Tid, s. 417.

93 T. Berntsen, a. a. s. 65—66.

94 Det kan ikke være tvilsomt at Ágrip på dette punkt representerer en eldre og riktigere opfatning enn Historia Norwegiæ. I dette verk heter det (Mon. hist. Norv. s. 104): „Hic (d. e. Haraldus) . . genuit XVI filios. Primogenitus Ericus, qui cognominatus est blothoex . . Secundus Hacon, quem Adalstanus rex Anglorum sibi in filium adoptavit. Tertius Olavus. Quartus Berno . . . Quintus Sigwardus cognomento gigas . . ." Det er her forfatterens eget resonnement og ikke overleveringen som ligger til grunn.

All den stund Eirik Blodøks blev konge efter sin far, lå det nær å tro at han var Haralds eldste sønn, og da Håkon fulgte efter Eirik, måtte han være den nesteldste. Forfatteren av Historia Norwegiæ var videre sikker på at stamfedrene til senere rikskonger måtte følge umiddelbart efter i rekken: Olav Digerbein, farfar av Olav Trygvason, var numer 3, Bjørn Kjøpmann, farfars far av Olav den Hellige, var numer 4 og Sigurd Hrise, angivelig farfars far av Harald Hardråde, var den 5te av Harald Hårfagres sønner.

I Ágrip (sp. 3—4) lyder den tilsvarende fremstilling (jfr. Fagrskinna, s. 19): Harald „atti suno tyitian oc meþ morgom conom. como þo tveir einn til konungs nafns. Eiricr bloþax. oc Hacon goþi. var Eiricr blóþax (i) ælzta lagi sona hans. annar Hocon i yngsta lagi . . . þriþi Olafr digrbeinn. IIII. Biorn caupmaþr . . . XVII Sigvrþr hrisi."

Finnur Jónsson sier (a. a. s. 602, note) at det må „bemerkes, hvad man altid har overset, at Ágrips *i elzta lagi* og *yngsta lagi* om Haralds ældste og yngste son netop betyder, at de var henholdsvis „den ældste" og „den yngste", ikke „en af de ældste osv." Dette er jeg imidlertid på ingen måte enig i. Det er ganske klart at når både Ágrip og Fagrskinna velger denne uttrykksmåte, er det ikke for å si noe annet enn det som faktisk står, men fordi forfatterne ikke våget å avgjøre spørsmålet definitivt; tradisjonen var ikke så sikker på at Eirik var den eldste, Håkon den yngste.

Olav Digerbein og Bjørn Kjøpmann blir også i Ágrip nevnt som numer 3 og 4 fordi senere rikskonger nedstammet fra dem. Nettop derfor er det så interessant at Sigurd Hrise opføres langt nede i listen, som nr. 17. Den tradisjon (eller forfatter) som har satt op denne fortegnelse, kan da i k k e ha ment at Harald Hardråde tilhørte kongsætten, Harald Hårfagres ætt.

95 Mon. hist. Norv., s. 105—106.

96 Jfr. H. Koht, Når levde Harald Harfagre og sønene hans? NHT. 5. R. VI, s. 148—149.

97 G. Storm, Vore Forfædres Tro paa Sjælevandring og deres Opkaldelsessystem, Arkiv för nordisk Filologi, IX s. 199—222. Jfr. Magnus Olsen, Sproglige og historiske Afhandlinger viede Sophus Bugges Minde, s. 14.

Digitized by Google

98 Ágrips fremstilling av Håkon Adalsteinsfostres kamper mot Eirikssønnene synes i det store og hele å skrive sig fra norsk tradisjon, således f. eks. beretningen om Gamles død i Gauldalen (sp. 12—13). Nu er det så at Are Frode gjennem Torgeir Avrådskoll — med Odd Kolsson som mellemmann — hadde forbindelse med Trøndelag, idet Snorre i sin prolog oplyser at Torgeir bodde på Nidarnes da Håkon jarl blev drept. Derav er det utvilsomt berettiget å slutte at Are har tatt op mange trekk fra trøndsk lokal tradisjon i sin Konungabók. For Håkon Adalsteinsfostres tid har dette kanskje i mindre grad vært tilfelle, derimot vel hvor det gjelder beretningen om Håkon jarls død og Olav Trygvasons ankomst til Trøndelag og valg til konge på Øreting. Det er vel ikke for intet at Snorre fester opmerksomheten ved at Torgeir da det skjedde bodde på Nidarnes. Derfor har det sin interesse å legge merke til at disse hendelser finnes særdeles inngående og tillitvekkende omtalt i Ares Konungabók, slik denne bruddstykkevis er bevart i Odd munks verk.

99 Mon. hist. Norv., s. 106.

100 H. Koht, Den eldste Noregs-historia umsett frå latin, Gamalnorske bokverk 19, Oslo 1921, s. 38.

101 Se således S. Bugge, a. a. s. 7, hvor et eksempel av denne art omtales. Jfr. F. Jónsson, a. a. s. 601.

102 J. Schreiner, a. a. s. 3—13.

103 Barði Guðmundsson, NHT. 5. R. VI, s. 553, note, sier: „Ifølge Snorri Sturlusons tidsregning bør kong Óláfr Haraldssons ankomst til Norge settes til høsten 1014 og Nesjaslaget til våren 1015 (Heimskr. II s. 417, 522). Snorri bygger her på Ari fróðis og Sighvatr Þórðarsons klare og utvetydige utsagn om kong Óláfrs regjeringstid. *Disse er innbyrdes helt uavhengige* (uthevet av mig), men allikevel overensstemmende, så *det kan ingen tvil være om at Snorres tidsregning her er riktig* (uthevet her). Den almindelige påstand om at Nesjaslaget skal ha stått den 25. mars 1016 skyldes hovedsakelig misforståelser av kildeskriftenes tidsangivelser („vetratal"). Den sikkreste datum som overhodet finnes i Nordens gamle historie er den 3. april 1015, dagen før Nesjaslaget."

Jeg har en helt annen opfatning enn Guðmundsson av dette spørsmal; tilsynelatende er det bare uenighet om ett år, og det hele således av særdeles liten interesse; men i virkeligheten er det av den aller største betydning å komme på det rene med hvorvidt slaget ved Nesjar stod i 1015 eller 1016, da ett års forskjell på dette punkt fører med sig høist ulike kombinasjoner mellem en rekke hendelser, noe vi skal komme tilbake til nedenfor.

Sigvat skald sier (Skjaldedigtning, B I, s. 244, v. 21): *„Áleifr réð landi et ofra fulla fimtán vetr af því láni áðr felli."* — „Olav rådde for landet i det øvre (d. e. Oplandene) 15 fulle vintrer før han falt." Da vi med visshet kan si at Olav den Hellige falt i 1030, følger det av Sigvats vers at han satte sig i besiddelse av makten på Oplandene *før* vinteren 1015—1016. Det er alt Sigvat har å oplyse; han nevner ikke med ett ord at Olav kom til Norge i 1014.

Det er ganske klart at Ares kronologi for Olav den Helliges vedkommende bygger på Sigvats kvad; Are har kjent og tolket Sigvats ord slik han mente var korrekt. Det går således ikke an å tale om at „disse er innbyrdes helt uavhengige". Are Frode har opfattet Sigvats uttalelse på samme vis som Barði Guðmundsson: Olav var konge i 16 år; 15 *fulle* vintrer plus en *ikke full* vinter, og Snorre følger Are, den store autoritet.

I Odd munks verk heter det (Arn. s. 76): „Þat gerðiz til tíþenda eptir frafall Olafs konungs Tryggua sonar at *a hinu XV ari siþan* com Olafr konungr Haralldz son *a Uplond.* oc toc *a einu hausti* V konunga i sitt valld" — da Olav høsten 1015 kom til Norge, satte han sig *med én gang* i besiddelse av makten på Oplandene og ryddet fylkeskongene av veien. Her er det altså logisk sammenheng med det Sigvat sier. På denne måte rådde Olav for Oplandene i 15 fulle vintrer før han falt. — Nu er det imidlertid å merke ved det anførte sted fra Odd Arn. at det ikke fins i Holm. Vi har derfor ingen sikkerhet for at det stammer fra Odd. Dette spiller imidlertid liten rolle.

Digitized by Google

Enten skyldes oplysningen Odd; i så fall har vi her et vidnesbyrd om at en mann som skrev omtrent en menneskealder efter Are, tolket Sigvats vers på egen hånd, uavhengig av den store autoritet. Eller stedet skyldes en senere avskriver; i så fall har vi her et vidnesbyrd om at en mann som bearbeidet Odds tekst en gang i det 13. eller 14. århundre, altså antagelig efter Snorres tid, hadde en annen opfatning enn Snorre og Are.

Som jeg har festet opmerksomheten ved i Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 54, lar Snorre — samtidig med at han lar Olavs harde fremferd mot de oplandske smakongene skje ved midtvinters tid — Kjetil fra Ringanes *ro* over Mjøsa da han gav Olav underretning om kongenes stevne. På samme vis lar Snorre Olavs små halvbrødre leke nede ved vannet på denne årstid. Disse enkeltoplysningene fant jeg stod i avgjort strid med resonnementet hos Snorre.

Mot denne opfatningen har Eivind Kvålen — i en melding av mitt arbeid, Den 17de Mai, Maandag 4. oktober 1926, Nr. 231 — tatt skarpt til gjenmæle: „Avgjort misvisande segjer han: Kong Olavs smaa brødre lekte heller neppe nede ved vannet ved midtvinters tid. (Sjaa s. 54). Sjølvsagt kunde borni leika nede ved vatnet um vetteren, opne vøker fanst der visseleg baade i mars og april. Elles må Schreiner hugsa paa at det var gamall sed å hogga store vøker i isen på vatn nær gardar, vetterstid, naar vatnet fraus burt. Harald Hardraade kunde godt hava treflisar i slike vøker, som Snorri segjer."

Jeg er slett ikke overbevist av Kvålens argumentasjon. Det Snorre sier er dette (Hkr. II s. 132): „Annan dag reikaði konungr úti um bœinn ok Ásta, móðir hans, með honum. Þá gengu þau at tjǫrn nǫkkurri. Þar váru þá sveinarnir, synir Ástu, ok léku sér, Guthormr ok Halfdan; þar váru gǫrvir bœir stórir ok kornhlǫður stórar, naut mǫrg ok sauðir; þat var leikr þeira. Skamt þaðan frá viðr tjǫrnina hjá leirvik nǫkkurri var Haraldr ok hafði þar tréspánu, ok flutu þeir við landit margir." For mig står det slik at denne skildring i alle enkeltheter forutsetter sommer. — Når Snorres kilde, Den annen Olavssaga, slik den er overlevert i Legendariske saga, i den tilsvarende fortellingen (s. 27) mangler disse konkrete trekk, da kan dette bare skyldes at Leg. saga her sterkt har forkortet den oprinnelige tekst. En kan ikke godt regne med at Snorre på egen hånd skulde ha satt til enkeltheter som stred mot selve fortellingen i hans Olavssaga.

Mens denne enkelthet således oplagt motsier resonnementet hos Snorre, er det å merke at den på en utmerket måte stemmer med oplysningen hos Odd munk: at kong Olav ryddet fylkeskongene av veien alt høsten 1015. Det er metodisk rett å feste større lit til denne enkeltoplysningen enn til selve fremstillingen hos Snorre, som bare kan være et produkt av hans egen kombinasjon.

Einar Skuleson som i året 1153 sa frem sitt kvad *Geisli* i Kristkirken i Nidaros, sier om dette, efter like i forveien å ha vist til Sigvats og Ottars kvad om Olav (Skjaldedigtning, B I, s. 430, v. 14): „Tirbráðr þengill, sás trúði á góð, *réð láði þria vetr umb tolf . . . áðr fullhugaðr folkvaldr felli* i skjalda dyn fyr innan Ǫlvishaug." Han tolker altså Sigvats vers i samme retning, og det gjør også Den tidlige (el. annen) Olavssaga, hvis tekst er bevart i Legendariske saga (s. 91) og i Ágrip (sp. 53): „In helgi Olafr bar þessa heims XV uetr konungs nafn i Noregi til þess er hann fell. *þa uar hann halfertogr at aldri.*" Tilsvarende til dette heter det i Ágrip (sp. 45): „Hann var a XX aldri er hann com i Noreg", og i Legendariske saga (s. 27): „*Olafr var þa XX vætra at alldre er hann kom i Noreg. en hann var XV vætr konongr.*"

Sigvat skald visste like godt som alle andre at Olav Haraldsson ikke bare var konge på Oplandene, men over hele Norge. Hvorfor taler han da her om Oplandene? Det kan fornuftigvis bare være én grunn til dette: kong Olav rådde for denne landsdel lenger enn for de øvrige deler av Norge. Han fikk makten på Oplandene *før* han i slaget ved Nesjar blev herre over hele landet. Det gir ingen mening, med Guðmundsson å sette Nesjar-slaget til 1015 på grunnlag av Sigvats vers. Hvad mente Sigvat i så fall med å si at Olav radde for *landet i det øvre* i 15 fulle vintrer?

Digitized by Google

B. Guðmundsson ser den historiske sammenheng slik (s. 552—554): Sommeren 1014 forlot Eirik jarl Norge og drog ned til Danmark for å hjelpe Knut i angrepet på England. Imidlertid fór de først vestover sommeren 1015.

Er det rimelig at Eirik jarl holdt sig passiv i Danmark med den hær og flåte han hadde samlet for kong Knut, samtidig med at Olav Haraldsson fanget Eiriks sønn Håkon og tvang ham til å forlate Norge; samtidig med at Olav satte sig i besiddelse av makten på Oplandene og rustet til kamp mot Svein jarl, som han så slog og drev fra landet våren efter? Dette er ikke alene urimelig, det er direkte umulig, så vidt jeg kan se.

Olav Haraldsson kom til Norge sommeren 1015, efterat kong Knut og Eirik jarl var dradd over til England, og slaget ved Nesjar stod den 25. mars 1016. Det er „den sikreste datum som overhodet fins i Nordens gamle historie."

104 Jfr. H. Koht, a. a. s. 35—37 og F. Jónsson, Tidsregningen i det 9. og 10. årh. særlig hvad Norge angår, NHT. 5. R. VI, s. 2 fg.

105 Visstnok sier H. Koht, a. a. s. 36: „Historia Norvegiæ. . . er den (av de norrøne kilder) som kjem nærast Sæmund." Forskjellen fra Sæmund er likevel ganske betraktelig: for Eirik Blodøks har S. 5 år, H. N. 1 år, for Harald Gråfeld har S. 9 år, H. N. 14 år, mens Are har henholdsvis 1 à 2 år og 15 år.

106 Jfr. J. Schreiner, Harald Hårfagre og hans efterfølgere, NHT. 1927.

107 Mon. hist. Norv. s. 71—72. Jfr. H. Koht, Den eldste Noregs-historia, s. 7—8.

108 H. Koht, Innhogg og utsyn, s. 219, har pekt på et trekk som gir „eit klårt vitnemål um at det er eit skriftleg fyrelag ho (d. e. Historia Norwegiæ) bygger på"; for så vidt er vi altså fullstendig enige. Men så sier han videre at dette trekk viser at „fyrelage må ha vore norsk, ikkje islendsk." „Fyrelage blir ikkje det latinske verke til Sæmund, men ei norsk umsetning (av Sæmunds verk) og det i heimenorsk handskrift." Tar vi bort det Koht her sier om Sæmund, og setter Ares islandske verk isteden, blir den eneste slutningen vi har lov å trekke av det sted Koht har festet opmerksomheten ved, at forfatteren av Hist. Norv. må ha nyttet Konungabók i et norsk håndskrift.

Eivind Kvålen, Den 17de Mai 4. okt. 1926, anfører som bevis mot min opfatning av Are Frodes forfatterskap: „Hægstads skriftgransking og alderen paa dei islendske handskrift me kjenner kongesoga paa, (visar) at ingi kongesoge av dei kjende er fraa tidi 1130—50." Skriftgranskeren kan på ingen måte ha det siste ord her. Han kan bare avgjøre håndskriftenes alder, og også det synes ofte å være tvilsomt nok. Men han kan ikke si noe om når de oprinnelige tekstene første gang blev ført i pennen.

IV. Fagrskinna — Heimskringla.

1 Konrad Maurer, Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache, s. 169 (s. 634, Anm. 29).

2 Gustav Storm, Snorre Sturlassøns Historieskrivning, s. 1—12; jfr. Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, Anden udgave, II, s. 691.

3 Gustav Indrebø, Fagrskinna, s. 285—286.

4 Den følgende undersøkelse vil vise at Indrebø — ialfall hvor det gjelder Fagrskinnas saga om Harald Hårfagre — ikke her vurderer saken helt korrekt. Fagrskinnas forfatter har kjent og nyttet Snorres særskilte saga om Olav den Hellige, hvis innledning har en rekke oplysninger om Harald Hårfagre som Fagrskinna slår vrak på.

5 G. Storm, a. a. s. 43 og s. 45.

6 F. Jónsson, a. a. s. 630.

7 Sigurður Nordal, Om Olaf den Helliges Saga, s. 154—165.

8 F. Jónsson, a. a. s. 628 og s. 699. F. Jónsson er dog slett ikke så sikker som Nordal.

9 G. Indrebø, a. a. s. 286.

10 G. Indrebø, a. a. s. 296—297.

11 Johan Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 45—49.

12 F. Jónsson, a. a. s. 630, note 2.

Digitized by Google

[13] G. Indrebø, a. a. s. 119, s. 154 fg. og s. 292.
[14] G. Indrebø, a. a. s. 293.
[15] G. Indrebø, a. a. s. 293—294.
[16] G. Indrebø, a. a. s. 292.
[17] Uthevelsene er foretatt av mig.
[18] G. Indrebø, a. a. s. 151.
[19] G. Indrebø, a. a. s. 292.
[20] Toralf Berntsen, Fra sagn til saga, s. 190.
[21] G. Indrebø, a. a. s. 289—292; de følgende citater er hentet fra disse sider.
[22] Denne uthevelse er av mig.
[23] G. Indrebø, a. a. s. 289.
[24] F. Jónsson, a. a. s. 698.
[25] T. Berntsen, a. a. s. 171 fg.; de følgende citater er hentet fra disse sider.
[26] T. Berntsen, a. a. s. 171.
[27] G. Storm, a. a. s. 130.
[28] T. Berntsen, a. a. s. 171.
[29] F. Jónsson, a. a. s. 627.
[30] T. Berntsen, a. a. s. 177.
[31] G. Indrebø, a. a. s. 39.
[32] G. Indrebø, a. a. s. 288.
[33] G. Indrebø, Aagrip, Edda XVII, 1922, s. 49—50: „I soga um Haakon den gode svarar Ágr. og Fgsk. til einannan paa ein maate som viser at dei baae har nytta ei sams kjelde, ulik baade Tj. og Hist. Norw. Eg har tidligare — likesom F. Jónsson — tenkt meg at det var ei specialsoge um Haakon den gode (og Eirik Blodøks), og det kan finnast grunnar for det. Men paa den andre sida er det noko bisnelegt at Ágr. skulde ha brukt specialsoge nett um Haakon den gode naar ein i kjeldegrunnlaget elles ikkje kann paavisa ei einaste specialsoge, ikkje um Olav'ane ein gong. Urimelegt er det difor ikkje at eit meir stuttmælt oversynsverk ligg til grunn for Ágr. og Fgsk. her."

Gustav Indrebø opgir således hypotesen om den særskilte Hakonssaga p a h e l t f e i l a k t i g e p r e m i s s e r. Jeg har nemlig vist (a. a. s. 29—32) at Den annen Olavssaga er kilden for Ágrips beretning om Olav den Hellige.

Indrebøs undersøkelser av forholdet mellem Ágrip og Fagrskinna har ført til det resultat (a. a. s. 42) at Fagrskinna „har lagt Ágr. (ved sida av andre kjeldor) til grunn for sogone um Halvdan Svarte, Harald Haarfagre og Harald Graafeld. . ." Den naturligste og ubetinget mest nærliggende forklaring er da at Ágrip er Fagrskinnas direkte kilde også til Hakon Adalsteinsfostres saga.

Eivind Kvålen, Tilhøvet millom Morkinskinna, Fagrskinna, Ágrip og Orkneyinga saga, Edda XXIV sier s. 286: „Det er litteraturhistorisk urimelegt at Ágr. er frå so tidleg tid som 1200—1210, som Finnur Jónsson trur." Noe senere (s. 334) sier Kvålen: „Ágr. er nok frå tidi 1210—25. . . Korleis kann eit samlingsverk av typen Ágr. vera eldre enn 1210. Samlingsverk frå so gamall tid kjennest ikkje." Jeg føler mig ikke overbevist om at Ágrip er eldre enn 1200, men selv om Kvålen har rett kan Ágrip — hvad denne sagas avfattelsestid angar — utmerket godt ha vært kilde for Fagrskinna.
[34] F. Jónsson, a. a. s. 626.
[35] T. Berntsen, a. a. s. 152 fg.
[36] T. Berntsen, a. a. s. 148—149.
[37] T. Berntsen, a. a. s. 158 fg.; det følgende citat er hentet fra s. 160.
[38] Jfr. J. Schreiner, a. a. s. 40.
[39] G. Indrebø, Fagrskinna s. 288.
[40] Den norsk-islandske Skjaldedigtning, ed. Finnur Jónsson, B I, s. 63, v. 3.
[41] Skjaldedigtning, B I, s. 54.
[42] G. Storm, a. a. s. 128.
[43] G. Storm, a. a. s. 127.

Digitized by Google

44 T. Berntsen, a. a. s. 158.

45 Uthevelsen er foretatt av mig.

46 G. Storm, a. a. s. 83—84.

47 G. Indrebø, a. a. s. 117—118 gjør dog opmerksom på at „Fgsk. gjer betre greide for kvar Frædøy ligg enn andre kjeldor. Ágr. kap. 5 segjer berre: Kong Haakon heldt slag i Frædi. Snorre har rangt at Frædøy ligg paa Sunnmøre (Hkr. I s. 201). Fgsk. er baade nøgi og korrekt: „Hakon konungr var þa staddr a *Norðmæri sunnarla*. Þar sem heitir Freiðar œy" (s. 32)."

48 G. Indrebø, a. a. s. 287.

49 T. Berntsen, a. a. s. 156.

50 Finnur Jónsson, Skjaldedigtning, B I, s. 65, v. 2, knytter det første av de to vers til Eirik Blodøks, derimot ikke det annet, s. 66, v. 2.

51 Finnur Jónsson, Skjaldedigtning, B I, s. 66, v. 3, henfører også denne strofe til Gráfeldardrápa.

52 G. Indrebø. a. a. s. 288.

53 Snorri Sturluson, Edda, ed. Finnur Jónsson, København 1900, 3. 77; jfr. G. Storm, a. a. s. 123: „Dette Digt har Snorre kjendt fuldstændigere, end vi har det, thi han nævner ved Navn de 5 Konger, som faldt med Erik, og som har været omtalte i de udeladte Vers i Eiriksmaal." Storm kan neppe ha rett i denne formodning, i sa fall måtte Snorre ha anført den tapte siste halvstrofe som støtte for sin beretning.

54 Skjaldedigtning, B I, s. 54.

55 G. Indrebø, a. a. s. 287 – 288.

56 G. Indrebø, a. a. s. 287.

57 Skjaldedigtning, B I, s. 22, v. 1—s. 23, v. 6 og s. 24, v. 15—s. 25, v. 23.

58 G. Indrebø, a. a. s. 287.

59 G. Indrebø, a. a. s. 275 fg.

60 G. Indrebø, a. a. s. 286.

61 F. Jónsson, a. a. s. 630—631.

62 G. Indrebø, a. a. s. 271—275.

63 F. Jónsson, a. a. s. 631—632.

Tillegg. Norsk og islandsk tradisjon.

1 Jeg finner det her helt overflødig a omtale den rike og interessante litteratur som foreligger omkring disse spørsmal, og innskrenker mig isteden til a vise til Toralf Berntsens utredning, hvor også en litteraturfortegnelse er gitt. Se Fra sagn til saga, s. 9—22 og s. 249—250.

2 Toralf Berntsen, a. a. s. 127—135 og s. 136—147, har fortjenesten av å ha festet opmerksomheten ved de haløygske tradisjoner som grupperer sig omkring Harek fra Tjotta og Tore Hund fra Bjarkøy. Det kan imidlertid ikke være tvilsomt at Berntsen tar feil nar han hevder at det har eksistert *sagaer* om de to haløygske stormenn. Jeg kan ikke se at han har gitt noe bevis for at så skulde være tilfelle; at disse sagnrekker er temmelig vidløftige, er for så vidt uten enhver betydning. Odd munk og Snorre har begge øst av den muntlige tradisjon; Snorre — som forteller langt mere enn Odd — har muligens ikke selv samlet de enkelte ledd til en større sammenheng, slik de grupperer sig i Heimskringla; antagelig er sammenknytningen overleveringens eget verk.

3 Jfr. Johan Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 123—124.

4 T. Berntsen, a. a. s. 19—20.

5 Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, Anden udgave, II, s. 190—241.

6 F. Jónsson, a. a. s. 201.

7 F. Jónsson, a. a. s. 202.

Digitized by Google

Annen del. Arkeologi og historie.

I. Oldfunn og kulturforbindelser.

[1] Jfr. Johan Schreiner, Studier til Olav den Helliges historie, NHT. 5. R. VI, s. 403—408.

[2] Jan Petersen, De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1919. No. 1).

[3] Oscar Montelius, Om de ovala spännbucklorna, Kongl. Vitterhets historie och antiquitets akademiens månadsblad, II, 1873, s. 177 fg.

[4] Oluf Rygh, Norske Oldsager, Afdeling I og II (Oplysninger om de afbildede Oldsager), Christiania 1885.

[5] I Oldsaksamlingen i Oslo fins også en rekke funn fra andre deler av landet, og disse har jeg selvsagt likeledes gått igjennem.

[6] Av Anders Lorange har jeg ved siden av tilvekst-fortegnelsene også hatt nytte av Samlingen af norske Oldsager i Bergens Museum, Bergen 1876 (katalog) og Den yngre Jernalders Sværd, Et Bidrag til Vikingetidens Historie og Teknologi, Bergen 1889.

[7] Karl Rygh har ved siden av, og i tillegg til tilvekst-fortegnelse laget en Katalog over Det kgl. norske Videnskabernes Selskabs Oldsaksamling (Særskilt aftryk af selskabets skrifter, 7ende bind 1871), et verk jeg har hatt god nytte av.

[8] Jfr. Norsk historisk videnskap i femti år 1869—1919. Utgitt av Den Norske Historiske Forening (Kristiania 1920) s. 174—175. — Ved siden av disse beskrivelser har jeg i en rekke tilfelle kunnet bygge på de type- og tidsbestemmelser som er gjort av fagfolk. Følgende verker har således vært av betydning for mig: Haakon Shetelig, Vestlandske graver fra jernalderen (Bergens Museums Skrifter. Ny Række. Bd. II. No. 1) Bergen 1912, Jan Petersen, De norske vikingesverd og Sigurd Grieg, Merovingisk og norsk. Eneggede sverd fra VII. og VIII. aarhundrede (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.Filos. Klasse. 1922. No. 9) og sammes Hadelands eldste bosetningshistorie (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. I. Hist.-Filos. Klasse. 1925. No. 2). Dessuten har Eivind S. Engelstad vist mig den elskverdighet å la mig få gå igjennem et ennu utrykt arbeid om sene vikingetidsfunn på Oplandene.

[9] I sin bok om Hadelands eldste bosetningshistorie er da også Sigurd Grieg kommet til helt andre tall enn jeg (s. 118). På den annen side stemmer de tall jeg anfører meget godt med enkelte Jan Petersen opgir, henholdsvis fra Østfold (i Tillæg til Edv. Bull, Studier over Norges administrative inddeling i middelalderen, NHT. 5. R. IV, s. 273—282) og Romerike (Jan Petersen, Bosætningsforholdene paa Romerike i jernalderen, NHT. 5. R. V, s. 50).

[10] Det synes å herske noen uenighet mellem arkeologene om hvor skillet rettelig bør settes mellem eldre og yngre jernalder; mens de fleste lar vikingetiden begynne ved ca. 800 hevder derimot Jan Petersen, a. a. s. 50: „Til ældre jernalder regnes fra førromersk jernalder (ca. 500 f. Kr.) til 700 e. Kr.; til yngre jernalder fra ca. 700 til vel 100 e. Kr." Jeg følger den almindeligste inndeling.

Når eldre jernalders samlede antall gravfunn i tabellene blir ført op ved siden av tallene fra de forskjellige perioder av yngre jernalder, er jeg selvsagt opmerksom på at eldre jernalder spenner over et så meget lengere tidsrum enn yngre, at en slik sammenstilling ikke egentlig behøver å si sa meget. Imidlertid er likevel en sammenligning mellem funn-antallet fra jernalderens to hoveddeler av betydelig interesse.

[11] I de følgende tabeller er alle lands-prestegjeld ført op, uten hensyn til hvorvidt det er gjort funn i dem eller ei. Derimot er bare de byer tatt med, hvorfra gravfunn er innkommet.

Rubrikken „Ubestemmelig" omfatter bare sikre yngre jernaldersfunn. De funn som ikke med sikkerhet lar sig datere enten til eldre eller yngre jernalder har jeg derimot ikke kunnet ta hensyn til.

Digitized by Google

12 H. Shetelig, Nye jernaldersfund paa Vestlandet (Bergens Museums Aarbok 1916—17. Hist.-antikv. række nr. 2) s. 63.

13 H. Shetelig, a. a. s. 76.

14 S. Grieg, Merovingisk og norsk, s. 1. Grieg opgir her feilaktig summen til 226.

15 S. Grieg, a. a. s. 2. — I sin prøveforelesning for doktorgraden, Jernaldersproblemer i norsk arkeologi, Nordisk Tidskrift (Utgiven av Letterstedtska föreningen), Ny serie, Årg. 2, 1926, s. 342—360, omtaler Sigurd Grieg funnfordelingen fra folkevandringstiden: „Ser vi på folkevandringstidens gravskik, møter vi en eiendommelig motsetning mellem det indre av landet og kyststrøkene. Forklaringen av denne merkelige forskjell mellem innlandsbygdenes brandgraver og kystens skjelettgraver er et av hovedproblemene i vor folkevandringstid. Den gamle gravskik med likbrenning og et forholdsvis enkelt utstyr av gravene kjennes ganske vist fra hele landet, men har især sit tyngdepunkt i *det indre*. På Hadeland, på Hedemarken og i de indre bygder i Trøndelagen finner vi brandgraver som er ytterst tarvelig utstyrt med oldsaker eller helt uten utstyr, bare med et simpelt brandflak. Et typisk eksempel på denne sterke hjemlige tradisjon i gravskikken er de graver fra Vahaugen i Meldalen som Th. Petersen har undersøkt og publisert. Det er simple graver under flat mark med brente ben oftest med en helle over graven. Skjønt de er fra 5. århundrede bygger de dog i sit anlegg helt på den hjemlige tradisjon fra førromersk tid. . . Vi finner den fattige gravskik netop i de områder som lå isolert og utenfor tidens kulturstrømninger fra vest og syd. Jeg synes derfor det er rimelig å forklare disse graver som et utslag av en sterk konservativ gravskik, netop den vanemessige fastholden ved nedarvede skikke som man finner i mere avsides dele av vort land" (s. 351—352).

I motsetning til dette finner vi i kystegnene fortrinsvis skjelettgraver. „Utbredelsen av skjelettgraver med rikt utstyr langs Norges kyster (kan) snarest skyldes at disse områder lå vel tilrette for kulturstrømninger utenfra, mens det indre av landet forblev upåvirket av disse strømninger." Griegs syn er bestemt av min problemstilling.

16 J. Petersen, De norske vikingesverd, s. 200—201.

17 J. Petersen, a. a. s. 202.

18 S. Grieg, a. a. s. 2.

19 S. Grieg, a. a. s. 3, note.

20 H. Shetelig, Norske myrfund av fartøier, Nordiska Arkeologmötet i Stockholm 1922, Berättelse över mötet och dess förhandlingar, utarbetad av Gustav Hallström, s. 82: „Alle disse fundene er gjort paa de ytre strøkene av kysten fra Rogaland til Romsdalen, altsaa indenfor et omraade som er naturlig sammenhængende. Men ganske merkelig er et enkelt fund fra en indlandsbygd, et spant av en baat av meget gammel form, fundet i en myr paa Hemsing i Vang, Valders. Fundet bør kanske allikevel holdes utenfor i denne forbindelse; bygden ligger ved en betydelig indsjø, Vangsmjøsen i Valders, hvor baater nok har spillet en stor rolle, og vi skal huske at de øvre bygdene i Valders altid har hat nære forbindelser vestover fjeldet til Sogn. En vestlandsk skik som disse myrfundene tyder paa, kan da godt ha gjort sig gjældende i Valders." Shetelig sier (s. 83) at „spantet fra Hemsing i Valders hører bestemt til Nydambaatens type", og må åltså settes til flere århundrer før vikingetiden.

21 J. Petersen, Vikingetidsstudier (Bergens Museums Aarbok 1919—20. Hist.-antikv. række nr. 2), s. 7—8.

22 J. Petersen, Keltiske vikingetids-fund i Rogaland, Norsk-britisk forening (Anglo-Norse Society) Stavanger, Aarbok 1924, s. 64—65: „Der er her i landet gjort 87 fund med keltiske smykker fra vikingetiden. Av disse er 67 gjort i vestlige og nordlige kystbygder, og vidner om, som rimelig er, at det er fra disse landsdeler at vikingetogene først og fremst er utgaat. Men blandt disse kystbygder er det særlig to strøk som utmerker sig fremfor de andre; som har været centra for forekomster av keltiske smykker, hvorfra altsaa herjingstogene til Irland først og fremst synes at ha utgaat. Det ene av disse omraader er Sogn og Fjordane nordenfor Bergen, hvorfra vi har hele 14 slike fund. — Men det er endnu mere fra Rogaland, at vi har de keltiske fund, idet der herfra er 23, saaledes mere end

Digitized by Google

en fjerdedel av alle de keltiske fund som er gjort i Norge. De fleste av disse, hele tretten stykker, er igjen fra flatlandet Jæren, som kan opvise det overveiende antal oldfund i Rogaland."

„De keltiske smykker er væsentlig beslag av forgyldt bronse med rik ornamentik... Disse beslag har nok oftest været anbragt paa kirkelige kostbarheter, skrin eller kister eller hellige bøker." Deri har vi et tydelig vidnesbyrd om at det ikke er ved fredelig handelsforbindelse disse saker kan være kommet til Norge fra Irland; det er vikinger som fra sine herjingstog har ført smykkene med sig hjem. —

— Jeg er fullt på det rene med at så vel dette, som særlig det følgende kapitel er tynget med så mange citater, at fremstillingen blir ujevn og ofte svært vidløftig. Når jeg likevel har tatt dem med, er det fordi jeg ikke selv er skolert arkeolog; fagmennenes beskrivelser og resultater bør være grunnlaget som historikeren søker å bygge videre på. Citatene skulde danne dette nødvendige grunnlag.

II. Det arkeologiske materiale og forholdene på Østlandet.

1 Jan Petersen, Vikingetidsstudier, s. 10—11.

2 J. Petersen, Oplandskultur i vikingetiden, Bygd og Bonde, III, 1921, 83—84.

3 J. Petersen, a. a. s. 85.

4 J. Petersen, a. a. s. 85. — I Norges historie fremstillet for det norske folk, I,2, sier Alexander Bugge, s. 51: „I ældgammel tid har de tre oplandske fylker, Hedemarken, Romerike og Hadafylke, sluttet sig sammen til et lovforbund, *Eidsivalagen*, med fælles tingsted, et fylkesting ligesom Gulatinget. Dette maa være sket længe før Halvdan Svarte, som ifølge sagaerne skal have sat Eidsivalagen." Edv. Bull er, i en ennu utrykt fremstilling av Hedmarks historie 1000—1300 (i Hedmarks historie, I Bind), kommet til det resultat „at Heidsævisloven oprindelig må ha været en lov for Hedmark med Østerdalene, og at den siden — snarest ved Olav den Hellige — er blit gjort gjældende for hele Østlandet, samtidig med at tingstedet er flyttet til det for det nye store lovområdet mere centralt beliggende Eidsvoll." Denne opfatning stemmer ikke alene på en utmerket måte med hvad det arkeologiske materiale viser, men blir også bekreftet ved en oplysning i Den tidlige Olavssaga, eller kanskje det snarere er i Ares Konungabók (Oláfsbók). Jfr. J. Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 16.

5 Halvdan Koht, Innhogg og utsyn, s. 253—254. Oprinnelig trykt i Edda XI, 1919.

6 J. Petersen, a. a. s. 86.

7 J. Petersen, a. a. s. 86—87.

8 J. Petersen, Vikingetidsstudier, s. 20—21.

9 J. Petersen, Oplandskultur i vikingetiden, s. 87.

10 J. Petersen, Vikingetidsstudier, s. 20—21.

11 J. Petersen, Oplandskultur i vikingetiden, s. 87.

12 J. Petersen, Vikingetidsstudier, s. 20—21. — Denne vekslende citering fra de to avhandlinger skyldes, at det i hvert enkelt tilfelle er mig om å gjøre å anføre det sted hvor Petersen uttrykker sig mest konkret.

Magnus Olsen har i en avhandling om Bygdenavnet Angr i Friðþjófs saga, Studier tillegnade Esaias Tegnér, Lund 1918, s. 214—222, festet opmerksomheten ved at Ringerikes s a l t b y g d er det gamle Angr, nu Sande i Vestfold.

13 J. Petersen, a. a. s. 21.

14 Edv. Bull, Kristianias historie. Utgit til 300-aars jubileet 1924 av Kristiania kommune, Bind I, Oslos historie (Kr.ania 1922), s. 5. Det følgende citat, s. 5, note.

15 Edv. Bull, a. a. s. 10—11.

16 Johs. Boe, Norske guldfund fra folkevandringstiden (Bergens Museums Aarbok, 1920—21 Hist.-antikv. række nr. 2), s. 13—14.

17 J. Petersen, Da hedenskap raadet, St. Hallvard, V, 1922, s. 207.

Digitized by Google

18 J. Petersen sier om arsaken til funn-fattigdommen (a. a. s. 204): „Skal man søke at gi en forklaring paa ensformigheten i gravutstyret i Aker, saa er det ihvertfald meget fristende at utlede denne av at fundene, undtat de aller sidste, alle er fremkommet ved ukyndiges gravninger." Denne forklaring er ennu langt mere utilfredsstillende enn den Edv. Bull gir. Er det kanskje ikke så at de aller fleste funn av oldsaker i Norges forskjellige deler — kanskje bortsett fra de siste år — skyldes usakkyndig utgravning? Det er derfor ikke lett å innse hvorfor dette forhold skulde få så meget mere skjebnesvangre konsekvenser i Oslo og Aker enn annensteds i landet. J. Petersen sier da også noe efter: „Man føler sig ikke helt tilfreds ved en slik forklaring."

19 E. Bull, Akers historie, Kristiania 1914, s. 16; jfr. hans Kristianias historie, I, s. 13 fg.

20 H. Koht, a. a. s. 25 fg. Oprinnelig trykt i St. Hallvard IV, 1919.

21 E. Bull, a. a. s. 19, note 3.

22 Trykt i A. W. Brøgger, Studier over Norges stenalder (Videnskabsselskabets Skrifter. I. Math.-Naturv. Klasse. 1906. No. 2).

23 A. W. Brøgger, a. a. s. 106 fg.

24 A. W. Brøgger, a. a. s. 116.

25 Bronsealderfunnenes gruppering på Østlandet er sist behandlet av Anathon Bjørn, Tidlig metalkultur i Øst-Norge, Oldtiden XI, 1926. Se særlig s. 4, 6, 12—13.

26 H. Shetelig, Et norsk folkevandringsrike, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist., 1920, s. 47 fg. Bronsekjelene er her anført efter S. Grieg, Hadelands eldste bosetningshistorie, s. 38.

27 J. Boe, a. a. s. 7 fg. Sletner-funnet er behandlet av O. Rygh, Om et norsk Fund av Guldsmykker fra hedensk Tid (Videnskabsselskabets Forhandlinger 1864); jfr. A. W. Brøgger, Ertog og øre (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1921. No. 3) s. 27—28.

28 O. Rygh, NG. I, i Trøgstad: s. 4 (gn. 22,5: *Gutu*), s. 9 (gn. 55,3: *Gutuskog*), s. 9 (gn. 55,8: *Gutu*) og i Askim: s. 41 (gn. 43,2: *Gutu*).

Jeg beklager overmåte at jeg ikke har hatt anledning til ved selvsyn å danne mig en mening om terreng-forholdene langs den gamle vei gjennem Askim. Utvilsomt vilde jeg da ha formet dette avsnitt noe anderledes. Men selvsagt er det min tro at inntrykket på ingen vis var blitt et annet, at det tvert om vilde ha bestyrket min antagelse.

29 J. Boe, a. a. s. 15.

30 J. Boe, a. a. s. 50.

31 I Fuglevik, Krakerøy, Glemminge (like ved Fredrikstad) er funnet en sølvbarre (vekt 2,8 gr.) og en rekke angelsaksiske mynter, slått av Ethelred II (978—1016). De utgjør kanskje én manns del av danegjelden. — I Fredrikstad er dessuten funnet to gullbrakteater (vekt 3,18 og 2,11 gr.). — På en husmannsplass under gården Lille Skjør i Eidsberg er funnet en gullbrakteat (vekt 7,57 gr.).

32 H. Shetelig, Osebergfundet, I, Kristiania 1917, s. 253.

33 I sin Indledning til NG. (s. 48) sier O. Rygh at stedsnavnet *Eið* betegner „en Strækning, kortere eller længere, hvor man maatte tage Veien over Land istedetfor Vand- eller Isveien, som ellers paa Grund af Landeveienes mangelfulde Beskaffenhed brugtes saa langt som muligt. Ved Fosser og Stryk i større Elve vil man derfor hyppigt finde Steder med Navnet *Eid*." Det nuværende Askim het i gammel tid *Eið*: folk trakk her sine skib over land på grunn av strykene i Glåma. Jfr. NG. I, s. 50—51. Se også Magnus Olsen, Hedenske kultminder i norske stedsnavne I, s. 270.

Edv. Bull sier i sin avhandling om Hedmarks historie 1000—1300: „Av adskillig interesse til forståelse av heinenes gamle rike er stedsnavnet Henn- Heinhof- ved Vorma, ikke langt fra Vormsund, i Nes på Romerike. . . Det kan neppe forklares anderledes end slik at en flok heiner har trængt salangt sydover, bort fra sit egentlige område, som hit. . . Det er ialfald karakteristisk at den (d. e. heinenes fremtrengen) har fulgt den store færdselsveien sydover, Vorma, og det kan kanske ha sin interesse å se den i sammenhæng med et andet stedsnavn her — Bjørkomp, gammelnorsk Birkikaupanger. — Birkikaupang ligger straks ovenfor Svanfossen i Vorma. Første ledd har av Alex. Bugge været sat i forbindelse med det ord vi har i „Bjarkø" og „Bjarkøret" og været fortolket som det rets-

Digitized by Google

område hvor en særlig handelsret gjælder. Andet ledd betyr markedsplass og er et navn som særlig brer sig utover Østlandet i det 9. årh. Navnet viser os således at Vorma i denne tid, midt i vikingetogene, har været en vigtig og betydningsfuld færdselsvei." (Uthevet av mig).

G. Sætren, Glommen (Beskrivelse af Norges vasdrag I) Kr.ania 1904, s. 203: „Uagtet baatfart paa Vormen i regelen generes af den sterke strøm, og elven endog er ufarbar under store flomme, er Vormen en gammel transportvei. — Fra Glommen havdes baatfart helt nordover til Mjøsen. Saaledes havde Odals verk 6 fod dybtgaaende baade, hvormed jern og planker fragtedes nordover og korn, kalk etc. sydover. Disse baade var udrustet baade med raaseil og fok samt en krabbekran, der benyttedes til at trække dem op gjennem fossene ved hjælp af en lang line. Ved høiere vandstande maatte en del av baadenes ladning kjøres forbi Svanefossen." --

Vi vet at baglene i 1205 førte sine skib op Glåma og Vorma helt til Mjøsa.

34 A. W. Brøgger, Vestfold. Fra Smakongedømme til Rikssamling, Vestfoldminne I, s. 11—34, 88—107 og 157—192. Citatene er fra s. 12 og s. 170.

35 Skjaldedigtning, B I, s. 22, v. 4.

36 Skjaldedigtning, B I, s. 53, v. 4.

37 Jfr. Alexander Bugge, NHT. 4. R. VI, s. 181.

38 Skjaldedigtning, B I, s. 53, v. 2 om Halvdan Haraldsson; s. 19, v. 2 (IV) om Gudrød Haraldsson; s. 29, v. av Vitgeirr seiðmaðr om Ragnvald Haraldsson.

39 Borrefundet og Vestfoldkongernes graver (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1916. No. 1) s. 34 fg.

40 Skjaldedigtning, B I, s. 12. Oversettelsen skyldes A. W. Brøgger, Vestfoldminne I, s. 24.

41 H. Koht, Den eldste Noregs-historia umsett fra latin, Gammelnorske bokverk 19, s. 31, note.

42 A. W. Brøgger, a. a. s. 26—27.

43 A. W. Brøgger, a. a. s. 34.

44 Gustav Storm, Om Indskuddene i „Fagrskinna" (Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania Aar 1875) s. 86—88.

45 Jfr. A. W. Brøgger, Borrefundet og Vestfoldkongernes graver, s. 61.

46 J. Petersen, Oplandskultur i vikingetiden, s. 82—83.

47 Skjaldedigtning, B I, s. 24, v. 14.

48 Skjaldedigtning, B I, s. 272, v. 18.

49 Skjaldedigtning, B I, s. 20, v. 1.

50 A. Bugge, Skaldedigtningen og Norges ældste historie, NHT. 4. R. VI, s. 177—196. Citatet fra s. 179—180.

51 Gerði jǫrugný glymja of trǫð glamma ferðar.

52 A. W. Brøgger, Rolvsøyætten. Et arkeologisk bidrag til vikingetidens historie (Bergens Museums Aarbok 1920—21. Hist.-antikv. række nr. 1) s. 53 fg. Citatet fra s. 35.

53 A. W. Brøgger, a. a. s. 30; det følgende citat fra s. 31.

54 A. W. Brøgger, a. a. s. 32.

55 Georg Sarauw och Johan Alin, Götaälvsområdets fornminnen, Göteborgs Jubileums publikationer (1923) s. 345—355.

56 A. W. Brøgger, Vestfold, Fra smakongedømme til rikssamling, s. 168.

57 A. W. Brøgger, Rolvsøyætten, s. 39.

58 A. W. Brøgger, a. a. s. 41.

59 H. Shetelig, a. a. s. 248.

60 Jfr. J. Petersen, Da hedenskapet raadet, s. 207. — Et sølvfunn fra Teisen i Østre Aker med kufiske mynter så sene som fra 931 har vel antagelig vært en handlendes formue i det 10. århundre. I Oslo er funnet et lerkarr-stykke fra omkring år 1000. Andre vidnesbyrd om handel i Oslo i den eldste tid har vi ikke.

61 J. Petersen, Vikingetidsstudier, s. 5: „Oldfundene tyder ikke paa et mægtig rike her; fra ældre jernalder har vi bare ca. 10 gravfund fra Romerike. Dette beror ikke paa tilfældig mangel i materialet; fra vikingetiden har vi nemlig omtrent 160 gravfund. Vanskelig er

Digitized by Google

det ogsaa at tænke at en anden gravskik skulde ha hersket her end i de omliggende distrikter. Det ligger nærmest at betragte disse bygder som utbygder, skogbygder i ældre jernalder." Jfr. ogsa Petersens Bosætningsforholdene paa Romerike i jernalderen.

Imidlertid har Magnus Olsen pa grunnlag av stedsnavnene vist at det allerede i bronsealderen må ha vært statsdannelse på Romerike; a. a. s. 264 og s. 277 fg. På tilsvarende måte har Edv. Bull, Politiske inndelinger på Oplandene i gammel tid, Bygd og Bonde, IV, 1922, godtgjort at vi på Romerike finner en bygdelagsinndeling som må ga tilbake til tiden før vikingetiden. Bull understreker (s. 57) at „bygdenavnene selv, som for størstedelen ikke kan forklares ut fra det oldnorske sprogstof, peker i den retning, likedan Løken (og Lygin) som navn på de vigtigste bygdecentrene."

De resultater Jan Petersen mener å være kommet til på grunnlag av det arkeologiske materiale må derfor utvilsomt modifiseres en del. Han kan ikke ha rett i at bygdene østover mot Glåma er bygd først i vikingetiden. A. W. Brøggers oversiktskart over stenalderfunn på Østlandet viser da også at folk tidlig har ferdes (og sikkert også slått sig ned) i slike bygder som Gjerdrum og Ullensaker: her som ellers har de fulgt vasdragene. Et så storslagent minnesmerke som Raknehaugen peker da også i tydelig retning av tidlig statsdannelse i denne del av Romerike. Jfr. A. W. Brøgger, Raknehaugen—Ravenna, Festskrift til Hakon Shetelig på hans 40-års dag, s. 7 fg.

Men først i vikingetiden har bebyggelsen for alvor bredt sig i de vestlige deler av Romerike. Selve området mellem Oslo og Lillestrøm, der Strømsveien går, har sikkert ligget som skogbygder inntil denne tid.

62 Yngvar Nielsen, Den gamle hadeland-ringerikske Kongeæt og Snefridsagnet, Sproglige og historiske Afhandlinger viede Sophus Bugges Minde, s. 145—156. Citatene er fra s. 146, 147 og s. 153.

63 Skjaldedigtning, B I, s. 582, v. 40.

64 Det kan ikke innvendes mot denne opfatning at Ágrip muligens nevner Haralds sønner i grupper efter mødrene, idet Olav Digerbein og Bjørn Kjøpmann nevnes for sig uten sine helbrødre (jfr. Snorres Olavssaga, s. 3), mens Gutorm og Halvdan, som Snorre betegner som de eldste, først kommer efter — men også vel å merke *umiddelbart* efter — Olav og Bjørn i Ágrips liste. Mens Snorre sier (s. 4): „Sigurðr hrisi. Halfdan haleggr. Guðrøðr liomi. Raugnvalldr rettilbeini. *þeir voro synir Snefridar finnzco*," heter det i Ágrip: „XVII Sigvrþr hrisi XVIII Guþrøþr liome XIX Halfdan. . . hafotr XX Rognvaldr raykill. . . *er var synr finncono einnar er colloþ var Sniofriþ.*" Ágrip kjenner altså bare til at Ragnvald var Snefrids sønn, de andre 3 har Snorre på egen hånd knyttet til henne. Der er Snorre som har samlet Haralds sønner efter mødrene, ikke Ágrip.

65 J. Schreiner, Studier i Olav den Helliges saga, Arkiv för nordisk Filologi. XLIII, Ny Följd XXXIX s. 1 fg.

66 Adam av Bremen (Magistri Adam Bremensis gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Editio tertia. Recognovit Bernhard Schmeidler), Lib. II, Cap. XLI, s. 101 oplyser at „Suein interfecto Craccaben duo regna possedit," da Kråkebein (d. e. Olav Trygvason) var død, rådde Svein Tjugeskjegg for to riker, Danmark og Norge.

Tilsvarende til dette heter det i Historia Norwegiæ (Mon. hist. Norv. s. 119): „Post hæc (d. e. Svolder-slaget) filiis Haconis comitis regnum totius Norwegiæ a Sweinone tiuguskeg conceditur." Endelig sier Ágrip (sp. 40) at „Sveini þotti þa sem hann hefþi unit Noreg meþ aftaki Olafs. þa iatti hann Eiriki oc Sveini svnum Hoconar Norege."

Når Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000 (Lund 1911), s. 140 fg. og siden i tilslutning til ham Curt Weibull, Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden (Lund 1921), s. 116 fg. på grunnlag av disse kildesteder har gjort gjeldende at danekongen rådde for hele Norge efter Olav Trygvasons fall, tror jeg ikke dette er korrekt.

Den del av Norge som rikskongene hadde styrt kom under Danmark; men det var ikke danekongen som fullførte samlingsverket i Norge, som bragte hele landet under én herre.

67 Mon. hist. Norv. s. 111.

Digitized by Google

[68] Adam, Lib. I, Cap. LXI, s. 59.

[69] Jfr. E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden.

[70] J. Schreiner, Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 64 fg. Jfr. nærværende arbeid, Del I, kap. III, note 103 (s. 155 fg.).

[71] H. Koht, Innhogg og utsyn, s. 132.

[72] Eivind S. Engelstad har vist mig den store elskverdighet å tilstille mig følgende resymé av et større arbeid om sen hedensk gravskikk på Oplandene:

„Det område jeg har undersøkt og som jeg benevner „innlandsbygdene", omfatter Romerike, Hedemarken, Toten, Hadeland og Land.

Efter et inngående studium av gravskikken, sammenlignet med øvrige Norges og nabolandenes gravskikk i samme tidsrum, er jeg kommet til det resultat at innlandsbygdenes gravskikk hos oss er avgjort påvirket fra Sverige. Overensstemmelsene gjelder først og fremst: 1. branngravenes store flertall i forhold til skjelettgravene, dernest 2. skjelettgravenes orientering med hodet i øst.

Men jo lenger frem i tiden, henimot hedenskapets avslutning, man kommer, jo tydeligere trer det frem et skille i kulturen i innlandsbygdene. Mens Toten, Hadeland og Land alt mere synes å komme under påvirkning fra Vestlandet, gjennem Valdres, synes Romerike—Hedemarken ennu for en tid å stå i mere intim forbindelse østover. Innlandsbygdene synes således på et vis å danne krysningsområdet for en vestlig og en østlig kultur. De vestlige bygder, Toten, Hadeland og Land synes således å være kristnet tidligere enn Romerike—Hedemarken, som hadde en mere intim forbindelse med de ennu hedenske trakter i Sverige. Den østlige kultur trenges altså tilbake av en vestfra kommende kultur, representert ved kristendommen.

Hvad tidspunktet for hedenskapets avslutning angår, er det selvsagt umulig å angi fast bestemte år. Jeg har imidlertid foretatt en utregning, byggende på oldfunnenes prosentvise tilbakegang fra 9de gjennem 10de til 11te århundrede. Herav synes det å fremgå at hedenske graver, selv på Romerike—Hedemarken i det vesentlige er forsvunnet i løpet av 11te årh.s første 30 år, mens Toten—Hadeland—Land alt ca. 10 år tidligere har forlatt hedensk gravskikk."

Den forbindelse som Engelstad mener å ha funnet mellem Oplandene — særlig Romerike og Hedmark — og Sverige, er meget vanskelig å forlike med de topografiske forhold. Bygder som Odal, Vinger og Eidskog er praktisk talt helt uten funn fra vikingetiden, og i de svenske trakter er forholdet ganske det samme.

Den eneste rimelige slutning skulde da være den, at denne svenske innflytelse på Oplandene ikke har foregått over land, tvers gjennem veldige skoger og ødemarker, men at den må henge sammen med de svenske erobrere på Oplandene i det 10. og 11. århundre. —

Hvad Engelstads nøiaktige datering av hedenskapets avslutning angår, tror jeg ikke hans resultat er helt bindende. Min undersøkelse av forholdene i Trøndelag viser at vi ikke har lov til å betrakte hedensk tro og hedensk gravskikk som ett og det samme. Hedendommen kan derfor meget godt ha holdt sig lengere enn den hedenske gravskikk i de indre bygder. Oplandenes forhold til Olav den Hellige høsten 1028 — da han søkte over til denne landsdel fra Møre efter at Knut den Mektige var kommet til Norge — synes da også tydelig å vise at hedendommen ennu var rådende der. Jfr. J. Schreiner, Studier til Olav den Helliges historie, NHT. 5. R. VI, s. 439 fg. Se også NHT. 5. R. VI, s. 318—323.

[73] Jfr. J. Schreiner, Olav den Hellige og nabolandene, NHT. 1927 og Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 21.

[74] Mon. hist. Norv. s. 103—104.

[75] Mon. hist. Norv. s. 106.

[76] Mon. hist. Norv. s. 107.

[77] Mon. hist. Norv. s. 115.

Digitized by Google

Tilleggs-note.

I Studier til Olav den Helliges historie, NHT. 5. R. VI s. 441 fg. har jeg søkt å vise at kong Olav på sin ferd fra Gardarike og Sverige våren 1030 først søkte til Oplandene. Da min begrunnelse på flere punkter ikke er helt tilfredsstillende, er det nødvendig å ga igjennem kildenes beretninger på ny.

Den legendariske saga har en høist forvirret og forvirrende fremstilling av Olavs ferd. Søker en imidlertid å skille ut de ulike sagaer som tilsammen utgjør Leg. saga, vil det vise sig at forholdet er helt klart. Det er Den annen Olavssaga som forteller om kongens ophold på Oplandene 1030, og beretningen her er grei og helstøpt.

Efterat Den annen Olavssaga har fortalt at kong Olav om våren fór over havet til Sverige og der fikk folk av sin mág Anund Sveakonge, heter det videre (Leg. saga s. 75): „Nu fara þæir austan um Æystra riki, en sioren er þar ækci salltr. . . Sniofoll varo mikil um dagana a isunum." Det kan her ikke godt være tale om annet enn Vänern. Flatøyboken II s. 327) sier i fullt samsvar med dette, at da Olav og hans menn kom østfra „la firir þeim uatn er Suiar kalla sio; er þat osallt uatnn ok jse þakit." At det er Vänern som menes fremgar også av at Den annen Olavssaga plutselig sier, der det berettes om biskopens hyldest til Olav som helgen (Leg. saga s. 75): „Nu er Olafr konongr for *milli Upplanda oc Sviaþioðar*..." Det heter videre i Den annen Olavssaga (Leg. saga s. 78): „En þa er Olafr konongr kom *a Upplond* þa kom imote Haralldr Sigurðarsun broðer hans," og med ham de få venner kongen ennu hadde blandt stormennene. Det blir dernest fortalt at Dag Ringsson var blitt igjen øst i Sverige for å samle folk for kong Olav. Så fortsetter sagaen (s. 78): „Olafr konongr bæið hans *a Uplandum* nokcora rið. En þo at hann kœme æigi þa villdi hann þo hallda fram færðenne. En þa er þæir foro *milli Mioss oc Vœnes a Upplandum*, þa urðu þæir at bera skipen oc sva vopnen a bake ser oc var foren ærveð." — Det Den annen Olavssaga forteller er da at kong Olav drog fra Uppland, hvor sveakongen holdt til, over de store svenske sjøer til Oplandene; derfra fór han atter tilbake til Vänern. Siden møter vi ikke kongen igjen før oppe i Verdalen. Det synes som forfatteren har vært litt i villrede med Vänerns beliggenhet i forhold til Oplandene, noe som også viser sig i at han ikke er på det rene med at det var denne innsjø kongen passerte på veien østfra. Men om hans lokalkjennskap er noe mangelfullt, er det likevel god mening og sammenheng i det han beretter. Av indre grunner kan fremstillingen ikke forkastes. Man kan ikke bortforklare den ved å gjette på at det her i virkeligheten fortelles om Olavs ferd fra Oplandene til Sverige og Gardarike sommeren 1028. Den annen Olavssaga beretter (Leg. saga s. 71) at da kongen i 1028 kom fra Møre til Oplandene, stevnet han ting på Hedmark og søkte råd hos bøndene. „Konongrenn skil nu þat oc sva aðrer vinir hans at sva er orðenn mikill akave folcsens með agangu Knuz konongs oc liðs fiollda er a lande var af hærr, at þat syndizc konongenom rað oc allum vitraztu mannum at lœita undan, oc afla ser mæira liðs oc fiolmennis." Oplandene var den landsdel i Norge hvor Olav først hadde funnet virkelig støtte; dit søkte han 1028 som i 1030, begge ganger med like dårlig resultat. I 1030 var det der han håbet å få folk, så han kunde erobre sitt rike tilbake.

I motsetning til Den annen Olavssaga, som er et temmelig utførlig verk, forteller så vel Ares Olavsbok som Den tidlige Olavssaga at kong Olav fra Uppland fór direkte gjennem Hälsingland og Jämtland til Verdalen. Det er hevet over all tvil at disse kilder er eldre enn Den annen Olavssaga.

At Olav den Hellige i 1030 kom fra Gardarike og Sverige er helt sikkert; at han kom ned Verdalen og falt på Stiklestad er like sikkert. For de to knappe og katalogmessige

Digitized by Google

verker måtte det være lettere å søke den korteste vei mellem de to faste punkter, enn for Den annen Olavssaga av fri fantasi å konstruere op en resultatløs ferd til Oplandene. Det første alternativ er fra et metodisk synspunkt meget lett forklarlig, det annet gir overhodet ingen mening. Selv om Den annen Olavssaga er yngre enn de to andre beretninger kan ikke av den grunn dens fremstilling forkastes. Det kan umulig tenkes at tradisjonen uten noe grunnlag i faktiske forhold skulde ha funnet på at kong Olav først drog til Oplandene. Når forfatteren av Den annen Olavssaga våger å trosse autoritetenes mening må han ha hatt noe konkret å holde sig til.

Som jeg har vist i Tradisjon og saga om Olav den Hellige, s. 19 fg. er Den annen Olavssaga Snorres hovedkilde (ialfall viktigste skriftlige kilde) for beretningen i Den særskilte Olavssaga og i Heimskringla. Det kan i detaljer påvises med stor sikkerhet at Snorre, hvor det gjelder Olavs hjemferd 1030, har kjent og nyttet beretningen i Den annen Olavssaga, og på det punkt som er av betydning i denne forbindelse er denne saga hans eneste skrevne kilde. Jfr. a. a. s. 79 fg. Istedenfor å la Olav møte sin bror og stormennene på Oplandene sier Snorre (Hkr. II s. 444) at de stevnet østover til Sverige for å slutte sig til ham, og Olav på sin side la sin rute slik at han lettere skulde kunne treffe dem (s. 445): „Ferr konungr þær leiðir, er Sviar kunnu fyrir; stefndu þeir upp á land til marka ok kómu þar fram, er kallat er Járnberaland (d. e. Dalarne). þar kom í móti konungi lið þat, er farit hafði af Nóregi til móts við hann." Snorres beretning har ingen selvstendig kildeverdi. Han har valgt en mellemvei mellem de to ulike fremstillinger av Olavs ferd.

Av langt større kildemessig betydning er den fortelling som fins i Flatøyboken (II s. 327). Den bygger både på Snorres Olavssaga og på Den annen Olavssaga, og søker å forene de to beretninger, hvorav altså den ene, Snorres, allerede er et produkt av harmonisering. Som ovenfor anført forteller Flatøyboken at kong Olav på veien østfra passerte Vänern. Det heter videre: „Fara þeir sidan ok uard forin þo sæin en rida stundum en fara stundum a skipe... Þa fara þeir a fiall þat er skilr Suiþiod ok Noreg ok komu þar fram er kallat var Jarnnberaland. Kom þa j moti þeim lid þat er farit hafde af Noregi til motz vid hann." Det som skiller Flatøybokens fremstilling fra Snorres er at mens han lar Olav dra direkte fra Uppland til Dalarne, lar Flatøyboken kongen følge de store svenske sjøene. Fra Vänern fór så kong Olav videre til Dalarne. Av interesse er det at Flatøyboken, i strid med sin egen fortelling, senere (s. 338) lar kongen tale om den hær som „til uor kom *a Upplondum*".

Jeg mener å ha godtgjort at også beretningen hos Theodricus monachus bygger direkte på Den annen Olavssaga; jfr. a. a. s. 32—37. Theodricus forteller om kongens ferd fra Sverige (Mon. hist. Norv. s. 35): „Adveniente vernali tempore congregavit exercitum auxilio generi sui (d. e. Olav Sveakonge), qui magna ex parte erat paganorum, duxitque eum *per superiora in Norwagiam*." Det er ikke korrekt når jeg har oversatt dette med at Olav fór til Oplandene. Hvad Theodricus her sier er bare at Olav drog over land (*hit øfra*) og ikke sjøveien (*hit ytra*). Da kongen opfordret de hedenske menn i hæren til å la sig døpe, nektet alle som én å gjøre det. „Quo audito rex permisit omnes abire. Congregati sunt postea ad eum parentes ejus cum fratre ejus... et quidam alii principes." Theodricus gir her en beretning som helt ut svarer til Den annen Olavssagas. Det blir så videre fortalt (s. 39): „Beatus itaque Olavus congregata manu, quam habere poterat *in Upland*, tetendit in Throndheim; audierat enim Sueinonem filium Kanuti in Wic operiri adventum suum cum valida manu et ideo declinavit ab eo." Når det sies at Olav ikke drog ned til Viken fordi Svein ventet ham der, men isteden fór nordover til Trøndelag, tyder dette bestemt på at det er Oplandene og ikke Uppland Theodricus her innfører. Jeg minner pånytt om at hans kilde uttrykkelig taler om Oplandene i denne forbindelse. — Det kan ikke innvendes mot dette at Theodricus her har *Upland*, mens Oplandene på andre steder (s. 11, 21 og 54) heter *Uplond*. I ett tilfelle (s. 54) har nemlig et håndskrift formen *Upland* for Oplandene. Vakling med hensyn til en enkelt bokstav kan en ikke bygge noe på.

Hverken Ágrip eller Fagrskinna har selvstendig kildeverdi på dette punkt; det er derfor ingen grunn til her å komme nærmere inn på det de sier. —

Digitized by Google

Med hensyn til tiden er det ikke noe til hinder for at kong Olav våren 1030 drog til Oplandene. Når Den annen Olavssaga og Flatøyboken sier at det lå is på Vänern og at det falt sne, men at det delvis også gikk an å komme frem med båt, må kongen ha nådd dit senest i siste halvdel av april. Før midten av mai kan han da antas å ha kommet til Oplandene (Hedmark). Mere enn 3—4 ukers ophold der synes det ikke å være noen grunn til å regne med. På 6—7 uker må Olav ha greid å nå derfra til Stiklestad.

Til sammenligning kan anføres Sverressagas beretning om Sverres ferd fra Värmland til Nidaros i 1177 (kap. 12—14). Han drog avsted med sine folk en av de siste dagene av april og nådde frem 10. juni. (Jfr. Kohts oversettelse, Gamalnorske bokverk nr. 12, s. 17 og 20). Også Sverre fór midt i verste førefallstiden; dertil kom at han fortrinnsvis måtte søke frem på tunge og ukjente stier; for å undgå storbygdene valgte Sverre ofte betydelige omveier. —

Rettelse.

Nederst på s. 10 blir det sagt: „Som vi har sett er det Egilssaga som har den utførligste, den ordrikeste fremstilling; noen forkortelse av en oprinnelig tekst skulde det vel derfor på dette sted neppe kunne være tale om." Denne uttrykksmåte gir ved sin knapphet rum for misforståelser. Meningen er å vise det lite tilfredsstillende i Finnur Jónssons opfatning av det „udtogsmæssige" i Egilssagas fremstilling.

På s. 67 heter det: „Uttrykket *i sinvm bocvm* viser da at Are ved siden av sin Íslendingabók også har skrevet et annet verk om Norges historie." Tilføi: „Den bevarte redaksjon har nemlig ikke noen antydning til de oplysninger Snorre på dette sted taler om".

Digitized by Google

Trykt 20. mai 1927.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PT
7181
.S277

PT 7181 .S277 C.1
Saga og oldfunn
Stanford University Libraries
3 6105 035 487 086

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

FAS JUN 30 1997

Digitized by Google

Digitized by Google